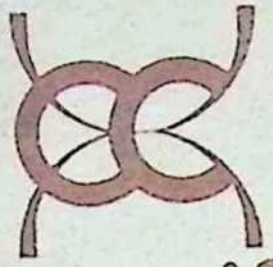

Colectia clepsidra

L. VRANOUSSIS

RIGAS

un patriot grec din Principate

EDITURA EMINESCU

Colecţia
Clepsidra

Coperta de
AU KEL BUEACU

I . VRANOUSSIS

RIGAS
un patriot grec din Principate

Traducere de ATANASIE PAPAPANU

revăzută de autor

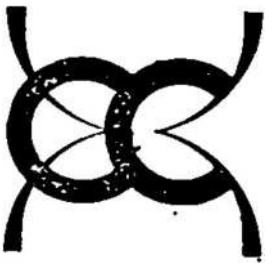

Colecţia Clepsidra

Bucureşti 1980

SDITURA eninescu

(Esjvînt câirc ciiiiorii din România

Se ştie că Rigas V eleslinlis-F ereos (1757—1798), precursor şi prim martir al luptelor comune pentru eliberare şi pentrti colaborarea paşnică a popoarelor balcanice, s-a născut în Grecia, a cutreierat mai multe ţări şi a fost pină la urmă ucis, de către otomani, la Belgrad, dar perioada cea mai lungă şi cea mai fructuoasă a vieţii sate a trăit-o pe pămintul românesc, îmbibat de cultura şi de visările Eladei antice, a cunoscut într-un scurt răstimp Cons anlinopolul, capitala milenară a Bizaniulzii şi a Imperiului otoman, însă ta Bucureşti şi-a lărgit cu adevărat orizontul, aici şi-a înfrăţit năzuinţele patriotice cu ideile Europei „iluministe”, aici au căpătat contur idealurile sale panba^anice, aici a declanşat semnalul luptei pentru Libertate. Da, Ţara Romanească i-a fost cea dc-a doua patriei

Acum, pentru prima oară apare în româneşte o carte despre Rigas. Ceea ce constituie o deosebită onoare şi bucurie pentru autond ei. Compatriot al lui

Rigas, avînd şi el, încă din copilărie, legături deosebite cu România, autorul se simte fericit de a i se oferi şansa- să-l readucă în cea de-a doua sa patrie^ prc^emum, astfel, publicului român portretul sau în cadrul istoric a! v-emii în are el a trăit.

Pentru arest portret al lui Rigas, autorul cărţii de fată a lucul şi contii.ua să lucreze de multă vreme, Nu-şi avea încă impTini-c studiile universitare cind a publicat, în 1918, prima sa lucrare consacram poeziilor atribuite lui Rigas. în 1951, a adunat pentru prima da'ă, intr-un volum de 100 de pagini, toate scrierile lui Rigas, neglijate pînă atunci (cunoscute şi necunoscute, originale şi traduceri în proza şi în versuri, literare şi ştiinţifice, patriotice şi revoluţionare) transferind în acest mod, pe Bardul Libertăţii d>n Panteonul eroilor naţionali în cadrele mai largi, ale curentelor ideologice din epocă, înfăţi- şîndu-l ca pe un înaintaş-printre enciclopediştii şi apostolii iluminismului din această parte a Europei, printre cei ce au afirmat gîndul liber şi spiritul revoluţionar în sud-estu! european. Pe baza acestei prime lucrări a fost alcătuită apoi o altă carte despre Rigas. de dimensiuni ceva mai restrinse, destinată m irelui public, apărută într-o 'colecţie de largă circulaţie (1958, care a cunoscut o nouă ediţie în 1963),

Această ultimă ediţie greacă din 1963 a fost

tradusă în româneşte. Autorul a avut de două ori surpriza, destul de agreabilă, de a constata că doi traducători din Bucureşti, independent unul de celălalt, au luat iniţiativa, acum aproape 15 ani, de a tălmăci această carte dedicată lui Rigas, Pină la urmă, una din cele două traduceri a ajuns la Editura Eminescu.

Autorul s-a simţit, cum era firesc, extrem de fericit cînd a aflat că traducerea cărţii sale a luat. >ln sfîrşit. drumul tiparului. Dar, ciuli şi-a citit lucrarea în româneşte, a suferit multe decepţii. Scrisă cu 25 de ani în urma şi destinată cititorului grec, cartea se cerea rejăculă de la început! Era greu, dar inevitabil...

*După multe ezitări şi şovăiri repetate, autorul a prelucrat de la capăt, cuvînt cu cuvînl, lexlu[f] traducerii romaneşti, a scos şi a adăugat multe pagini, a pus lucrarea la curent cu rezultatele cercetărilor mai recente şi a mmlificat-o, în mod adecvat, pentru cititorul străin, în special pentru cititorul român. Începînd de la mici şi limitate modificări, a ajuns să adauge paragrafe şi capitole noi – aproape o sută şi cincizeci de pagini, scrise^ cu multă trudă, direct în româneşte – care, în sfîrşit, au depăşit ceea ce rămăsese din textul tradus Iniţial. în acest mod, s-a compus pînă la urmă o l ucr a. re n o u ă despre Rigas. îmbogăţită din mai multe pzvnc*e de vedere, o lucrare ce apare pentru prima dală, şi încă în româneşte !*

S-mt îmbogăţit în primul rînd dalele şi aspectele privind viata şi activitatea lui Rigas în Ţările Române, relaţiile lui cu românii şi grecii din Principate, circulaţia scrierilor sale la Bucureşti şi la Iaşi etc., etc. Adăugarea acestor pagini nu reprezintă un act de complezenţă faţă de cititorul român. Ele constituie capitole esenţiale ale biografiei lui Rigas, care ne ajută să cunoaştem mai îndeaproape omul, gînditorul,

patriotul şi revoluţionarul. Fiindcă aici, pe pămînl românesc, s-a format şi a devenit un adevărat simbol demn de dragostea şi interesul popoarelor noastre şi nit numai un obiect de studiu pentru ist mici.

Autorul este recunoscător tuturor prietenilor săi români care l-au încuraja şi l-au ajutat să ducă la bun sflrşit această arte, şi în mod deosebit: acad. Emil Condurachi, poetului Ian Brad, care a tradus toate versurile din volum, prof. Virgil Cârnlea, criticului Vaier iu Râpeanu, lui Atanasie Papapanu, care a tradus prima versiune a cărţii.*

Leandros Vranoussis

Atena, 29 mai 1980

RIGAS VEEESTINEÍS FERÉOS (1Ï5Ï - 1Ï9Ô)

CU DOUĂ SUTE DOUĂZECI ŞT TREI de ani în urmă; într-o zi a anului 1757, într-un sat neînsemnat din Tesalia, în Grecia subjugată de turci, venea pe lume un’om despre care nimeni nu putea să prevadă că numele său va intra în istoric. De aceea, primii ani ai vieţii sale sînt învăluiţi în taină. A crescut, a învăţat carte şi apoi, la o vîrstă destul de fragedă, a plecat în străinătate. Foarte mulţi tineri contemporani cu el urmau aceeaşi cale. Căutîndu-şi o soartă mai bună, a plecat la Constantinopol şi de acolo în Ţara Românească. A trudit mult ca să se formeze şi să-şi croiască un drum. N-a întîrziat să se afirme. La vîrsta de aproape treizeci de ani, bogat şi preţuit de toţi, ar fi putut să trăiască asemeni altor com- patrioţi ai săi, aflaţi prin coloniile greceşti din străinătate. Fiind însă o fire sensibilă şi nutrind încă de mic dragoste de învăţătură, şi-a cultivat înzestrările intelectuale, studiind, fiind în acelaşi timp frămîntat de problemele vremii sale şi înflăcărat de marile

idealuri ale timpului. îşi lărgise orizontul, însuşindu-şi ideile Europei „iluministe”; işi plămădise sufletul din durerile şi speranţele celor înrobiţi, visa la gloria strămoşilor antici şi căuta o rază de lumină în întunericul care îi apasa ţara. învierea Neamului, visul de aur al veacurilor de sclavie, a devenit pentru el gînd stăruitor şi strădanie neadormită: cu un temperament înflăcărat, dar înzestrat şi cu simţ politic, agitator şi organizator, urmărea mersul istoriei, neîntîrziind să-i asculte poruncile. Şi cînd într-o zi, de la Dunăre şi pînă la Peloponez s-a răspîndit glasul libertăţii, chemarea sa Ia luptă nu izbucnea din pieptul unui singur om. în el sălăşluia suflarea caldă a Elenismului renăscut care aducea speranţe în sufletele celor ce suferiseră veacuri de robie.

Dar înainte de a se profila ca o personalitate istorică, nobilul vlăstar al Greciei – călcată în picioare de Turci —* a devenit un Simbol al neamului subjugat. Cel dintîi chemat pentru a se jertfi şi piiinul martir al libertăţii aparţinea mai mult legendei decît Istoriei.

Mai tîrziu, cînd Istoria a încercat să-i identifice urmele paşilor şi să-i urmărească cursul vieţii, căutînd personalitatea istorică, căutînd pe omul simplu, găsea aproape pretutindeni Profetul şi Marele Martir. Legenda îi ţesuse deja sinaxarul. în materialul epic al tradiţiilor naţionale (poezia,

teatrul, lecturile patriotice au contribuit destul de mult la aceasta) martirul neamului a căpătat proporţiile pc care fantezia populară le acordă eroilor săi.

Cercetarea istorică, cu puţinele mărturii documentare de care dispune, nu este în stare să ne prezinte cu toate detaliile pc care le-am fi vrut, preistoria şi istoria acestui revoluţionar. Ceea ce nu înseamnă că putem să recurgem mereu la tradiţie pentru a umple lacunele informaţiei noastre. De multe ori

sîntem ncvoiţi să rezistăm farmecului frumoaselor legende, mai cu seamă atunci cînd ele ţin să ni-l prezinte pe eroul nostru încă din fragedă copilărie ca pe un apostol al neamului. Înccpînd istorisirea noastră de la anul 1757, trebuie să uităm pentru o vreme pe martirul revoluţionar de la 179S.

S/I *NE ÎNTOARCEM DECI CU DOUA SECOLE ÎN URMA în Grecia subjugată pe atunci de turci,* Jntr-un sat de frunte din Tesalia – V e 1 e s t i n o – într-o zi a anului 1757 a venit pe lume un copil. I s-a dat numele de R i g a s, nume de botez destul de obişnuit în vremea aceea în Tesalia şi în alte locuri. Nu cunoaştem multe amănunte despre familia lui. După <;ît se pare, tatăl său se numea Kyritzis (sau Kyriazis), nume de botez tet atît de obişnuit pe atunci. Să nu întrebaţi de numele familiei. în satele îndepărtate, pînă mai ieri, oamenii nu aveau nume de familie stabilite oficial. A trebuit să intre în aplicare registrele de înmatriculare a bărbaţilor, să ia fiinţă birourile de stare civilă şi de recrutare, pentru ca fiecare să înveţe cum „trebuie[0] să se înregistreze, în Vclestino anului 1757 sătenii ştiau despre cine era vorba cînd spuneau „Rigas al lui Kyritzi*'. Cînd însă Rigas a trebuit să meargă în altă ţară, localnicii de acolo l-au deosebit, aşa cum procedau în mod obişnuit cu orice străin, cu numele satului său de baştină. Acolo era Rigas Velestinlis

(adică Vclestiniotul)[V]. Mai tîrziu, cînd a plecat în străinătate,
oamenii care nu-i cunoşteau tara de obîrsîc i se adresau cu » ’ •
numele lui mic, la care adăugau calitatea pe care o avea atunci în Ţara Românească. îl numeau astfel „Rigas grămăticul“ şi aşa îl şi găsim scris. El, însuşi, fie din dragoste pentru locul natal, fie din dorinţa de a avea şi un nume, a adăugat, alături de prenume şi numele de „Velcstinlis”. Cam în acelaşi fel s-au creat şi multe alte nume de fa-
> *
milie. Pe acest nume îl întrebuinţează în scrierile lui, unde, pe lîngă „Rigas Velcstinlis”, adaugă şi „Thcssalds“ (= Thcsalian) pentru a-şi arăta regiunea lui de origine[2], în cărţile publicate de el şi în alte tipărituri se iscăleşte „Rigas Velcstinlis Thessalos“[3].

niotul). Cf. Stambul-Stambolis, Smirna-Smirlis, Misir-MisirJis, Drama-lis, Varna-lis, Tafra-lis etc. – La păşunile din jurul Vclestinului veneau iarna cu oile lor şi aromâni din satele Pindului (Avdela, Pcrivoli, Samarina etc.). Ca toţi păstorii transhumanţi, care se consideră originari din satul lor muntean şi nu din iernatic, aromânii din jurul Vclcstinului se numeau şi se deosebeau de populaţia greacă a regiunii ca „Avdelioţi“, „Pcrvolioţi.“, „Sămărnioţi” sau ca „Vlahi“ în general. Un aromân din munţii Pindului,

V Sufixul-Zzs, dc origine turcească, sc întrebuinţa atunci şi în neogreacă (ca şi în alte limbi balcanice) ca să arate pe locuitorul unui ţinut sau pe acela care se trăgea dintr-un anumit oraş sau provincie. Aii Paşa din Tepclcn se numeşte Tepelenlis (= Tepele-

chiar stabilit la Vclestino, nu-şi putea lua numele de „Velcstinlis“ (= originar din Vclestino).

[2] Acest obicei al grecilor clin antichitate plăcea şi cărturarilor noştri de pe atunci. Im iţind, poate, şi pe nobilii europeni, care adăugau pe lingă numele lor un „de-“ sau un „von-“, adăugau locul originii lor: Panayotis Kodrikăs Athincos (= Atenianul), Adamantios Korais Chios (= Hiotul), Manuil Vcrnardos o Kris (= Cretanul) etc.

[3] Am insistat puţin asupra numelor şi denumirilor lui Rigas, pentru că s-a scris, şi se mai scrie (chiar în cărţi serioase), că „Ri-

învăţat ii, contemporani cu el şi coi de mai tîrziu, care obişnuiau să dea nume arhaice persoanelor şi lucrurilor, ştiind că în preajma satului Velestino se găsea în antichitate însemnatul oraş Plicrai (Fere), au tradus numele de „Veles- tinlis ‘ prin „Phcraios“ (Fereos – cel care este originar din Fere)- Numele de R i g a s Fer e o s, care a fost considerat mai autentic grecesc – poate şi mai răsunător – şi care s-a răspîndit mai tîrziu peste tot, nu a fost folosit de el însuşi niciodată. Se iscălea întotdeauna „R igas Velestinli s”.

După tradiţiile locale, tatăl lui Rigas se număra printre cei mai bogaţi oameni din sat, stăpînind multe proprietăţi şi hanuri m iri. înti-adevăr, trebuie să admitem că era destul de înstărit pentru a putea să se îngrijească, aşa cum a făcut-o, de educaţia fiului său.

Studiile lui Rigas nu se puteau mărgini la cele

cîteva buchii pe care le putea învăţa atunci la Velestino. Probabil că în satul lui a învăţat să scrie şi să citească de la vreun preot sau călugăr. în curînd însă ar fi trebuit să părăsească Velestino îndreptîndu-se către alte centre vecine, din Tcsa- lia, care dispuneau pe vremea aceea de şcoli bine organizate şi de învăţători capabili.

gas” este un pseudonim (!), că eroul nostru, revoluţionar din copilărie, a fugit din satul lui schimbîndu-şi numele etc. Constatăm, totuşi, că Rigas nu numai că şi-a păstrat numele de botez dar şi-a luat şi numele de Velcstinlis-Thessalos, fără să se gîndească să ascundă ceva în legătură cu originea şi provenienţa lui.

Din nefericire nu avem nici o mărturie sigură. Tradiţia locală ne spune uneori că a învăţat la Zagorá, pe plaiurile muntelui Pelion, alteori că a învăţat la Ambelăkia, în regiunea Olimpului. S-ar putea ca ambele informaţii, în aparenţă contradictorii, să corespundă adevărului. Tinerii însetaţi de învăţătură din vremea aceea, risipeau mulţi ani pentru a putea să-şi completeze studiile, frecventînd mai întîi «şcolile elementare din regiune, înaintînd treptat către cele superioare, ajungînd nu o dată destul de departe, atraşi de faima unui profesor.

La Pelion, localitate aflată în faţa Velcst inului, funcţionau în satele cele mai mari ale regiunii, mai multe şcoli; puţin mai sus, pe plaiurile Kissavului, se afla orăşelul *Ambelăkia,* centru renumit pentru

comerţ şi industrie. Existau aici şcoli vestite cu profesori renumiţi; însă referitor la Rigas, nu avem şi nu putem stabili mai multe detalii. Totuşi, este cert că strînsele legături comerciale pe care le aveau cei din Ambelâkia cu marile centre europene aduceau în acest colţ al Tesaliei nu numai bogăţie şi confort, ci şi ceva din vîntul înnoitor ce sufla în Occident. Dealtfel ştim că pătura iubitoare de progres a negustorilor şi a cetăţenilor înstăriţi, care cunoştea, în epoca aceea, o ascensiune rapidă, se interesa în mod deosebit de scoli şi instrucţie şi susţinea moderni-

zarea învăţ a mint ului. în şcoli nu se mai preda numai „gramatica” vremii, ci paralel cu aceasta se introduceau mate- maticile, ştiinţele naturale, limbile străine etc. Aici, la Ambelâkia, dacă este adevărat ce ne transmite tradiţia, tînărul

vclcstinian a găsit, fără îndoială, profesori buni şi un mediu prielnic însuşirii unei bune instrucţiuni.

în ceea ce priveşte studiile lui Rigas, tradiţia insistă însă mai mult asupra şcolii din Z a g o r â . Şi aici, în satele din Pelion, comerţul şi navigaţia au creat condiţii favorabile pentru dezvoltarea culturii. Comunicarea cu lumea din afară a fost şi aici frecventă. Corăbiile din Pelion brăzdau mările („au pornit corăbiile din Zagorâ...“, spune cîntecul popular), în vreme ce numeroşi negustori din aceeaşi regiune cutreierau străinătatea prosperînd şi apoi stabilindu-se, cei mai mulţi la Constantinopol, în Principate şi în Rujia. Astăzi, încă, lumea aminteşte în Zagorâ de „şcoala lui Rigas“, numind astfel o căsuţă modestă, folosită pe vremuri drept local pentru şcoală, iar tradiţia ne pomeneşte şi de unele nume de profesori şi colegi ai lui Rigas.

Ne lipsesc însă, aşa cum am mai spus, dovezile' sigure. Două centre din Tcsalia, deopotrivă de cunoscute pe vremea aceea, îşi dispută cinstea de a fi avut elev în şcolile lor pe Rigas. Ambele tradiţii, totuşi, sînt de acord asupra unui punct : se spune că absolvind şcoala – fie în Zagorâ, fié în Ambe- lâkia – tînărul student a fost chemat ca învăţător în şcoala vecină din satul Kissos din Pelion.

Învăţător în satul Kissos, după tradiţia locală, Rigas a rămas puţină vreme, probabil numai un an. împrejurări neprevăzute—continuă tradiţia—l-au silit să părăsească pe neaşteptate Tesalia...

Pînă Ia ce vîrstă a rămas Rîgas în Tesalia nu se ştie. După tradiţiile amintite mai sus, ar trebui să admitem că Rigas a stat în Tesalia pînă la vîrsta de aproape 20 de ani (1757— 1777), pentru a «avea timp să-şi completeze studiile şi să fie şi învăţător. O altă versiune a acestor surse precizează că Rigas avea 25 de ani, cînd a fost silit să-şi părăsească ţara (adică în jurul anului 1782), Nu lipsesc şi informaţii contrarii, care afirmă că Rigas a plecat din patrie, în străinătate, la 10 ani, iar după alţii, la 16 sau 17 ani, şi că şi-a desăvîrşit instrucţia nu în Tesalia, ci la Constantinopolsau la Bucureşti.

Rigas însuşi au nc-a lăsat în această privinţă nici o informaţie. Numai despre sistemul scolastic de predare a învăţătorilor săi ne spune ceva în prefaţa *Fizicii* sale din 1790, p. VII: „Motivul pentru care am întrebuinţat limba populară a fost ca să nu provoc altora ceea ce, învăţînd, am su fetit cu însumi din pricina limbii arhaice“. Observaţia, generală, şi vagă, nu este, desigur, suficient de clară. însă operele sale geografice, *Harta* cu detalii istorice şi topografice uimitoare, precum şi multe din însemnările sale la *Noul Anaharsis,* ne permit să tragem concluzia că n-a plecat din patrie în primii

ani ai copilăriei. Cunoştea bine nu numai locurile natale ci aproape toată Tesalia, de parcă ar fi bătut fiecare palmă de păniînt.

Toate acestea reprezintă o indicaţie certă a faptului că Rigas a crescut şi a studiat în Tesalia şi că destul de tîrziu, probabil la vîrsta de 20 dc ani, poate şi mai mult, lucid şi matur, şi-a părăsit ţara căutînd alte orizonturi. Dacă am stabili deci aproximativ că plecarea lui Rigas din Tesalîa a avut loc Tn jurul anilor 1777—1/80, am fi poate mai aproape de adevăr.

Evenimentele trăite de Rigas în Tesalîa erau desigur cele mai agitate din istoria Greciei veacului al XVIII-lca. Era un copil de numai 12 ani cînd a izbucnit răscoala cea mare în ţările greceşti, provocată de flota rusească a amiralului Orlof. O perioadă de cinci ani (1769—1774), plină de evenimente, revolte ale grecilor şi crîncene răzbunări din pirtea turcilor, de incursiuni ale flotei ruseşti în marea Egec şi de bătălii navale cu flota Sultanului, o epocă plină de promisiuni şi speranţe—care făceau să vibreze orice suflet de grec. Este lesne de înţeles ce influenţă adîncă vor fi avut acestea asupra inimii înflăcărate a copilului de 12—17 ani (176$) 1774) care lua contact cu lumea şi cu viaţa, cu ideile de libertate şi, în acelaşi timp, cu crunta lor reprimare.

Ce împrejurări l-au silit pe Rigas să-şi părăsească ţara nu sin tem în măsură să precizăm, în ciuda bogăţiei legende- loi pe această temă create de generaţiile următoare. O ameninţare, o insultă gravă, o înjosire din partea turcilor din satul său – incidentul în amănuntele lui ni s-a transmis în diferite variante – l-au determinat, se spune, pe bravul tînăr din Velestino, să ucidă, sau să înece în rîu, pe unul din ciuntii asupritori. O icla arc în versuri a acestui eveniment ne oferă poemul preacunoscut al poetului grec din secolul trecut, Gheorghe Zalocosta, dedicat (în anul 1855) „mult jelit ului martir Rigas“:

> La Crăciun, în toiul iernii, erau strînşi tesa!icnii în biserica din sat, sat unii! îndepărtat...

După relatările poetului, tînărul „tiranocton” din Velestino a devenit, după isprava lui, apostolul pribeag al neamului:

> Şi a doua zi îndat’, în călugăr îmbrăcat, ţara-ntreagă colinda şi din lira lui cînta. Lira lui trei corzi avea Crezul, Lupta, Patria.

Cărţile de factură patriotică şi scrierile destinate poporului s-au apropiat cel mai mult de imaginaţia celor mulţi, pentru care asemenea relatări legendare sînt atît de atragă tone. Astfel, se spune că Rigas, după ce l-a omorît pe turc, a luat calea munţilor. S-a urcat pe muntele Olimp, unde s-a întîlnit cu o oarecare rudă, căpitan de armatoli sau

de haiduci, şi a trăit cu bravii lui tovarăşi viaţa haiducească a „vultanilor Olimpioţi”. Se mai spune chiar că acolo pentru prima dată Rigas a cîntat împreună cu ci faimosul lui cîntec revoluţionar: „il/aZ *bine în Libertate un singur ceas, decît / sclavia să te siringă, ani patruzeci de gUT...* Puţin însă după aceea – continuă aceeaşi legendă – Rigas a părăsit muntele Olimp şi viaţă de haiduc, îndreptîndu-se către sfîntul munte Atos. încurajat şi sfătuit de un stareţ, pleacă şi de aici spre
Constantinopol, înarmat chiar şi cu scrisori de recomandare către un venerabil Fanariot, către ambasadorul rus şi alte înalte persoane din Capitală... Putem spune că prin aceste informaţii trecem de pe tărîmul tradiţiei locale sau al legendei în acela al romanului de aventuri!

Dar nu împrejurările legendare înfăţişate mai sus, ci neliniştea tînărului grec, dornic de libertate, setea lui de învăţătură şi perspectiva lărgirii orizontului său l-au făcut să se îndrepte către Constantinopol. O astfel de hotărîrc nu avea nimic neobişnuit. Mulţi dintre compatrioţii săi, mai ales din Pelion, luau drumul pe vremea aceea către Ţara Românească sau spre Constantinopol, cu speranţa de a-şi face o situaţie mai bună prin comerţ, sau prin învăţătură. Şi aceste călătorii erau uşor de realizat: corăbiile din Zagoră porneau adesea atunci spre toate porturile din Răsărit, navigaţia fiind mult

înlesnită de tratatul ruso-turc din 1774.

Este caracteristic, dealtfel, faptul că primii biografi ai lui Rigas nu pomenesc nimic relativ la aceasta. Dacă astfel de peripeţii, ca uciderea turcului, pribegia în Olimp şi la muntele Atos, au fost adevărate, nu ne îndoim că însuşi Rigas, mai tîrziu, le-ar fi putut povesti prietenilor săi intimi, care, la rîndul lor ar fi trebuit să le reţină ca fapte memorabile din viaţa lui. Ei însă nu pomenesc nimic despre asemenea episoade.

Totuşi, este neîndoielnic că Rigas nu numai că a cunoscut îndeaproape jugul sclaviei şi consecinţele ci asupra compatrio- ţilor săi, dar a trăit şi a suferit chiar cl asuprirea tiranilor;

după cum e foaite probabil ca el, sau familia sa, să fi avut vreun incident cu aceştia în satul lui natal Velcstino. Pric- »
tenii săi l-au auz’t mai tîiziu descriind în culori sumbre sălbăticiile comise de turci în satul lui. „Ori du* cîte ori venea vorba despre tirania otomanilor din Tcsalia —ne povesteşte prietenul lui, Percvos – Rigas atribuia înliietatca sălbăticiei Turcilor din satul său Velcstino../* Caracteristică este şi o notă pe care însuşi Rigas a adăugat-o în cartea sa *Noul Ana/iarsis,* tradusă din franceză (1797, pag. 133, sub semn.) ca să amintească despre asupririle îndurate de cei din Velcstino: „Desele şi nedreptele ucideri caie se săvîrşesc astăzi aici împotriva creştinilor ar fi pustiit cu totul acest oraş, dacă frumuseţile Iui naturale nu i-ar fi determinat pe locuitori să le îndure toate, ca să-şi lase măcar osemintele acolo unde au fost înmormîntaţi şi strămoşii lor../* Fără îndoială că nu nostalgia sau dragostea pentru locurile natale i-au dictat aceste cuvinte, ci anumite întîmplări întipărite adînc în amintirea sa despre tiranie...

Oricum ar fi, iieîndurata sclavie pe de o parte, neliniştea şi dorinţa sa de a-şi lărgi orizontul, pe de alta, l-au îndemnat să ia drumul străinătăţii. Plin de vise, Rigas îşi părăseşte locul natal – fără să ştie, fireşte, că nu se va mai reîntoarce „ca să-şi lase măcar oasele acolo unde şi strămoşii lui şi le-au

lăsat** – şi pleacă spre Constantinopol.

LA CONSTANTINOPOL, Rîgas nu s-a găsit într-un mediu cu totul necunoscut. Mulţi compatrioţi de-ai lui, rude sau cunoscuţi, mai ales tcsalieni din Pelion, sc aflau atunci acolo, oameni cu stare, mari comercianţi şi bancheri, avînd largi relaţii şi cunoştinţe „înalte“, capabili şi dispuşi oricînd să-i vie în ajutor. Nu cunoaştem amănunte. Putem însă să ne închipuim că Rigas a urmat şi el calea străbătută de ceilalţi tineri compatrioţi, aflaţi pe vremea aceea în străinătate şi înzestraţi cu aceleaşi calităţi. Aceşti tineri „învăţări“, muncitori şi cinstiţi, care-şi părăseau . satul natal pentru a-şi face o carieră în coloniile greceşti din străinătate, erau angajaţi de obicei de compatrioţii lor şi de cele mai multe ori erau foarte solicitaţi pentru a li se încredinţa ţinerea evidenţei contabile, purtarea corespondenţei comerciale şi altele. Rîvna şi cinstea lor exemplară îi ajutau adeseori să se ridice şi, aflati într-un astfel de mediu favorabil, mul ti dintre ei au progresat repede, ajungînd să fie asociati Ia mari întreprinderi

comerciale şi bancare. În acelaşi timp erau folosiţi pentru educarea copiilor, angajaţi c?. preceptori şi profesori în familiile bogate ale compatrioţilor lor. Situaţia de preceptori, foarte răspîndită pe vremea aceea, asigura multor „invăţaţi“ şi iubitori ele învăţătură tineri—deseori unora mai vîrslnici—mijloacele de trai în marile centre din străinătate, permit îndu-Je totodată să-şi continue studiile şi să-şi desăvirşească formaţia intelectuală. Meseria de preceptor şi profesor se bucura de mare consideraţie şi, după cit se pare, era destul de bănoasă.

Deci şi tînărul Rigas, „învăţat“ şi învăţător, găsindu-se acum la Constantinopol, a m mat una sau cealaltă cale. Poate că îndeletnicirile lui la vreo întreprindere comercială i-au permis să exercite, în acelaşi timp, şi meseria de profesor. Avem însă mărturii că el s-a ocupat cu negoţul. Autorul anonim al cărţii intitulate *Ellimki Nomarhia* (1S0G)[VI], un înllăcărat adept şi admirator al Iui, ne informează că Rigas „la început s-a îndeletnicit cu negustoria“. Informaţii asemănătoare avem din vechi biografii şi alte izvoare, precum şi din actele autorităţilor austriece care îl caracterizează pe Rigas ca fiind un „negustor grec“. Nu avem, însă, posibilitatea de a confirma că Rigas s-ar fi ocupat cu negoţul de îndată

VI Titlul cărţii este intraductibil. Patriotul anonim de la 1806, care şi-a intitulat cartea *Ellimki Nomarhia,* a creat termenul „Nomarhia” (de la *Nomos = Legea)* ca denumire a unui regim nou, unde să predomine *Legea* şi nu voinţa stăpînului.

ce a sosit la Constantinopol sau ceva mai tîrziu.

O altă mărturie demnă de încredere ne spune că Rigas a reuşit să fie angajat în casa uneia din cele mai mari familii aristocratice din Bizanţ, „secretar“ (grămătic) al lui Alexandru Ipsilanti. Acest venerabil fanariot, bunicul Ip-ilanfdor din 1S21, care a fost şi domn al Ţării Româneşti între anii 1774—1781. l-a ajutat foarte mult – după cum se >pun<? – pe tînărul destoinic şi inteligent. Istoricul grec al revoluţiei din anul 1821, loan Filimon, om foarte apropiat Ipsilanţilor, scrie: „Alexandru Ipsilanti avea pe atunci la Con- stantinopol [după anul 1782, foarte probabil în jurul anului 1785) ca secretar particular pe Rigas Fereos, pe care l-a instruit încă de tînăr în propria sa casă, cu toată grija părintească“.

Negustor la început sau contabil la o firmă comercială, învăţător sau „secretar“, oricum, Rigas a avut relaţii cu persoane „înalte“ şi cu trecere din vremea sa. De asemenea, este sigur că din prima clipă după sosirea la Constantinopol, Rigas cu toate ocupaţiile pe care le-a avut, s-a îngrijit în chip cu totul deosebit de propria sa educaţie. îşi completa neîntrerupt cunoştinţele folosindu-se şi de prilejul ce i s-a ivit în Capitală: de a învăţa limbi străine. La început probabil singur, apoi cu sprijinul lui Ipsilanti, a reuşit să se formeze intelectual, să-şi desăvîrşească educaţia/să se iniţieze în toate domeniile cunoaşterii, să frecventeze persoane marcante, să-şi hotărască drumul pe care îl va urma.

Ca „grămătic“ sau secretar, Rigas va face carieră **şi va** prospera de aici înainte. Funcţia aceasta îi asigura reuşita pe lîngă puternicii zilei. Să nu uităm însă că pe vremea aceea „grămătic“ însemna atît simplu scrib sau şecretar, cît

şi funcţionar diplomatic, cum am spune azi, sau consilier de încredere etc. Simplii demnitari, negustorii înstăriţi, fruntaşii satelor obişnuiau să-şi aibă fiecare grămăticul sau secretarul lor.

Începîndu-şi deci cariera ca „secretar”, nu trebuie să ne închipuim că Rigas a dobîndit chiar de la început grade înalte, ci pur şi simplu a găsit modalitatea de a-şi face o situaţie şi de a-şi asigura un Ioc care să-l ajute să înainteze în diferite posturi şi să se afirme. Ceea ce nu a întîrziat să se întîmple.

ŢN PRINCIPATELE DUNĂRENE destul de mulţi greci, JL căutîndu-şi o soartă mai Lima, veneau din toate regiunile greceşti şi găseau în aceste locuri o patrie – a doua lor patrie. După căderea Constantinopolului (1453), tot Răsăritul ortodox, subjugat de Turci, a căutat şi a găsit aici azil şi protecţie. Domnitorii ţărilor române, unnînd tradiţiile împăraţilor bizantini, deveniseră apărătorii „poporului credincios“, subjugat de „necredincioşi“, deveniseră protectorii patriarhiilor şi mînăstirilor, învăţămîntului şi culturii tradiţionale. De la începutul secolului al XVIII-lea, pe scaunul Principatelor, supuse suzeranităţii Sultanului, se aflau F a n a r i o ţ i i (greci din cartierul „Fanar“ din Constantinopol), reprezentanţii unei aristocraţii administrative şi intelectuale, care cu mult timp înainte dobîndisc privilegiul de a promova din sînul ei şi pe Marii Dragomani (=-- interpreţi) ai înaltei Porţi, personalităţi de valoare, oameni puternici în dirijarea politicii externe a Imperiului otoman şi a

destinelor neamului lor subjugat, dar şi oameni, de multe ori, cu un destin tragic (mulţi dintre ei-—Mari Dragomani şi Domnitori – au plătit cu capul ingratitudinea şi aesaţiul Sultanului). Şapte sau opt familii (Mavrocordaţii, Ipsilanţii, Caragea, Moruzi, Suţu etc.) revendică permanent şi ocupă succesiv, timp de un secol şi mai bine (1709—1821), tronul de Domnitori ai Principatelor semiautonome: Valahi a, cu capitala Bucureşti, şi M o 1 d a v i a, cu capitala Iaşi.

De la Constantinopol, şi probabil, din preajma lui Ipsi- lanti, Rigas a plecat luînd drumul Principatelor române. Cum şi cînd a plecat, nu putem şti cu exactitate. Nu putem şti dacă slujind pe Ipsilanti, fostul domn al Valahiei (1774—• 1782), sau singur, pentru afaceri comerciale şi alte scopuri, a părăsit Constantinopolul şi a venit în ţările bogate de lingă Dunăre. Aici, pe acest pămînt ospitalier, prosperitatea elenismului, activitatea comercială, învăţămîntul superior şi viaţa intelectuală deschideau largi perspective pentru un tînăr dornic de o soartă mai bună.

<

Rigas în Ţara Românească s-a stabilit, probabil, după anul 1782 şi, oricum, înainte de anul 1788.

După toţi biografii lui, Rigas a fost „grămătic” (=

secretar sau funcţionar) la curtea sau în timpul domniei lui Nicolae Mavrogheni, care a preluat scaunul Valahiei la începutul anului 1786. în jurul anului acesta se presupune că şi Rigas ar fi venit de la Constantinopol în Ţară.

însă, după indicaţiile unui document recent publicat, se pare că Rigas era deja la Bucureşti cu cîţiva ani mai înainte. Reprezentantul Rusiei la Constantinopol, adresînd Ministerului rus de Externe un raport (15/26 febr. 1798) despre Rigas şi ceilalţi patrioţi greci arestaţi atunci la Vicna, vorbeşte despre „un Grec numit Rigas, care a lucrat în Ţara Românească pe lîngă domnul Car agea şi alţi domni../*[1]. Dacă cel ce a redactat raportul era bine informat, atunci trebuie să admitem că Rigas a început cariera sa la Bucu- ic.şti sub domnia lui Nicolae Caragea (1782—1783) şi a con- tinuat-o sub domnia succesorilor Miliail Suţu (1783—1786) şi Nicolae Mavroglicni (1786—1790). Nicolae Caragea, care nu a stat pe scaunul domnesc dccît un an şi cîteva luni, a fost un distins cărturar şi scriitor, savant „iluminat“, care a tradus în neogreacă voluminoase opere ale lui Voltaire şi alte

scrieri ale enciclopcdiştilor francezi[VII VIII]. Ar fi foarte interesant dacă într-o bună zi am avea informaţii mai precise despre legăturile tînărului Rigas – la Constantinopol sau la Bucureşti— cu acest marc savant Fanariot.

într-un document conservat la Biblioteca Academiei Române (ms. 5658, f. 154) şi datat din 31 martie 1785, în timpul domniei Iui Mihail Suţu, îl găsim locuind la Bucu- ieşti pe un „R i *g* a căpitan”[3]. Documentul se referă la facerea unui pod „pe uliţa din m halaua Arhimandritului” şi cuprinde o listă de „mahalagii” obligaţi să plătească suma ce se cuvine. „Sfîntul vlădica Stavropoleos” este înregistrat pentru 10 „taleri”, un „grămătic lanache”, un „Vasile logofăt”, un „Tănase bulucbaş”, un „armăşel”, un „ciubucgiu”, un „păhărnicel”, un „postelnic” şi cîţiva alţi, tot pentru 10 taleri, iar un „sluger Ţigara” pentru 20, şi un „Riga căpitan” pentru 15. Nu se ştie dacă putem identifica pe acest „căpitan” cu „grămăticul” Rigas Velestinlis[4].

Cea dintîi informaţie sigură privitoare la prezenţa

VII T. JI. A *p* m, *Pucac BeAecmuHAuc-êpenccKidi pecoAMiptoHCp-ueMO- Kpam,* în «EanKaiiCKiiă ncropiricciuiii coup n nu», vol. I, Chişinău, 1968, p. 34.

VIII Ariadna C a m a r i a n o*C i o r a n, *Nicolas Caragea, prince de Valachic, tradîtctcur de la langue française,* în revista ateniană „Athena”, 73/74 (1972/3), p. 245—266.

lui în ţările dunărene reiese din scrierile lui Rigas. El însuşi, într-o adnotare adăugată la o carte tradusă din franceză în neogreacă şi tipărită de el *(Ana/tarsis,* Viena 1797, p. 295) ne informează că la 1788, în luna lui aprilie, se găsea (nu ştim cu cc ocazie) la Giurgiu. Citind adnotarea aceasta avem

? G. Po t ra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti (1594—1821)>* Buc., (Editura Academici), 1961, p. 529. La acest document probabil se referă şi N. C a m a r i a n o, *Cîteva consideraţii cu privire la revoluţionarul Rigas Velestinlis,* revista „Studii", XVII/5 (1964), p. 1098.

[4] într -un alt document, conservat la Arhivele Statului din Bucureşti (Condica domnească nr. 19, f. 135r"v) şi datat din ianuarie 1792, este vorba de un frate al lui „Riga grămăticul", numit Costca, „în slujbă căpitan". Vezi Emil V î r t o s u, *Nou despre Riga Vcleştinul, premergătorul Independenţei greceşti,* Bucureşti, 1946, p. 7 şi 15 (= „Revista Istorică", XXXII, 1946, p. 96 şi 104). Vezi şi mai jos, pag. 93.

impresia că autorul ei, în anul 1788, era deja familiarizat cu ţara, cu limba şi cu oamenii de aici, putea să se amestece cu poporul, cu creştini şi cu turci, şi să studieze obiceiurile lor atît de diferite[5].

în orice caz, din multe documente şi alte izvoare putem stabili faptul că Rigas trăia în Ţara Românească sub domnia lui Mavrogheni (1786—1790). Nicolae Mavrogheni, care pînă atunci deţinea înalta demnitate de „Dragoman al Flotei" otomane (1770—1786), era primul care se urca la

rangul de Domnitor, fără să facă parte din casta Fanarioţilor. Caracterizat ca „josnic insular” (era originar din o mică insulă a Egeului) şi „grosolan”, a fost considerat „uzurpatorul” unui tron pe care Fanarioţii îl revendicau ca moştenitori şi a provocat reacţii şi intrigi puternice din partea pretendenţilor înlăturaţi de la domnie. Tocmai atunci, ne spune loan Fili- mon (istoricul grec al evenimentelor din 1821), Alexandru

^Impresiile şi amintirile lui Rigas de la Giurgiu – un tablou pitoresc de epocă – sînt probabil interesante şi pentru folclorişti:

„în anul 1788 – scrie – găsindu-mă Ia Ghirghiovon, în ajunul sfîntului Gheorghe [=22 aprilie], am văzut că să scrie pe mici hîrtii, de tot felul de culori, cîte o urare de patru versuri din Coran. în zori de zi sosesc pe podul care uneşte cele două caste tineri şi tinere turci şi fiecare aruncă în Dunăre urarea lui. în cazul cînd hîrtia cade cu literele spre cer, înseamnă căsătorie şi tot felul de fericiri; dacă literele cad spre apă, nenorocire; iar dacă sc scufundă, moarte. Se amestecă strigătele de bucurie cu lacrimile şi tristetea acelora. La ridicarea soarelui, sc desface aduna- rea” *(Neos AnaJiaisis,* Vicna, 1797, voi. IV, p. 295).

Ipsilanti a reuşit să introducă la curtea Ţării Româneşti pe unul din oamenii săi de încredere şi să-l „instaleze pe Rigas ca secretar pe lîngă Mavrogheni”. Firesc este ca Rigas – se spune – să fi intrat în slujba lui Mavrogheni „prin recomandări indirecte” deoarece „o recomandare directă ar fi zădărnicit angajarea ■ lui dat fiind că erau cunoscute neîncrederea şi ostilitatea reciprocă

existentă între Mavrogheni şi toti nobilii din Fanar”.

Nu se ştie însă pînă la ce punct am putea să admitem că Rigas a preluat şi a jucat un astfel de rol în intrigile domnilor Moldovei şi ai Ţării Româneşti. Demn de luat în scamă este faptul că în ultimele zile ale anului 1786, protectorul presupus al lui Rigas, Alexandru Ipsilanti, a preluat scaunul Moldovei (1787—1788), iar Rigas nu se afla în slujba lui, ci în Ţara Românească.

Nimic totuşi nu poate exclude şi cealaltă părere, precum că Rigas a părăsit Constantinopolul şi a plecat în Ţara Românească, căutîndu-şi o soartă mai bună şi exercitînd mult căutata profesie de „secretar”, de pe urma căreia nu numai că se puteau cîştiga mijloacele corespunzătoare unei situaţii mai înalte în ierarhia socială şi pentru continuarea studiilor, dar era adeseori şi prilej de îmbogăţire.

Cunoaştem, de pildă că, înainte de a fi angajat la Mavrogheni, Rigas a slujit în Ţara Românească ca „grămătic” al unui boier pămîntean şi anume, al lui Brîncoveanu. Mai simplu, şi în orice caz mult mai convingător, ne povesteşte Hristoforos Perrevos, unul dintre tovarăşii şi biografii lui Rigas. După povestea lui Perrevos, Rigas „a plecat într-o

ţară liberă şi potrivită pentru afirmarea ideilor sale şi anume în Dacia, singurul refugiu pe atunci al grecilor dornici de libertate, unde—după o şedere de două sau trei luni—a fost cerut ca secretar de marele boier Bri.icoveanu (...) Tocmai în timpul acesta Mavrogheni a fost domn al Ţării Româneşti (...) După o vreme relativ scurtă, auzind domnul ţării că pe lingă marele Brîncoveanu se afla un secretar învăţat, l-a cerut pentru el, şi aşa, vrîud-ncvrînd, banul i l-a dat lui“...

Este clar, deci, că şi Rigas a urmat o carieră profesională asemănătoare aceleia a multor tineri învăţaţi —greci din Constantinopol mai ales, dar şi din alte regiuni greceşti, tineri aparţinînd marilor familii sau autodidacţi, care datorită cunoaşterii limbilor străine şi inteligenţei- lor, reuşeau să devină „secretari“, funcţionari în slujbe administrative sau diplomatice şi să strălucească la curţile Fanarioţilor din Ţara Românească şi Moldova. „Această profesiune“ – scrie Perrevos, vorbind despre Rigas – era „şi bănoasă şi cinstită“. Astfel privind lucrurile, ne aflăm mai aproape de realitate, şi este de prisos să-l amestecăm pe Rigas în maşi- naţiunile domnilor Fanarioţi ai vremii.

Secretar al lui Brîncoveanu, Rigas îşi dezvoltă însuşirile deosebite, reuşeşte să se impună, făcîndu-şi mai pe larg cunoscute calităţile sale, fapt care i-a pregătit, puţin mai tîrziu, intrarea în slujba preaput

ornicului Mavrogheni.

. 3 – Rigas – Un patriot grec din Principate

Vechea familie domnească a Brîncovenilor era profund filoelcnă adoiînd cultura clasică şi tradiţiile grcco-bizantine. Spadele domneşti ale lui Constantin Brîncoveanu (1688—• 1714) «— odoare preţioase ale muzeelor[6] – împodobite cu epigrame în versuri greceşti de o calitate superbă, au fost într-o vreme atribuite ultimului împărat bizantin! Acelaşi domn. înliinfînd Academia domnească, cu profesori predînd în limba greacă, a încredinţat educaţia urmaşilor săi preceptorilor şi profesorilor greci. Din neamul Brîncovenilor au ieşit mi numai bărbaţi înţelepţi, iubitori de litere şi arte, mecenaţi ai literelor greceşti, dar şi distinşi cărturari. Contemporanul Iui Rigas – şi prieten, cum se spune – Grigorie Brîncoveanu traducea opere filozofice ale lui Heineccius din latină în limba lui Platou! Epitrop la şcoala lui Lambros Fotiadis. a fost mai tîrziu membru fondator al Societăţii

J

Greco-Dace (1811) etc.

Deci şi aici Rigas – şi aceasta ne interesează – se găsea într-un mediu intelectual, pătruns de sentimente progre- ceşli, alaiuri de figuri proeminente şi persoane însemnate ale ţării, care se îngrijeau cu stăruinţă de «iluminarea» neamului. Caracteristice sînt cuvintele scrise de un alt cărturar grec al vremii, atenianul Panaiotis Kodrikas (1761-—1827), care a slujit şi el ca

„secretar” în ţările dunărene: „Grecia înrobită datorează prcastrălucitului neam al Brîncovenilor grijea şi protecţia literelor greceşti”,

'•Emil \Mrtosu, *Odoare româneşti la Slambul,* în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, XXVII (1935), nr. 83.

Brîncovcanu la care a slujit Rigas a fost probabil Nicolae Brîncovcanu,“marele ban al Craiovci în 1788.

Din această slujbă, dc la boierul Brîncovcanu, Rigas reuşeşte, în scurt timp, să ajungă la curtea domnească a Ţarii Româneşti.

Secretar al lui Mavroglieni nu ştim precis cînd a fost angajat Rigas. Se pare, însă, că în anul 1788 se afla la curtea din Bucureşti. Sc spune că a lucrat cu rîvnă „cîştigînd, datorită comportării sale – după cum spune Perrcvos – şi favoarea domnului“. Nu este exclus ca suspiciosul şi de toţi suspectat Mavroglieni să-i fi acordat încredere acestui neînsemnat tesalian, încredere pe care nu o putea avea, în acelaşi grad, şi în toţi ceilalţi „secretari“ sau demnitari proveniţi din boierimea fanariotă sau pămînteană. împrejurările erau foarte vitrege pentru cel ce devenise domnitor al Ţării Româneşti fără să aparţină rangului ban moţilor şi împotriva căruia complota tot Fanarul, îneît nu ar fi inexplicabil ca el să fi găsit în persoana lui Rigas un om incoruptibil căruia să-i încredinţeze un post important. Se spune că l-a numit „caimacam“, subprefect sau guvernator al Craiovei.

Situaţia în ţările dunărene era foarte critică.

Al doilea război ruso-furc (1787—1792) fusese declarat. Tratativele îndelungate dintre marea împărătească a Rusiei şi împăratul Austriei au avut ca rezultat alcătuirea unor
planuri dc luptă comună pentru împărţirea provinciilor europene ale imperiului otoman şi trupele ruso-austriece se revărsau, deja, spre ţările dunărene.

în luna decembrie a anului 1786/chiar înainte de declanşarea războiului, domnul Moldovei, Alexandru Mavrocordat, rămas în istoric cu porecla „Firaris“ (= fugar, evadat), părăseşte laşul şi se refugiază în Rusia cu toată suita sa. Alexandru Tpsilanti, care i-a urmat la scaunul Moldovei (1787—1788), după cîteva luni de Ia năvălirea trupelor ruseşti şi a celor austriece în Principate, dezertează, în luna martie a anului 1788, la austrieci. Răniîne singur, mai spre sud, Mavroghcni, domn al Ţării Româneşti. Egoist, neînduplecat în acţiunile sale, conştient fiind că funcţiile sale înalte lr-a dobîndit slujind cu .credinţă Sultanului, neiniţiat probabil în subtilităţile diplomaţiei adversarilor săi I? anarioţi, încăpăţînat şi îndărătnic, hotărăşte să suporte singur toată povara forţelor ruseşti şi a celor austriece, să apere pas cu])»•> teritoriul Principatului său şi să stea neclintit în funcţia dr răspundere încredinţată de. Divan. Sultanul a găsit, în pi rsoana lui Mavroghcni, un apărător—”trimis din cer“ – al împărăţiei sale

ameninţate. îl declară domnitor al Ţării Româneşti şi al Moldovei (1788—1790) şi îl numeşte „Seraş- rher“ (– comandant suprem) al forţelor turceşti care veneau din toate părţile spre Dunăre, ca să-i oprească pe ruşi şi pe austrieci. Investit acum cu funcţii înalte, cu puteri nemăr- * ginite şi drepturi dictatoriale, Mavroghcni se afla în fruntea tuturor forţelor militare ale Porţii, hotărăşte şi porunceşte – şi deseori umileşte – pe puternicii turci, bei şi paşale^?

organizează apărarea, opreşte pe invadatori, trece la contra-J atacuri.

Rigas la Craiova, în vremea aceasta, este, cum se spune,- însărcinat de Mavrogheni să supravegheze trecerea trupelor turceşti peste Dunăre şi aprovizionarea lor şi să transmită ordinele conducătorului suprem al expediţiei toparhilor nedis- ciplinaţi, care veneau de pretutindeni ca să se pună sub ordinele lui Mavrogheni.

Se spune că Rigas a lăsat bune amintiri la Craiova. în memoria urmaşilor s-a păstrat mai ales amintirea unei maşini, uimitoare pentru vremea sa, prin care a reuşit să dezăpezcască principalele artere şi să restabilească comunicaţiile, care se întrerupeau foarte des în aceste locuri, din cauza zăpezilor mari.

Din acest post, Rigas ar fi avut prilejul să cunoască îndeaproape descompunerea împărăţiei otomane, lipsa unităţii interne, contradicţiile adinei ce-i dezbinau pe guvernatorii autocefali ai Sultanului,

tendinţa vădită a fiecăruia **de** a se răzvrăti şi de a deveni independent, nemulţumirea şi exasperarea încă necanalizată, vie însă şi generală, a celor **ce** îşi dădeau viaţa pentru Sultan, fără să ştie pentru cine şi pentru ce luptă. Totodată îşi dădea scama că Sultanul n-ax putea să rczi>te la o răscoală a popoarelor subjugate...

în aceeaşi perioadă, la Craiova, se spune că Rigas **a** avut ocazia să-l cunoască şi pe Pasvantoglu, cunoscutul răzvrătit de mai tîrziu, căruia ulterior îi aminteşte numele şi îi dedică 7—8 versuri în faimosul poem al său *Thurios.*

întâlnirea Iui Rigas cu Pasvantoglu, aşa cum o povesteşte Perrevos, aparţine unei tradiţii cu multe clemente legendare. Se spune că Rigas, revoluţionarul de mai tîrziu, a avut ocazia să-l „catehizeze“ pe paşa din Vidin, devenit apoi rebel etc. Dar în epoca aceea (în jurul anului 1788) era cam devreme pentru un „catehism” revoluţionar şi pentru proiecte de răscoală generală. Ar putea să fie adevărată numai afirmaţia că Rigas i-a fost în acest timp de folos, salvîndu-i la un moment dat chiar viaţa.

Incidentul pe care ni-l povesteşte Perrevos nu este neverosimil. în oastea Dunării, pe care o conducea Mavro- gheni, avea poruncă să se prezinte şi s-a înrolat şi Pasvantoglu cu ascherul său. însă o ceartă ivită între el şi oamenii lui Mavrogheni l-a obligat să dispară şi, deghizat, a luat drumul spre Vidin, ca să-şi salveze capul de mînia puternicului şi crudului „Vlahbci”, care

nu ezita, cu toate că era creştin, să-i decapiteze chiar şi pe demnitarii turci... Pasvantoglu căznindu-se, deghizat şi urmărit, să treacă din nou spre Vidin —în partea dinspre nord-vest a Bulgariei, aproape de graniţele bulgaro-româno-sîrbe de astăzi – a căzut, se spune, în mîi- nile lui Rigas, care slujea atunci la Craiova. Rigas a refuzat să execute ordinele lui Mavrogheni, care aştepta să-l trimită pe Pasvantoglu legat la Bucureşti. S-a străduit să-l ajute să plece din Craiova, în deplină siguranţă, şi—-trecînd Dunărea la Calafat – să ajungă teafăr la Vidin. Se zice că Pasvantoglu n-a uitat niciodată că îşi datora viaţa unui „raia” şi „ghiau?:“ necunoscut, şi îşi aducea aminte cu recunoştinţă de Rigas.

Date maî precise şi mai certe despre slujba lui Rigas la Brîncovcanu şi la curtea lui Mavrogheni, despre postul său la Craiova, întîlnirea sa cu Pasvantoglu ctc., nu există. însă toate tradiţiile acestea au de obicei un sîmbure de adevăr.

• *

Rigas a fost într-adevăr, se pare, în serviciul unui Brîn- coveanu. Numai că nu cunoaştem numele acestui Brînco- veanu, data, durata şi atribuţiile acestei funcţii. Mărturia cea mai sigură provine de la un contemporan, compatriot şi adversar al lui Rigas, de la Mihail Pcrdicaris (1766—1828), care afirmă că l-a cunoscut pe Rigas la Bucureşti *„fiind pe atunci* (Rigas) *grămătic la marele Brîncovcanu“*[1]. Acest Brîncovcanu, numit aici „marc“ pentru a se distinge de un alt mai „mic“ în rangul boerimii sau mai tînăr în

vîrstă, din păcate nu este menţionat şi cu numele lui de botez. S-a spus că ar putea să fie Manolachi Brîncovcanu, Marele Ban, tatăl distinsului

[7] Mihail Pcrdicaris (1766—1828), născut la Kozani, în Macedonia dc sud-vest, (strămoşii lui mai depărtaţi se trăgeau, se parc, din Cefalonia), a trăit într-adevăr la Bucureşti (probabil, înainte de anul 1790) şi dc acolo a trecut în Italia, unde a studiat medicina, în cartea sa intitulată *Ermilos* (Vicna, 1S17), o satiră alegorică în versuri, găsim interesante pagini referitoare la boierimea bucureşteană dc la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, la jurisconsultul Catargi, la lănăchiţă Văcăresc« şi la alte persoane (cf. Alcx. Odo- bescu, *Opere,* Bucureşti, 1967, voi. II, p. 65 şi 503). – în timpul domniei lui Mavrogheni (1786 – 1790) şi între sfătuitorii Domnului, trăia la Bucureşti un „faimos astrolog“ numit Pcrdicari (Alcx. E 1 i a n, *Conspiratori greci tii Principate,* în „Revista Istorică“, XXI, 1935, p. 353). Nu ştiu dacă există detalii biografice despre acest Perdicari şi dacă putem bănui vreo legătură dc rudenie între

iiloelen, savant şi Mare Ban de mai tîrziu Grigore Brîncoveanu[8]. Există, însă, şi un Nicolae Brîncoveanu, pe care-l întîl- nim Mare Ban în anul 1788. în serviciul acestui Brîncoveanu putem de asemenea să presupunem că a funcţionat Rigas. Se ştie că Marele Ban, locuind în epoca aceasta nu la Craiova ci Ia Bucureşti, guverna Oltenia prin caimacamul (= locţiitorul) său Ia Craiova, prin ispravnicii judeţelor şi prin alţi funcţionari. Rigas, învestit cu funcţia nelămurită de „grămătic“ al unui Mare Ban (părerea noastră, al Iui Nicolae Brîncoveanu din 1788), a avut ocazia, probabil, să se găsească şi la Craiova, însărcinat cu o oarecare misiune, în 1788. Presupunerea aceasta ar putea să

constituie, credem, şi o explicaţie a tradiţiilor despre „căimăcămia“ sau prezenţa sfătuitorul lui Mavroghcni şi poetul omonim din Kozani, care în acelaşi timp, tînăr elev sau student, a trăit sau a trecut prin Bucureşti. – Poetul Mihail Perdicaris, ca să combată ideile revoluţionare ale epocii, a scris, în 1811, o carte cu titlul caracteristic: *sau Contra pscudofilclcnilpr.* Din cartea aceasta, rămasă inedită pină în zilele noastre, am reprodus pasajul de mai sus, în prima mea lucrare despre Rigas (1953, p. 20) şi puţin mai tîrziu am prezentat mai multe pagini din manuscrisul inedit (Precursor/z, 1955, p. 189—200; pasajul de mai sus la pag. 19S). Pasajul este clar şi nu sînt de acord cu interpretarea pe care i-a dat-o prietenul N. Cămări «a no *consideraţii,* p. 1098, n. 6). între timp am prezentat în ediţie completă opera lui Perdicaris (pasajul de mai sus, la pag. 67).

[8] Alex. E 1 i a n, *Conspiratori,* p. 340 şi 350. —Manolaclii Brîncoveanu, însă, nu figurează în listele Marilor Bani din epoca Ini Rigas (vezi nota următoare).

Hui la Craiova. Cit priveşte afirmaţia lui Perrevos şi a altor Ibiografi că Rigas a ocupat (în jurul anului 1788) postul de Caimacam al Craiovci, căruia Mavrogheni îi conferise misiu- inea de supraveghetor administrativ cu atribuţii militare şi •civile, rămîne pînă astăzi neverificată, Cunoaştem lista (întocmită pe baza documentelor existente şi probabil completă) ;a persoanelor care au fost Mari Bani şi Caimacami ai Craio- vei şi constatăm că Rigas nu figurează nicăieri. în anul 1788, mai ales, unde ne aşteptăm să găsim printre Caimacami numele lui Rigas, întîlnim ocupînd dregătoria de Mare Ban pe Nicolae Brîncoveanu[IX]. Nu

IX Vezi lista întocmită de loan C. F i 1 i t t i, *Banii şi Caimacamii Cra iovei,* Craiova (1924), p. 24—25. Cf. N. Ca marian o, *Cîtcva*

rămîne dvcît să presupunem că Rigas a fost în serviciul acestui Brîncoveanu – „grămăticul“ său la Bucureşti şi funcţionar vremelnic, trimis tot de el, la Craiova.

După datele mai recente, astăzi putem spune că Rigas n-a fost „colaborator intim“ şi favorit al lui Mavrogheni. Perdicaris, care l-a cunoscut pe Rigas ca „grămătic“ al lui Brîncoveanu, nu vorbeşte nimic despre promovarea lui la curte, la Craiova etc. Chiar dacă Perdicaris plecase de la Bucureşti înainte clc anul 1788, avea posibilitatea, totuşi, să se informeze ulterior şi ar fi scris ceva despre cariera care a urmat, a faimosului revoluţionar. Adversarul lui Rigas, însă, nu cunoaşte decît un simplu „grămătic” în serviciul unui boier. Apoi, dacă Rigas într-adevăr ar fi fost funcţionar la curte, demnitar, indiferent de rang, ar fi păstrat şi el, după obiceiul epocii, vrcun$_{fc}$ titlu alături de numele său. El, însă, în toate documentele existente, româneşti, greceşti şi germane, datate de la 1788 pînă şi la 1796, este menţionat numai „Rigas grămăticul”.

Totuşi, în zilele domniei lui Mavrogheni şi în situaţia foarte tulbure a războiului, nu erau puţini cei care, nc-cunoscuţi pînă atunci, fără nici o carieră de dregător sau demnitar, s-au găsit în funcţii înalte şi în diferite posturi,pe cînd alţii, în acelaşi timp, ataşaţi vremelnic

consideraţii, p. 1 100. O listă mai recentă şi mai documentată a întocmit Thcodora R ă d u lese u, *Sfatul domnesc şi al[i mari dregători ai Ţării Româneşti din secolul al XVI* în „Revista Arhivelor,“ voi. XXXIV (1972) p. 114-118 (Vel Banul), unde figurează (p. 118) numele lui Nicolae Brîncoveanu (1788 ian.—aug., 1792, 1795 – 1796), dar nu figurează (pînă la sfîrşitul veacului al XVIII-lea*) numele Iui Manofachi Brîncoveanu.

lingă puternicii zilei, au lucrat, direct sau indirect, pentru Mavrogheni sau pentru austrieci, riscînd uneori şi capul, cu speranţa de a-şi afla norocul. Om de încredere al lui Mavrogheni, printre coi mai favorizaţi, a fost un compatriot şi prieten al lui Rigas, faimosul Dumit radii Turn a v i t i, ajuns, dintr-un necunoscut un om puternic, bogat şi chiar Caimacam la Bucureşti, adică locţiitor sau reprezentant al lui Mavrogheni, plecat din Capitală în fruntea oştilor[19]. Activitatea [X XI] lui Rigas în timpul lui Mavroghcni, transmisă biografilor săi sub formă de tradiţii mai puţin precise (angajare la curte,- căimăcămie la Craiova, întîlnire cu Pasvantoglu ctc.), ar putea să fie datorată relaţiilor sale cu Turnaviti. Şi nu este de exclus să constatăm vreodată că în unele din faptele atribuite lui Rigas (cum ar fi, de pildă, întîlnirea cu Pasvantoglu) rolul principal l-a avut nu Rigas ci compatriotul şi prietenul său Turnaviti.

Relaţiile lui Rigas cu Diniitrie Turnaviti reprezintă un capitol neccrcctat pînă astăzi. Indicaţiile existente—suspiciunile autorităţilor austriece după descoperirea aşa-zisului „complot“ al lui Rigas la Viena

---

X Despre Dhnitric Turnaviti vezi lucrarea (bogată în detalii şi bibliografic) profesorului Alexandru Eli an, *Conspiratori greci în Principate şi un favorit mavroghcncsc: Tttriiavilu,* extras din „Revista Istoricii“, XXI (1935), p. 337 – 372, mai ales p. 349 şi
XIurm.

(dec. 1797) şi după uciderea lui Turnaviti la Constantinopol (febr. 1798)—permiteau-, cum vom vedea, să admitem că a existat un oarecare contact între Turnaviti din Bucureşti şi cercurile patrioţilor greci din Viena şi din Triest[11]. Astăzi, însă, avem nu numai indicaţii despre un oarecare contact, direct sau indirect, între Turnaviti şi „conspiratorii“ greci din Viena, dar şi o dovadă indiscutabilă că Rigas însuşi avea legături cil Turnaviti şi că legăturile acestea datează de dinainte de anul 1790, şi anume din timpul domniei lui Mavrogheni, dacă nu şi de mai înainte.

Dovada îşi arc sursa într-un raport al lui Rigas despre prima sa călătorie la Viena, în 1790, un document scris (în

P Cf. Elian, p. 368.

limba franceză) de el însuşi. în acest raport, întîmplător, se referă şi la relaţiile sale cu Turnaviti. Angajat, precum scrie, ca secretar şi interpret de un boier muntean, care mergea la Viena revendicînd titlul de baron (este vorba de Hristodul Kirlianu devenit Baron de Langenfeld), a rămas fără bani şi s-a întors la Bucureşti (ian. 1791) graţie lui Dumitrachi Turnaviti, cu care a plecat de la Viena şi a călătorit împreună; ajuns la Hermannstadt (Sibiu) a fost primit cu multă ospitalitate de lancu Mavrogheni, nepotul fostului Domn, etc.[XII]. Rigas vorbeşte despre persoanele acestea ca despre vechi prieteni. (Raportul este adresat către Mcrkclius, agentul diplomatic al Austriei la Bucureşti, care cunoştea foarte bine persoanele menţionate şi legăturile existente între ci). Este evident că „grămăticul“ tesalian din vremea lui Mavrogheni nu era o persoană neînsemnată la Bucureşti. Avea relaţii şi cu membrii familiei domneşti şi cu Turnaviti, sfătuitorul preaputernic al fostului Domn.

Dimitric Turnaviti, faimosul „chir Dumitrachi“ despre care vorbesc pe larg cronicile rimate ale epocii[XIII], era din

XII Raportul, scris de Rigas la Bucureşti, datat 17/28 decembrie 1794 şi adresat către Mcrkclius, Agentul diplomatic al Austriei ja Bucureşti, s-a publicat de G. Laios, *Bcuonitl Langenfeld şi Rigas Vclcslinlis* (în greceşte), în revista ateniană „Epitheorisi Technis”, vol. I, nr. 6 (iunie 1955), p. 435—438.

XIIIH Vezi ediţia recentă, elaborată de profesorul Dan S i m o- n eseu, Cmn/cî *şi povestiri româneşti versificate (sec. XVII – XVIII),*

Tcsalia, din aceeaşi regiune cu Rigas. „Tyrnavitis” înseamnă în greceşte „originar din Tyrnavos“, un orăşel înfloritor lîngă Larisa, capitala Tesaliei. Numele de origine a devenit,- probabil, şi nume de familie. însă „chir Duniitrachi” însuşi prefera să figureze cu prenumele P o 1 y d a m a s. Ca „Di- mitri-Polydamas-Tournaviti“ l-a cunoscut francezul Emile Gaudin, care-l menţionează, cum vom vedea, cu călduroase cuvinte, în amintirile sale din Bucureşti. Pe un frumos epitaf, „dat în dar“ de către Turnaviti la o biserică şi conservat astăzi la Muzeul de Artă din Bucureşti (datat, conform inscripţiei sale, 20 februarie 1791), numele donatorului, brodat cu fir de aur în litere greceşti, este „Dimitrios Polyda- mas“[H]. S-a scris că prenumele „Polydamas“ este „de frumoasă rezonanţă clină“[XIV XV XVI]. Aş adăuga că Polydamas era numele unui renumit tesalian din antichitate[10] şi că este demn de semnat faptul că un neogrec din Tesalia subjugată de turci şi-a ales şi purta cu mîndrie acest nume (astăzi încă necunoscut ca nume de botez). Va fi fost, desigur, un

Buc., 1967 (Editura Academiei), p. 225, 244, 265, 277, 278, 319?

XIV Vezi *Inscripţiile medievale ale României-Oraşul Bucureşti,* voi. I (redactor responsabil Alcx. E 1 i a n), Buc., 1965 (Editura Academiei), p. 708, nr. 1047 (textul inscripţiei fără comentau; donatorul nu este identificat). Epitaful a fost făcut în Vicna *(ibid,,* p. 88).

XV E 1 i a n, *Conspiratori,* p. 350.

XVI[10] Vezi şi jVtfos *Anaharsis* tradus de Rigas (Vicna, 1797), p. 302.

om

dc oarecare cultură, cunoscător al istoriei patriei sale şi —dc ce nu?—un patriot însufleţit de nobile idealuri[XVII].

în adevăr, Dimitrie Polydamas-Turnavitul nu era un om de rînd. Relaţiile şi legăturile lui – comerciale, politice şi patriotice – cu diferite cercuri – de la Bucureşti pînă la Andrianopol, la Constantinopol, la Vidin, la Triest şi la Viena – cu domni şi cu înalţi dregători, cu ambasadori şi cu agenţi diplomatici, cu demnitari turci, cu greci, cu austrieci, cu francezi, cu Pasvantoglu, cu Rigas şi cu mulţi alţii, ni-l arată drept o persoană remarcabilă. Şi merită să fie subliniat că activitatea sa cea mai importantă nu a desfăşurat-o cînd era sfătuitorul prcaputcrnic al lui Mavrogheni, ci după pieri rea presupusului său protector.

Se ştie că după plecarea lui Mavrogheni din ţară, după uciderea sa (1 oct. 1790) şi după intrarea trupelor austriece în Bucureşti (10 nov. 1790), „cei cunoscuţi sau bău uiţi că au fost, în chip deosebit, în favoarea fostului Domn sînt urmăriţi pentru vreo vină reală sau închipuită, sînt surghiuniţi, uneori clăti şi pe inîna

XVII Cronicile adversarilor lui Mavrogheni ridiculizînd pc „Turnavilul procopsitul” ca un om de modestă obîrşic (nu aparţinea boierimii păiuîntene şi nici castei fanarioţilor!), om „grosolan” şi „cu totul neînvăţat” (!), nu sînt demne de crezut. Vizitînd Ambasada franceză la Constantinopol (în 1798), Turnaviti a lăsat cele mai bune impresii: ora „un Grec fin şi politicos”, după raportul oficial („Sbornik za narodni Umutvorenija, Nauka i Kriznina”, XXIV, Sofia, 1908, p. 138.)

[16] E 1 i a n, p. 360.

gîdclui“[1]*. Turnaviti, însă, deşi n-a scăpat dc unele neplăceri, a reuşit să fie respectat şi apreciat şi sub succesorii lui Mavrogheni. Din raportul Iui Rigas citat mai sus, aflăm (pentru prima dată) că Turnaviti, chiar în timpul ocupaţiei austriece, se găseşte la Viena şi se întoarce nesupărat la Bucureşti – lucru curios pentru un colaborator intim al lui Mavrogheni. Şi nu numai că s-a întors, dar i s-a şi deschis şi drumul către o nouă carieră: sub Mihail Suţu (1791—1792) a cîştigat bunăvoinţa domnească; sub Alexandru Moruzi (1792—1796) a fost însărcinat cu supravegherea magaziilor de cereale de pe malul drept al Dunării, cu procurarea cuantumului de grîne cu care era îndatorată Porţii Ţara Românească şi cu alte atribuţii; sub Alexandru Ipsilanti (179G—1797) de asemenea. Aceiaşi Domni i-au încredinţat şi misiuni diplomatice destul de delicate. Cunoaştem, de pildă, că la împăcarea între Pasvantoglu şi Poartă;» în zilele lui Moruzi (iarna 1795—1796), mijlocitorul a fost Turnaviti. După un an şi ceva, cînd neliniştitul vecin, care-şi întinsese stăpînirea pe o bună parte din Bulgaria, îngrijora serios Poarta, Ipsilanti trimite la Vidin pentru tratative tot pe Turnaviti (toamna anului 1797)[XVIII]. Nu sc ştie dacă „chir Dumitrachi” a fost însărcinat cu misiunea aceasta, şi chiar de două ori, pentru experienţa sa diplomatică sau pentru relaţiile pe care le avea eventual cu rebelul de la Vidin. Oricum, din toată activitatea sa reiese că

XVIII Cf. E 1 i a n, p. 361, 364-365.

Turnaviti cunoştea bine malul drept al Dunării. Toţi Domnii (probabil şi Mavrogheni) l-au folosit pe aceleaşi meleaguri. Responsabil (cu atribuţii uneori nelimitate) pentru procurarea griului ce se trimitea la Constantinopol, supraveghetor al magaziilor de cereale ridicate de el la Silistra şi la Rusciuc, ani de zile în regiunile acestea, a avut, desigur, şi ocazia şi nevoia să vină —şi nu numai o singură dată—în oarecare contacte cu rebelul de la Vidin. Prin legăturile acestea tesalianul chir Dumitrachi, priceput negustor, om de încredere al lui Mavrogheni, al lui Moruzi, al lui Ipsilanti şi agent principal al Franţei în părţile acestea, cum vom vedea, a devenit şi om de încredere al lui Pasvantoglu. Tradiţiile care atribuie un asemenea rol şi lui Rigas nu sînt, probabil, neîntemeiate. Com- patrioţi şi prieteni, cei doi tesalicni—Turnavitis şi Veles- tinlis – au avut, cum se pare, mai multe legături între ei decît cele cunoscute prin tradiţii.

Ideile generoase venite în epoca aceasta din Occident au găsit un ecou puternic în sufletul lui Rigas, dar şi în acela al lui Turnaviti. Nu se ştie cît de temeinică ar putea să fie afirmaţia unui istoric bucureştean, după care Turnaviti „era un exaltat şi un înfierbîntat vizionar politic”[XIX]. Se ştie, totuşi, după documentele existente, că Turnaviti, înainte de anul

XIX Vezi lucrările lui G. I o n e s c u-G i o n, *Cîfeva pagini din istoria Fanai'ioţilor în România* („Revista nouă”, I, 1888, p. 227 – 228) şi *Bucureştii în timpul Revoluţiei franceze (ibid.*$_t$ III, 1890, p. 345), citate de El ia n, p. 363, n. 3.

1793, era în corespondenţă cu ambasadorul francez din Constantinopol şi că Emile Gaudin, primul agent consular al Franţei în ţările dunărene, venit la Bucureşti, în 1795,

a avut strînsc legături şi cu Turnaviti şi cu Rigas[XX]. Scriind mai tîrziu o carte referitoare la mişcările revoluţionare din * .

Balcani, Gaudin a avut cuvinte de călduroasă apreciere şi pentru unul şi pentru altul. Pc „Dimitri Polydamas-Turna- viti“ îl caracterizează ea principal agent al Franţei în părţile acestea, om bogat, foarte devotat -Franţei şi preţuit în mod deosebit de Pasvantoglu, dar şi victimă devotamentului său pentru francezi, ucis de turci în acelaşi timp cu Rigas. Despre Rigas, „propagatorul ardent şi cel dintîi martir“ al mişcărilor revoluţionare din Balcani, afirmă că-l lega de Gaudin o prietenie cu totul deosebită[XXI].

Documente oficiale îl confirmă pe Gaudin: în vara anului 1796, cînd Rigas pleca din nou la Viena, consulatul austriac din Bucureşti s-a grăbit să informeze autorităţile vie- neze (4 aug. 1796) că „la începuturile acestei săptămîni, un oarecare Rigas Gramatic a plecat de aici spre Viena“ şi că „acest Rigas avea multe şi strînse legături cu Francezi de aici şi cu emisarul Emile Gaudin“...[XXII] în ceea ce

XX E 1 i a n, p. 363 – 364. Despre Gaudin şi activitatea lui printre greci vezi L. V ra no u ss i s, *Broşuri patriotice necunoscute şi texte inedite din epoca lui Rigas* (în greceşte), Atena, 1966, p. 167 – 175, 224 —237, etc. Cf. şi Ariadna Ca m a rian o- C i o r a n, *L'activité d'Emile Gaudin, premier consul de France à Bucarest,* în. „Revue Roumaine d’Histoire”, IX (1970) p. 251—260.

XXI Emile Gaudin, *Du soulèvement des valions chrétiennes dans la Turquie européenne,* Paris, 1822, p. 21 şi 25. Cf. p. 114.

XXII H u r m u z a k i, *Documente,* XIX/1, p. 789, nr. 716. D. Pantelié, *Pogibija Rige iz Fere,* Beograd, 1931, p 43—44, nr. l-3.

priveşte celălalt tesalian, afirmaţia lui Gaudin, că Turnaviti era foarte preţuit de Pasvantoglu şi că a fost victimă devotamentului hău către francezi, este de asemenea exactă. Ambasada franceză din Coiistantinopol, bine informată, trimitea la Paris, în i.uiuarie-februaric 1798, unul după altul, rapoarte despre Pasvantpglu. în documentele acestea găsim detalii preţioase: numai un om – citim într-un raport — a cîştigat încrederea întreagă a lui Pasvantoglu şi acest om, prieten şi confident, este un grec. Acest grec – citim mai departe – venit la Constant inopol pentru tratative, a vizitat ambasada franceză solicitînd mijlocirea Franţei în favoarea rebelului de la Vidin. insă, după demersurile sale la Capudan-Paşa (amiralul Porţii/, a dispărut. Aruncat în temniţa arsenalului a fost în < îtc\ a zile gîtuit după chinuri groaznice (febr. 1798)[XXIII] [XXIV] [XXV] [XXVI]. Acest mari ir. un grec „fin şi politicos“ sacrificat fără îndurare, nu era altul decît Turnaviti (menţionat în alte documente).

Dinii trie Turnaviti, adevărat „vizionar politic“-, cum sc pare, a plătit prea scump legăturile lui cu Pasvantoglu şi devotamentul său pentru Franţa. Era epoca în care armatele victorioase ale Iui Bonaparte, „dărîmătorii tiranilor“, erau aşteptate să treacă din

XXIII Vezi documentele publicate de L. Popov în „Sbornik XXIVza narodni (’mutvorenija, Nauka i Kriznina”, XXIV, Sofia, 1908, XXVp. 136 (nr. 11), 137 – 138 (nr. 12), 138 (nr. 16). – Popov n-a identificat pe confident ni grec al lui Pasvantoglu cu Turnaviti. Elian XXVI(p. 366) n-a utilizat materialul prezentat de Popov.

Italia şi din insulele Ionice în Peninsula balcanică. în acelaşi timp Rigas adresa, cum vom vedea, apelul său către Pasvantoglu pentru o răscoală generală a popoarelor supuse tiranici Sultanului...

Patru luni după martiriul şi moartea lui Turnaviti, aceeaşi soartă îl aştepta şi pe Rigas (iunie 1798). După arestarea lui la Triest (decembrie 1797) şi transportarea sa la Viena, autorităţile austriece au descoperit „complotul" patrioţilor greci şi întreprindcau cercetări în toate direcţiile. Suspiciunile lor s-au dirijat şi către bucureştcanul Dimitric Turnaviti. Acesta, însă, ucis deja la Constantinopol (febr. 1798), nu mai era în viaţă. Totuşi, părerea că şi el era printre „conspiratori" se întărea (un frate al lui „chir Dumitrachi" din Bucureşti, Mihail Turnaviti, negustor bogat, instalat la Triest, era de mult amestecat în mişcările patriotico). De aceea ambasadorul Austriei încredinţat la Poartă intervine la Constantinopol şi la Bucureşti ccrînd o cercetare a hîrtiilor rămase de la „faimosul" Dimitric Turnaviti[XXVII]. Cercetarea se parc că n-a rămas fără rezultat: Domnul Ţării Româneşti, într-un pitac datat 7 aprilie 1798, ne informează că Turnaviti „s-a găsit a avea corespondenţă la Vghena *(sic)* cu făcătorii de manifestări asupra prealuminatei Porţi" şi că „cîte de acel fol de corespondenţii s-au găsit între scrisorile lui

XXVII L c g r a n d – L a m b î o s, *Documente,* p. 44 – 45, 48 – 49, 52-53.

(...) le-au luat Domnia”[XXVIII]... Aici se termină ştirile noastre despre legăturile lui Turma iti cu „complotul” lui Rigas – mărturii destul de convingătoare.

Recapitulînd, constatăm că Rigas şi Turnavitis, omorîţi în acelaşi timp şi pentru aceleaşi, cum se pare, motive, în afară de orientarea lor ideologică şi politică asemănătoare, au destul de multe puncte comune în viaţa şi activitatea lor.

Compatrioţi şi prieteni, cei doi tcsalicni din Bucureşti au avut legături încă din timpul lui Mavrogheni, dacă nu şi de mai înainte,

Turnaviti, mare negustor şi om de încredere al lui Mavrogheni, cu atribuţii nelămurite şi uneori nelimitate, avea la riadul lui nevoie de oameni de încredere. Unul dintre ei putea sâ fie—şi, după toate indicaţiile existente, a fost – Rigas.

Turnaviti a fost utilizat de toţi Domnii pentru procurarea cerealelor de pe malul drept al Dunării. Nu este întîmplător, « probabil, faptul că şi Rigas, într-o perioadă, a avut o oarecare activitate pe malul Dunării: în 1788, în luna aprilie, după cum el însuşi no informează, se găsea la Giurgiu (vezi mai sus, p. 31, nota din *:|'cas Anaharsis).*

În acelaşi an, după tradiţiile transmise de biografii săi, funcţiona la Craiova şi a avut ocazia să se întîlnească cu Pas- vantoglu şi să-i ofere unele înlesniri. Ştim, însă, că cel care avea contacte cu Pasvantoghi. devenit şi om de încredere al rebelului de la Vidin, era Turnaviti; şi este foarte probabil că la salvarea lui Pasvantoglu de mînia lui Mavrogheni rolul principal l-a

XXVIII[2fi]Elian, *Conspiratori* $_t$ p. 368.

avut Turnaviti. Să admitem că tradiţiile ulterioare au confundat uneori activităţile celor doi tesa- r
Jicni? Nu este exclus. Constatăm, însă, că apropierea lor reciprocă era normală şi o colaborare utilă pentru amîndoi.

S-a scris că Rigas va fi înlesnit apropierea între Turna- viti şi Mavrogheni, „căruia îi plăcea să se încunjure cu oameni de modestă obîrşie“[XXIX]. în realitate lucrurile s-au înlîmplat, desigur,-invers: Turnaviti, sfătuitor prea puternic al Domnului şi locţiitor al său la Bucureşti într-o perioadă, a introdus probabil şi pe Rigas la curte. Insă „secretar** şi „colaborator intim'* al lui Mavrogheni Rigas nu putea să fie şi, după toate indicaţiile, n-a fost.

Relaţiile lui Rigas cu Mavrogheni— subliniate în mod exagerat de unii istoriografi moderni – ne par curioase, dacă nu şi inexplicabile, cînd ne gîndim că acest Domnitor a luptat cu îndîrjirc pentru interesele Sultanului, în vreme ce „secretarul“ său ar fi avut toate motivele să dorească, ca toţi grecii epocii sale, destrămarea puterii turceşti, dislocarea dominaţiei otomane din Europa şi victoria armatelor creştine ale Rusiei şi Austriei, care înaintau cu hotărîre (şi cu atîtea promisiuni...) către sud. Planurile împărătesei Ecaterina pentru restaurarea imperiului bizantin

XXIX El ian, *Conspiratori,* p. 350.

erau bine cunoscute. Protecţia acordată grecilor entuziasmase naţia subjugată. Flacăra răscoalei pătrunsese în Grecia. Domnii fanarioţi dezertau şi treceau în tabăra imperiilor creştine din nord, care porniseră să-i izgonească pe turci în Asia. O mulţime de greci se alăturară acestei expediţii hotărîtoarc ce se desfăşura de la Marca Neagră şi Dunăre pînă la Pelopcncz.

„Do data aceasta —scrie un istoric contemporan —-se părea că turcii nu vor scăpa de destinul lor”... Şi totuşi s-a găsit un conducător creştin, un „ghiaur“, care să reziste cu dîrzcnie şi să apere împărăţia otomană: Mavrogheni.

Cum privea Rigas atitudinea lui Mavrogheni? Cum putea s-o privească alt lei dccît cu tristeţe adîncă şi ură nemărginită. Rigas n-a fost colaboratorul şi asistentul credincios al lui Mavrogheni —şi nici nu putea să fie –, omul care să aprobe p ditica acestuia. Dimpotrivă el nu preţuia „vitejia** lui legendară şi aşa-zisele sale idei „democratice“ (încăpăţînatul şi ahtiatul după putere era hospodarul sultanului) şi-l ura profund pe principele turcolatru. Rigas a vorbit cu dezgust despre această „lepădătură a neamului omenesc şi domn nedemn“, cum îl numea pe Mavrogheni. Această frază cît se poate de dură se găseşte în *Fizica* lui Rigas, operă publicată în anul 1790 şi scrisă, cu certitudine, cu puţin înainte, în Ţara Romanească, cînd Rigas se afla încă în slujba lui Mavrogheni. în opera tipărită, această frază nu există. Din fericire s-a păstrat

manuscrisul autograf al lui Rigas! într-o adnotare din *Fizica* sa, Rigas scrie: „Şi alţii s-au chinuit crunt din cauza prostiei şi lăcomiei celor puternici şi mai ales a lepădăturii neamului omenesc şi *Domnitorului* nedemn al Ţării Româneşti Nicolae .Mavrogheni, ca să mărturisească../* etc. Fraza referitoare la Mavrogheni („şi mai ales a lepădăturii... Nicolae Mavrogheni“) este ştearsă cu cerneală în manuscris (p. 174) şi nu figurează în cartea tipărită (p. 105). Se pare că pe cînd se tipărea cartea Ia Viena, a venit vestea decapitării fostului Domn (1 octombrie 1790) şi Rigas n-a vrut să fie acuzat că atacă memoria unui om mort» căzut victimă ingratitudinii Sultanului... în orice caz, pasajul acesta din manuscrisul autograf, rămas neobservat pînă în zilele noastre[28], este o mărturie autentică despre sentimentele şi atitudinea lui Rigas faţă de Mavrogheni.

[25] Prima prezentare: L. Vranoussis, *Rigas.* 1954, p. 25; cf. I. f o n a ş c u, *Concluzii greşite despre domnia lui Nicolac Marro- gheni,* în „Studii”, XV/1 (1962), p. 88. – Nu sînt de acord cu părerea că „Rigas a şters acest pasaj în timpul cînd încă trăia Ma- vrogheni, de teamă ca să nu aibă de înfruntat răzbunarea acestui nemilos domn” (N. Camariano, *Ci leva- consideraţii*. p. 1102, n. 22). în acest caz Rigas putea să taie pagina întreagă! Constatăm însă că a făcut numai o ştersătură, lăsînd fraza destul de descifrabilă. – în textul grec al lui Rigas fraza despre Mavroghciii este: *eldroma tis anthropinis fiseos* (= lepădătură a firii omeneşti» adică a naturii sau a omenirii). Este curios – şi demn de semnalat, pentru Ccă a rămas neobservat pînă astăzi – faptul că şi L e n ă- c h i ţ ă V ă c ă r c s c u, scriind în acelaşi timp despre Afavro- gbeni, a utilizat aceeaşi frază şi chiar acelaşi

cuvînt grec: *ekhom sau poznă a firci omeneşti !* Oc notat,-totuşi, că pasajul lui Vacă- rcscu, citat de A. Odobcscu *(Poeţii Văcăreşti,* 1S61) şi reprodus dc A. P i r u *(Literatura română veche,* Buc.. 1961, p. 537), figurează puţin alterat: *cktrom... a furci asemenea,* însă în ultima ediţie critică a lui Odobcscu Buc., 1967), unde este reprodus şi textul acesta (voi. II, p. 67), profesorul Virgil Cândva, comentatorul ediţiei, a corectat după manuscris: *a firii* în loc dc *a ţarc?* (p. 504). Cred că şi cuvîntul următor *asemenea* este o lectură greşită în loc dc *omeneşti* sau *omenească.* Astfel, fraza lui Văcărescu (incomprehensibilă fără restabilirea de mai sus) este identică cu fraza grecească a lui Rigas: *ektroma tis anthropinis fiseos* în greceşte, *cktrom a firii omeneşti* în româneşte. Simplă coincidenţă?

Pentru toţi patrioţii clin .vremea aceea nu exista decît o singură perspectivă şi o singură speranţă: sosirea forţelor ruso-austriece pentru izgonirea otomanilor clin Balcani. Ri- gas, orice profesiune ar fi exercitat, „secretar“ sau slujbaş domnesc, nu putea decît să-l urască pe Mavrogheni şi să dorească zdrobirea totală şi grabnică a forţelor otomane.

Sînt neîntemeiate de asemenea şi afirmaţiile care susţin că Rigas a trăit pe lîngă Mavrogheni pînă în ultimele zile ale vieţii sale şi că, chipurile, călăul sultanului a decapitat „seraşcherul“ (— generalisimul) său învins, în faţa ochilor lui Rigas.

După invazia ruso-austriacă, înfrîngerea turcilor şi intrarea trupelor imperiale la Bucureşti (29 oct./IO nov. 1789), Mavrogheni şi trupele turceşti şc retrăgeau în josul Dunării, ca să organizeze noi linii de apărare şi noi contraofensive. Devenit „erou“ cu victoriile sale

efemere şi cu apărarea disperată, timp de doi ani, contra invadatorilor, Mavrogheni primeşte acum de Ia Sultan şi ultima sa răsplată: în persoana lui, Poarta a găsit ţapul ispăşitor şi l-a decapitat la 1 octombrie 1790.

în acest interval de timp, după cucerirea Capitalei de către austrieci, Rigas se afla în Bucureşti, departe de Mavro- gheni. Şi cu patru luni înainte de decapitarea lui Mavrogheni, Rigas, angajat în slujba unui boier, a plecat spre Viena (iunie 1790). Un „consilier de încredere“ sau măcar un secretar oficial al lui Mavrogheni nu putea să îndrăznească să plece în Austria, mai ales în timpul acela, cînd războiul ruso-turc continua încă.

Rîgas ca secretar al Baronului de Langenfeld a avut ocazia să se stabilească şase luni la Viena, din iunie 1790 pînă în ianuarie 1791. Patronul său nu era altul decît un demnitar din Valahia, probabil grec de origine[29], „marele serdar“ Hristodulos Kirlianos. Comandant al trupelor mavrogheneşti din Cîmpulung şi Curtea de Argeş în 178S[30], Kirlianos oferise – sau a reuşit să afirme în mod convingător că oferise – trupelor austriece, care ocupaseră Ţara Românească, servicii însemnate, motiv pentru care împăratul Austriei i-a decernat (16 august 1790) titlul de Baron de Langenfeld. *(Langenfeld* este traducerea germană a

denumirii româneşti *Cîmpulung).*

Acest „mare serdar“, hotărîndu-se să plece la Viena pentru interesele sale, căuta la Bucureşti un poliglot ca să-l însoţească ca secretar şi interpret. S-a adresat lui Rigas şi

[237] Emil Vîrtosu, *Nou despre Riga,,,,* 1946, p. 93 (—extras, p. 4).

?°Li mona – Mois u c, p. 260' (vezi titlul lucrării mai jos). De notat, totuşi, că acest „mare serdar“ nu figurează în listele întocmite dc Thcodora Rădulescu, *Sfatul domnesc şi alţi mari dregători ai Ţării Româneşti din secolul al XVIII-lca,* în „Revista Arhivelor“, XXXIV (1972) p. 451-456 (Vel Serdarul).

Rigas n-a lăsat să-i scape acest prilej[31]. Viena era pe atunci una din cele mai mari vetre ale Grecilor din străinătate, una

2[1] Detalii în raportul lui Rigas menţionat mai sus, p. 44, nota 11. Rigas a intrat în serviciul scrdarului Kirlianos la 1 iunie 1790, l-a însoţit la Viena şi l-a ajutat în toate demersurile sale, împreună s-au prezentat la autorităţile vieneze, la Curtea imperială şi chiar la împărat! Una din cele două cărţi pe care Rigas le-a tipărit, în cursul aceluiaşi an, la Viena, *Fizica,* a dedicat-o patronului său. (Prefaţa dedicatorie a lui Rigas şi alte texte greceşti dc acelaşi fel, în V r a n o u s s i s, *Rigas,* 1954, p. 261 —263). însă, între Rigas şi Langcnfeld s-au ivit neînţelegeri pecuniare şi primul a fost nevoit să-l părăsească pe baron, precum şi Capitala Austriei, chiar fără să primească drepturile sale băneşti, pentru care a trebuit, după întoarcerea lui la Bucureşti (ian. 1791), să lupte ciţiva ani. Procesul dintre ei a îmbogăţit dosarele autorităţilor austriece din Bucureşti şi din Viena cu multe date, prin intermediul cărora, însă, am putut lămuri şi preciza

interesante momente din viaţa şi activitatea lui Rigas în această perioadă. Din dosarul lui Langcnfeld un mic număr dc documente a fost publicat, iar cea mai mare parte este numai sumar prezentată. – Trei documente (primul semnat de P. Kodrikas, 14 oct. 1791, al doilea semnat dc Rigas, 22 mart. 1792, al treilea de Mitrowsky, 11 mai 1792) au fost tipărite de N. lorga, *Străini oaspeţi ai Principatelor în secolul al XVIII-lca,* în revista „Literatură şi Artă Română“, V (1900/1901), p. 25—42 (textul documentelor în p. 2S —29), reproduse şi în studiul lui X. lorga, *O hartă a Ţcrii-Româncsti din c. 17M şi un geograf dobrogean,* în „Analele Acad. Rom.“. Mem. Sccţ. Lstor., XXXVI (1913/4), p. 923 – 930 (documentele în p. 929- 930). Aceleaşi trei documente au fost reproduse, după lorga, în cartea lui V r a n o u s s i s, 2?/grt$,.1954, p. 263 – 264, şi în articolul lui F. E nepekides, *Wiener Unicrsuchungsaktcn aits dern fălire*

din cele mai strălucite capitale din Europa şi unul dintre cele mai importante centre ale frămîntărilor diplomatice internaţionale alck. epocii.

1793 einer griechischen angeblichen Spionagcaffărc, în revista din Salonic, „Ellinika”, XIV (1956), p. 378 – 380. Un alt document, rezumat de N. I o rga *(Străini oaspeţi,* p. 30), a fost publicat în colecţia H u r m uzaki, voi. XTX, partea 1, p. 720 – 721, nr. 624 (6 dcc. 1794). – Alte trei documente (unul semnat de Rigas, 17/28 dec. 1794, celelalte de Langenfeld, 16 şi 30 ian. 1795) au fost prezentate de G. L a i o s, *Baronul Langenfeld şi Rigas Velcstinlis* (în greceşte), în revista ateniană „Epitheorisi Technis”, I (1955), p. 435 – 441. – Despre decretul prin care împăratul Leopold acorda serdarului Kirlianos titlul de Baron de Langenfeld (16 aug. 1790), vezi articolul lui P. E n e p e k i d e s, *Neue Quellen und Forschungen* ctc. în colecţia de studii „Probleme der neugriechischen Literatur”, Berlin, 1960 (Akademie-Verlag), voi. II, p. 205 – 206, şi cartea lui P. Enepek ides, *Rigas-I psilantis-Kapodistrias* (în grec.), Atena, 1965, p. 49 – 53 şi 87 – 89. – în lucrarea regretatului Dum. L i m o n a şi a Elenei Moisuc, *Casa comercială Ioan Hagi Moscu şi Ştefan I. Moscu din Bucuroşii,* în ,,Revista Arhivelor”, voi. XXXVII/3 (1975), p. 256 —270, găsim (p. 260-265) un minuţios rezumat al materialului din Arhivele vicnczc privind activitatea lui Kirlianos-dc Langenfeld. – Adăugăm că este vorba de acelaşi baron de „Langhifeld” pe care Tudor Vladimirescu îl întîl- neşte la Viena în vara anului 1814 (E. Vîrtosu, *Nou despre Riga,* p. 94).

TTD IGAS LA VIENA în 1790. în capitala imperiului Rigas n-a stat dccît o jumătate de an (iunie 1790—ianuarie **1791).** Dar în acest scurt interval de timp a desfăşurat o activitate neobosită.

Fiind departe de tulburările pricinuite de războaiele din Principate, coloniile greceşti din Austria se dezvoltă sub ocrotirea „filantropică” a unei puternice împărăţii, care în această epocă avea toate motivele să-şi arate bunăvoinţa faţă de popoarele balcanice subjugate. O carte grecească de geografie tipărită la Viena în 1791 apreciază numărul grecilor stabiliţi pe teritoriu! Austriei de atunci la circa 80.000 de familii, aproape 400.000 de oameni! în comunităţile lor înfloritoare, negustorii greci desfăşurau o intensă activitate. Se crease de mult o societate liberă grecească în inima Europei. Confortul, bunăstarea şi viaţa din acest mediu european evoluat nu contribuiseră numai Ia înflorirea culturală, la ridicarea nivelului social, ele trezeau conştiinţa necesităţii unirii foiţelor naţionale, a modernizării condiţiilor de viaţă, încă medievale, în

care se găsea patria subjugată, a cuceririi independenţei naţionale. Elenismul renăscut era aici în pli

nă vitalitate. .Această atmosferă deschidea noi orizonturi pentru „grămăticul“ din Bucureşti.

Dacă în Principatele dunărene – regiuni scmîautonome/ dar de fapt stăpînite atunci de otomani – Rigas nu găsise decît un cerc îngust de învăţaţi, adoratori ai culturii vechi; şi un număr mic de patrioţi greci, cărora să le încredinţeze gîndui ile şi să le împărtăşească frămîntările sale, aici, în capitala Austriei, o mulţime de compatriot! sărbătoresc ofensiva împărăţiilor creştine împotriva turcilor, urmăresc desfăşurarea operaţiunilor militare şi trăiesc emoţia marilor aşteptări. Patria subjugată şi veşnic în luptă putea şi trebuia să profite din această mare conflagraţie... Aici, însă, patrioţii nu se pierdeau în discuţii, nu urmăreau indiferent evenimentele, nu aşteptau ceea ce soarta avea să le aducă. Ei acţionau pentru participarea energică a grecilor în acest război hotă- rîtor, dornici să constituie şi să consolideze un front gr e- c esc, sa. valorifice promisiunile vagi ale împărătesei Ecate- rina, să înfăptuiască ceva pozitiv pentru soarta şi viitorul Eladci... Aceasta era atmosfera pe care a găsit-o Rigas în coloniile greceşti din Viena.

Cu doi ani înainte (la începutul anului 1788) venise din Rusia Lamb ros K atzon i s, faimosul „lup de marc*', grec în serviciul împiVătcsci Ecatcrina. Pe pămhdul prietenos al Austriei aliate (care cuprindea atunci şi regiunea Triestului, bază navală pentru incursiuni în Marea Adriatică şi Meditcrană), Katzonis venise cu încă 5 – 6 greci, ca să-şi constituie flota, destinată Mării Egce. Această flotilă de

incursiune a fost înjghebată cu sprijinul

G
1

generos al grecilor din Triest şi Vicna. Patrula prin Marca Egce inspinnd groaza în armata turcească, se întorcea din nou la Triest, CÎI să se re înarmeze, şi năvălea din nou spre mările greceşti. Coloniile greceşti din Austria timp de doi ani întreţineau forţele hd La ni b ros Katzonis şi trăiau în febra pregătirilor militare, susţinînd această luptă de eliberare naţională. în anul 1790, ci scriau, cu inindrie patriotică, mărci Ecaterina: „Această mică flotilă împreună cu alte cîteva nave ale lui Lambros au fost construite şi înarmate prin propriile noastre cheltuieli. Numai unul dintre noi, renunţînd la propria lui bunăstare, a cheltuit douăsprezece milioane de galbeni din ban ii* săi, înarmînd două nave; din cauza aceasta otomanii i-au omorît fratele şi mama, i-au jefuit avutul şi i-au distrus ogoarele“...

în mijlocul unor astfel de compatrioţi se afla, acum, Rigas. Aceleaşi cercuri patriotice din Austria, după îndelungate consfătuiri cu căpitani, cu fruntaşi şi cu notabili din Grecia, au alcătuit o delegaţie naţională şi au trimis-o la Petersburg ca să înmîneze mărci Ecaterina „auaforaua a neamului grec“, memorandum către „preaputernica şi preapioasa împărătească a tuturor Roşiilor” (primăvara anului 1790). Această deputăţie naţională, „trimişii popoarelor Greciei“, aşa cum ui înşişi semnau, se duceau să exprime credinţa şi devotamentul lor către împărăţia de aceeaşi credinţă ortodoxă şi să ceară sprijinul ci concret faţă de Grecia răsculată sau gata de a se răscula. Ei n-aveau nevoie de agenţi secreţi şi de finanţări dubioase: „Putem să informăm pe Majestatea Voastră, că nici el (un oarecare emisar rus) şi nici altcineva din slujbaşii Tăi trimişi la noi, nu ne-au dat o singură rublă...” Ei declarau că toate erau pregătite „prin propriile noastre cheltuieli”! Acest
Memorandum era însoţit de un amplu memoriu, cu detalii despre un plan grecesc de răscoală. Se cnumerau forţele existente pentru ducerea războiului, poziţiile fortificate şi forţele inamicului, cu

planuri de operaţiuni militare şi navale, din Pcloponez pînă în Epir şi de la Marca Egee pînă la Constantinopol. „Nu am cerut niciodată şi nici nu cerem tezaurul Majestăţii Voastre, scriau grecii în anaforana lor; nu v-am cerut decît praf de puşcă şi gloanţe de • fier (pe care nu le putem cumpăra) şi să ne conduceţi în luptă../*

Neamul subjugat sc înfăţişa unit şi gata de acţiune. Avînd deplină încredere în puterile sale, el pornea cu hotărîre şi cu simţ de răspundere la lupta de eliberare naţională. Viena era, se pare, centrul cel mai important al pregătirilor politice şi diplomatice, iar banii bogaţilor greci din Austria constituiau principală bază materială pentru susţinerea luptei.

în iunie 1790, tocmai atunci cînd a venit şi Rigas la Vie- na, cercurile patriotice greceşti din Austria aşteptau cu nerăbdare întoarcerea trimişilor lor de la Petersburg. în acelaşi timp sosea la Viena şi L a m b r o s K a t z o n i s, figura legendară a luptelor navale din Marea Egee şi aştepta şi el răspunsul ţarinei, fiind gata pentru o nouă acţiune.

Oricine îşi poate închipui atmosfera de frămîntări revoluţionare şi de entuziasm patriotic pe care Rigas a aflat-o în cercurile compatrioţilor săi din Viena. Nu sîntem în măsură să ştim dacă pînă în acel moment patriotul tesalian a avut ocazia să se gîndească şi să ajungă la anumite planuri de acţiune revoluţionară, ceea ce de fapt este puţin probabil. Desigur, din anii copilăriei, cînd trăia cu spaima tiranici otomane

din Tesalia, cînd studia şi învăţa istoria care îi vorbea dospie gloria strămoşilor, cînd a cunoscut îndeaproape personalităţile marcante ale neamului său din Constantinopol şi din Principate,- cînd tresărea în aşteptarea, potrivit legendelor populare,- a -”neamului blond”, cînd urmărea evenimentele militare ale epocii şi năvala ruso-austriacă pentru izgonirea .turcilor din Balcani, desigur, s-a gîndit de multe ori la scuturarea Jugului sclaviei şi-l chinuia stăruitor problema eliberării şi reînvierii neamului. în cursul acestei încordate, aşteptări, pe care inulţi compatrioţi luminaţi din epoca sa o trăiau, el trebuie să-şi fi imaginat, fără îndoială, multe planuri, să fi căutat mijloacele cele mai eficace prin care să contribuie şi el la renaşterea neamului. Nu se ştie, însă, dacă el a ajuns şi la planuri concrete de organizare a eforturilor de eliberare naţională. Pare, totuşi, îndoielnic să fi luat atunci vreo iniţiativă în direcţia aceasta.

în anul 1790, Vicna era pentru Rigas o adevărată revelaţie. Departe de sclavia fatalistă a fanarioţilor din Constantinopol şi din Principate, departe de adoraţia romantică a antichităţii clasice pe care o cultivau cărturari şi învăţători, profesorii şcolilor superioare şi ai Academiilor domneşti,- el vedea acum, aici, vigoarea elenismului regenerat, elementele cele mai vii ale neamului, zelul patriotic şi entuziasmul tineresc al bogaţilor compatrioţi, a căror generozitate mergea pînă la jertfirea dc sine, vedea de asemenea puterea politică, gîndirea organizatorică şi bogăţiile grecilor

expatriaţi, conlucrînd în spirit patriotic cu forţele militare, cu războinicii din munţi şi dc pe mări ale patriei subjugate. Un cu-

rcnt specific grec, independent şi de-sine-stătător. bizuit pe forţe proprii, se crease deja. Se vede acum limpede pe < e forţe naţionale putea să se sprijine strădania de eliberare naţională.

Nici o îndoială că evenimentele acestea şi atmosfera din Viena anului 1790 l-au influenţat adînc pe patriotul şi iubitorul de libertate Rigas. Aici trebuie căutaţi primii germeni ai planurilor revoluţionare pe care Rigas le-a conceput şi le-a pus mai tîrziu în aplicare. Aici face el cunoştinţă cu compatriot ii săi din Austria, cei care, puţin mai tîrziu, vor sta alături de el în eforturile de eliberare şi care îl vor însoţi pînă la martiriu. Aici se va întoarce după 5—6 ani, unde se stabileşte înfiinţînd centrul activităţilor sale patriotice şi al iniţiativelor sale revoluţionare...

între timp, evenimentele anului 1790 nu păreau să aibă o desfăşurare favorabilă grecilor. în vara anului 1790 s-au întors la Viena, şi au fost primiţi cu entuziasm, delegaţii greci care plecaseră cu 2—3 luni înainte la Petersburg. Aduceau asigurarea marei Ecatcrina „că toate se vor face după dorinţele voastre“, însă nimic concret pentru o colaborare militară şi un atac armat hotărî tor, care ar fi putut aduce eliberarea Greciei. Oboseala combatanţilor şi, mai ales, anumite evenimente internationale – izbucnirea Revoluţiei fran- ceze etc. – aduseseră deja un fel de stagnare în războiul ruso- austriac împotriva împărăţiei otomane. După moartea împăratului losif

(febr. 1790), austriecii au adoptat un fel de armistiţiu şi duceau cu Poarta tratative care, mai tîrziu,

5 – Rigas – Un patriot grec din Principala

s-au sfîrşd cu pacea de la Şistov (24 iul. 1791), în vreme ce i uşii prelungeau circumspect situaţia. Evenimentele, totuşi, au silit şi Rusia să semneze preliminariile de la Galaţi 111 aug. 1791) şi pacea de la Iaşi (9 ian. 1792).

în cursul anului 1790, se spune că Rigas a luat iniţiativa de a face un însemnat demers pe lîngă cancelarul Austriei Kaunitz, iniţiatorul alianţei ruso-austriace, cerînd continuarea războiului împotriva Turciei, făgăduindu-i participarea grecilor, printr-o răscoală alături de ruşi şi austrieci, eliberatorii popoarelor balcanice.

Un demers al lui Rigas pe lîngă Kaunitz a fost desigur un marc eveniment, care era îndreptăţit a fi menţinut în amintirea compatrioţilor contemporani şi preluat de cei mai vechi biografi. Ştirile respective apar mult mai tîrziu şi, lucru curios, au trecut întîi în istoriografii română[XXX], şi pe urmă în cea greacă. Se pune, totuşi, întrebarea: pe cine oare putea să reprezinte, pe vremea aceea, Rigas, un neînsemnat ^grămătic” bucureştean, ca să întreprindă astfel de demersuri pe lîngă cabinetul ministerial al Austriei ? Cercetări noi de arhive ne vor ajuta, probabil, cîndva să controlăm şi să verificăm aceste informaţii. Dacă,

XXX Vezi A. X e n op o 1, *Istoria Românilor din Dacia Traiană,* voi. V, Iaşi, 1892, p. 446, şi acelaşi autor, *Histoire des Roitmains de la Dacic Trajane,* Paris, 1896, voi. II, p. 286.

însă, ele conţin o oarecare doză de adevăr, putem accepta ipoteza că Rigas, însoţind acum la Viena, ca societar şi interpret, pe Baronul de Langenfeld (împreună s-au prezentat şi la împărat!), a reuşit, poate, să supuic într-un fel anumite propuneri cancelarului Kaunitz sau vreunui alt demnitar de la curte, pentru continuarea războiului împotriva Turciei şi atîţarca la răscoală a popoarelor din Balcani, sau să transmită, eventual, prin mijlocirea aceleiaşi persoane, cereri şi planuri ale cercurilor patriotice greceşti de la Vicna. Dealtfel, aceste cercuri erau singurele care puteau să promită răscularea grecilor şi colaborarea forţelor armate ale poporului subjugat, cu care erau de mult în contact. Totuşi este cert că grecii, ca toţi balcanicii, se interesaseră mult de continuarea războiului şi este foarte probabil că ei s-au străduit să ceară în cursul tratativelor care pregăteau tratatele definitive de pace, „a războiului celor trei imperii[0], cel puţin luarea unor măsuri pentru soarta provinciilor răsculate. Nu este exclus ca şi Rigas să fi fost amestecat în vreun demers în acest sens. însă, nici un document nu ne arată că în acest timp Rigas ar fi avut vreo iniţiativă la o acţiune de eliberare naţională. Dimpotrivă, sîntem în situaţia de a cunoaşte preocupările sale, cu care-şi umple scurta perioadă în care a stat la Viena. într-un timp foarte scurt, şase luni numai, Rigas îşi tipăreşte două cărţi şi o anunţă şi pe a treia.

Primele cărţi ale Iul Rigas, tipărite la Vicna în a doua jumătate a anului 1790, sînt un volum cu povestiri de dragoste, traduse din limba franceză, şi un tratat de Fizică.

5 «7

Ştim prec> s că Rigas a sosit la Viena abia în luna iunie a anului 1790, angajat pentru trei luni de zile. A rămas în cele din urmă şase luni, timp abia suficient pentru tipărirea celor două cărţi. Pentru scrierea lor, Rigas nu putea să aibă acum timpul necesar, fiind ocupat şi cu îndatoririle sale de secretar şi interpret pe lîngă baronul de Langenfeld, cu noile cunoştinţe, cu compatrioţii din Viena, cu tipografiile şi cu supravegherea publicaţiilor sale, cu zbuciumul patriotic şi cu frămîntările diplomatice ale vremii. De fapt, el însuşi – într-un raport ulterior (dec. 1794), recent publicat – ne informează că plecînd din Bucureşti spre Viena (iun. 1790) nu avea alte bagaje decît o pungă („o faţă de pernă”!) cu cîteva haine „şi cu manuscrisele celor două cărţi pe care voiam să le dau la tipar”. Erau, prin urmare, lucrări pregătite deja, înainte de anul 1790, la Bucureşti, dacă nu şi mult mai înainte, la Constantinopol. Din aceste rînduri reiese deci că autodidactul „grămătic” se străduise la Constantinopol şi la Bucureşti pentru învăţarea limbilor străine, că se ocupase cu diferite studii, că-şi lărgise suficient sfera curiozităţii intelectuale şi, mai de mult, se dedicase scrisului. Ocazia ce i se ivise acum, pe neaşteptate, şi anume să vie – fie şi pentru trei luni – la Viena, a fost folosită pentru fructificarea însuşirilor sale de scriitor. Şi-a luat cu el manuscrisele operelor sale şi, îndată ce-a sosit la Viena, a pornit în căutarea tipografiilor greceşti şi s-a preocupat de tipărirea celor dinţii cărţi ale lui... Demn de notat că recurge, în acelaşi timp, la două tipografii dorind ca în

acest scurt interval de timp să tipărească concomitent două-trei cărţi!

„Şcoala amanţilor delicaţi“, prima carte tipărită a lui **Ri**gas (Vicna 1790), cuprinde şase povestiri dc dragoste, traduse din literatura franceză a vremii, care forma lectura preferată în mod deosebit dc „tinerele gingaşe“ şi de tinerii „de- licaţi“ din societatea fanariotă. în epoca aceea, multe cărţi asemănătoare circulau şi se citeau în original. Rigas este primul care traduce în neogreacă aceste scrieri plăcute, care, după prefaţa traducătorului, „desfată inima şi îndreaptă oarecum moravurile“. El ne afirmă că a făcut traducerile acestea pentru „exersarea sîrguinţei sale“. Adevărul însă este că el a tradus în mod liber şi creator, îmbogăţind textul şi cu versuri – poezii sau cîntece – din vremea sa, că a reuşit să transpună într-o limbă vie şi simplă aceste opere străine, să dea un nou tip de proză literară şi primul imbold pentru crearea nuvelei neoelenice.

Titlul şi subtitlul cărţii sînt destul de elocvente: *„Şcoala, ama/ntilor dclicadi, sau cade morală, care cuprinde aventurile curioase ale celor mai frumoase femei ale Faris-ului din veacul nostru ; tradusă din franceză acum dinţii dc Rigas Ve- lestinlis Thessalos* (= tesalianul)...“

Originalul francez (care nu este menţionat de Rigas) **a** fost recunoscut abia în zilele noastre (carte franceză cu acelaşi titlu nu s-a găsit). Astăzi ştim că cele şase povestiri sau „istorii“ cuprinse în cartea lui Rigas sînt alese din nuvelele lui Rétif de la Bretonne

(1734—1806), apărute (în zeci de volume) între 1780 şi 1785 sub titlul general *„Les Contemporaines, ou aventures des plus jolies femmes dc Vage présent“.* (Nuvelele traduse de Rigas se găsesc în vol. I—IV).

Traducerea lui Rigas a cunoscut o largă răspîndire. Destul de devreme cartea tipărită a început să fie copiată şi să circule şi în copii manuscrise. Cunoaştem un asemenea manuscris din Smirna. în Biblioteca Academici Române, la Bucureşti, s-au păstrat patru manuscrise (nis. gr. 198, 1080, 1081, 1082) conţinînd patru povestiri din *Şcoala aman- Iilor delicali*[XXXI XXXII]*.* Dar cartea lui Rigas a găsit cititori şi în cercurile româneşti ale vremii. A fost tradusă din greceşte în româneşte, de două sau de trei ori: între 1812 şi 1815 a tradus-o Gheorghe Peşacov şi a trimis-o în manuscris la Buda, lui Zaharia Carcaleclii, ca să fie tipărită; în acelaşi timp a tradus-o şi moldoveanul I o a n Bcldi ma n. Din traducerile acestea, rămase inedite, a doua s-a păstrat în manuscris (datat din 1818) la Biblioteca Academiei Române (ms. rom. 126, intitulat: *Istoric a celor mai gingaşe amoruri ale Parisului)*[2]*.* Un alt manuscris, conservat la Biblioteca Universităţii din Cluj şi conţinînd numai trei povestiri (ms. 4336, 4337, 4387), nu se ştie în ce măsură cuprinde traducerea iui Pcşacov sau o altă traducere, a treia[XXXIII].

XXXIL. Vranoussis, *Ediţii şi manuscrise ale „Şcolii amanţi- lor delicali”* (în grec.), Atena, 1970.

XXXII?Cf. N. Cam ariano, în revista „Balcania”, I (1938), p. 216.

XXXIII[1] Cf. A I e x. Duţu, în „Balkan Studies”, XIII (1972), p. 275-

Rigas, traducînd în mod liber şi pregătind o carte pe cît cu putinţă mai apropiată de gustul şi de preferinţele literare ale cititorilor fanarioţi, a intercalat în text şi cîteva versuri, inexistente în originalul francez. îmbogăţirea aceasta a textului narativ cu poezii lirice a fost, cum se parc, foarte atractivă şi exemplul a găsit imediat imitatori. Rigas a creat un m odei în acest domeniu, dacă nu chiar şi un gen literar nou. După modelul *Şcolii amantilor delicaii* s-au compus şi s-au tipărit, sub titlul *Efectele Amorului* (Viena 1792), trei povestiri de dragoste —cele dintîi nuvele în neogreacă (este vorba de trei aventuri amoroase din cercurile fanariote ale vremii, din Constantinopol pînă la Poltava, unde se retrăsese atunci fostul domn al Moldovei, Alexandru Ma- v cocor dat-Firari, cu suita sa). Aici însă, naraţiunea este în-ţesată de versuri (135 de poezii, ocupîncL aproape, mai multe pagini dccît textul în proză!). Cartea a devenit o culegere de poezii – banalităţi, în mare parte, versificate destul de neîndemînatic, dar uneori şi poezii adevărate – printre care recunoaştem şi modelele unor poezii româneşti din aceeaşi epocă[5].

S-a constatat, însă, şi s-a demonstrat că aceste versuri, intercalate în *Şcoala amantilor delicaii* şi în *Efectele Amorului ¿* nu sînt simple poezii, ci, cu foarte

276.

rare excepţii, sînt cîn- t ec e – compoziţii poetico-muzicale din cele ce circulau în

[G]Vczi Ariadna Camariano, *Influenţa poeziei lirice neogreceşti asupra celei româneşti. Icnăchiţă, Alecu, lancu Văcărcscu, Anton Pann şi modelele lor greceşti,* Buc., 1935. Contribuţii mai noi în acelaşi domediu dc aceeaşi autoare în revista greacă „Laografía” (= Folklor), 18 (1959), p. 94 – 112, şi în „Revue des Etudes Sud- Est-européennes”, Buc., 1 (1963), p. 629 – 633.

•-”icurile fanariote, scrise, compuse şi cîntate cu pasiune de i cei şi de români în diferite versiuni, adaptate din greceşte în româneşte (şi invers uneori), —o continuare a unei vechi tradiţii, bizantine şi grcco-orientală. Aceste poezii sau cîntece > regăsim, împreună cu sute de alte la fel, în antologii manuscrise (Biblioteca Academiei Române, la Bucureşti, este • ogată în manuscrise de acest fel), precum şi în antologii tipă- nîe, de la *Efectele Amorului* (carte retipărită în epoca sa de pitru ori!) pînă la *Noul Erolocrit* (1837) şi la *Spitalul Amo- 'niai sau Cintatorul Dorului* (1850—1852) a lui Anton Panii. O mulţime de cîntece fanariote ni s-au păstrat şi cu melodia lor, înregistrată în notaţie bizantină[6].

Din cele treizeci de cîntece intercalate de Rigas în *Şcoala amanflor delicati,* cel dintîi (p.14—15) a fost tradus şi în româneşte, în vremea sa, şi de mai multi: de Gheorghe Pe- şacov şi de loan Beldiman, care au tradus şi cartea întreagă,- dar şi de lordache Slătincanu, de Vasile Aaron, de Anton Pann şi de alţii.

Versiunea lui S 1 ă t i n e a n u (intercalată în *Istoria lui Sofronim şi* tipărită în 1797) este cea mai veche şi cea mai reuşită, adaptată în acelaşi ritm al originalului grecesc (şi, evident, în aceeaşi melodie – o melodie caic,

[B] L. Vranoussis, *Les chansons phanarioles. Poésie ci musique sur les bords du Bosphore et sur les rives du Danube,* Atena, 1970. – Cf. il. B e r z a în volumul Actelor Simpozionului „L'époque phanariote", Salonic, 1974, p. 473—474, şi Alex. Duţu, *Ethics, scherzi aud délectation,* în „Balkan Studies", XIII (1972), p. 265,

cîntată astăzi, ne creează impresia, mai degrabă a unei psalmodii bisericeşti dccît a unui cîntccel de dragoste):

Inimă, mă ia mirare
cum mar poţi avea răbdare
pururea în foc arzînd,
neavînd nici mîngîiere,
nici vreo milă la durere
de la nimeni aşteptînd!...[XXXIV]

Originalul grec, cuprins în *Şcoala amanţilor delicaii* şi prezentat anonim, aşa cum sînt prezentate şi toate poeziile cărţii, ar putea să fie o compoziţie proprie a lui Rigas. Trei alte poezii, tot anonime din aceeaşi

XXXIV Cf. Mircea, A n gliele s c u, *Din istoria unui matlv poetic: „Inimă, mă ia mirare**,* în culegerea „Limbă şi Literatura", XX (1969), p. 35—38. Autorul urmărind, cu multă competenţă, răspîndirea acestui motiv poetic şi cercetîud izvoarele poeziei lui Slătineanu, a semnalat modelul grec, cuprins în cartea lui Rigas, dar a crezut că şi poezia greacă este la rîndul său o traducere din"versurile lui Restif" (p. 38) – versuri inexistente în originalul francez.

carte (p. 294—295, 310, 323—324), le regăsim într-un manuscris, atribuite lui A 1 e c u Vac ă r csc u. O satiră în spirit volterian şi în versuri elegante, publicată tot anonim în ziarul grec de la Viena („Efi- meris”, 3 iulie 1797, p.615—618), figurează în manuscris şi nu o singură dată, sub numele lui Alecu[XXXV]. Desigur, atît Rigas cît şi ziarişti greci din Viena – prieteni şi colaboratori ai lui Rigas – erau în stare să ştie ceea ce ştiau copiştii manuscriselor: paternitatea acestor poezii. Poetul român, dealtfel, era recunoscut şi foarte apreciat printre contemporanii săi pentru poeziile lui greceşti; şi Rigas ştia foarte bine ce reprezintă şi pe cine, versurile cu care şi-a înţesat cartea. în relaţii cu cărturari şi poeţi din familiile Brîncoveanu, Slătineanu, Golescu şi alţii, i-a cunoscut probabil şi pe Văcăreşti[0]. Prezenţa versurilor lui Alecu în cartea lui Rigas înseamnă, poate, ceva mai mult decît o simplă cunoştinţă.

[0] Cancelistul austriac din Bucureşti ne informează (G dec. 1794) că Rigas era om de casă al Slătincnilor (H u r m u z a k i, *Documente,* XIX/1, p. 720 – 721, nr. 624; E 1 i a n, *Conspiratori,* p. 342). – lordachc Golescu (1768 —1848) a scris (în greaca veche!) versuri foarte elogioase pentru Rigas, „fiul înfloritor al Eladei” – versuri publicate şi în ziarul grecesc din Viena *[Efimcris,* 20 febr. 1797, p. 162). – Alecu Văcărescu (c. 1767 – 1799), care, în afară de poeziile lui în neogreacă, nc-a lăsat şi scrieri în greacă savantă de o calitate

XXXV Vezi L. Vranoussis, *Precursorii* (în grec.), Atena, 1955, p. 73 – 75 (poezia greacă a lui Văcărescu în ediţie critică, cu bibliografie etc.). – Poezia a fost tradusă şi în româneşte: *„Ce nestatornică asie lumea].,,*[1]

superioară (vezi, de pildă, jalba lui către vodă Hangcrli, publicată deja, dar conservată şi în manuscrisul grecesc al Academiei Române nr. 1220, f. 64—65), avea, cum se pare, multe puncte comune cu Rigas. Satira lui *Ce nestatornică este tunica* şi *Tatăl nostru parodiat* (scrise amîndouă în greceşte) reflectă, evident, un spirit revoluţionar. Dealtfel, nu este întîmplător faptul că Satira a fost combătută (cu o refutaţie în versuri asemănătoare) de Mihail Perdicaris, adversarul lui Rigas (vezi, mai sus, p. 39 şi 7; cf. V r a n o u s s i s, *Precursorii,* p. 73). Un călugăr grec care trăia pe atunci la Bucureşti şi a scris mii de pagini, pline de fanatism călugăresc, Kyrillos din Patras, nicnţio-

Oricum, intercalarea în *Şcoala amanlilor dclicali* şi publicarea unor poezii ale lui Văcărescu, precum şi ale altor poeţi contemporani din Principate, nu era un simplu gest de curtoazie. Rigas cunoştea foarte bine preocupările literare ale contemporanilor săi din Constantinopol şi din Principate; ştia că producţia literară cea mai apreciată în cercurile în care trăia, era poezia – o lirică sentimentalistă de tip preromantic, cultivată cu pasiune de greci şi de români. Distinşi savanţi din acelaşi mediu (Cartartzis, Filipidis, Constantas, Koronios şi alţii) declarau că lirica aceasta era o creaţie „incomparabilă“, „mult mai armonioasă decît poezia franceză, dacă nu şi cea italiană!“[10] Prin *Şcoala amanlilor dclicali* poezia aceasta lirică a fost pentru prima dată valorificată, apreciată ca o creaţie echivalentă cu literatura occidentală a timpului şi tipărită într-o carte. Rigas a fost şi în acest domeniu un premergător.

Paralel, prin întîia sa carte tipărită Rigas introduce, cum s-azis, un tip nou de proză literară—povestiri reflectînd viaţa şi societatea contemporană – şi rupe lanţurile puritanismului publicînd o carte cu aventuri amoroase. Esenţialul însă este că, prin traducerile lui din literatura franceză a vremii, Rigas

nînd pe necredincioşii, „libertini” şi „atei” din zilele lui, care au plătit crimele lor cu o moarte mizerabilă, citează pe lingă Rigas şi pe nobilul român „Alecos Vacarcsculos” (vezi extrase din manuscrisul inedit în revista greacă „Teologia”, 24, 1953, p. 348 – 349).

[10] L. V r a n o u s s i s, Rigas, 1954, p. 212 – 213.

introduce în Orientul nostru întîrziat şi ideile avansate ale Occidentului[XXXVI].

O lume şi o epocă întreagă – societatea fanariotă, cău- tînd, înciuda patrimoniului său tradiţional, modelele occidentale – se reflectă în opera literară a lui Rigas.

Această operă nu începuse însă cu *Şcoala ainanţilor delicat i.* A trecut, desigur, prin diferite etape anterioare.

Din încercările din tinereţe ale lui Rigas cunoaştem o traducere din italiană, care a rămas inedită – prezentată după manuscrisul autograf abia în zilele noastre. Este o piesă de teatru liric, *Olimpiada* lui M'e t a s t as io, tradusă în proză. O altă traducere, prelucrată în versuri, a ti- părit-o el însuşi mai tîrziu în *Trepiedul moral* (Vicna 1797), carte despre care vom vorbi mai jos (p. 140 şi urm.).

Să revenim, însă, la cărţile tipărite de Rigas în 1790.

„Culegere de Fizică“ este intitulată cartea a doua a Iui Rigas, tipărită în acelaşi an (1790) la Vicna.

XXXVI Vezi şi lucrările Iui Alex. Duţu, *Iluminism şi pveromantism În cultura ramând. Mărturia adusă de traducerile din Rcstij de la Bretonne,* în „Revista de istorie şi teorie literară”, 1972/1, p. 129 – 136, şi *Les livres de délectation dans la culture roumaine,* în „Revue des Etudes Sud-Est-européennes”, Buc., XI (1973), p. 310—311 şi 323-324.

După subtitlul ei, era o carte *pentru Grecii care segindesc şi iubesc învăţătura,* un compendiu de Fizică „compilat din germană şi din fran

7

ceză“ şi tipărit pe cheltuiala autorului *„în folosul compatrio- iilor“...*

Cu toate că este vorba de o compilaţie, lucrarea dovedeşte o asimilare creatoare şi o prezentare originală a materialului studiat, o gîndire lucidă şi concepţii progresiste. Tratarea temelor se face într-o limbă vie, simplă, ca să fie pe înţelesul tuturor, şi demonstrează strădania lui Rigas pentru luminarea poporului, pentru combaterea prejudecăţilor şi superstiţiilor medievale prin popularizarea cunoştinţelor ştiinţifice, pentru răspîndirea ideilor înnoitoare ale vremii.

Aici se revelă, pentru prima dată, învăţatul iluminat şi patriotul ardent, care, îndurerat de delăsarea, neştiinţa şi decăderea neamului său, vrea să contribuie la deşteptarea şi ia reînvierea acestuia. în prefaţa cărţii el scrie: *Fiind din fire filoelcn* (= patriot*) nu m-am mulţumii să deplîng numai starea neamului meu, ci m-am străduit, cit mi-a fost cu putinţă, să-i fiu dc ajutor.,.* Neînsemnatul „grămătic“ apare acum ca deşteptător şi „dascăl al neamului“ adresînd apelul său patriotic pentru luminarea şi ridicarea poporului subjugat: *Să aducă fiecare cu bunăvoinţă contribuţia sa,* îneît *neamul grec decăzut, ajutat de pretutindeni, să se ridice din nou|...*

în aceeaşi prefaţă citim: „Oricine este patriot cuminte vede întristat pe urmaşii celebrilor Aristoteles şi Platon lipsiţi de lumina filozofiei“. Şi cei încă care „au îmbătrînit citind aplecaţi cărţile scrise numai în

greacă antică, au cîş- tigat puţin sau nimic“. Autorul a suferit în studiile lui —precum scrie – din cauza limbii arhaizante şi din cauza

pedantismului învăţătorilor săi. De aceea – zice – el a preferat să serie în limba simplă (adică în neogreacă, rar folosită pînă atunci în manualele de ştiinţă) şi în stil clar („ca să nu pricinuiesc şi altora greutăţile pe* care le-am în- tîmpinat eu ca elev”) şi a organizat materialul în dialoguri – întrebări şi răspunsuri între elev şi învăţător— „casă fie învăţăturile mai lesnç de înţeles”. Aici Rigas inteicalează şi două fraze ale unui scriitor străin. Frazele sînt citate în r
franceză şi în traducere, dar numele scriitorului nu este menţionat. S-a descoperit[XXXVII] – şi a fost o descoperire revelatoare – că sînt extrase din scrierile lui Jean-Jacques Rousseau, şi anume din cartea sa *Émile, ou de iéducation,* operă care (apărută în 1762) a marcat un moment important în dezvoltarea pedagogiei moderne.

Mai departe, în diferite capitole, putem descoperi şi alte opere occidentale care i-au folosit ca izvoare lui Rigas. în afară de Rousseau, întîlnim şi alţi reprezentanţi ai iluminismului francez. Autorul, discutînd despre un fenomen natural, ne informează întîmplător că a citit „destul” scrierile „celebrului Voltaire”; citează de multe ori *Enciclopedia* D ' A lemb er t şi a lui Diderot sau *En-*
ciclopcdia melodică (care începuse să apară din 1781), *Memoriile Academici din Paris* şi alte publicaţii

XXXVIIL. Vranoussis, *Rigas,* 1954, p. 254.

ştiinţifice recente, iar în ultima pagină a cărţii anunţă că traduce din franceză în neogreacă opera lui Montesquieu *Despre spiritul*

Legilor. Este evident că Rigas, în 1790, nu era numai traducătorul *Şcolii amantilor. delicati.* Tînărul „grămătic“ din Principate umbla de mult pe urmele iluminiştilor şi – e n c i c I o p e d i ş t i 1 o r francezi.

Fizica Iui Rigas nu este un manual şcolăresc sistematic, ci o carte pentru publicul mai larg. Nu este nici un tratat de Fizică propriu-zisă, clar o primă îndrumare şi o introducere generală în fenomenele naturii, din cer şi de pe pămînt. Douăzeci şi patru de capitole, cu cîteva adaosuri, au ca subiect: Luna, stelele, planetele, pămîntul, soarele, aerul, apa, fluxurile, focul, negura şi norii, ploaia, zăpada şi grindina, fulgerul şi tunetul, vîntul, metalele, plantele, viermele, peştii, păsările, omul, animalele, magnetul, mercurul, electricitatea etc. Autorul vrea să combată erori şi superstiţii populare, urmărind să dea explicaţii ştiinţifice fenomenelor naturale. Unele explicaţii sînt naive şi parcă sînt destinate celor de la sate; altele sînt destinate meşteşugarilor fiind însoţite şi de indicaţii practice; iar altele celor care n-au văzut şi nu ştiu ce este „sfera“ (globul pămîntesc), etc. Vorbind despre diferite fenojnene, cum ar fi cele geologice, autorul adaugă uneori şi observaţii proprii, dînd exemple din cîmpia şi din munţii Tesaliei sau Ţării Româneşti. Ex- plicînd

sistemul solar, Rigas combate pe cei care cred că Scriptura, şi mai ales Vechiul Testament, este o carte de astronomie; vorbeşte cu admiraţie de Galileo Galilei şi de teoriile lui Copernic; condamnă Sfînta Inchiziţie şi lanţurile

teocratici medievale, subliniind, ca principiu primordial pentru orice progres şi orice luptă, definiţia elveţianului Haller (1708—1777): *„Cine gîndeşte liber, gîndeşte bincl”*

Dezvoltarea fizicii moderne şi progresele ştiinţelor naturale, deşi au pătruns la noi destul de devreme, numai în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea au început să fie introduse în manualele unor profesori şi în programele unor şcoli superioare. La începutul secolului, Nicolae Mavrocor- datul, o somitate prinţie savanţii poporului său şi primul Fanariot numit Domn în Principate, scria în confesiunile lui *(Philotheoii Parerga)* că Newton şi ceilalţi fizicieni şi filozofi moderni au depăşit cu mult pe celebrul Aristoteles, care „dacă trăia, revenit Ia viaţă în zilele noastre, ar fi fost elevul lor“, Pînă la sfîrşitul veacului, însă, aristotelismul şi fizica neoaristotelică predominau încă în învăţămîntul grecesc.

în timpul vieţii lui Rigas, în Principate şi-a desfăşurat activitatea un cunoscut renovator al învăţămîntului, profesor şi gînditor de scamă, losîf sau losipos o e s i o d a x (c. 1725—1800), originar din Cernavoda Dobrogei[13]. După

[x]î Fiind născut intre *JMoesia* şi *Dacia* $_t$ învăţatul nostru s-a numit în greceşte, după obiceiul şi tendinţele arhaizante ale vremii, *Moeswdax.* Afirmaţia unui călător englez (Leake, 1814) că „Moesio-

daci” se numeau atunci Vlahii din sudul Dunării, este o ipoteză neîntemeiată, inventată ulterior de cei care vroiau să dea o explicaţie la numele lui Iosif Moesiodax, nume creat de el însuşi sau de profesorii lui.

studii prelungite în diferite şcoli greceşti (lanina?, Smirna» Muntele Athos etc.) şi în Occident , Moesiodax a ajuns director la Academia Domnească din Iaşi şi mai apoi, după un lung timp de pribegiri, profesor la cea din Bucureşti. între timp, a tipărit, la Veneţia şi la Viena, şi cîteva lucrări, remarcabile pentru epoca sa. Dascăl cu concepţii pedagogice noi, a combătut pedantismul, s-a declarat contra sistemului de predare în limba arhaizantă şi a introdus ştiinţele pozitive după ultimele sisteme europene[XXXVIII]. Greutăţi şi persecuţii – destinul precursorilor – l-au însoţit în întreaga lui viaţă. Rigas, însă, i-a acordat o onoare unică: în Harta sa monumentală, tipărită la Viena, în 1797, pe lîngă numele localităţii *„Tzerna Vodă'* Rigas a adăugat: *„patria lui losipos Mocsio- dax" !* Acest mare tablou geografic şi istoric al Eladei cuprinde multe informaţii şi explicaţii asemănătoare; toate însă sînt

XXXVIII Despre Moesiodax vezi Ariadna Ca m a r i a n o-C i o ran, *Academiile domneşti din Bucureşti şi Iaşi,* Bac., 1971 (Editura Academiei), passim, şi mai ales versiunea franceză a cărţii, completată cu capitole noi şi intitulată: *Les Académies princicres de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs,* Salonic, 1794, p. 569 – 598. Din t>ibliografia mai recentă menţionăm: losii Moesiodax, *Tratat despre educaţia copiilor sau Pedagogie ;* studiu introductiv: loan Vlad; traducere din limba greacă: prof. Alexc Horlioianu, Buc., 1974 (Editura Didactică şi Pedagogică). – Katerina K i n i n.i, *Le discours à Nicoclès par Misiodax,* în revista greacă „Ellinika", XXIX (1976), p. 61 – 115. – Cartea cea mai interesantă a lui Moesiodax, *Apologia* (Viena, 1780), a fost reeditată cu un studiu introductiv de A. Anghelu (Atena, 1976). – Cf. şi lanis K a r a s, *Ştiinţele pozitive în secolul al XVIlI-lca* (în grec.), Atena, 1977.

referitoare la persoane şi evenimente din istoria antichităţii. Unicul contemporan, care a avut onoarea să fie menţionat în acest mod pe Harta lui Rigas, a fost losipos Moesiodax. Nu încape nici o îndoială că Rigas a fost un admirator şi un discipol al acestui inovator curajos, care a piopagat în Principate ştiinţele pozitive, spiritul raţionalist, idei şi ten- dinte destul de înaintate.

>

Un alt învăţat din Principate, care a contribuit la formarea lui Rigas, a fost Dimitrie Catargi (c. 1730—ISO?)[10]. Reprezentînd tipul fanariotului cultivat şi savant multilateral, Catargi a devenit un enciclopedist şi un pionier

[13] Născut şi crescut la Constantinopol se numea Dimitrios Fot a eh i s sau F o t i a d i s. Tatăl sau era medic la curtea Iui Constantin Mavrocordat. Soţia sa era din familia Catargi. Neamul soţiei sale fiind însemnat în Principate, Dimitrie Fotachi a devenit Dimitrie Catargi. învăţatul fanariot era bunicul lui Barbu Catargi, prim-ministru, asasinat în 1862. – La biografiile lui Dimitrie Catargi scrise pînă astăzi trebuie adăugată o informaţie recent publicată: Printre studenţii Universităţii din Padova, înscrişi în 1750 şi 1751, figurează un: *„Demclriu* Fotachis Jilins Damiani.a vallachus”* (vezi listele publicate de G. Piu m i d i s în „Anuarul Asociaţiei de Studii Bizantine” din Atena, voi. 37, 1969/1970, p. 317 şi urm., nr. 1519 şi 1546). Cred că nu este alt Dimitrie Fo- tachi-Catargi (trimis la Padova din Bucureşti şi de aceea caracterizat „valachus”). Este singura informaţie pe care o avem pentru studiile lui în Occident,

al iluminismului. Traducător al unui voluminos tratat francez de politică, a scris un tratai despre „arta judiciară' şi mai multe eseuri cu caracter filozofic, politic şi pedagogic[Is] Catargi a introdus în scrierile lui limba „naturală“, adică o neogreacă populară (a redactat chiar şi o gramatică a acestei limbi), şi s-a interesat în mod deosebit de educarea tinerilor, greci şi români, de modernizarea învăţămîntului şi de popularizarea ştiinţelor. Jurist, înalt demnitar şi om în vîrstă, înconjurat de adepţi şi tineri admiratori, Catargi era în timpul cît Rigas a stat la Bucureşti, o personalitate influentă şi respectabilă. într-o scrisoare datată din 23 noiem-

[10] Din manuscrisele care ne-au păstrat lucrările lui Catargi, cele mai importante se găsesc la Biblioteca Academici Române. După *Catalogul manuscriselor greceşti* al acestei Biblioteci, apărut pînă acum în două volume (1909, 1940) şi cuprinzînd descrierea manuscriselor 1 – 1066, cunoşteam *Arta judiciară* a lui Catargi, păstrată în mss. gr. 155 şi 993. însă, ccrcctînd mai departe manuscrisele intrate în colecţia Academici după apariţia Catalogului imprimat, m-am oprit cu multă surpriză la mss. gr. 1161 şi 1162. Era ceva neaşteptat: două volume cu scrierile lui Catargi, nu numai necunoscute, nu numai adunate metodic şi scrise cu sîrguinţă, dar şi pregătite de autor însuşi ca să fie tipărite, după cum ne informează subtitlul cărţii, sub îngrijirea lui Grigoric Constantas, cunoscutul compatriot şi prieten al lui Rigas. Academia Română a avut amabilitatea să-mi dăruiască atunci (1958) un microfilm complet al acestui tezaur. Reîntors la Atena, am pus microfilmele acestea la dispoziţia lui Const. Dimaras care pregătea ediţia unor scrieri ale lui Catargi. Cu o întârziere îndelungată a apărut, sub îngrijirea lui C. Dimaras, un volum de 500 de pagini cu toate brie 1790,. trimisă şi primită de prieteni şi compatrioţi

ai lui Rigas, Catargi este caracterizat ca „Mecena savanţilor din Valahia şi patriarhul nostru prea venerabil”[17]. Rigas – după biograful său Perrevos, fost elev al Academiei din Bucureşti – a beneficiat de afecţiunea părintească, de erudiţia largă şi de înţelepciunea politică a lui Catargi.’

în cercul lui Moesiodax şi Catargi, la Bucureşti, o pleiadă de tineri savanţi s-a iniţiat în progresele ştiinţelor naturale şi în ideile iluminismului. Din cercul acesta cei mai cunoscuţi sînt trei tesalieni: Rigas, Grigorie Constantas şi vărul său scrierile lui Catargi, cite ni s-au păstrat (Dimitrios K a tar t zis, *’ Ta evriskomena,* Atena, 1970). Dimaras a prezentat şi un volum cu pagini alese din scrierile lui Catargi (D. Katartzis, *Doki- inia* [= Eseuri], Atena, 1974), precedat de un studiu introductiv destul de larg (cuprinzînd şi unele contribuţii ale profesorului român Alex. Elian). Acelaşi studiu este reprodus şi în cartea lui C. Di- maras, *Iluminismul ncoelenic* (în grec.), Atena, 1977, p. 177 – 243. Vezi şi C. D i m a r a s, *La Grèce au temps des Lumières,* Geneva (Droz), 1969, p. 26—36 (capitolul intitulat: *D. Catargi, »philosophe“ grec),*

[17] L. L a i r şi E. Legrand, *Documents inédits sur Vhistoire de la Révolution française – Lettres de Const, Stamaty à P, Ko- drihas,* Paris, 1872, p. 12 (= Annaire de T Association pour l’encouragement des Etudes grecques en France, VI, 1872, p. 108): – După Mihail Perdicaris, adversarul lui Rigas (vezi mai sus, p. 39, nota 7). Catargi

şi Catargeasa, adoratori ai raţionalismului* francez, erau „libertini” şi „atei” (M. Perdreau rs» *E'rmilos,* 1817, p. 18-19).

Daniil Filípiditd[8]. După ideile lui Mocsiodax şi ale lui Catargi, pentru modernizarea învăţământului şi, mai departe, pentru ridicarea nivelului intelectual, Neamul şi Patria aveau nevoie de cărţi: orice operă fundamentală din domeniul ştiinţelor moderne, care exista în Occident, trebuia să fie tradusă sau prelucrată şi în greceşte. Program ambiţios. Şi totuşi, în virtutea acestui imbold, au apărut: *Geografia* lui Constan- tas şi a lui Filipidis (1791), scrisă în limba populară; opera lui

[18] Despre Constantas şi Filipidis vezi Camariano-Cio- ran, *Lcs Acade-mies prhicihcs,* p. 433 – 446 şi G11—630. – Danii! F i 1 i p i d i s (c. 1755— 1832), plecat în 1790 la Paris, s-a instalat din 1796 ia laşi şi a rămas pînă la moartea lui în Moldova. Din lucrările iui originale, două se referă ia patria sa adoptivă: Un volum despre Geografia şi un altul despre Istoria „Rumuniei” (Leipzig, 1816) După N. lorga, scriitorul grec a introdus pentru prima dată termenul România (Jfw/Uona în greceşte) ca denumire comună pentru cele doua Principate, termen „care a penetrat mult mai tîrziu în limbajul ştiinţific, literar şi politic” (X. lorga, *Les voyagcurs orient aux en France, II, Vuyagcurs grccs : Pro'ios. PhUippide, Coraî» Stamaty,* în „Revue historique du Sud-Est europeen“, IV, 1927, p. 76; cf. Ştefan Pasc u şi Eugen Stănescu, *Istoriografia modernă a Romanici,* în revista „Studii”, XVII/1, 1964, p. 136). – Deşi depăşită, cea mai amplă lucrare despre Filipidis în româneşte rămîue monografia lui N. Bănesc» *Viaţa şi opera lui Daniel (Dîmilric) Philippidc,* Buc., 1924. – La Biblioteca Centrală Universitară din laşi s-au păstrat cîteva manuscris ale lui Filipidis; altele au trecut la Biblioteca

oraşului său lin Tesalia, Mii ies – Unii din urmaşii lui sînt renumiţi reprezentanţi ai literaturii şi ştiinţei româneşti.

Fontcnelle *(Entretiens sur la pluralité des mondes),* tradusa de P. Codricas (1794); .lui Condillac (1801) şi *Astronomia* lui Lalande (1803), traduse de Filipidis, şi multe altele. însă, din pleiada adepţilor lui Moesiodax şi lui Catargi, primul care şi-a adus contribuţia la popularizarea ştiinţelor a fost Rigas, tipărind în 1790, „pe cheltuiala autorului” şi „în folosul compati ioţilor”, compendiul său de Fizică.

Fizica este dedicată, aşa cum au fost dedicate şi alte 2—3 căiţi ale vremii, „domnului Hristodulos Kirlianos, mare serdar, baron de Langenfeld” etc. Despre demnitarul acesta, în slujba căruia se află acum Rigas, ca secretar şi interpret, la Vicna, am vorbit deja (p. 57). Prefaţa dedicatorie a cărţii ne spune că marele serdar, devenit acum baron, în timpul războiului „a apărat ţara lui de pericolul iminent al jugului otoman”. Dacă la frazele acestea adăugăm şi adnotaţia găsită în manuscrisul *Fizicii* despre „lepădătura naturii şi nedemnul Domn Mavrogheni” (vezi mai sus, p. 54), înţelegem mai bine concepţiile şi tendinţele care se aflau la începutul carierei'de scriitor a lui Rigas: Laudă pe un duşman al turcilor, condamnă şi urăşte pe un Domn nedemn şi unealtă oarbă a Sultanului. în acelaşi timp se declară „iubitor de patrie” şi „din fire filoelen” [= patriot], nemulţumit „să dc- plîngă numai starea

neamului” său, ci, trudind şi zbătîndu-se, să-i fie de folos cu toate puterile sale etc. Catargi i-a fost un îndrumător, dar a rămas pînă la sfîrşit – precum şi alţi fanarîoţi – un reprezentant al „despotismului iluminat”, Rigas a mers mult mai departe.

Obscurantismul medieval a fost combătut, cum se ştie, prin popularizarea progreselor ştiinţifice. Rigas a lucrat în acest domeniu şi a prezentat prima carte de popularizare a ştiinţelor naturale în greceşte. însă, se ştie de asemenea, că eliberarea gîndului de jugul „superstiţiilor” deschidea şi drumul pentru ridicarea poporului în drepturile lui „naturale” şi pentru revendicarea Libertăţii. Rigas a fost şi pe acest drum un pionier. Concomitent cu *Fizica* pregătea şi o carte de gîndire politică – traducerea lui Montesquieu.

„Spiritul Legilor“ a lui Montesquieu, lucrare premergătoare iluminismului francez şi baza teoretică cea mai însem-

nată a liberalismului democratic din Europa şi a cosmogonici revoluţionare din 1789, fusese încă de mult remarcată de Rigas. El a considerat-o potrivită în lupta sa de luminare şi lucra acum la traducerea ei, ca s-o ofere poporului său redeşteptat, care îşi căuta, frcmătînd, noile orientări ideologice şi politice. în ultima pagină *a. Fizicii* (pag. 176), Rigas anunţa publicarea lucrării: *„Dacii vreun patriot doreşte să*

trudească, iraducînd vreo carte spre folosul ■neamului, să nu întreprindă traducerea cărţii dEspril des Lois par nionsiciir Montesquieu >>, fiindcă este deja pe jumătate tradusă şi terminiud-o se va ti- pări'

Această lucrare a lui Rigas n-a văzut, însă, niciodată lumina tiparului. Fiind absorbit de multe şi diferite alte treburi, el n-a reuşit să-şi găsească timp pentru terminarea ei,- aşa cum socotea, în scurta perioadă în care a stat la Vîena. La sfîişitul anului 1790, sau la începutul lui 1791, a fost nevoit să părăsească Viena şi să se înapoieze în Ţara Românească...

RIGAS SE ÎNTOARCE LA BUCUREŞTI (ian. 1791) tocmai în momentul în care îşi inaugurează activitatea editorială. Faptul ne-ar părea curios la prima vedere. Ştim însă că Rigas s-a dus la Viena, însoţind pe Hristodulos Kirlianos – Baronul de Langenfeld –, numai pentru trei limi de zile. Pînă la urmă a stat şase luni; şi este probabil că el nu s-ar fi despărţit de Viena, unde şi-a găsit terenul cel mai potrivit şi cea mai propice ambianţă, dacă motive serioase nu l-ar fi obligat să se întoarcă în Valaliia.

Din fericire, astăzi nu mai sîntem nevoiţi să dăm explicaţii fanteziste în ceea ce priveşte călătoriile lui Rigas, nici, să recurgem la ipoteze riscante. Acum ştim că Rigas avea în Ţara Românească mari proprietăţi funciare, o avea acolo pe mama lui şi pe fratele său Kostas (probabil şî pe alţi membri ai familiei sale), şi era firesc ca, îndată după ce şi-a terminat slujba de pe lîngă Baronul de Langenfeld, să părăsească Viena şi să

se înapoieze în Ţara Românească.

Despre viaţa particulară a Iui Rigas în Ţara Românească, o serie de documente, provenite din arhive româneşti şi publicate nu de mult, ne dezvăluie date interesante[1].

în primul rînd, ele confirmă că Rigas se afla aici dinaintea anului 1788, instalat probabil de mult şi situat destul de bine (vezi şi mai sus, p. 28-31).

Cel mai vechi din documentele existente datează din 27 mai 1788. Istoricul român Emil Vîrtosu care l-a prezentat ne dă rezumatul următor:

[1] Vezi Emil Vîrtosu, *Nou despre Riga Vdeşt inul, premergătorul independenţei greceşti,* Bucureşti, 1946 (extras din „Revista Istorică", voi. XXXII, 1946, p. 92 —114). – în Anexă (p. 102 – 112 – extras p. 13 – 23) şase documente;

nr. 1. – *1788 mai 27:* Carte „legată" către ispravnicii de Vlaş- ca, pentru trimiterea rîmătorilor lui Riga Grămăticul.

nr. 2. – *1792 ian, 22:* Stoian Cazangiu se jelueşte împotriva lui Riga Grămăticul, ccrînd 90 taleri datoraţi de Costca, fratele Grămăticului.

nr. 3. – *1794 febr. 1:* Riga Grămăticul este căutat în satul Vida, jud. Vlaşca, spre a sta la judecată cu Nicolae Botezat.

nr. 4 – *179$ mai 30:* Nicolae Cărpenişanu şi Tănase căpitan Petrescu aleg hotarele moşiei Călăreţii (jud Vlaşca), cumpărată de Riga Grămăticul de la şătrărcasa Aniţa Rătearsca.

nr. 5. – *1796 iunie 22:* Rigas se declară mulţumit de hotărnicia făcută moşiei sale Călăreţii din jud. Vlaşca. (în greceşte, autograf şi iscălit de: *Rigas Velestinlis grammatikbs),*

nr. 6. – *1796 iulie 3:* Costis arată lucrurile furate de la Riga Grămăticul şi se îndatorează să-l despăgubească.

Originalele se găsesc la Arhivele Statului din Bucureşti – Nr. 1: Condica Nicolae Mavroghcni, nr. 17, f. 297. – Nr. 2: Condica

„La 27 mai 1788, o carte domnească «legată» cerc ispravnicilor de Vlaşca să vîndă din lucrurile *Rigăi Grămăticul“*$_t$ rîmătorii, iar banii dobîndiţi pe ei să fie trimişi la Domnie. Sau, dacă rîmătorii nu pot ii vînduti pe loc, să fie trimişi la Bucureşti, împreună cu „păstorii lor şi cu prăsila lor, dimpreună şi cu alte vite ale Rigăi, ce ne-au fost înştiinţat ispravnicii de mai înainte că mai sînt acolo”.

„Nu cunoaştem – adaugă istoricul român – pricina acestei vînzări, parc-se, silite, dar din enumerarea de mai sus înţelegem că la acea dată Rigas este om înstărit, proprietar sau arendaş de moşie foarte cunoscut, în judeţul V laşe a“[2].

Vînzarca vitelor din moşia (sau moşiile) lui Rigas rămînc pînă astăzi inexplicabilă. A fost o confiscare? Din ce pricină? Unde se găsea Rigas atunci (27 mai 1788), nu reiese din conţinutul documentului. Cu o lună mai înainte ştim că nu era la Bucureşti: El însuşi, adăugind o adnotare la cartea sa *Ncos Anaharsis (ye?A* mai, sus p. 13), ne informează că la 22 aprilie 178S se găsea la Giurgiu. De ce şi cum se găsea Ia Giurgiu, nu ştim: plecat din Bucureşti din cauza unor perse-

Mihail Suţu, nr. 19, f. 135. – Nr. 3 – : Condica Alexandru Mo-r ruzi, nr. 25, f. 295. – Nr. 4: Condica Alcx. Aloruzi, nr. 31, f. 488 – 490. – Nr. 5 (în greceşte): Mănăstirea Stavropoleos, pach. IV, dcc. 12. – Nr. 6: Condica Alex. Moruzi, nr. 30, f. 167. – (Citez după fotografiile pe care Direcţia Arhivelor a avut amabilitatea să-ini procure; trimiterile

date de Vîrtosu sîntpuţin diferite.)

[2] V î r t o s u, p. 93 (= extras, p. 4). Textul documentului, p. 102-103 (= 13-14), nr. 1.

cuţii? trimis acolo ca funcţionar? în slujba lui Brîncoveanu? om de încredere al lui Turnaviti? Descoperirea altor documente ne va da poate într-o zi un răspuns convingător. Fapt este că în 1788 Rigas era un om înstărit, proprietar sau arendaş de moşie ioane cunoscut, de la Bucureşti pînă la Vlaşca, cunoscut însă şi în calitatea lui de „grămătic'' (= secretar): *Riga Grămăticul.*

Urmărind cronologic documentele existente, de la 1788 ajungem la 1790. în luna mai a acestui an Rigas era la Bucureşti. Aici l-a întîlnit serdarul Kirlianos şi l-a angajat pentru Viena (vezi mai sus p. 57).

După întoarcerea lui de la Viena (ian. 1791), Rigas locuieşte la Bucureşti, dar deseori se găseşte – atît cl, cît şi fratele lui Costca – în judeţul Vlaşca:

La 14 octombrie 1791, Panayotis Kodrikas, secretarul Domnului Ţării Româneşti, intervine oficial la Agenţia austriacă din Bucureşti, cerînd că baronul de Langenfeld să fie obligat a-i plăti lui Rigas 930 de piaştri, datoraţi pentru cele opt luni slujite la Viena. (Aici Rigas nu este supranumit „grămătic”. Textul documentului, scris în franceză, începe: *„Un certain Riga Vclestinly...”*, fără nici o menţiune de titlu sau de profesie)[XXXIX].

La 22 martie 1792, adresînd el însuşi Agenţiei o plîngere (scrisă în franceză, intitulată „Protestation” şi

XXXIX lor ga, *Străini oaspeţi,* p. 28 = 0 *hartă,* p. 929 = V r a-noussis, *Rigas,* 1954, p. 263. Cf. mai sus, p. 58 , nota 30.

semnată: *Rigas Velcsthilis),* pentru a-şi cere leafa de la baronul Langenfeld adaugă că anul trecut, cînd trupele austriece s-au retras din Bucureşti, el (Rigas) se afla la moşia sa: „...lorsque les trouppes allemandes partirent d'ici, j'ignorais (étant absent à ma terre) le payement de son argent../'[XL].

După un ait document, datat din 28 ianuarie 1792, şi un frate al lui Rigas, numit C os t e a (în greceşte *Ko stas*= Constantin), „în slujbă căpitan" (vezi mai sus p. 30, nota 4), era pe atunci plecat din Bucureşti Ia Podul Doamnei, tot în judeţul Vlaşca Prin publicarea acestui document am aflat pentru prima dată că pe lîngă Rigas era instalat aici, între Bucureşti şi Vlaşca, şi un frate de al lui. Acesta este menţionat în documente numai cu numele lui de botez, Costea, şi cu distinctivul „fratile lui Riga grămăticu"[XLI XLII].

în 1794 Rigas, avînd un proces cu un Nicolae Botezat (obiectul acestui proces nu-l cunoaştem), a fost căutat la Bucureşti, dai nu a fost găsit. Documentul respectiv (1 febr. 1794) relatează că: „numitul Riga Grămăticu (...) a plecat de alaltăieri, Luni, afară, la ţară, în sud Vlaşca, la s a t u Vida, lîngă Tămăşeşti, şi are a zăbovi acolo pînă la Peresimi..."[0]

(Pe Harta lui Rigas, regiunea *Vlaşca* şi localităţile

XL I o r g a, *Străini oaspeţi,* p. 29 = *O hartă,* p. 929 =Vra- n o u s s i s, *Rigas,* 1954, p. 263. Cf. mai sus, p_ 58, nota 30.

XLI[c] Documentul publicat de Vîrtosn, p, 103 – 104 {= extras, p. 14 – 15), nr. 2.

XLII[0] V î r t o s u, p. 104 —105 (= extras, p. 15— 16)[r] nr. 3.

Tainti- sesti. Podul Doamnei şi *Vida* sînt destul de lizibile.)

Moşia pentru care Rigas şi fratele lui plecau adesea de la Bucureşti în ţinuturile judeţului Vlaşca (moşie nenumită în documentele menţionate din 1788, 1792 şi 1794) era probabil moşia Călăreţi, descrisă detaliat într-un document din anul 1796. Această moşie, cumpărată de Rigas de la şătrăreasa Aniţa Rătească, era învecinată cu moşiile Carto- jani şi Rădăieşti din judeţul Vlaşca. Neînţelegeri vechi pentru hotare cu Mănăstirea Stavropoleos, proprietara moşiei Cărtojani, au necesitat un act de hotărnicie (30 mai 1796)[XLIII].

Rigas se declară mulţumit de hotărnicia făcută moşiei sale, printr-un înscris autograf, în limba greacă, din 22 iunie 1796: „Prin prezenta se face cunoscut că, de hotărnicia moşiilor noastre, făcută la 30 mai 1796, din prea luminată poruncă domnească adresată boierilor ispravnici de Vlaşca (...), sîntem mulţumiţi amîndoi, şi eu *Rigas grammatikos Vclcstinlis* şi sfinţia sa catigumenul Mănăstirii Stavropoleos [Timotei],şi a pierit dintre noi orice proces şi neînţelegere../'[XLIV]

XLIII V î r t o s u, p. 105 – 109 (= extras, p. 16 – 20), nr. 4. – în acest act este menţionată, între altele, şi o „carte de blestem, ce s-a dat de prea sfinţia sa părintele Mitropolit, a să descoperi adevărul”. Această „carte de blestem“ (înregistrată probabil şi în Condica Mănăstirii Stavropoleos) nu s-a găsit pînă astăzi şi nu ştim dacă se referă, direct sau indirect, şi la Rigas.

XLIV V î r t o s u, p. 109 (= extras, p. 20), nr. 5. – Cu o lună şi ceva

Ca încheiere la aceste puţine mărturii despre moşia sau moşiile lui Rigas adăugăm că într-un raport consular, trimis din Triest la 11/22 decembrie 1797 (trei zile după sosirea şi arestarea Iui Rigas acolo), este vorba de „un grec numit Rigas, boier din Bucureşti, proprietar a mai multe sate” (= probabil moşii). Autorul raportului, consul al Rusiei la Triest, era, cum se pare, bine informat[0].

Avînd în vedere toate aceste date, putem afirma că Rigas a sacrificat pentru idealurile sale patriotice o avere considerabilă.

Mai există şi alte documente, pe care le putem înscrie în categoria mărturiilor ocazionale, despre viaţa lui Rigas în Ţara Românească.

interesant să aflăm ce soartă au avut mai departe moşiile lui Rigas. Au trecut la moştenitori (şi ce fel de moştenitori?) sau au fost confiscate? Nu cumva, înainte de a pleca, le-a vîndut el însuşi, hotărît să nu se mai întoarcă? La Arhivele Statului din Bucureşti, bogate în material de acest fel (fonduri şi dosare „Moşii”, „Planuri” etc.), se păstrează probabil documente privind moşia Călăreţi şi soarta sa de după anul 1796.

[0] Documentul se păstrează la Moscova, în Arhivele Politicii Externe a Rusiei (AB1IP), fondul „Relaţiile Rusiei cu Austria”, dosar 1331, f. 67 – 68. Un fragment, tradus în ruseşte, a fost prezentat de Grigore A r ş în articolul său menţionat (a se vodca mai sus, p. 29). Reproducem aici după originalul francez pasajul citat mai sus: „Un grec qui est venu ici de Vienne, nommé Rigas, *boyard à Bucarest, ou il a des villages qui lui appartiennent,* a été dénoncé à cette Police”

mai tîrziu, Rigas a plecat din nou la Vicna (1 aug. 17961 şi nu s-a mai întors nici la Bucureşti nici la Vlaşca... Ar fi foarte

etc. (vezi şi mai jos, p. 262).

Cîteva luni după întoarcerea lui de la Vicna, traducătorul *Şcolii amanlilor delicaţi* se găsea la Mitropolie înaintea unor feţe bisericeşti, avînd să răspundă gravelor învinuiri pe care le adusese împotriva lui o fată din Craiova, slujnica mamei sale... în Condica Mitropoliei s-a înregistrat (2 octombrie 1791) *,^apisul de împăcare între Bălaşa şi grămăticul Riga“ >* un text scris de logofătul Gheorghie şi confirmat cu mărturia şi iscălitura lui popa Stoica, schevofilax, şi a lui popa Theodosia, protodiacon:

„Adică cu, Bălaşa, fata răposatului Niţul şi a răposatei Stanii din Craiova, adeverez (...) că, viind eu aici în Bucureşti şi cautînd stăpîn, m-au dus jupîncasa lana la casa dumnealui grămăticului Riga: şi văzîndu-mă streină, m-au primit slujnică, aşezîndu-mă ca să slujesc maicăi dumnealui la cele ce va porunci; şi peste trei zile, întîmplîndu-să de au căzut în păcatu împreunării trupeşti cu mine, m-au stricat; şi, dînd jalbă la Măria Sa Vodă, am fost orînduiţi la Prcasfinţitul părintele Mitropolit. Şi, eşînd de faţă amîndoao părţile înaintea Preasfinţituhii la judecată, au tăgăduit numitul că nu iaste vinovat, la care au dat şi ponturi în scris, că va putea face jurămînt în biserică că nu m-au stricat. Şi, socotin- du-mă şi eu, ca o streină, că poate să va face vătămare de suflet ori la o parte, ori la alta, am căzut la pace şi, nesilită de nimenea, am primit de mi-au dat numitul grămătic taleri 20, adică doaozcci în mina mea, pe care i-am şi luat. Deci de acum înainte, fiindcă din bună voia mea, ca să nu mai umblu prin judecăţi, am primit aciastă pace, să aibă numitul de către mine bună pace, ne mai supărîndu-l nici într-o vreme de nimic (...) Şi pentru mai

adevărată credinţă, mi-am iscălit numele şi mi-am pus şi degetul..,”[10].

Cu binecuvîntarea Mitropoliei multe „întîmplări” de acest fel se terminau atunci prin asemenea „împăcări“, potrivite oamenilor cumsecade...

Din documentul acesta mai aflăm, incidental, că pe lingă Rigas se găsea la Bucureşti (în afară de fratele lui Kostas, menţionat mai sus) şi mama lui, femeie în vîrstă probabil, avînd nevoie de o slujnică. Deci unele povestiri locale, care relatează că părinţii eroului nostru au fost tăiaţi de turci la Velestino, înainte de plecarea lui din Tcsalia, se dovedesc îmbogăţite ulterior cu elemente legendare, infirmate de documente. Mama şi fratele (probabil şi alte rude) lui Rigas au venit în Ţara Românească, desigur, înainte de vara anului 1787, cînd a izbucnit războiul turco-ruso-austriac, ceea ce dovedeşte nu numai faptul că Rigas era de mult instalat pe aceste meleaguri dar că şi avea deja o situaţie materială destul de bună.

La Bucureşti grămăticul tesalian devenise o persoană de seamă:

[10] Condica Mitropoliei se păstrează Ia Biblioteca Academici Române: ms. 640, f. 30 v (după altă numerotare, f. 32 v). Ţcxtul documentului a fost publicat de N. I o r *g* a, *O hartă...,* p. 930; cf, şi I o r g a, *Străini oaspeţi,* p. 28 – 29.

7 – **Rigas – Un patriot grec din Principate**

în noiembrie 1794, într-un proces pentru o veche străduţă ce mergea de la biserica Sf. Dumitru la Dîmboviţa, pe lîngă casele doctorului Silvestru Filitti şi ale medelnicerului Hristea,- ca „vechil“ (– împuternicit, reprezentant, avocat) din partea mahalagiilor se înfăţişează, la Divanul domnesc,- Riga Grămăticul, cerînd redeschiderea acestei ulicioare[11], în chipul acesta aflăm că şi Rigas trebuie să fi locuit prin preajma bisericii Sf. Dumitru[12]. Era, cum se pare, un cartier de familii boiereşti. Acolo îşi avea casele doctorul („iatrofilo- zoful“) Silvcstros Filittis, grec din Epir, acolo un Hrisoscolcu,- un Brîncoveanu, un medelnicer, un paharnic, un serdar,-

[11] Reproducem rezumatul actelor respective din lucrarea lui Vîrtosu, p. 97 (= extras, p. 8). Actele au fost publicate de V.A. Urechia, *Documente inedite din Domnia lui Alexandru Constantin Moruzi, 1793—7796,* extras din „Analele Acad. Rom.“ Memoriile Secţ. Istorice XV (1892/3), Bucureşti 1895, p. 797—800. Originalul în Arhivele Statului din Bucureşti, Condica Alexandru Moruzi nr. 28, f. 116-117 (Urechia trimite': Cod. XXVIII, fila 2; Vîrtosu: Condica domnească nr. 28, P. II, f. 14 – 15). – în rezoluţia domnească (5 dec. 1794) citim: „...a eşit la Divanul Domniei Mele faţă cu *Riga Grămăticul, vechil şi despre partea tuturor celorlalţi mahalagii.*(Urechia, p. 748). în expertiza anexată, semnată de Vel Vornicul Manolache Brîncoveanu (29 noem. 1794), sînt menţionaţi între „mahalagii“: doctorul Silvestru Filitti, me- delnicerul Christca, paharnicul Grigoric Hrisoscolcu, serdarul Du- mitrachc Breazul, vistierul Brîncoveanu şr alte persoane de vază (Urechia, p. 798 – 800).

[12] N. I o r g a *(Străini oaspeţi,* p. 30, n. 3), mcnţionînd acest act,

scrie că este vorba de mahalaua Popescului.

un vistier şi alte persoane înalte. Reprezentantul şi avocatul tuturor acestora se înfăţişează la Divanul domnesc: Riga Grămăticul!

La 16 iulie 1795, prin o circulară domnească, au fost numiţi în fiecare mahala din Bucureşti supraveghetori pentru combaterea ciumei. La mahalaua Biserica Albă de la Schit şi la mahalaua Bărbătescu din vii, supraveghetor a fost numit: Riga Grămăticul[XLV XLVI].

în aceeaşi perioadă, din cauza procesului său cu baronul de Langenfeld, Rigas frecventa Agenţia austriacă din Bucureşti. Baronul, scriind din Yiena repetate scrisori, protestează, susţinînd că fostul său secretar, om nedemn de încredere, a devenit un favorit al cancelistului austriac Gaudi![11]

Rigas avea, desigur, legături cu mai multe personalităţi şi familii boiereşti. Un raport austriac din acelaşi dosar (6 dec. 1794) ne informează că era om de

XLVU rcch ia, p. 748. – O confruntare cu originalul, păstrat la Arhivele Statului din. Bucureşti, ni se parc indispensabilă. U rochia trimite: Cod. XXIX, fila 91 verso; însă, după cile am putirt constata, lista din Condica Alexandru Moruzi nr. 29, f. 91 verso, nu corespunde cu listele publicate. Vîrtosu trimite (probabil mai exact): Condica domnească nr. 29, f. 87.

XLVI Un raport al lui Rigas (17/28 dec. 1794) şi două scrisori alo lui Langenfeld (16 şi 30 ian. 1795), toate către Agenţia austriacă din Bucureşti, au fost prezentate de G. Laios în articolul său menţionat mai sus (p. 44, n. 11). Alte documente din acelaşi dosar (23 sept. 1794 şi 6 mart. 1795) sîut menţionate şi rezumata de N. lorga, *Străini oaspeţi,* p. 30.

casă al Slătine- nilor[XLVII XLVIII XLIX].

ii*

Ultimul document privind viaţa particulară a lui Rigas la Bucureşti datează din 3 iulie 1796, cîteva zile înainte de plecarea sa definitivă din ţară.

Un „zapis pentru taleri 113” rezumă în limbajul judiciar al vremii o piesă dramatică în mai multe acte. „Dramatis personae” (personajele dramei), afară de Rigas, sînt: o femeie săracă în vîrstă, care se ,,aciuiază” la casa Grămăticului „pentru un codru de pîine şi o haină”, şi fiul său Kostis; aflat de nenumărate ori la puşcărie, scăpat de la nevoie în repetate rînduri de Rigas şi totuşi nerecunoscător şi înrăit; condus din nou la Departamentul de Criminalion (Penal). Acolo, în faţa judecătorilor, Kostis îşi dictează autobiografia:

„Adică eu Kosti încredinţez cu acest zapis al meu la mina dumnealui Grămăticului Riga, precum să se ştie că după ale mele multe netrebnice urmări şi fapte de hoţii ce am săvîrşit şi mai înainte după la alţii, pentru care mai fiind închis la Puşcărie, cum şi la alte grosuri, dumnealui Grămăticu m-au tot scăpat dintr-atîtea nevoi. Dar după firea mea cea rea, neîndestulîndu-mă a face părăsire relelor urmări, am îndrăznit de am păgubit şi chiar pe dumnealui, căci mumă-mca aflîndu-să în casa dumnealui, de să aciuiază

pentru un codru de pâine şi o haină, am furat în cîteva rinduri lucruri şi haine din casă, de ale dumnealui...“.

XLVIIHurmuzaki, *Documente,* voi. XIX, partea 1, p. 720—
XLVIII721, nr. 624; cf. I o r g a, *Străini oaspeţi,* p, 30, Elian, *Conspi*
XLIX*ratori,* p. 342a

După mărturisirea lui, Kostîs, sărind de nenumărate ori, ziua şi noaptea, peste uluce, îl prădase pe Rigas, astfel îneît, în cele din urmă, se afla acum, din poruncă domnească, închis în temniţa „Puşcării“. Unele din lucrurile furate de Ia Rigas putuseră fi regăsite şi date îndărăt păgubaşului. Altele „s-au răpus“, şi ele sînt arătate pe larg în înscrisul lui Kostis. E vorba de : un zapis în valoare de 51 taleri; o şa turcească, cu tot tacîmul ei (valorînd 25 taleri); un „ciubuc musa cu imamea chihlîbar“ (7 taleri); cinci linguri de argint (30 taluri); valorînd toate acestea la un loc: 113 taleri; lucruri pe care Kostis recunoaşte că i le-a furat lui Rigas şi se îndatorează a i le rest it ui în bani.

însă – citim mai departe – „judecata Departamentului hotă-riudu-mi şi pentru de a mi să face căzuta pedeapsă, m-au osândit la pedeapsa ocuii. Care aceasta văzînd-o eu, am căzut cu mare rugăciune la dumnealui, spre a-mi câştiga ortaci unea, şi prin mijlocitorii ce am pus, dumnealui iarăşi s – a u milostivit asupră-mi, făcînd rugăciune către dumnealor boieri judecători, şi mi-au trecut cu vederea urâtele mele fapte.

Ci cât pentru paguba dumnealui, cum să cuprinde mai sus, nea vi nil eu cu ce inplini, s-au mai milostivit de m-au lăsat a-i plăti pri’ncct care prin soroc de zece zile sâ-i şi plătesc toţi deplin, căii să coprind mai sus. Iar cînd, pana la soroc, nu-i voia putea împlini, atunci să-m unble banii cu dobândă zece a unul, plătind pană mă voiu exoflisi de către dumnealui pentru toţi banii (...).

Iar pentru părăsirea relelor urmări şi ale mele fapte netrebnice» însumi printr-accst zapis mă leg că de acum negreşit voiu face

părăsire, hrănindu-mă cu muncă dreaptă, şi nicidecum nu mă voiu mai afla în câtuşi de puţină rea urmare, nu numai spre a păgubi pă dumnealui Grămăticu, ci nici măcar pe alţii streini, nici să fac trecere a mă iuvi măcar per la casa dumnealui, cu pricină a mă întâlni cu mumămea, ci încă nici pe drumul acela să nu mai merg, părăsindu-mă cu totul ca, văzîudu-mă dumnealui, să-i dau iarăşi bănuială spre a-l păgubi.

Iar cînd de acest al meu aşezămînt ny mă voiu ţinea, ci voiu face cît de puţină împotrivă urmare, atunci dumnealui, fără de altă judecată, dăndu-mă la dumnealui epistatul Armaşii, îndată să mă trimită Ia osânda ocnii, undo să mă pedepsesc în toată viaţa mea...

La încheierea textului (după fraza Jscălindu-mă şi eu cu însumi mîna mea”) Kostis a adăugat în greceşte: *„Ego o Kostis vaiveono“ (=* Eu Kostis adeverez). După el a iscălit şi chezaşul său: „Eu Costea Cojocaru, familiaş ot mahalaoa Anthim, chezaşul pe numitul Kosti”.

Cu două zile mai tîrziu (5 iulie 1796) legamîntul a fost legalizat în faţa judecătorilor Departamentului de Crimi- nalion (= Penal). Kostis, închis în repetate rînduri la puşcărie, scăpat de la nevoie nu numai o dată de Rigas,- prădătorul casei binefăcătorului său, condamnat acum să-şi petreacă viaţa sub pedeapsa ocnii, era din nou liber... Rigas, omenos şi mărinimos, „iarăşi s-a milostivit asupra lui“.,.

Istoricul român care a prezentat documentul de mai sus[13] a pus întrebarea: acâst Kostis de la 1796, faţă de care Rigas se poartă sever dar mărinimos, nu

este, oare, una şi aceeaşi persoană cu fratele lui Rigas, Costca, menţionat, cum am văzut; într-un document din ianuarie 1792? După părerea noastră, întrebarea este neîntemeiată: în zapisul lui Kostis, un act judiciar, nu ar fi fost cu putinţă să fie trecută sub tăcere rudenia între cei doi împricinaţi. Dealtfel, fratele lui Rigas, Costea (în greceşte *Kostas* şi nu *Kostis*[11]*)* era „în slujbă căpitan”; Kostis nu este menţionat ca un om care a avut vreodată o profesie sau o anume slujbă, decît ca un hoţ, cu repetate stagii la închisoare. Apoi, mama lui Kostis, dacă era şi mama lui Rigas, cum putea să fie menţionată ca o săracă bătrînă, ncnumită, care „se aciuiază” în casa Grămăticului „pentru un codru de pîinc şi o haină”? Este clar că acest Kostis, demn probabil de o soartă mai bună, nu era decît un simplu compatriot al lui Rigas.

Examinînd manuscrisul, după care actul acesta a fost publicat, nc-am oprit la iscălitura lui Kostis, scrisă în greceşte: *Ego o Kostis vaivcouo* (= Eu Kostis adeverez). Scrisul este identic cu scrisul lui Rigas!

Manuscrisul despre care e vorba nu este originalul za- pisului, iscălit de Kostis el însuşi şi înmînat păgubaşului, ci

«Vîrtosu, p. 110-112 (= extras, p. 21-23), nr. 6. Rezumat şi comentarii, p. 98 – 100.

[17] Cf. Kostis Palamas (niciodată Kostas!), dar Kostas Varna- lis (niciodată Kostis!).

textul documentului copiat în Condica Domnească de un copist necunoscut (Arhivele Statului, Condica Alexandru Moruzi nr. 30, fila 167 rccto-verso). Din fotografiile acestor două pagini, pe care Ie avem sub ochi, nu se poate constata dacă fraza grecească este scrisă cu aceeaşi cerneală şi de aceeaşi mină care a scris şi textul românesc. Dealtfel scrisul

lui Rigas în chirilică nu-l cunoaştem. Avem impresia, însă, că tot textul este scris de mina lui Rigas (pentru fraza grecească nu este nici o îndoială[18]). Eventuala confirmare a acestei impresii ar putea să constituie o descoperire revelatoare, şi anume o dovadă că Rigas scria perfect şi limba română (în caracterele chirilice ale vremii) şi că funcţia lui de „grămătic” era să transcrie în Condica Domnească acte oficiale, greceşti şi româneşti. Stilul scrisului său în limba greacă este destul de caracteristic. Dacă în urma acestei descoperiri ne este mai uşor să precizăm şi scrisul său în chirilică, o să putem recunoaşte probabil o mulţime de pagini în Condica aceasta a lui Moruzi, scrise de mîna lui Rigas. O cercetare specială o să ne arate mai departe dacă Rigas a lucrat ca „grămătic” la Condica Domnească – permanent sau în răstimp – şi sub domnia lui Mihail Suţu (1791—1793),

[15] O confruntare cu autograful lui Rigas, publicat de Vir- t o s u, p.

I(
D

99 (= extras, p. 10), este suficientă pentru un specialist în paleografie greacă (Rigas a reprodus iscălitura lui Kostis cu greşelile ci de ortografie).

I(
D

a lui Mavrogheiu (1786—1780) şi a altor domni mai vechi, în acest mod o să 'înţelegem mai bine ce înseamnă exact supranumele său de „Grămătic”[19].

Scria documentelor existente despre viaţa lui Rigas la Bucureşti, între 1791 şi 179G, mai cuprinde şi un document nedatat; o scrisoare de cîteva rînduri, scrisă în franceză şi adresată unui personaj nenumit, pe care Rigas îl roagă „de faire venir Ies gazettes grecques sous l’adresse de Anastasius Grand Armache”. Este vorba de un abonament (pentru un an întreg) la gazeta greacă a vremii, binecunoscuta *EJiincris* (= Jurnal) de la Viena (1791—1797)[20].

[19]După cît ştiu, acest cognomen este destul de rar. Un alt „grămătic” am semnalat în listele supraveghetorilor pentru combaterea ciumei (16 iulie 1795), menţionate mai sus (p. 99), unde în afară de „Riga Grămăticul”, figurează, în aceeaşi pagină (U r e- c h i a, p. 74S), şi „Grămăticul A r c u d a”, probabil grec.

[20] Scrisoarea lui Rigas a fost publicată de K I o rga, *(O scrisoare a lui Rigas),* în „Revista Istorică”, anul I, nr. 2 (febr. 1915), p. 35. – *Efimeris* n-a fost prima gazetă greacă, precum s-a scris şi se mai scrie (Russo, Vîrtosu ctc.). Primul ziar grecesc a apărut (săptămînal) în 178-l, la Viena, dar a avut o existenţă efemeră: cîtcva săptăinîni. A fost interzis d.c autorităţile austriece la cererea înaltei Porţi. Nu ni s-a păstrat nici un exemplar!* în 1789 a fost anunţată apariţia în curînd, a unui alt ziar grec, tot la Viena, care n-a văzut lumina tiparului. La 31 decembrie 1790 a apărut gazeta *Efimeris,* care a supravieţuit pînă la sfîrşitul anului 1797. – Prin mlcrofilmarca exemplarelor existente, păstrate în diferite biblioteci (din Atena, Bucureşti, Iaşi, Muntele Athos etc.),

Ziarul acesta, mic dar curajos, ieşind de două ori pe săptă- mînă, a cunoscut o largă circulaţie în tot sud-estul european – şi nu numai printre greci. Se ştie că avea numeroşi citi* tori şi în Principatele dunărene. în ţările Imperiului chezaro* crăiesc, precum şi în alte ţări, mai departe, gazeta greacă era expediată la abonaţii săi prin poşta austriacă, şi anume prin poşta specială pentru presă (k. k. Oberst-Postamts-Zci- tungs-Expedition). Poşta aceasta austriacă avea reprezentanţi, în stiăinătate, la toate agenţiile consulare, unde se făceau şi subscripţiile abonaţilor. Astfel, scrisoarea lui Rigas, în legătură cu care s-au emis diferite ipoteze neîntemeiate[21], nu este decît un bilet adresat sau depus la Agenţia austriacă din Bucureşti, la biroul Poştei, prin care abonaţii îşi primeau şi ziarul grecesc din Vicna[22].

s-a reconstituit o scrie aproape completă a ziarului *Efhncris* (1791 – 1797) şi a fost reprodusă fotoniccanic sub îngrijirea lui L. V răii o ussis (în ediţiile Academiei din Atena). Volumul I (1791) este precedat de o lungă introducere referitoare la istoria presei greceşti din Vicna. în limba română vezi D. Rnsso, *Studii istorice grccu-românc,* Buc. 1939, voi. II, p. 351—397 (studiul intitulat: *Primele ziare greceşti din Vicna;* la p. 354 este reprodusă şi scrisoarea lui Rigas publicată de N. lorga). Vezi şi mai jos, p. 125.

[21] CI. Vîrtosu, p. 95 (~ extras, p. G), nota 10.

[22] N. lorga, publicînd scrisoarea, notează că originalul se afla (în 1915) Ia Biblioteca Academici Române printre „liîrtii nccatalo- gate“. Este vorba probabil de dosarele Agenţiei austriaco din Bucureşti .

*

Din textul scrisorii nu reiese că „Rigas cei ea să i se tri« meată ziarele greceşti din Viena”, precum s-a crezut[22]. Autorul scrisorii (iscălindu-se pur şi simplu *Rigas)* cere repiezentantului poştei „de faire venir Ies gazcttes grecqucs sous l’adresse de Anastasius Grand Armache”. Abonatul este Annaşul Anastasie şi nu Rigas[21].

Scrisoarea de mai sus ar fi probabil mult mai interesantă dacă am şti ce reprezintă acest Anastasie, Mare Armaş între 1791 şi 1796, şi ce legături avea cu Rigas[25].

Avînd în vedere că ;,Grămăticul” nostru ţ şi-a dezvoltat spiritul întreprinzător în diferite direcţii destul de timpuriu {arendarea şi dobîndirea de moşii, vînzarca de vite şi producte de pe aceste moşii, etc.), constatăm că unii din cei mai vechi

[2]? R u s s o, p. 354, n. 1.

[24] Rigas se afla încă la Viena ciad compatrioţii săi pregăteau ediţia ziarului (anunţată încă din 16 octombrie 1790); frecventa tipografia lui Baumeister (acolo a tipărit *Şcoala amantilor delicaţi),* unde gazetarii greci erau instalaţi; era acolo cînd a apărut primul număr al gazetei (31 dec. 1790) şi, după întoarcerea lui la Bucureşti (ian. 1791), întreţinea, desigur, corespondenţă directă cu .editorii gazetei, iniţiaţi, cum vom vedea, în „complotul” patriotic, arestaţi împreună cu el în 1797, etc.

[25] în listele întocmite de Theodora Rădulescu, *Sfatul domnesc şi alţi mari dregători ai Ţării Româneşti din secolul al XVIII-lea}* în „Revista Arhivelor”, XXXIV (1972), p. 466 – 467 (Vel Armaşul), acest Anastasie nu figurează. Cf. V î r t o s u, p. 95 (= extras, p. 6), n. 11, unde Armaşul este identificat cu un Anas- tasc Economii, om de

încredere al guvernatorului de la Ada-Kale etc. biografi ai săi nu se înşeală ciad afirmă că Rigas s-a ocupat şi cu negustoria, „ca sâ-şi capete o existenţă independentă'[L].

în>ă cele afirmate ulterior s anume faptul că Rigas, din pricina treburilor sale comeiciaîe, călătorea uneori şi dincolo de hotarele Ţării Româneşti, n-au fost pînă astăzi confirmate prin documente.

O asemenea tradiţie se referă la o c ă lâ t or i e a Iul Rigas la Triest în anul 1794. – Cu o sută de ani mai tirziu, posesorul unui poilret al eroului nostru naţional scria: „Bunicul meu loanis Papaslefanu, din Epir, găsindu-se în Ţara Românească, s-a împrietenii cu Rigas, care îl şi luase la Triest, unde s-au dus ca comeicianli de piei în aparenţă, de fapt însă pentru scopuri naţionale. La Triest amîndoi au cunoscut un pictor, al cărui nume mi-a rămas necunoscut, şi au făcut fiecare portretul său...“[26]. Tradiţia aceasta (dacă nu este cu totul plăsmuită, creată ulterior după o lectură greşită a inscripţiei de pe dosul portretului)[27], are probabil o bază istorică: preocupările lui Rigas cu negoţul şi relaţiile lui cu negustori greci din alte ţări. Dealtfel, şi celălalt tesalian, care avusese acelaşi destin cu Rigas, compatriotul său Dinii- trie Turnaviti, om de încredere al

L[c] Sp. Lambíos, *Miklai SclíJcs* (= Miscelánea) (în grec.), Atena, 1905, p. 636 – 637.

[27] Posesorul portretului susţinea că pe dosul lemnului a citit (în greceşte) inscripţia: *„Tcigcuti 13 ohrie 179T'.* – Pe litografia unui alt portret pierdut al lui Rigas noi am citit (tot în greceşte): *(Bwujvcsti* şi nu (Terg)esti sau (Tri)esti...

lui Mavro;^hcni şi al lui Pasvantoglu, dar şi mare negustor, este menţionat ca comerciant de piei şi „staroste al breslei cojocarilor”[LI], fiind în corespondenţă (probabil nu numai comercială) şi cu fratele său Miliail Turnaviti, bogat negustor instalat la Triest.

însă, în documentele existente nu găsim nici măcar o aluzie despre călătorii ale lui Rigas în alte ţări, între 1791 şi 1796.

Documentele existente – descoperite întîmplător şi constituind, cum s-a spus, mărturii ocazionale – nu reflectă decît puţine şi insuficiente aspecte din viaţa şi activitatea lui Rigas la Bucureşti. în lumina acestor mărturii unele tradiţii posterioare se dovedesc inexacte sau ni se par neverosimile.

De exemplu, afirmaţia că Rigas a studiat medicina şi a urmat la Bucureşti cariera medicală[LII] apare inexactă. în acest caz ar trebui să fie menţionat în documente ca „doh- tor”, „iatrofilosofos”, „exohotatos” etc. Figurează însă numai ca „grămătic”.

Afirmaţia că Rigas a fost profesor la Academia Domnească din Bucureşti rămîne îndoielnică şi

LI E l i a n, *Conspiratori,* p. 352.

LII[20] Ulyssc de Marsil lac, *Esquisscs biogvapkiques-Rigas,* în buletinul săptămînal „La Voix dc la Roumanie”, Bucureşti, II (1862), nr. 26, p. 101. – Au toiul afirmă mai departe că Alexandru Ipsilanti, Domnul Ţării Româneşti, în 1787, cînd a dezertat la austrieci, a luat în suita lui şi pe Rigas, tînărul său secretar intim., ctc. Ni s-au păstrat listele persoanelor din suita lui Ipsilanti la Brünn dar numele lui Rigas nu figurează nicăieri; vezi articolul menţionat al lui G. La i o s în revista greacă „Epithcorisi Tcchnis“, 1(1955) p. 441.

neconfirmată de documente.

V. Urcchia, binecunoscutul istoriograf român din secolul trecut, în voluminoasa sa lucrare despre istoria şcoalelor, menţionează pe Rigas – fără nici o indicaţie despre izvorul acestei informaţii – ca profesor la Bucureşti în anul 1783, sub domnia lui Mihail Suţu[3(]?. Dacă această informaţie ar fi fost însoţit? de o trimitere la un document al vremii, am fi avut nu numai o certitudine despre activitatea didactică a lui Rigas, dar şi cea mai veche mărturie despre prezenţa lui pe teritoriul românesc.

Din păcate, afirmaţia lui Urechia rămîne pînă astăzi neconfirmată.

S-a scris recent că Urcchia, un investigator asiduu al arhivelor româneşti, mcnţionînd pc Rigas ca profesor la Bucureşti în 1783, sub domnia lui Mihail Suţu, avea probabil sub ochi un anume document, dar din neglijenţă nu l-a citat, şi s-a susţinut mai departe că Rigas â mai fost profesor la Bucureşti – profesor chiar la Academia Domnească – în 1791, după întoarcerea lui dc la Vicna, cînd pe tronul Ţării era din nou Mihail Suţu[31].

Din păcate, ne aflăm din nou în faţa unei ipoteze.

?° V. A. Urcchia, *Istoria şcoalclor,* vol. IV, Bucureşti, 1901, p. 63.

[31] A. C amari ano – Cioran, *Lcs Acadâmics prbwiircs,* p. 447- 449.

Nici un izvor, narativ sau documentar, nu ne-a transmis nici măcar o aluzie despre- cariera de profesor a lui Rigas. Numai ulterior (o sută de ani după moartea

lui!), cu ocazia „descoperirii” unor portrete ale lui Rigas, cînd posesorii acestor portrete le publicau în coloanele ziarelor ateniene, s-a scris în mod vag că o anume gravură a fost tipărită la Vicna, după moartea eroului naţional, de „elevii** săi, că tatăl posesorului acestei gravuri a fost „elev al lui Rigas Ia Bucureşti în jurul anului 1790”, ctc. Afirmaţii cu totul neîntemeiate, datorate unor amintiri confuze, vehiculate de oameni care nu ştiau nimic concret nici despre părinţii lor, nici despre Rigas (dealtfel, premergătorul independenţei greceşti era deja considerat şi ca „dascălul neamului’*, alături de Korais şi de alţii, îneît s-a putut naşte confuzia între această metaforă şi cariera sa profesională[LIII]).

LIII Aceste articole – apărute în ziarele ateniene „Hostia” (25 martie şi 23 aprilie 1895), „Nea Efimeris” (27 mart. 1895) şi alte – au fost reproduse sau rezumate în lucrarea profesorului Sp. L a m- bros, *însemnări despre Rigas şi Perrcvos* (în grec.), publicată în revista „Ethniki Agogi”, 1 (1898), p. 129 şi urm., şi retipăiită în cartea lui S. Lanibros, *Pagini miscelane,* Atena, 1905, p. 623 – 653 (despre portrete: p. 631—640 = „Ethniki Agogi”, p. 147—149). Astfel, un material nccontrolat şi informaţii ncverificatc au fost preluate într-o carte serioasă avînd girul unui istoriograf de mare valoare. Şi astfel au fost considerate izvor istoric... Bazîndu-se pe cartea profesorului Lambros, Ariadna Camariano-Cipran, în lucrarea sa despre Academiile domneşti (o lucrare fundamentală şi admirabilă), a prezentat printre profesorii Academiei din Bucureşti şi pe Rigas şi pe un anume N. Moscovakis, despre care mărturiile existente sînt neîndestulătoare.

După părerea noastră, cînd Rigas era mai tînăr, la Con- stantinopol şi la Bucureşti, a avut probabil, printre diferitele Lui îndeletniciri şi o activitate didactică, mai ales ca precept tor sau profesor particular în case boiereşti dar ocazional şi în perioade neprecizate. Oricum, cariera didactică nu a constituit niciodată profesiunea sa principală. Altfel, ar fi lăsat o amintire printre elevii săi şi ar fi fost menţionat ca „didaskalos”, „logiotatos” etc., şi nu numai ca „grămătic”. Cărţile lui tipărite în 1790 dovedesc că autorul lor nu aparţine unei profesii care să-şi fi pus amprenta asupra gîndirii, atitu- dinii sale, ca şi asupra structurii acestor cărţi: *Fizica* nu este un manual didactic propriu-zis; iar *Şcoala amanţilor delicaţi* nu putea să fie cartea unui preceptor, nici a unui fost sau pretendent profesor al Academiei Domneşti...

Viaţa şi activitatea lui Rigas se desfăşura în domenii mai largi. Documentele din arhivele româneşti nu ne-au furnizat decît unele aspecte. însă contemporanii săi de la Bucureşti – greci şi români, austrieci şi francezi şi alţii – cunoşteau prea bine, cum vom vedea, personalitatea multilaterală a acestui „grămătic” cu spirit protestatar.

▪

Preocupările literare şi elanurile patriotice care îl însufleţeau l-au convins pe Rigas să caute un teren mai larg şi mai potrivit pentru realizarea

planurilor sale. Prima sa călătorie la Viena, în 1790, unde a avut ocazia să tipărească două din lucrările sale, i-a deschis orizonturi noi. După întoarcerea

la Bucureşti (ian 1791), fără îndoială s-a gîndit de multe ori să plece din nou la Viena. Planul n-a fost realizat decît după cinci ani, şi anume, în vara anului 1796. Sosind la Viena, Rigas a prezentat în scurt timp atît de multe lucrări şi a desfăşurat o activitate atît de mare, încît putem cu siguranţă să admitem că toate aceste – scrieri, traduceri, lucrări cartografice, poezii patriotice şi manifeste revoluţionare – au fost definitivate sau plămădite, în bună parte, pe pămîntul Ţării Româneşti.

Un raport austriac despre Rigas, scris cu ocazia plecării sale din Bucureşti spre Viena, la 1796, este revelator. Acest act ne mărturiseşte că poliglotul şi multilateralul grec era destul de cunoscut, nu numai printre greci şi români, pentru preocupările lui literare şi ştiinţifice, dar şi pentru flacăra lui patriotică, pentru ideile lui curajos avansate şi pentru legăturile lui cu revoluţionari francezi...

După pregătiri îndelungate, Rigas a plecat din Bucureşti la 1 august (= 21 iulie, după calendarul vechi). Fără întîr- ziere, a doua zi (2 aug. 1796), Merkelius, consulul Imperiului chezaro-crăiesc Ia Bucureşti, scria lui von Thugut, ministrul de externe, la Viena:

„A plecat ieri de aici mi oarecare Grămătic Rigas, om foarte şiret şi mare prieten al francezilor, merghid prin Siibeiibiirg$_t$n (Transilvania) Z« *tinde are să dea la tipar o harta*

•*geografică greacă...“*[33]

2? Hurmuzaki, *Documente,* XIX/1, p. 789, nr. 726.

Acest „foarte şiret” era atît de suspect, incit Merkelius a considerat că este absolut necesar să trimită (4 aug. 1796) un asemenea raport şi lui Mittrowsky, comandantului aus-. triac de la Hermannstadt (Sibiu). Anunţîndu-i că „la începutul acestei săptămîni un oarecare Grămătic Rigas” are să treacă prin Rotlienthurm (= Turnu-Roşu, punct vamal şi carantină), adaugă: *„Acest Rigas avea cit francezii de aici şi cu cmisarulGaudin strînsc legături* (starke Bekanntschaft)...”[31].

Acest „emisar „Emile Gaudin, care a înfiinţat Cons sulatul francez la Bucureşti (unde se află din septembrie 1795 pînă în iunie 1796), publicînd mai tîrziu o carte despre mişcările revoluţionare din Balcani, a scris, cum am văzut (mai sus, p. 49), călduroase cuvinte în amintirea lui Rigas şi a lui Turnaviti. Referindu-sc la aceşti doi tesalieni (Tumaviti este menţionat ca agent principal al Franţei în regiunile dună-: rene şi ca victimă a devotamentului său pentru francezi, iar Rigas ca „propagatorul ardent şi cel dintîi martir” al mişcărilor revoluţionare din Balcani), diplomatul francez (un revo-- luţionar foarte activ, după rapoartele lui Merkelius) adaugă că îl lega de Rigas oprietenie cu totul d eo se: b i t ă [35]. Merkelius era bine informat cînd scria că acest Rigas era un om „foarte şiret”...

Duşan Pantelic, *Pogibija Rige iz Fere,* Beograd, 1931, p. 43, nr.

1. – în continuare Mittrowsky s-a adresat (10 aug.) Preşedintelui Consiliului Militar la Viena, şi un alt raport (27 aug.) a ajuns pînă la von Pergen, ministrul Poliţiei! (vezi Pantelic, p. 43—44, nr. 2 şi 3).

?[5] Emile Gaudin, *Du soulèvement des nations chrétiennes dans la Turquie européenne,* Paris, 1822, p. 21 şi 25. Cf. p. 49.

Alături de mărturiile lui Merkelîus şi Gaudin, ale unui consul austriac şi unui consul francez, merită să adăugăm aici şi mărturia lui L. Kiriko, consulul Rusiei la Bucureşti, în acelaşi timp. Cu un an şi ceva mai tîrziu, cînd s-a răspîndit pînă în Principate ştirea despre arestarea lui Rigas la Triest, Kiriko s-a grăbit să informeze ambasadorul său la Constanţi- nopol (7/18 mai 1798) despre „grecul Rigas, destul de cunoscut în regiunile acestea...”[30].

La Consulatul francez din Bucureşti Rigas n-a avut un post oficial. După rapoartele lui Merkclius, grămăticul bucii- reştean era „un marc prieten al francezilor” („cin grosser Freund dor Franzosen”, în originalul german) şi „avea strîn- se legături cu francezi aflaţi aici şi cu emisarul Gaudin”. Este vorba doar de o apropiere ideologică. Deci, în mod greşit s-a crezut că Rigas ar fi fost un funcţionar la Consulatul francez din Bucureşti sau un agent oficial al Franţei (fapt care ar fi determinat altfel soarta lui de mai tîrziu, dacă nu şi soarta planurilor sale de răscoală şi de eli- berare). Merkclius era bine informat.

O altă informaţie despre relaţiile lui Rigas cu Consulatul francez din Bucureşti provine – deşi în mod

indirect – de

Din raportul lui Kiriko, păstrat la Arhivele din Moscova, (fondul „Constautinopol”, dosar 1369, f. -14) şi inedit, un pasaj a fost publicat dc Gr. Ars în articolul său menţionat (Chişinău, 1968), mai sus, p. 29. – Vezi şi mai jos, p. 266.

la el însuşi. După arestarea sa de austrieci, deţinut la Triest şi grav bolnav, ca urmare a autorănirii, Rigas a reuşit să trimită pe ascuns o notiţă consulului francez din Triest (3 febr. 1798). Cerîndu-i ajutor şi protecţie, îl informa că a fost cîndva secretar domnitorilor din Ţara Românească şi mai pe urmă, dragoman (= interpret) la consulatul francez din Bucureşti. Deţinem aceste informaţii din rapoartele lui Brechet, consulul francez din Triest[37], şi înţelegem bine sensul şi oportunitatea acestor afirmaţii. Atît Rigas cît şi Brechet căutau un pretext pentru a justifica, măcar în aparenţă, interesul consulului francez * din Triest pentru deţinutul grec. Dealtfel, grămăticul poli-s glot a servit, fără îndoială, ca interpret pe lîngă Consula? tele din Bucureşti, precum a servit şi Baronului de Langen-. feld la Viena, şi multor alţi care au avut nevoie de serviciile unui ■”grămătic”.

Oricum, Rigas frecventa Consulatul francez din Bucureşti şi, ulterior încă, avea strînse legături cu „emisarul” Emile Gaudin...

’’Legraud-Lambros, *Documente,* p. 168—169; C. A inantos, *Documente,* p. 122—125. – Vezi şi mai jos, p. 233.

IDEILE ILUMINISTE ŞI SPIRITUL REVOLUŢIONAR FRANCEZ erau destul de răspîndite în mediile fanariote, unde s-a format Rigas, şi mai ales în Principate, unde şi-a desăvîrşit personalitatea sa spirituală[LIV].

Multiple erau căile penetraţiei culturii apusene în Orient, în Principate – scrie N. lorga – „pe lîngă influenţa apuseană adusă prin apuseni, era şi influenţa apuseană care venea din Constantinopol, prin Domnul grec şi grecii Domnului (...). Grecul sau românul grecizat, stabilit în Fanar, trebuia să cunoască limba internaţională diplomatică a timpului său (...). Astfel, învăţară tinerii fanarioţi întîi italieneşte

LIV Din bogata bibliografie menţionăm: A. Camariano, *Spiritul revoluţionar francez şi Voltaire în limba greacă şi română,* Buc., 1946. – D. Popo viei, *La littérature roumaine à iépoque des Lumières,* Sibiu, 1945. – Germaine L e b e 1, *La France et les Principautés danubiennes,* Paris, 1955 (a se consulta şi recenzia cărţii scrisă de P.P. Panaitescu şi V. Mihordea în revista „Studi:“ X/6, 1957, p. 185 – 192). – C. Dimaras, *La Grèce au temps des Lumières,* Geneva, 1969. – Alex. D u ţ u, *Explorări în istoria literaturii române,* Buc., 1969. •— Actele celor două Colocvii organizate dc Asociaţia Internaţională de Studii Sud-est-europene: *Tra-*

(...), apoi, de pe la 1750, limba franceză, care domnea de atunci în saloane, la Curţi, ca şi în cancelariile miniştrilor şi ale diplomaţîlor...”[2]. „Numeroşi sînt preceptorii străini care predau felurite discipline în familiile domneşti sau aristocrate (...); cei mai numeroşi sînt, însă, francezii”[3]. Pe lîngă această aristocraţie, mulţi alţi, tineri studioşi rîv- nind un post de „secretar” la Curte sau de preceptor la casele domneşti şi boiereşti, se străduiau să capete o educaţie analogă, în timp ce alţii frecventau universităţile apusene şi veneau în Principate ca medici sau ca profesori la Academiile domneşti. Coloniile greceşti din Italia şi din Europa centrală, pe de o parte, aristocraţia fanariotă şi anturajul ei, de cealaltă, amplu deschise spre Occident, respirau suflul veacului. Contactul cu cultura Europei era un contact cu ideile noi ale Epocii Luminilor. însă, ideile acestea „noi”,

dit ion et innovation dans la culture des pays du Sud-Est européen (Buc,, 1969) şi *Les Lumières et la formation de la conscience nationale chez les peuples du Sud-Est européen* (Bue., 1970), unde s-au publicat foarte importante comunicări prezentate de Miliai Berza, Virgii Cândea, C. Dimaras şi alţii. – Romul M u n t ean u, *Literatura europeană în epoca luminilor,* Buc., 1971. – Ariadna Cam aria- no-Cioran, *Academiile domneşti din Bucureşti şi Iaşi,* Buc., 1971, şi versiunea franceză a lucrării, îmbogăţită cu capitole noi, *Les Académies princièrcs de Bucarest et de Jassy et lezirs professeurs.* Salonic, 1974. – etc.

[2] N. lorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lca,*

ediţie îngrijită de Barbu Theodorescu, Buc., 1969, vol. II, p. 16—17.

? G. I v a ş c u, *Istoria literaturii române,* Buc., 1969, vol. I, p. 291.

care în toate ţările au provocat reacţiunca elementelor con<= servatoare, n-ar fi putut să pătrundă atît de timpuriu în Orientul ortodox dacă n-ar fi existat aristocraţia fanar r i o t ă , o clasă conducătoare ieşită din sînul unui popor subjugat, o elită intelectuală prin geneza şi educaţia ei c o s-= m o p o 1 i t ă , şi – ceea ce e mai important – singura clasă invulnerabilă în faţa clerului şi emancipată de patronajul bisericii. Renumiţi fanarioţi, deveniţi mari demnitari şi Domnitori, precum şi mulţi din anturajul lor (încurajaţi de obicei sau subvenţionaţi de un Domn fanariot), au tradus o mulţime de opere occidentale, cărţi de literatură, de ştiinţă şi de gîndirc politică. Multe din aceste traduceri au fost şi tipărite; altele, mai numeroase şi de obicei mai voluminoase, au circulat numai în manuscris. Aceste traduceri, atît cele tipărite, cît şi cele inedite. (cîtc ni s-au păstrat, dispersate astăzi în diferite biblioteci, din Londra şi Paris pînă la Ankara, şi din Iaşi pînă la Alexandria, nesemnalate şi neidentificate în cele mai multe cazuri, neglijate în mare parte şi ncadunate pînă astăzi într-un repertoriu special), dovedesc cît de devreme au fost cunoscute şi la noi cărţile cele mai reprezentative şi ideile cele mai avansate ale iluminismului european. Pentru români „această cultură în limba greacă este considerată, ca pe vremuri aceea în slavonă, o cultură universală, a întregului Răsărit, folositoare tuturor”; dealtfel „o veritabilă pleiadă de cărturari români contribuie la îmbogăţirea

culturii greceşti”[LV].

în realitate, păturile suprapuse ale fanarioţilor şi boierilor mari din Principate n-au depăşit, pînă la urmă, limitele unui despotism luminat. Mulţi, însă, din anturajul lor, provenind din pături sociale inferioare, din boierimea mică şi din negus-; torime, reprezentanţi curajoşi ai unei intelectualităţi elibe-i rată de orice conservatorism aristocratic, au mers mult mai departe. Printre ei şi grămăticul Rigas cu al său tempera-? ment înflăcărat. L-am cunoscut deja prin scrierile lui ca un adept entuziast al iluminismului francez (admirator al lui Rousseau, al lui Voltaire şi al enciclopcdiştilor francezi, traducător al lui Montcsquieu etc.), pasionat pentru lumina? rea poporului, redeşteptarea Neamului şi ridicarea Patriei.

Relaţiile Iui Rigas cu anuniîţi francezi, aflaţi atunci în Principate, au determinat, cum se pare, orientările lui ideo-s logice şi frămîn tarile patriotice.

lacovakis Rizos Nerulos (1778—1850), care a trăit ani de zile în acelaşi mediu, ajuns Mare Postelnic, cunoscut ete- rist, poet şi scriitor – un om care avea posibilitatea să fie bine informat dar, scriind mult mai tîrziu, a confundat uneori date şi evenimente – afirmă că Rigas, cînd era tînăr, a profitat mult de relaţiile lui cu contele d' H a u t c r i v e (1754—1830). Acest erudit

LV G. I v a ş c u, *Istoria literaturii române,* Buc., 1969, voi. I, p. 290.

francez, devenit diplomat de scamă puţin mai tîrziu, a fost trimis din Constantinopol la curtea lui Alexandru Mavrocordat-Firaris din Iaşi (1785—1786), a prezentat lui Alexandru Ipsilanti (1787) un excelent „Me-: inoriu despre starea veche şi actuală a Moldovei” (editat de Academia Română împreună cu alte scrieri ale lui d’Haute- rive, în 1902) şi a cunoscut mulţi Domni şi „secretari'* din Principate[LVI]. Afirmaţia însă că a avut relaţii şi cu Rigas (la Constantînopol?, la Bucureşti?, Ia Iaşi?) rămîne Reconfirmată.

în mod concret nu cunoaştem decît relaţiile lui Rigas cu Emile Gaudin, instalat la Bucureşti din septembrie 1795 pînă în iunie 1796. însă, după rapoartele consulului austriac, citate mai sus, Rigas era „suspect” nu numai pentru legăturile lui recente cu Gaudin. Grămăticul bucureştcan era „un om foarte şiret” (asemenea caracterizări însemnau: revoluţionar periculos), „mare prieten al francezilor” şi, în general, „în strînse legături cu francezii de aici”. Din toate

LVI Căpătînd mai tîrziu (1798 – 1808) un înalt post la Ministerul de Externe, la Paris, colaborator intim al lui Talleyrand, d’Haute- rive a profitat de experienţa lui Panaiotakis Codricas (fost secretar al lui Mihail Suţu la Bucureşti, plecat apoi şi instalat la Paris din 1797) şi a redactat vaste proiecte privind dezmembrarea Imperiului otoman. Vezi Ed. D r i a u 11, *La politique orientale de Napoléon,* Paris, 1904, p. 378 şi urm.; T. G. D j u vara, *Cent projets de partage de la Turquie,* Paris, 1914, p. 374—375; Alex. Stourdza *l'Europe orientale et le rôle historique des Maurocor- dato,* Paris, 1913, p. 255, n. 1, 256, n. 1, 257 şi urm., 277; Germain L c b e 1, *La France et les Principautés danubiennes,* Paris, 1955, passim. Ci. V r a n o u s s i s, *Rigas,* 1954, p. 42.

acestea reiese că Rigas avea relaţii cu francezi şi cu alţi republicani de mult mai înainte.

înainte de venirea lui Gaudin la Bucureşti, funcţia de agent consular francez în ţările dunărene era încredinţată unui comerciant, anume H ortolan. Instalat nu de mult la Bucureşti, acest Hortolan, agent activ şi republican ardent (începînd rapoartele lui cu devizele revoluţionare: *Liberté, Egalité ott la Mort!),* scria ambasadorului francez la Constan- tinopol (15 oct. 1793) că Franţa republicană căpăta, în fiecare zi, adepţi noi printre pămînteni şi străini, adăugind:

Aproape toţi negustorii din lanina şi din Albania[0] stabiliţi aici sînt declaraţi *sans-culottcs.* Au tradus Drepturile omului şi le ştiu pe dinafară. Unii mi-au cerut şi cîntecele (revoluţionare), cîte am, ca să le traducă în greceşte...”[7].

Printre aceşti filofrancczi din Bucureşti, care au tradus *Declaraţia Drepturilor omului,* o ştiau pe dinafară şi vroiau să traducă în greceşte şi cîntecele revoluţionare ale francezilor, era, fără îndoială, şi Rigas, cunoscut de mult – înainte de venirea lui Gaudin la Bucureşti, adică din timpul lui Hortolan – ca „un mare prieten al francezilor”. Dintr-o scrisoare posterioară a lui Rigas, descoperită de ancheta austriacă, se

[0] în epoca aceasta, sub termenul administrativ „Albania” mulţi străini (călători şi alţi) înţelegeau regiunile guvernate de puternicul albanez (semi-autonom şi, în urină, rebel) Ali-paşa, care, avînd

capitala paşalîcului său la lanina (în Epir), stăpîuca aproape toată Grecia continentală. Hortolan, refcrindu-sc la „negustori din lanina şi din Albania” care i-au cerut cîntecele franceze „ca să le traducă în greceşte” înţelege emigranţi din Epir, din Macedonia, din Tesalia etc.

[7] H u r în u z a Ic i, *Documente,* Supl. I, voi. 2, p. 93—95, nr. 163. – Vezi şi mai jos, p. 203.

ştie că şi-a procurat-o pentru prima dată cînd era încă la Bucureşti, de la consulatul francez[8], probabil de la Hortolan: Constituţia’republicană franceză (al cărei text este precedat de faimoasa Declaraţie despre Drepturile omului). Se ştie de asemenea că Rigas, care, după modelele franceze, a elaborat, cum vom vedea, Constituţia Republicii Greceşti (precedată de Drepturile omului), cînta cu alţi patrioţi Z/rar *(Allojts cnfants de la Patrie* şi CflHHflgHoZfl *(Dansons la Carmagnole, vive le son, vive le son du canon* /.. J[9], a adaptat pe muzica lor triumfală versuri greceşti etc. Citind astăzi raportul lui Hortolan (15 oct. 1793) avem impresia că pasajul citat mai sus se referă la Rigas şi la cercurile patriotice ale prietenilor săi din Bucureşti.

Se ştie, dealtfel, ca Rigas, abia ajuns la Viena, în septembrie 1796, a înflăcărat pe patrioţii greci de acolo cu faimosul său *Thurios (Piuă cînd, viteji feciori* /..J[10]. Este evident, cîntccele revoluţionare franceze şi imitaţiile lor greceşti erau deja cunoscute şi circulau cu mult mai înainte, la Bucureşti. După o mărturie posterioară – neverificată dar verosimilă – *Marsilieza greacă* (adaptarea marşului *Allons, enfants de la Patrie* în versuri greceşti: *'nainte, voi urmaşii Elenilor !...)* a fost

întocmită de Rigas la Bucureşti, şi anume: „în casa dăscăliţei, pe uliţa ce coboară de la sîntul Dumitru

[fi]Legrand-Lambros, *Documente,* p. 68 – 69.

[9] Din refrenul *„vive le son, vive le son,t vive le son du canoni”* a rămas în limba română cuvîntul *„ filfizon'* sau „filfizon[4]'.

[10]Lcgrand-Lambros, *Documente,* p. 76 – 77.

spre Brîncovcanu, pre mîna dreaptă, în colţul din dreapta al ulicioarei ce duce la biserica Măgureanul”...[11].

Fiind la curent cu mişcările internaţionale, ideologice şi politice, ale timpului său, profund dezamăgit de austrieci şi de ruşi, după pacea de la Şistov (1791) şi pacea de la Iaşi (1792), Rigas şi-a îndreptat privirile spre Franţa revoluţionară. Era, cum se pare, bine informat. Ca secretar la curţile domneşti, ca „grămătic” sau interpret în diferite posturi, era în stare (dacă nu şi obligat) să urmărească cele mai importante ziare europene ale vremii. Lectura presei europene preocupa numeroşi „secretari” poligloţi în Principate. „Ni s-au păstrat în Biblioteca Academiei voluminoase manuscrise cu pasagii din ziarele europene în traducere greacă, din care vedem cu cîtă atenţie urmăreau Domnii Ţării Româneşti şi ai

Moldovei politica externă.”[LVII] [LVIII] (Este probabil că din articolele ştiinţifice tipărite în aceste ziare Rigas a spicuit uneori şi pentru *Fizica* sa ştiri sau noutăţi – „curiozităţi ştiinţifice”, cum am zice astăzi – despre explorări în continente şi mări necunoscute, despre experienţele unui fizician al vremii etc., fapte ce nu erau încă consemnate în manualele sistematice.

De la începutul anului 1791 apărea de două ori pe săptă- mină şi gazeta greacă „Efimeris” (= Jurnal), tipărită la Viena. Sînt cunoscute legăturile lui Rigas cu editorii acestei gazete. Este vorba de fraţii „Markides Puliu” (Geor- gios Puliu şi Pulios Puliu[13]), originari din oraşul Siatista (în Macedonia greacă de vest), care au tipărit mai tîrziu (1797) şi manifestele revoluţionare ale lui Rigas.

Gazeta greacă din Viena avea un intens caracter patriotic. Editarea ei a fost anunţată printr-o „înştiinţare” (foaie volantă datată din 16 octombrie 1790), care reprezenta o adevărată proclamaţie patriotică: „Urmaşii faimoşilor Eleni, deşi lipsiţi de autonomie şi supuşi multor suferinţe, nu îneci teazăă totuşi niciodată să imite pe strămoşii lor...” etc.

Organul publicistic al gazetarilor greci din Viena, care apărea paralel şi în limba „slavo-sîrbeasca-[n], a

LVII Articol anonim în „Trompetta Carpaţilor” din 1870, citat de N. Ca mari an o, *Cîteva consideraţii,* p. 1110.

LVIII D. Russo, *Studii istorice grcco-românc,* Buc., 1939, voi. II, p. 357.

jucat un rol

[13] Markidi s (şi la plural: Markides) înseamnă: fiu al Iui Markos (Marcu); cf. loanidis, Alexandridis, Filipidis etc. – Puliu este numele „Pulios“ la genitiv. Markides Puliu = fii ai lui Markos Pulios. – în Grecia, „Avglierinâs” Luceafărul) şi „Avgherini“ (pentru fete), „Palia“ (= Cloşca cu pui) şi „P u l i o s‘[c] (pentru băieţi) sînt nume de botez. – Din forma „Markides Palid“, amestec de nomenclatură populară şi savantă, de neînţeles pentru un străin, s-a creat un „marchiz Do Pulio“! Vezi Hufmuzak i, *Documente,* Snpl. 1, voi. 2, p. 206, nr. 296 (10 ian. 1800): *Georges M(arqu) is de Pullio 1* – Cf. p. 241.

[11] Este prima gazetă sîrbă, intitulată „Serbskij a Novini Povscd-nevnija“ şi apărută la 14 martie 1791. Numerele existente au fost retipărite fotomccanic, în două volume (1791 – 1792), la Novi Sad, în 1963 (ed. Matica Srpska). —- Cu un an înainte, apare la Iaşi (8 febr. 1790) primul ziar tipărit pe pămîntul românesc. Este periodicul în limba franceză „Couricr (sic) de Moldavie”, redactat de autorităţile militare ruse pentru informarea armatei. Nu se ştie dacă acest ziar a avut o circulaţie mai largă. Vezi Dan Simo- nescu, *Primul ziar tipărit pe pămîntul tării noastre,* în „Studii şi materiale de istorie medie“, I (1956), p. 343 —352.

foarte important în deşteptarea popoarelor din Balcani. La început (1791) ziarul oglindeşte entuziasmul popoarelor înrobite faţă de victoriile ruşilor şi austriecilor împotriva turcilor. în fiecare număr găsim descrieri amănunţite ale luptelor pe uscat şi pe marc (descrierea bătăliei de la Ismail este însoţită – în ediţia greacă, precum şi în ediţia sîrbă şi de o hartă în culori!). în acelaşi timp, ziarul transmite diferite ştiri despre evenimentele din Franţa, în mod crono- grafic, fără să aibă o poziţie. Peste puţin însă, centrul de gra-vitate se deplasează. Este evident că interesul ziariştilor se îndreaptă spre Franţa revoluţionară: pe sute de pagini se expun dezbaterile, declaraţiile şi hotărîrilc Adunării Naţionale din Paris. Şi nu numai atît. Micul ziar a transmis cititorilor săi (în ediţia

greacă, precum şi în ediţia sîrbă) mesajul cel mai pătrunzător al vremii: Drepturile omului, declaraţia Revoluţiei franceze, şi Constituţia republicană a Franţei, au fost traduse şi publicate în întregime!

Mai tîrziu (1796—1797), cînd unul din fraţii Puliu cutreiera Principatele dunărene vînzînd cărţi „cu conţinut suspect”, Consulul austriac din Bucureşti atrage atenţia Domnului asupra acestui „individ periculos” şi cere expulzarea lui dinţară. Printre cărţile confiscate s-au găsit cîteva povestiri erotice şi picante, dar şi numeroase cărţi franţuzeşti cu conţinut ateist şi republican[13].

[1,1] H u r în u z a k i, *Documente,* voi. XIX, partea 1, p. 814 – 81G (nr. 748) şi 821 (nr. 753). Lista cărţilor p. (815—816) cuprinde muuai opere în limba franceză (aproape 50 de titluri). Cărţile care nu erau „suspecte” n-au fost confiscate, probabil, şi n-au fost catalogate. – Vezi şi mai jos, p. 238.

Paralel cu urmărirea presei europene şi a ziarului grec din Viena, este foarte probabil că, din anul 1792, Rigas era la curent şi cu activitatea publicistică a lui C o n s t a n t i n S t a m a t i s (1764—1817). Grec din Constantinopol, avînd multe legături cu Principatele dunărene, Constantin Stamatis era instalat la Paris din 1787. Devotat Franţei revoluţionare, a servit a doua sa patrie în diferite posturi (în 1796 a fost numit consul general al Franţei în Principate, dar înalta Poartă nu a aprobat să se instaleze la Bucureşti).

Ziarul parizian, cu articolele lui Stamatis, destinate să cultive spiritul filofrancez în Orient, era primit cu

regularitate de Panaiotis Codrikas, (vezi p. 84, n. 17), secretarul lui Mihail Suţu la Bucureşti, unde se afla şi Rigas[LIX].

Revoluţia franceză şi primele evenimente ale anului 1789, nu l-au influenţat imediat pe Rigas. Altele erau atunci evenimentele din Răsărit, de care ar fi depins soarta Balcanilor,- şi anume, războiul ruso-turc (1787—1792). însă după anul 1792, începea să se extindă în toată Europa influenţa franceză şi declaraţiile revoluţionarilor francezi pentru zdrobirea „tuturor tiranilor”, pentru dezrobirea tuturor popoarelor,- pentru drepturile întregii omeniri. Lumea uluită privea cum

LIX Despre Constantin Stamatis (care a tipărit în 1798 şi două . broşuri patriotice, descoperite recent la Biblioteca Centrală din Iaşi), vezi L. Vranoussis, *Broşuri patriotice necunoscute şi texte inedite din epoca lui Rigas* (în grec.), Atena, 1966.

Franţa se confrunta cu puterile coalizate ale monarhiilor Europei, vestind popoarelor flamura libertăţii: *Liberté-, Egalité, Fraternité!* Victoria încununa pretutindeni armatele franceze. Apoi, în primăvara anului 1796, tînărul general al revoluţionarilor, Bonaparte, îşi conducea armatele victorioase spre Italia...

Dacă aceste evenimente şi declaraţiile de libertate au avut » J un adine răsunet în rîndurile fiecărui popor subjugat, cu atît mai mult ele au găsit printre greci un auditoriu sensibil. Idealurile umaniste ale iluminismului european şi ale Franţei revoluţionare erau considerate ca o reînviere a acelor

9

puteri morale şi spirituale care duseseră cîndva Grecia antică la măreţia ei clasică. De multe ori, „dărîmătorii tiranilor” şi susţinătorii Republicii au afirmat că li se datorează reînvierea în Franţa a spiritului şi gloriei vechilor greci. Această înrudire a Franţei cu Elada, trîmbitată adesea în diferite feluri, arc un ecou deosebit în această perioadă de elenism. Gloria strămoşească era pentru elenismul renăscut al epocii, coarda cea mai sensibilă a inimii sale. Şi această coardă sensibilă fusese atinsă de Franţa revoluţionară prin admiraţia entuziastă pentru antichitate şi pentru eleni, prin caracterul clasicist al instituţiilor sale democratice şi al diferitelor * I manifestări sociale.

Grecii înşişi recunoşteau că în Franţa contemporană reînvie, cu toată măreţia, vechea Eladă. Adamantins Kora:s, renumitul savant grec, care în toţi aceşti ani a trăit la Paris, scria vmnpatriotilor săi în anul 1792: „în actualul război.

prietene, am văzut lucruri cu adevărat greceşti... Numai grecii au arătat lumii asemenea isprăvi şi astăzi numai francezii le imită (...). Nu auzi astăzi nimic altceva dccît de Maraton, Salamina, Artemision, Lcfktra, Platea...“.

Exemplul luptei revoluţionarilor francezi împotriva „tiranilor” venea acum să arate celor subjugaţi puterea popoarelor răsculate şi să deschidă diurnul luptelor de eliberare naţională. Rigas nu mai putea sta inactiv...

Multe alte griji, nevoile vieţii, ale familiei şi alte legături pe care probabil nu le ştim, l-au reţinut pe Rigas încă cinci ani (1791—1796) în Ţara Românească. însă spaţiul acesta nu mai era îndestulător. Marile-i planuri, programul său de „luminare a neamului”, cercau o activitate editorială mai largă, pe care numai Yiena putea să i-o ofere.

9 – Rigas – Un patriot grec din Principate

RIGAS SE DUCE DIN NOU LA VIENA în 1796. Se pare că hotărîrea aceasta o luase de mult. Din nenorocire însă, Viena nu mai era cea pe care o cunoscuse în anul 1790, cînd Imperiul habsburgic, alături de Rusia, luptase împotriva turcilor. Acum austriecii luptau pe Rin şi în Italia de Nord împotriva francezilor... La plecarea lui Rigas din Bucureşti (21 iulie / 1 august 1796), consulul austriac de acolo se grăbeşte, cum am văzut, să anunţe autorităţile ţării sale că „grămăticul“ bucureştean era un om foarte suspect. Raportul despre Rigas a ajuns (27 aug. 1796) pînă în mîinile ministrului de Interne şi al Poliţiei, von Pergen (vezi mai sus, p. 113—114). Nu ştim dacă Rigas a avut atunci neplăceri sau nu. După un an şi jumătate, însă, domnul ministru va avea prilejul să se ocupe îndeaproape de acest grec înflăcărat...

%

Activitatea lui Rigas ia Viena, o activitate de numai **15—** 16 luni (sept. 1796 – noiem. 1797), este

atît de intensă, atît de multilaterală şi atît de vastă, îneît ne uimeşte cu adevărat, aşa cum i-a uimit şi pe contemporanii săi. – Să urmărim mai întîi activitatea sa scriitoricească şi editorială d’n această perioadă, sirius împletită cu strădaniile lui patriotice şi revoluţionare.

Lucrările cartografice constituiau, se pare, prima preocupare a lui Rigas după sosirea sa la Viena. Ani de-a rîndul lucrase la ele şi acum, le aducea gata, elaborate în manuscris, şi căuta să găsească gravorul potrivit care să le graveze şi să Ie tipărească în marile ateliere de stampe ale Vienei. S-ar părea că în Ţara Românească toţi aveau cunoştinţă de această lucrare cartografică pe care Rigas o pregătise cu perseverenţă de vreme îndelungată. După cum am văzut, despre ea ştia şi consulul austriac de la Bucureşti, care anunţase guvernul de plecarea lui Rigas. Această lucrare a sa a fost destul de apreciată şi mulţi îl încurajaseră să treacă la realizarea ei. Este probabil că şi Domnii celor două Principate i-au acordat sau i-au promis sprijinul lor. – Rigas a publicat atunci la Viena (1797) trei hărţi: o marc Hartă a Eladei, o Hartă a Ţării Româneşti şi o Hartă a Moldovei, toate în greceşte.

Harta Ţării Româneşti este intitulată: *Noua Hartă a Valakiéi şi zmei părţi a Transilvaniei de* R i *g* a s V e 1 e s- tinlis *Tesalianul, editată pentru Eleni şi-filoclcni, 1797 (gravată de François Millier la Viena).* – Dimensiuni: 85 X 62 cm (cadrul: 80 x 57 cm). Titlul în

colţul de sus, la stînga. Sus, în colţul din dreapta, portretul Domnului ţării, Alexandru Ipsilanti, care domnea atunci pentru a treia oară

9*

(aug. 1796 – dec. 1797). Portretul este într-un mcdalion,- înconjurat de diferite embleme şi de o epigramă în greaca veche. Harta cuprinde Ţara Românească din Banat pînă la rîul Şiret. – (Unicul exemplar cunoscut s-a păstrat la Biblioteca din insula Hios).

Harta Moldovei este intitulată: „Hartă *generali a* Moldovei *şi a unei parii din provinciile învecinate, de* R i g a s V e 1 e s t i n 1 i s *Tesalianul, editată pentru Eleni şi filoclcni, 1797.* – Dimensiuni: 82 x 63 cm (cadrul: 77 x 57 cin). Titlul în colţul de jos, la dreapta. în colţjl drept de sus, portretul domnitorului de atunci al Moldovei, Alexandru Callimachi (1795—1799). Portretul este într-un medalion, înconjurat de diferite embleme şi de o epigramă în limba greacă veche. (Din exemplarul Academiei Române, portretul, tăiat ulterior, lipseşte.) Harta se întinde din Transilvania pînă la Nipru.

însă, lucrarea cea mai mare şi cea mai importantă a lui Rigas, pe care o pregătise timp de mulţi ani şi acum venea s-o tipărească la Viena, era imensa „Hartă a Eladei şi numeroaselor ei colonii”.

Harta Eladei are un titlu mai lung: Harta Eladei,- *în care sînt cuprinse insulele ei şi o parte din numeroasele ei c o l o ii i i din Europa şi din Asia Mica (...); cu denumirile vechi şi noi (...) ; acum dinţii editată de* Rigas

Velestin- lis *Tcsalianul, pentru Eleni şi filoclcni, 1797 – (gravată de François Millier la Vicnà).* •— Harta începe de la Dunăre şi ajunge pînă în Creta ; de la Marea Adriatică ajunge la Marea Neagră şi de la Marea Ionică ajunge în Asia Mică, pînă în Lydia şi Bithynia.

Această hartă imensă, în iormă pătrată, ale cărei laturi -depăşesc 2 metri, a fost împărţită în 12 coli (50 X 70 cm fiecare foaie) şi s-a tipărit fragmentar, de la sfîrşitul anului 1796 pînă în luna aprilie a anului 1797. Pe prima coală sau foaie, în colţul stîng din partea de jos, care cuprindea spaţiul rămas liber al Mediteranei (la sud-vest de Peloponez), Rigas a aşezat, încadrată separat, la scară marc, o hartă detaliată a Constantinopolului : întregul Bosfor, de la Pro- pontida pînă la Marea Neagră, împreună cu coasta europeană şi asiatică. Această foaie a circulat şi independent şi este prima lucrare cartografică a lui Rigas ieşită de sub hun na tiparului. Titlul ei este următorul: Planigrafia C o n- s t a n t i n o p o 1 u 1 u i, ¿7 *golfului şi a strivitorii lui ; cu priveliştea sa de la Slav rod romi, cu vecinătăţile şi cu Surugii iul; cu denumirile vechi şi noi, dc Rigas Vclesiinlis Tcsalianul, 1796,* în continuare s-au tipărit hărţile celorlalte regiuni şi s-au completat astfel şi restul de 11 coli, care, împreună cu „Planigrafia Constantinopolului”, au constituit marea „Hartă a Eladei” compusă clin 12 foi.

Harta Eladei era o lucrare cu adevărat monumentală şi o mare realizare editorială. A necesitat o muncă şi o răbdare nemărginită, un .studiu îndelungat şi cunoştinţe uimitoare. Scopul

ei era să reprezinte-întinderea şi strălucirea anticului

şi ncului elenism, să înscrie vechile denumiri elenice alături de cele actuale, să reamintească toate evenimentele istorice, războaiele şi victoriile „împotriva barbarilor”, oraşele, cetăţile şi vestigiile gloriei strămoşeşti, să arate neamului subjugat „ce a pierdut, ce are şi ce merită”. Adevărată enciclopedie reprezentînd istoria patriei, este încărcată de tot felul de planigrafii şi desene, liste ale bărbaţilor glorioşi şi ale împăraţilor bizantini etc. Nu a rămas nici un spaţiu gol. Pe marginile hărţii şi în fiecare colţ, sînt reprezentate scene istorice, planul Atenei şi planul Spartei, bătăliile de la Maraton, Salamina, Termopile, monede vechi cu toate explicaţiile etc. Se consemnează localităţile şi datele diferitelor

I *1* >

lupte, chiar epigrame şi scrieri antice, tot ce ar fi putut să evoce, în conştiinţa epigonilor, istoria şi gloria strămoşească.

Din însemnările istorice care figurează pe harta ţărilor dunărene (foile nr. 11 şi 12 din marea Hartă) menţionăm: *Tornis—Constanţa; aici a fost exilat Ovidiu.* Alături este reprezentată şi o monedă a oraşului Tomis cu inscripţii greceşti. Puţin mai jos: *Kara Kerman—Istropolis* (Istria); mai jos: *Mangalia—Callatis* şi o monedă greacă, între Ismail şi Brăila: *Isaccea—Axiupolis* şi indicaţia: *Podul lui Darius Hystaspes.* Pe cursul Dunării, la Turnu-Severin, sînt semnalate ruinele unui pod cu explicaţia: *Temeliile podului lui Traian.* Mai jos, între Celei şi Ghighi, citim: *Stîlpi împietriţi ai unui pod*

vizibili cînd se împtiţină apa[LX]*.* De la podul acesta o linie dreaptă spre nord, paralel cu malul drept al Oltului, ajunge pînă la Kîmnicu-Vîlcea, unde (între Ocna mare şi Rîmnic) citim: *Sarmizcghethusa, capitala Daciei.* Linia care uneşte podul Celei de la Dunăre cu Rîmnicu-Vîlcea reprezintă: *Drumul lui Traian pavat cu piatră; vizibil şi azi în multe părţi*[LXI]*-.* însă pe harta lui Rigas nu figurează numai indicaţii arheologice. La nord-vestul Bucureştiului se observă traseul unui canal în linie dreaptă, unind Dîmboviţa cu Argeşul, şi indicaţia: *Canalul lui Alexandru. Vodă Ipsilanti.* Săparea „canalului" sau „şanţului" Dîmboviţei, menit să abată o parte din apa acestui rîu, atunci cînd venea marc, şi să ferească astfel Capitala de înec, era o mare lucrare hidraulică, realizată de unul dintre cei mai de seamă domni fana- rioţi,.Alexandru Ipsilanti, în zilele primei sale domnii (1774—- 1782)[LXII]. Pe malul drept al Şiretului, indicaţia: *Martineşti, 1789 sept. 11,* şi alături un iatagan încrucişat cu o suliţă, reamintesc bătălia de la Mărtincşti (11/22 sept. 1789), unde Suvorov a zdrobit oastea otomană condusă de Marele Vizir. Pe malul drept al Dunării, localitatea *Şistov,* un semn indi-

LX Vezi D. Tudor, *Podurile de la Dunărea de jos,* Buc., 1971, p. 157 şi urm.

LXI Vezi D. T u d o r, *Oltenia romană-,* ed. III-a, Buc., 1968, p. 52 şi urm.

LXII Vezi Const. C. Giurescu, *„Canalul lui Alexandru Vodă Ipsilanti", o mare lucrare hidraulică din veacul al XVIII-lca,* în „Revista Istorică Română", 11 (1941), p. 1 —7 (pe o planşă anexată este reprodusă şi partea respectivă din Harta lui Rigas).

cativ şi data *1791* reamintesc pacea recentă dintre austrieci şi turci. Tot pe malul drept al Dunării, în Dobrogca, figurează localitatea *Tzer na vodă* cu explicaţia: *Patria lui losipos Moesiodax* (vezi mai sus, p. 81—82).

Hărţile lui Rigas au fost foarte apreciate în epoca lor, nu numai de greci şi de români, dar şi de savanţi europeni. *Harta Ţârii Româneşti,* precum şi *Harta Moldovei* au fost retipărite la Viena (după acelaşi clişeu, cum se pare) în 1804, dar fără numele lui Rigas şi fără portretele Domnitorilor. *Harta Moldovei,* tradusă în româneşte, s-a reprodus şi în 1925, la Iaşi (alături de titlul adăugat în româneşte a rămas şi titlul originalului grec cu numele Iui Rigas). *Harta şi planul Consiantinopohilui* (foaia nr. 1 din Harta Eladei) au fost, de asemenea reproduse în 1885, la Bucureşti[1].

în savant german, Johann Christian von Engel, care l-a cunoscut de aproape pe Rigas, afirmă că alcătuitorul hărţilor era un poliglot cu o largă erudiţie filologică şi politică, şi că a colindat timp de şase ani ţările balcanice pregătind lucrările lui cartografice[LXIII] [LXIV] [LXV]

LXIII Vezi. N. Cam ariano, *Contributions à la bibliographie des oeuvres de Rigas Velestinlis,* în revista bucureşteană „Balcania”, 1

LXIV(1938) p. 224—227; ci. şi N. Camariano, *Despre o ediţie necunoscută a Hărţii Moldovei întocmită de Rigas Velestinlis,* în „Studii şi Cercetări de Bibliologie”, 2 (1957), p. 300 – 302.

LXV Johann Christian von Engel, *Geschichte des Ungrischen*

LXVI LXVII. Pe de altă parte, un cartograf al lui Bonaparte, renumitul Rizzi Zannoni, ne-a lăsat o informaţie, puţin vagă, că a colaborat cu „un ingcnieur thessálien nőmmé Reya de Valestini *(sic),* qtic le sultan fit arretcr et empalcr“[6]. Nu sc ştie ce bază istorică ar putea să aibă informaţiile acestea. Nu ştim dc asemenea ce studii speciale a făcut (dacă a făcut) Rigas şi ce experienţei a avut pe tărîmul lucrărilor cartografice. Se ştie însă că în timpul ultimului război austro- ruso-turc (1787:—1792). s-au executat şi au apărut mai multe lucrări cartografice[7]. Unele din izvoarele şi modelele hărţilor lui Rigas sínt deja semnalate[8]. În ceea ce priveşte ţările dunărene, Rigas a avut sub ochi, fără îndoială, şi Harta Ţării Româneşti întocmită de stolnicul Constantin Cantacuzino, cu denumirile în gicceşte, tipărită la Padova-, în 1700, şi folosită apoi de Del Chiaro” în opera-i cunoscută, imprimată

[ű] Bort h aut, *Les îngâni curs gâographcs militai ves,* Paris, 1902, voi. 1, p. 221. – Cercetările noastre la arhivele respective clin Paris pentru regăsirea documentului utilizat dc Berthaut n-au avut pînă astăzi decît rezultate negative.

[7] Cf. Louis Roma n, *Localităţile şi populaţia Ţării Româneşti în lumina lucrării cartografice manuscrise din 1790—179t>* în „Revista Arhivelor”, XXXI 1/1 (1970), p. 57—74.

[8] G. L a i o s, *Hărţile lui Rigas* (în grec.), Atena, 1960 (extras din „Buletinul Societăţii de Istorie şi Etnologic”, voi. 14, 1960, p. 231-

LXVI*Reichs und seiner Ncbenlănder,* vol. I: *Geschichte des alten Pano- viens und cler Bitlgarey,* Halle, 1797, p. 473 – 474; pasajul este reprodus de N. Camariano, *Contributions,* p. 222—225, şi de

LXVIIG. L a i o s, *Hărţile lui Rigas* (în grec.), Atena, 1960, p. 296 – 299 (= extras, p. 72—75) – Vezi mai jos, p. 267—268.

312).

°C. C. Gi u r osc u, *Harta stolnicului. Constantin Cantacw- zino,* în „Revista Istorică Română”, XIII/1 (1943) p. 1—28. Despre contribuţia savantului grec loanis Comninos-Molyvdos (mai tirziu Ierotei al Dristrei) la întocmirea Hărţii, vezi Olga Ci canei şi Paul Cernovodean u, *Contribui ion â la connaissance' de la biographie el dc Toeuvre de Jean (Hierothee) Cömnöne (1668—1719)** în „Balkan Studios”, 12 (1971) p. 174. – Un studiu comparativ asupra hărţilor lui Cantacuzino şi ale lui Rigas, mai detaliat, ar fî probabil foarte interesant.

Ia Venezia, în 1718. Oricum, prin numeroasele detalii geografice şi istorice, hărţile lui Rigas continuă să aibă şi astăzi b mare valoare[1]^.

lordache Golescu („fiul prea gloriosului Marc Vornic Răducanu Golescu'), care în acea vreme avea şi el preocupări cartografice (la 1800 a tipărit la Viena, în greceşte, un „Atlas sau harta[4] foarte interesant), a scris un elogiu de 20 de versuri în limba lui Homer, ca să laude pe prietenul său Rigas, *„fiul înfloritor al Eladci”,* şi Harta lui monumentală. Poezia „dacului Gheorghe Golescu” s-a publicat în ziarul grec din Viena *(Efinicris,* 20 febr. 1797, p. 162)[u].

în acelaşi timp (1797), la Viena, Rigas tipăreşte şi o gravură istorică: un portret al lui Alexandru cel Marc.

[10] Vezi *Istoria României,* voi. III, Buc., 19G4 (Editura Academiei), p. XLI: „Un izvor cartografic dc valoare, lucrat, desigur în ţara noastră, de un oin dc cultură care a trăit imilţi ani la noi, şi înfăţişînd Peninsula Balcanică, Ţara Românească şi Moldova, esto opera revoluţionarului grec Rigas...“ ctc.

[11] Versurile lui Golescu sînt reproduse în Rigas V e 1 eşti n 1 i s-F e r e o s, *Opere complete,* cd. L. Vranoussis, Atena, 1968, voi. II, p. 662. – Aceeaşi gazetă greacă ne informează că hărţile lui „kyr Rigas“

se găsesc spre vînzare, la Bucureşti: la „arga- stirul” (= magazinul) domnului Polyzaki Dimitriu, la hanul Şcrban Vodă, iar la Iaşi: la „argastirul“ domnilor Panaioti şi Ghcorghic Mihail *(ibid.,* p. 663). – Polyzaki din Bucureşti a primit trei sute bucăţi din marca Hartă a lui Rigas; un alt negustor, tot din Bucureşti, Avrami, a primit dc asemenea trei sute dc exemplare; total: 600 de exemplare, numai la Bucureşti! Vezi L c g r a n d-L a m- b r o s, *Documente,* p. 60 – 62; cf. E 1 i a n. *Conspiratori,* p. 344,

Portretul Iui Alexandru cel Marc, tipărit la acelaşi atelier vienez, este încadrat de figurile celor patru generali ai săi şi de patru scene din bătăliile victorioase purtate împotriva perşilor. Dimensiunile gravurii (cadrele) sînt 43 x 27 cm. (Un exemplar se păstrază la Biblioteca Academiei Române).[LXVIII] Textul care însoţeşte portretul este în neogreacă şi în franceză. Jos, Ia încheierea textului, citim, în greceşte şi în franţuzeşte: *„Public par Rigas Velestinli Thessalim, cn faveur des Grecs ci Ies amis de la Grece**.* Comentariile explicative sînt foarte laconice. Portretul singur ar fi fost suficient ca să reînvie istoria legendară a eroului cărţilor populare, să învioreze mîndria naţională şi zelul patriotic al celor subjugaţi, care aşteptau cu nerăbdare să apară, şi din mijlocul lor, urmaşul demn al Marelui Maccdon, cel ce-i va pedepsi pe asiatici şi va

LXVIII „Portretul marelui cuceritor – scrie prof. Alex. Elian – se vădeşte răspîndit la şcolarii Academiilor de Ia noi. în 1798, Costachi Conachi, vărul poetului cu acelaşi nume, elev pe atunci la Şcoala Domnească din Iaşi, primeşte patru lei pentru două hărţi, una a Moldovei şi alta (sic) chipul lui Alicsandru Machedon” (Elian, *Conspiratori,* p. 344 n. 3).

fi eliberatorul neamului său...

Toate aceste lucrări executate de renumiţi gravori vienezi au durat multe luni şi cheltuielile au fost desigur imense. Grija şi sîrguinţa lui Rigas în desenarea şi tipărirea hărţilor îl absorb timp de un an, însă nu l-au sustras cu totul de la celelalte preocupări.

Alte publicaţii, pe care Rigas le-a prezentat în această perioadă la Viena, cereau dc asemenea grijă şi multă trudă.

El a adus din Ţara Românească numeroase manuscrise, lucrări din tinereţe, rezultatele preocupărilor lui literare sau lucrări mai recente legate de frămîntările lui actuale. Vechea traducere a operei lui Montesquicu *Esprit des Lois,* pe care o anunţase în anul 1790 (vezi mai sus, p. 87), chiar dacă între timp o terminase, nu îndrăznea s-o tipărească acum, în momentul cînd Austria monarhică se afla în război cu armatele Franţei republicane, care-i invadase teritoriul. El a dat, însă, fraţilor Puliu, tipografi compatrioţi, unele traduceri literare.ca să le tipărească: o piesă a lui Metastasio, o povestire pastorală,a lui ALarmontel, poate şi altele, care n-au putut vedea lumina tiparului sau au fost considerate ca lucrări de importanţă secundară şi au fost lăsate deoparte. Aceste două traduceri, cea a lui Metastasio şi a lui M armoniei, au fost completate de o idilă a Iui Gessner, tradusă de Antonios Koro- nios, şi în felul acesta s-a constituit un triptic, editat într-un volum sub titlul: *Trepied moral.*

„Trepiedul morab[c], tipărit Ia tipografia fraţilor Puliu (Viena 1797), este constituit de trei opere literare, traduse din italiană, franceză şi germană:

Prima parte (p. I—116) cuprinde piesa renumitului dramaturg italian Pietro Metastasio (1698—1782) intitulată „Olimpiada[0] (în originalul italian: *L'Olimjnade).* – Acţiunea dramei, inspirată din antichitate, se desfăşoară, în timpul jocurilor olimpice, într-o epocă şi într-o lume idealizată: personajele, fii şi fete de regi înţelepţi, veniţi la Olimpia din toată Elada, sînt incarnarea vitejiei şi personificarea virtuţii. Eroi adevăraţi, îşi sacrifică viaţa pe altarul prieteniei, iubirii şi gloriei Patriei, pe cînd iubitele lor trăiesc într-un peisaj idilic, înconjurate de păstoriţe şi de nimfe, în acord cu modelele arcadismului. Intriga, îmbogăţită cu multe peripeţii şi elemente dramatice, se încheie cu triumful virtuţii – şi melodrama se termină cu un cîntcc
* I
coral triumfal...

Operele dramatice ale lui Metastasio, poet favorit al Curţii imperiale de la Viena, au cunoscut un succes extraordinar în sălile de teatru, dar au avut şi nenumăraţi cititori în toată Europa. Poetul roman cu numele grccizat (adevăratul său nume era Trapassi), ale cărei drame erau inspirate din antichitatea clasică, a avut şi la noi numeroşi admiratori şi traducători. O piesă metastasiana tradusă în greceşte este datată din 1758 (păstrată în manuscris la Biblioteca Academiei Române: ms.gr. 807). Cu 5—6 ani mai înainte, o altă

traducere a fost probabil şi imprimată. în 1779 apare (în două volume, retipărite şi în 1806) o culegere de şase *Tragedii abatelui Pietro Metastasio* traduse în neogreacă de un grec fanariot (George Suţu Dragomanachi sau Thomas Rodios) şi tipărite anonim. în 1784, boierul moldovean Alexandru Beldiman (care a tradus mai tîrziu şi *Şcoala amandilor delicat i* a lui Rigas) traduce în româneşte, printr-un intermediar grec, două piese ale lui Metastasio, rămase inedite, iar în 1797 apare la Sibiu *Ahilefs la S'kîro, fapta lui kir Metastazie, kesariceskului poetik, acum întăiu tălmăcită de pe- grecie de cătră dumnealui lordake Slătinean.* Acelaşi boier bucurcştcan, prieten al lui Rigas, traduce o altă dramă metastasiană, în versuri neogreceşti destul de elegante (această traducere a fost editată în 1817). Cu timpul, traducerile, în greceşte şi în româneşte, se multiplicau. însă din 1787, lenăchiţă Văcă- rescu (în introducerea *Gramaticii* sale) interpreta admiraţia contemporanilor săi faţă de celebrul dramaturg italian refe- rindu-se în mod foarte elogios la „prea înţeleptul şi plinul dă istorie şi dă ştiinţă şi mai vîrtosu dă duhu născătoriu Metastasie“[LXIX].

LXIX Vezi R. O r t i z, *Per la Storia delta Cultura Italiana în Rumâni a* $_t$ Bucureşti 191G, p. 223 – 224. – Lucrarea lui Alex. Ciorăncscu, *Teatrul lui Metastasio în România,* în revista „Studii Italiene”, 1 (1934) p. 125 – 133 (articol reprodus şi în cartea autorului intitulată: *Literatură comparată. Studii şi schiţe,* Buc., 1944), precum şi lucrarea profesorului Dan S i m o n eseu, *Cum vc-a putut cunoaşte Pietro Mctastasio,* în aceeaşi revistă, 8 (1941), p. 9 – 15, nu ini-au fost accesibile.

Demn de subliniat este faptul că printre cititorii Iui Mctas- tasio, cel mai pasionat era, cum se pare, Domnul Ţării Româneşti (1774—1782 şi 1796—1797) Alexandru Ipsilanti! Leonardo Panzini, profesorul copiilor săi, ne afirmă că lectura preferată a Domnului, prin care s-a perfecţionat în l*mba lui Danie, şi desfătarea lui în orele de repaus, erau piesele metastasiane, consideiate „opere divine“. Şi nu numai atît. Domnitorul fanariot de la Bucureşti a avut ambiţia de a stabili şi o anume apropiere cu celebrul poet de la Viena: în 1777 i-a adresat o scrisoare plină de admiraţie şi a primit un răspuns destul de călduros[1*3]. Evenimentul a fost, desigur, senzaţional în cercurile literalilor de Ia Bucureşti! Evident că dramaturgul italian, laureat de împăraţi şi de regi, devenise poetul favorit şi la Curtea domnească a Ţării Româneşti... Succesorul lui Ipsilanti, Mihail Suţu, făcea în 1784 să reprezinte la Curtea sa „comedii italiene*'[LXX LXXI LXXII LXXIII LXXIV]. Nu se ştie dacă şi Ipsilanti (1774—1782) făcea acelaşi lucru. Totuşi este foarte probabil că, încurajaţi de Domnitorul fanariot, literaţii

LXX Vezi Nino C o r t e z e, *La Valachia duvante ii Principate di Alessandro Ypsilanti,* extras din revista „L'Europa Orientale”
LXXIII/3 (Roma 1922), p. 7—8. Autorul publică pasaje din scrisorile
LXXIIinedite ale lui Panzini şi reproduce şi răspunsul poetului, datat din
28 martie 1777 şi deja publicat în *Operele complete* ale lui Metas-
LXXIIItasio (în ediţia din 1832, voi. XV, p. 336- 338).

LXXIV După informaţiile lui Sulzer, citate de N. lorga, *Istoria literaturii române În secolul al XVIII-lea,* Buc., 1969, vpl. II, p. 28.

din anturajul lui au încercat să transpună în greceşte „tragediile“ marelui dramaturg contemporan, inspirate în majoritatea lor din istoria şi mitologia greacă.

Oricum. Metastasio a trecut în limba şi literatura greacă a timpului prin mai multe căi. Numeroase traduceri, în afară de cele tipărite, ni s-au păstrat şi în manuscris – toate, cu excepţii foarte rare, anonime.

Din încercările tinereşti ale lui Rigas ni s-a păstrat (prezentată după manuscrisul autograf abia în zilele noastre) *Olimpiada* lui Metastasio tradusă în proză. Este o lucrare făcută probabil ca exerciţiu, fără pretenţii literare (vezi şi p. 76). Acum, în *Trepiedul moral {yiSfl}* Rigas a prezentat o altă traducere, prelucrată în versuri. însă, şi traducerea aceasta a fost pregătită, cum se parc, cu mult mai înainte.

Este o traducere care a cunoscut o anume circulaţie şi înainte de a fi tipărită. Un manuscris care cuprinde aceeaşi traducere, păstrat astăzi la Biblioteca Academici Române (ms. gr. 90), a aparţinut unui Dimitrie Sturza şi a fost copiat de el însuşi, probabil, în jurul anului 1788, adică zece ani înainte de apariţia *Trepiedului moral* (1797). Independent de datarea manuscrisului, care ar putea să fie şi discutabilă; un fapt este sigur: copistul n-a copiat textul imprimat, ci un manuscris anterior[LXXV]. Un alt manuscris (provenind

LXXV Catalogul manuscriselor greceşti al Academiei Române în* tocmit de Const. Litzica (Buc., 1909, p. 377 – 378) ne informează că ms. gr. 90 cuprinde „o dramă în versuri, de un a n o n i m‘‘. Un singur vers, reprodus de Litzica şi citat în Catalog, ne-a permis să

de la Bucureşti sau de la Constantinopol şi aflat astăzi la Atena),

identificăm această dramă (transmisă fără titlu, fără nume de autor etc.) cu *Olimpiada* lui Metastasio cuprinsă în *Trepiedul moral* {L. Vranoussis, *Rigas,* 1954, p. 297 – 298). Identificarea a fost verificată mai tîrziu şi confirmată. Vezi articolul nostru în revista greacă „Theatro”, 1 (1962) nr. 5, p. 25 – 29, rezumat şi de N. Camariano, *Quelques précisions au sujet de la traduction du drame ,,L'Olympiade” de Metastasio, faite par Rhigas Vdestin* lis,* în „Revue des Etudes Sud-Est-européennes”, III/l – 2 (Bue,, 1965), p. 291—296. – Piesa metastasiană cuprinsă în ms. gr. 90 constituie partea a doua a unui volum în care sînt legate împreună două manuscrise deosebite (pagini numerotate de copist: 1—98

care cuprinde diferite piese şi versificări fanariote (printre celelalte şi *Păstoriţa Alpilor),* ne-a transmis o altă versiune greacă a *Olimpiadei* cu totul diferită de textul versificat cuprins în *Trepiedul moral.* Aici traducerea este făcută în proză, cu excepţia unor cîntece corale care sînt traduse în versuri. însă – lucru curios – versurile acestea sînt aproape identice cu cele cuprinse în *Trepiedul moral!* S-ar putea presupune că traducerea *Olimpiadei* a trecut prin mai multe şi 1 – 130). Primul manuscris cuprinde o „istorie sinoptică a imperiului rusesc“ copiatil după o carte tipărită anonim în 1787. Copistul reproduce foaia de titlu la început (p. 1), iar la sfîrşit (p. 98) adaugă că manuscrisul de faţă „s-a scris de Dimitric Sturza la 1788, ianuarie 12“. Manuscrisul a! doilea (p. 1 – 130), care începe fără foaie de titlu, a rămas incomplet (p. 130), deci şi iară iscălitura copistului la sfîrşit. Este însă evident şi indiscutabil că şi manuscrisul al doilea a fost scris de aceeaşi mină care a copiat în 1788 manuscrisul precedent. Dealtfel, iscălitura acestui Dimitric Sturza figurează în mai multe manuscrise greceşti păstrate în aceeaşi Bibliotecă şi copiate între anii 1784 – 1795 (vezi Catalogul întocmit dc Litzîca, ras. gr. 19, 25, 90; cf. N. I o r g a, *Istoria Uter, rom.» sec. XVIII»* Buc., 19G9, voi. II, p. 23, note 47 şi 48). Oricum, *Olimpiada* din manuscrisul* lui Sturza nu este copiată după ediţia din 1797. Manuscrisul nu reproduce paginaţia unui text imprimat: în fiecare act şi scenă, titlul, indicaţiile scenografice şi notele nu sînt bine aranjate, aşa cum figurează îu *Trepiedul moral;* în actul al II-lea numerotaţia scenelor (de la Scena VI şi mai departe) este încurcată etc. Apoi, cîteva greşeli care există în textul tipărit nu există în manuscrisI Evident, copistul a avut ca model un manuscris anterior în care nu existau aceste greşeli dc lectură şi de tipar (vezi ediţia din 1968, vers. 621, 638, 688, 1087, 1530, 1554, 1726, p. 391 n. 1 etc.).

etape, prelucrată probabil şi do mai mul ţi traducători. Dealtfel, cîteva versuri din cîntccul coral adăugat la finalul dramei, identice cu cele tipărite în 1797, s-au

găsit şi în hîr- tiilc unui alt „grămătic[0] bucureştean, Epifanios Dimitriadis (1760—1826), care a plecat din Principate înainte de anul 1797, adică înainte de apariţia *Trepiedului moral.*

Toate acestea ne arată că traducerea prezentată de Rigas în 1797 a fost pregătită cu mult mai înainte şi a circulat în Principate, copiată şi recopiată de „iubitorii muzelor”, ca o realizare literară destul de reuşită şi destul de apreciată.

Melodrama lui Matastasio este tradusă, toată, în versuii rimate, şi în limba neogreacă. însă două cîntecc coi ale sînt prelucrate şi în limba greacă antică! La finalul dramei este adăugată o odă corală (inexistentă în originalul italian) de 63 versuri, compusă în limba, în metrica şi în forma poeziilor clasice (strofă, antistrofă etc.), după modelul tiagediilor lui Sofocle şi ale lui Euripide! Toată această elaborare (făcută după ideea că o piesă de teatru inspirată din antichitate trebuie să fie cît mai apropiată de tragediile clasice) avem impresia că este rezultatul uneicolaborări (un fel de concurs poetic!) între ¡iteraţii din Bucureşti şi profesorii Academiei Domneşti.

Nu se ştie dacă traducătorii *Olimpiadei* au conoscut şi muzica lui Caldara, care a ilustrat melodrama lui Metasta- sio. Este sigur însă că odele corale —şi mai ales cele compuse în greaca antică – erau destinate să fie şi cîntate: printr-un manuscris, păstrat tot la Biblioteca Academiei Române (ms.

gr. 370), ni s-au transmis aceste versuri transpuse cu melodia lor în notaţie bizantină! Copistul ne informează că sînt compoziţiile unui Vasilios Vyzantios (= din Bizanţ) şi că au fost reprezentate (probabil „tragedia” întreagă) la teatrul de la Ismail! Manifestarea aceasta teatrală nu se ştie cînd a avut loc. Compozitorul însă, un muzician, muzicolog şi „iatro- filozof” renumit, era contemporan al lui Rigas, aşa că putea să fie şi unul din prietenii şi colaboratorii săi.

Partea a doua a *Trepiedului moral* (p.l 17—189) cuprinde povestirea francezului Jean-François M a r m o n t c 1 (1723— 1799) intitulată Păstoriţa Alpilor *(La bergère des Alpes).* – Nuvelele lui Marmontcl, publicate în revista „Mercure de France” între anii 1755—1759 şi grupate apoi în volume sub titlul general *Povestiri morale (Contes moraux,* 1765), au avut marc succes în epoca lor, şi nu numai în Franţa. Cea dintîi povestire, cuprinsă în primul volum, era *Păstoriţa Alpilor,* o idilă pastorală cu conţinut moral – piesă reprezentativă pentru acest gen literar cultivat de Marmontcl cu predilecţie şi succes. Transpusă în versuri neogreceşti (de un nivel şcolăresc), îmbogăţită şi cu cîteva cîntecc intercalate, povestirea lui Marmontcl cuprinsă în *Trepiedul moral* (1797) a circulat în copii manuscrise înainte de a fi tipărită. Printr-un manuscris (provenind de la Bucureşti sau de la Constantino- pol şi găsit astăzi

la Atena, menţionat şi mai sus), care cuprinde diferite piese şi versificări fanariote, ni s-a transmis *Păstoriţa Alpilor* în aceeaşi versiune greacă, copiată însă nu după textul imprimat, ci după un alt manuscris, anterior. (textul manuscrisului nu este lipsit de greşeli, este însă uneori mai corect sau mai complet, fără greşelile introduse de tipografi etc.). Constatării, deci, că şi *Păstoriţa Alpilor* prezentată de Rigas în 1797 a fost pregătită, ca şi *Olimpiada,* ci mult mai înainte.

Povestirea morală a lui Mannontel avea un caracter didactic destul de vădit. Povestind istoria şi peripeţiile eroinei sale, autorul glorifică credinţa şi devotamentul conjugal, respectarea jurămintelor etc. Povestirea se încheie cu „concluziile autorului”, un epilog cu cîteva gînduri educative. Inspirat de toate acestea, traducătorul grec adaugă un epilog de 16 versuri ca să declare ce fermitate de caracter este „virtutea cea mai lăudabilă”, şi că prietenia este „comoara sufletelor”. împrejurările nu trebuie să influenţeze trăinicia ei. „Eu, versificatorul, mă pot lăuda că sînt statornic şi credincios faţă de prietenii mei.”- Dacă cineva este nestatornic, perfid şi ipocrit faţă de prietenii săi, fulger din cei” să-i cadă peste cap!... Declaraţiile acestea, tipărite acum (în 1797, într-o carte a lui Rigas), era normal să fie considerate ca o aluzie elocventă cu sens patriotic. Dealtfel, versurile acestui epilog au circulat şi ca poezie independentă (o întîlnim în antologii mas

nuscrise şi tipărite).

Textul *Păstoriţei* este precedat de o notă despre autor. în loc de orice altă prezentare a autorului, „renumit filozof al veacului nostru”, membru al Academiei franceze etc., Rigas reproduce un citat din discursul lui Marmontel pronunţat cu puţin timp înainte la Senatul Franţei: *„Iubirea sfinţii dc Patrie îşi are izvorul în inimă, şi inima nu îm'Hllrincştc niciodată“ !* Toată fraza este redată cu litere majuscule (p. US)[LXXVI].

Operele lui Marmontel au atras, destul de timpuriu, mai mulţi traducători, greci şi români[LXXVII]. Din 1783 a fost tradus şi tipărit în greceşte, romanul filozofic al iluministului francez intitulat *Belizarie (Bélisaire).* în 1797 apare *Păstoriţa Al pilor* şi mai apoi, altele.

Păstoriţa Alpilor, cuprinsă în *Trepiedul moral* sau tipa-: rită separat, a cunoscut mai multe ediţii (1797, 1811, 1815, 1822). în ediţiile din 1811 şi din 1822, traducerea greacă este însoţită şi de originalul francez.

Lectură plăcută, povestirea aceasta a lui Marmontel a fost tradusă şi în româneşte. Traducerea română, în proză, şi întitulată *Adelaida sau Păstoriţa alpiccască,* s-a publicat pentru prima dată anonim la Buda, în

LXXVI Acest discurs al lui Marmontel a fost publicat atunci şi în gazeta greacă din Viena: *Efimeris,* nr. 43 (29 mai 1797), p. 500.

LXXVII Vezi Ariadna Cama riano-Cioran, *Opeiclc lui montei în Sud-Estul european,* în „Studii dc literatură universală”, voi. X (1967), p. 143-154.

„Calendarul” din 1818 al lui Zaharia Carcalechi[LXXVIII] şi a fost retipărită de trei ori. *Păstorită* se va traduce mai apoi şi în limbile sîrbă şi bulgară. Nu se ştie dacă traducătorii aceştia s-au servit toţi de originalul francez sau de versiunea greacă prezentată de Rigas.[2]9

Partea a treia a *Trepiedului moral* (p. 189—238) cuprinde idila poetului german (elveţian de limbă germană) Salomon G e s s n e r (1730—1788), intitulată Primul navigator *(Der ersle Schiffer),* tradusă (în proză) nu de Rigas, ci de prietenul său. Antonios Koronids.

Antonios Koronids (1770—1798), originar din insula Hios, instalat la Triest, prieten intim şi colaborator al lui Rigas (l-a însoţit pînă la moarte, cum vom vedea), era cunoscut pentru preocupările lui literare: la 1794, în vîrstă de 24 de ani, a tradus din germană şi a tipărit la Viena un manual de Psihologie, operă a cunoscutului pedagog Joachim-Heinrich Campe (1746—1818). Cartea lui Koronids este precedată de o prefaţă dedicată lui Alexandru Moruzi, Domnul Ţării Româneşti. După doi ani, în 1796, apare la Viena, în tipografia fraţilor Puliu, romanul pastoral al lui Florian (1755—1794) *Galatee,* tradus din franceză. Aici, Antonios Koronids a prelucrat textul în mod liber şi, după exemplul *Şcolii amanţilor delicaii* a lui Rigas, a substituit poeziile intercalate în textul lui Florian

LXXVIIIio Vezi Mircea Tomescu, *Calendarele româneşti, 1733—1830. Studiu şi bibliografie,* Buc., 1957, p. 72 şi H8-

(multiplicînd chiar numărul [LXXIX] lor) cu cîntcce fanariote. Cartea a fost reeditată şi în 1824, dar fără numele traducătorului. – Acelaşi roman pastoral al lui Florian s-a tradus şi în româneşte. Traducerea se păstrează la Biblioteca Academiei Române în două manuscrise (nr. 150 şi 3502). Manuscrisul din urmă este intitulat: *Galalia. Tragodii păstoriască a domnului Florian, tălmăcită de pe lim'>a grecească pe livida moldovincască de mine Constantin Stamati, în Eşi, anul 1808, tuni 27.* Traducătorul s-a servit, fără îndoială, de traducerea lui Koronios[LXXX].

Cartea aceasta a lui Rigas, constituită de trei opere literare (Metastasio-Marmontel-Gcssner) şi corespunzător intitulată *Trepied moral,* este precedată de două foi adăugate ulterior; una cuprinde titlul general *(Trepied moral),* fără numele scriitorilor, traducătorilor etc., iar cealaltă cuprinde o prefaţă dedicatorie, semnată de „Rigas Velestinlis Tesalia-

LXXIX Cf. Camariano-Cîoran, *Operele lui M armoniei,* p. 150.

LXXX Vezi D. Pop o v ici, Lî *littérature roumaine à l'époque des Lumières,* Sibiu 1945, p. 68 şi 128; cf. A. Camariano-Cio- ran, *Operele lui Marmontel,* p. 144 n. 5. – Subtitlul *„tragedii* păstoriască" din traducerea lui Stamati, corespunde cu subtitlul dat greşit de Koroniôs: *„dramă* pastorală" (în loc de „roman pastoral"). O confruntare între textul româu şi cel grec ar fi foarte interesantă, nu numai ca să verificăm că Stamati a tradus după traducerea lui Koronios, dar ca să constatăm dacă Stamati a substituit şi cl, la rîndul lui, cîntecelc fanariote intercalate în text de Koroniôs cu alte cîntccc, româneşti.-

nul“, în care sînt lăudate virtuţiile patriotice ale unui alt tesalian, Serghios Hatzi-Konstas din Olimp, „descendent adevărat al Elenilor”, făcîndu-se elocvente aluzii la ridicarea Patriei şi la eliberarea Neamului...

Trepiedul moral s-a tipărit în 900 de exemplare, din care 120 au fost trimise la Bucureşti şi 700 la Laşi! [22]

Noul Anaharsis este o altă lucrare remarcabilă pe care Rigas a prezentat-o în 1797, paralel cu *Harta E Iadei,* cu *Trepiedul moral* şi celelalte. – în perioada aceasta, la Viena, un tînăr grec, student în medicină, Georgios Sakelarios din Kozani (1765—1838), începuse să traducă o scriere franceză, compusă din mai multe volume, şi anume: *V oyage du jeiine A nacharsis cn Grece,* apari inînd lui J. Bai theleiny. încă de la prima sa ediţie (Paris, 1788), această lucrareaavut o largă circulaţie şi un mare răsunet, ca urmare, a fost reeditată de mai multe ori şi tradusă în toate limbile europene. Subiectul ci constă într-o călătorie imaginară – în antica Ela- dă – „în a doua jumătate a secolului IV înainte de Hristos”. Este scrisă de un mare savant şi cunoscător al antichităţii, literat de renume, care reînsufleţeşte „Elada anilor strălucii tori” şi o înfăţişează în toate manifestările vieţii publice şi particulare, lucrată cu acribie ştiinţifică şi talent literar. Această călătorie imaginară, rod al unor studii

îndelungate şi al unor minunate cunoştinţe asupra antichităţii, bazate pe mărturiile scriitorilor antici, este însufleţită de o adîncă venei

Documente, p. 60—63; ci. Eli-

raţie pentru măreţia clasică .şi se inspiră din cea mu: urată dragoste de libertate. Grecii din acea vreme an u.diăgit această lucrare mai mult decît oricare altă carte srăină. Cei care-o citeau, în ediţia franceză sau în traduceri – italiană sau germană –, „udau cartea cu lacrimi, văzînd expuse atît de viu faptele şi imaginea strămoşilor noştri străluciţi. Cei care nu cunoşteau limbi străine îi ascultau pe alţii povestin- du-lc despre ei şi doreau cu ardoare să fie redată şi în limba noastră această scriere”. Această doriniă fierbinte a conatio-nalilor săi s-a hotărît s-o împlinească Georgios Sakclarios, studentul de la Vicna: „Arzînd şi eu de aceeaşi dorinţă, m-am hotărît s-o traduc în limba noastră”. Terminase de tradus primele trei volume ale lucrării, cînd anumite împrejurări l-au determinat s-o abandoneze, absorbit fiind de alte preocupări. Lucrarea ar fi rămas numai în manuscris şi incompletă, dacă n-ar ii existat la Viena cercul lui Rigas şi al tovarăşilor săi, care să preia continuarea traducerii, să impulsioneze şi să înceapă editarea ei. Călătoria *Noului Anaharsis în Grecia* „care avea ca scop să arate neamului grec cît de mare a fost patria lor de altădată”, precum constatase ancheta autorităţilor austriece, a fost cea mai potrivită lucrare pentru înflăcărarea inimilor şi exaltarea patriotismului celor înrobiţi. în strădania lui Rigas de luminare a naţiei, lucrarea era de o mare importanţă. De aceea, toţi cei care cunoşteau limba franceză şi făceau parte din acelaşi cerc—Sakclarios, Vendotis,

Rigas şi Nicolidis – preiau traducerea tuturor volumelor, le împart între ei şi îi urgentează publicarea. în tipografia fraţilor Ruliu, începe tipărirea primelor trei volume, traduse de Georgios Sakelarios, iar într-o altă tipografie, sc tipăreşte, în acelaşi timp, al patrulea volum, tradus de Georgios Vendotisşi de Rigas, şi se pregătesc celelalte cinci volume, com- pletîndu-se astfel lucrarea, cu dorinţa de a circula cît mai repede. Dar n-au apucat să circule decît primul şi al patrulea volum, deoarece la sfîrşitul anului 1797 a avut loc arestarea lui Rigas şi a tovarăşilor săi. Primul volum, intitulat *Călătoria Noului AnaharsisînGrceia* (1797) poartă numele traducătorului: Georgios Sakelarios. Din volumul patru, primele trei capitole le-a tradus Georgios Vendotis, iar restul de cinci Ic-a preluat Rigas, cu intenţia de a traduce şi a comenta fapr tele referitoare la Tesalia etc. Titlul este orientativ: *Noul Anaharsis, volumul patru. Capitolele 32, 33 şi 34, traduse de Georgios Vendotis din Zachint, iar capitolele 35, 36, 37, 38 şi 39, de Rigas Vclesţinlis Tcsalianul. Corectat şi editat de cl însuşi. Viena, 1797.*

Lucrarea lui Barthelemy, în ediţia sa franceză, era însoţită şi de un *Atlas* cu hărţi istorice şi planuri, din care Rigas a folosit mult material pentru lucrarea sa cartografică. Marea Hartă a Eladei conţine numeroase planuri, indicînd lupte şi bătălii navale, oraşe antice şi locuri sacre „spre înţelegerea celor istorisite de Noul Anaharsis”, după cum se precizează.

ÎNCEPUTUL RĂSCOALEI s-ar putea spune că este încă departe, de vreme ce Rigas era absorbit de preocupările sale scriitoriceşti paşnice.

Lucrările enumerate mai sus: opera cartografică, atît de vastă şi impunătoare, portretele istorice, traducerile din *Trepie- dttl Moral,* traducerea şi notiţele din *Noul Anaharsis,* toată activitatea febrilă scriitoricească de traducător şi de editor, ar fi suficiente ca să umple scurtul interval de timp (15—16 luni) cît a stat Rigas la Viena. Şi totuşi, avîntul şi multila- terabtatea preocupărilor sale nu se opresc aici. Chiar dacă nu putem stabili cu exactitate toate preocupările lui din perioada în care a stat la Viena, oricum sîntem în măsură să ştim că, paralel cu această activitate, înflăcăratul şi neobositul Rigas pregătea în ascuns o acţiune revoluţionară. Alături de paşnicul adorator al ţării, plin de nostalgie pentru patria stră-= bună, care putea fi bănuit că-şi consumă energia în patosul romantic al visurilor patriotice nebuloase, apare acum, din arderea mocnită a anilor, o inimă inundînd de

generozitate şi entuziasmând pe toţi din jur, nestăpînitul patriot, luptăto-- rul înflăcărat, revoluţionarul hotărît.

Dacă în ce priveşte activitatea sa anterioară—în Ţara Românească pînă la 1790, la Viena în 1790, şi în ţările dunărene iarăşi pînă în anul 1796 – nu putem spune nimic concret sau să precizăm ceva, deoarece nu dispunem de date, în legătură cu activitatea sa din ultimul timp al şederii sale la Viena (august 1796 – decembrie 1797), avem suficiente informaţii şi mărturii elocvente. Aflăm, de exemplu, că în luna septembrie a anului 1796, adică tocmai după o lună de **la** plecarea sa din Bucureşti, Rigas cînta, acompaniindu-se la flaut, într-o casă de prieteni, unde se adunau mulţi com-patriot!, cîntecul său de răscoală Thurios: *„Pînă evul viteji..“ !* Compatrioţii îl ascultau cu entuziasm şi pietate. Cîntecul acesta, care era cîntat la fiecare adunare, răspîn- deşte emoţii şi fiori, înflăcărează inimile şi se transmite din gură în gură şi de la inimă la inimă, ia toate cercurile patriotice greceşti, la Viena şi la Triest, la Pesta şi la Zemun, în coloniile emigranţilor ca şi în Patria mamă (în luna mai a anului 1797 ajunsese în Siatista din Macedonia!) ...Este astfel lesne să ne închipuim în ce atmosferă de fierbere revoluţionară trăieşte şi activează Rigas.

Thurios nu este un simplu cîntec patriotic destinat să emoţioneze un cerc de prieteni sau să acompanieze

visurile compatrioţilor, care în asemenea adunări prieteneşti îşi aduc aminte de patrie şi oftează pentru că ea este înrobită. Este un manifest revoluţionar făţiş, semnalul răzvrătirii – un program gîndit de acţiune, semnalul de alarmă pentru tot Sud-Estul european, subjugat de turci.

Activitatea scriitoricească şi editorială a neobositului cartograf şi traducător nu ne oferă decît o imagine incompletă a personalităţii şi operei sale – imagine unilaterală dacă l-am cunoaşte exclusiv din hărţile şi traducerile literare pe care le-a publicat în acest interval—opere, desigur patriotice şi urmărind luminarea poporului, dar nu şi deschis revoluţionare. Toată această activitate se înscrie, însă, în cadrul unui program mai larg, constituind doar un aspect al întregii sale activităţi, o parte dintr-un vast plan patriotic şi de luminare a neamului, vădit revoluţionar. în acest timp, cel puţin cît a stat la Viena, Rigas nu este numai învăţatul serios, care îşi petrece tot timpul în editurile şi tipografiile Vienei, urmărind publicarea lucrărilor sale. Nu este numai un adorator pasiv al antichităţii, care se pierde retras în bibliotecile şi muzeele Vienei – cercetător al cărţilor geografice vechi sau al monedelor antice şi al sigiliilor – ca bă găsească materialul necesar pentru hărţile şi gravurile sale istorice. Nu este nici intelectualul de birou, aşa cum şi-ar putea închipui cercetă-: torul operei sale cartografice sau al celei de traducător. Vastele sale cunoştinţe asupra antichităţii,

formaţia sa ştiinţifică, contactul permanent cu toate evenimentele noi, piei supun, desigur, o pregătire intelectuală şi un studiu aprofun-t dat şi stăruitor. Fără îndoială că Rigas a fost şi un cugetător frămîntat de problemele teoretice, în afară de faptul că era un cercetător al muzeelor şi bibliotecilor din Viena sau corector în tipografii. însă, imensa sa activitate nu se epuizează în aceste domenii. Principala preocupare, grija permanentă era realizarea planurilor de eliberare. Cînd în luna august a anului 1796 vine la Viena, Rigas nu este un simplu patriot agitat, ci un revoluţionar. Cu cîntccul său *Thiirios,* compus probabil înainte de luna septembrie a anului 1796, proclamă în mod vădit revoluţia şi aşteaptă sau pregăteşte momentul potrivit, cînd va declara deschis, în fata duşmanilor şi prie-tenilor săi, această revoluţie.

Planurile sale de eliberare sînt, fireşte, strîns legate de opera sa şi potrivite cu împrejurările vremii şi ale larii sale. Pentru ca să-i putem urmări acţiunile, să-i înţelegem bine intenţiile şi opera sa revoluţionară, trebuie să aruncăm o privire asupra situaţiei interne a Imperiului Otoman, aşa cum o vedea Rigas în vremea sa, să cunoaştem concepţiile şi dorinţele care îl inspiră, ca şi desfăşurarea internaţională a evenimentelor, după pătrunderea francezilor în Mcditerana şi în sud-estul Europei.

Descompunerea împărăţiei otomane, pc care Rigas a văzut-o îndeaproape în ultimii 15—20 ani, îl face să creadă că s-a apropiat prăbuşirea definitivă a dominaţiei otomane. Paralizia conducerii administrative a făcut ca puterea centrală a sultanului să devină o umbră în imensa lui împărăţie. Anarhia batalioanelor nedisciplinatc şi atotputernice de ieniceri împiedică orice tentativă de reorganizare militară. O parte însemnată a puterii otomane se află în mîinile grecilor, ale domnilor fanarioţi, ale marilor dragomani şi ale altor demnitari ai Porţii, în timp ce interiorul ţării este la dispo-

ziţia rebelilor nesupuşi, şi armata otomană este formată, în marc parte, din creştini. Sultanul îşi sprijină puterea pe guvernatori, autocefali de regulă, şi pe toparhi, care se priveau cu neîncredere unii pe alţii, aşteptînd momentul potrivit de răzvrătire. Totodată, încetul cu încetul cresc nemulţumirile printre diferitele popoare din Imperiul otoman şi sc înmulţesc mişcările de răscoală. Corupţia de la curtea sultanului face neputincioasă puterea centrală în a se impune şi a înlătura instabilitatea şi descompunerea şubredei împărăţii.

Răscoala lui Pasvantoglu (1793—1796, 1797 şi urm.) a venit să confirme această situaţie. Cazul lui este

caractcris-

>

tic. Un neînsemnat guvernator reuşeşte să concentreze forţe puternice şi ameninţă să cucerească toate provinciile dunărene; hărţuieşte Belgradul şi Ţara Românească; se mişcă liber spre Bulgaria; devine gazdă şi protector al tuturor nemulţumirilor; se declară pe faţă răzvrătit şi adversar al sultanului; respinge cu succes şi umileşte forţele trimise de Poartă împotriva lui, obligîndu-şi suveranul să-i accepte pretenţiile.

Mare a fost rolul de culise pe care l-au jucat în acest timp unii Domni ai Ţării Româneşti şi alţi fanarioţi, mari dragomani ai Porţii sau dragomani ai flotei otomane, unii agenţi francezi şi mai ales unii greci din Principate. Se menţionează existenţa unor greci şi la Vidin, în anturajul imediat al lui Pasvantoglu, şi al altor greci, trimişi ai acestuia, care duceau tratative cu Divanul, cu Domnitorii Ţării Româneşti, cu francezii ele. Răzvrătirea unui neînsemnat guvernator capătă încetul cu mielul o semnificaţie mult mai adine ă, aceea de protest înarmat al subjugaţilor împotriva tiranici şi a lăcomiei nesăţioase a sultanului. Trei ani de lupte ale răscu- laţilor şi puternica rezistenţă (1793—1796) au fost îndeajuns, nu numai să-l convingă pe sultan, de imposibilitatea impunerii voinţei sale şi a pedepsirii răsculaţilor, dai au fost suficienţi să transforme lăscoala

lui Pasvantoglu într-o mişcare panbal- canîcă şi să dea acestei lupte prestigiul moral al unei răscoale „populare” pentru drepturile celor subjugaţi.

Domnitori, boieri, mitropoliţi şi alţii mijlocesc pe lîngă sultan, prezcntîndu-l pe Pasvantoglu, după cum ne informează istoricul contemporan Dionisios Fotinos, „ca cel mai drept şi înflăcărat apărător al tuturor raialelor din împărăţie”...

în ce priveşte aceste demersuri oficiale, cît şi acţiunile de culise, nu putem şti dacă şi pînă la ce punct a existat vreun amestec mai substanţial al lui Rigas. Informaţiile unor vechi biografi (Perrevds, Filimon, Gazis etc.) datorate tradiţiei, oarecum exagerate, vor să-i atribuie lui Rigas aţîţarca răscoalei lui Pasvantoglu susţinînd chiar că Rigas însuşi a compus, „după mărturiile unora”, pe socoteala răzvrătitului paşă „propriile sale justificări de conduită faţă de sultan”. Adevărat însă este că un prieten şi compatriot al lui Rigas, Dimitrie Tur- naviti., a avut, cum am văzut (p. 47 şi urm.) un rol principal în demersurile şi tratativele din timpul primei răzvrătiri a lui Pasvantoglu, ca şi mai tîrziu. Rigas avea toată posibilitatea

să fie ţinut la curent – probabil şi să colaboreze —cu aceas-* tă mişcare, să stabilească mobilările cele mai adinei şi ţu’u- rile cele mai îndepărtate, avea putinţa să constate şi să cîntă- rcască perspectivele deschise pentru Peninsula Balcanică de extindere a tulburărilor.

în cîntecul său războinic *Thurios*—-caro se ciuta deja la Vicna în septembrie 1796, aşa cum am văzut – Rigas îl îndeamnă pe Pasvantoglu să continuie lupta şi să se extindă în nordul Peninsulei, izgonind toate forţele sultanului din Balcani şi clm fortăreţele din revărsarea Dunării, unde urau instalate garnizoane turceşti:

> De ce stai, Pasvantoglu, atît de îndoit?
>
> Prin munţi Balcani fă-ţi cuibul, ca vulturu-:i zenit; şi n avea nici o teamă de bufniţe şi corbi; victoria tc-aştea.ptă dacă-i uneşti pe robi.
>
> Silişti a şi Brăila, Chilia şi Bcnder, Huli nul, Isinailul, te cheamă şi te cer} trimite-le armate şi-ţi vor veni de tot, că-n ghiara Titanici a mai trăi nu pot...
>
> **ţvtts. 87 – 91)**

Aşteptările cuprinse în aceste versuri ale Iui Rigas nu au fost desminţite. Se ştie că Pasvantoglu—cu toate că încheiase un armistiţiu de scurtă durată —n-a renunţat la ambi- ţioaselc sale planuri. Este de asemenea cunoscut că în această perioadă atît de critică pentru Imperiul otoman, Pasvantoglu a fost ..primul conducător al apostaziei”, n-a fost însă şi unicul răzvrătit.

Mişcările separatiste ale paşalelor ameninţă să zdruncine stăpînirca sultanului şi, în mare parte, au zguduit imensa împărăţie. Nu se ştie dacă decăderea puterii centrale, dacă exemplul lui Pasvantoglu ori maşinaţiunilc puterilor străine, probabil toate la un loc, i-a îndemnat pe mai mulţi puternici guvernatori ai epocii să se răzvrătească şi să se proclame autocefali. Se parc că şi-au manifestat astfel dc tendinţe multe paşale, pe care îi încurajează, chemîndu-i pe nume, Rigas, în *Thurios:* Ghiurgi din Tracia, care ameninţase serios chiar şi Constantinopolul, paşa din Brusa, vizirul din Alep, beii din Egipt şi, desigur, şi alţii, pe care nu-i aminteşte, cum era de exemplu Aii Paşa din Epir şi alţii.

Este greu de crezut că pe toţi aceştia îi unea vreo înţelegere secretă, aşa cum s-a spus. Nu găsim nici identitate de concepţie, nici o coordonare în acţiunile lor. Dacă ar fi existat un plan comun, rezultatele ar fi fost altele.

Oricum ar fi, proiectul acesta de răscoală generală, Rigas îl asociază programului său de eliberare naţională. Apelul său către Pasvantoglu dovedeşte că i se adresează acestuia cu oarecare încredere (demn de subliniat însă este versul „uneş- te-te cu robii, dacă doreşti să învingi...“) Pe alţii îi cheamă numai ca simpli colaboratori la răscoala generală îndreptată împotiva Imperiului otoman, duşmanul comun fiind sultanul, suveranul comun al tuturor. Rigas este optimist—sau cultivă optimismul—căci acesta tindea să devină o convingere comună a tuturor subjugaţilor, creştini şi turci,

a conducătorilor şi a celor conduşi. Tocmai de aceea, el nu este partizanul unei răscoale naţionale locale

a grecilor, ci adeptul luptei pentru destrămarea Imperiului otoman:

> O flacără s-aprindem în Turcia şi apoi din Bosnia să pornească-n Arabia cu noi!
>
> **(vers. 107—108)**

> Să-i sfîşicm pe lupii cc-au sfîşiat, haini,
> în chinuri lungi de-a valma pe Turci şi pe Creştini!...
>
> **(vers. 121 – 122)**

Planurile de eliberare ale lui Rigas trebuie să fi fost mult mai vechi. în perioada războaielor austro-ruso-turccşti, s-au discutat adeseori multe planuri referitoare la dezmembrarea Imperiului otoman. La Constantinopol, şi mai ales în Principate, cercurile fanarioţilor, cu politica lor adeseori contradictorie, cu maşinaţiunilc lor impenetrabile, i-au oferit ocazia să vadă, să studieze şi să înveţe multe. în Viena anului 1790 cercurile patriotice active ale conaţionalilor, care-l înarmau pe Lambros Katzonis, coordonau activitatea lor cu aceea a celor înarmaţi din munţii Greciei, constituiau delegaţii naţionale şi făceau demersuri pe lîngă cabinetele Europei – toate acestea au influenţat adînc înflăcărarea patriotică a lui Rigas şi l-au condus spre gînduri, dacă nu şi spre hotărîri concrete. După anul 1792, este dealtfel normal ca planurile de eliberare pe care ni le va prezenta puţin mai tîrziu în *Thurios>* să înceapă să se contureze. Sfîrşitul lipsit de glorie al expediţiei austro-rusc (1787—1792) risipi

11*

himera „neamului blond”'. Orientarea sa ideologică către spiritul francez al vremii, legăturile sale strînsc cu agenţi şi cu crudiţi francezi, deplina sa informare asupra evenimentelor internaţionale din Europa şi maturitatea sa politică l-au determinat să se orienteze definitiv spre Fr an- ţ a. Dezinteresatul sprijin moral al Franţei constituia acum **o** contrapondere la interesul dubios al marilor vecini, care se autodcclaraseiă protectori ai creştinilor din Răsărit. Exemplul „tiranoctonilor” şi „tiranomahilor” francezi arăta po-poarelor cum pot fi doborîite „tiraniile”. Este nevoie deci, **de** o luptă, bazată pe propriile forţe, pentru ca sclavii să-şi scutulc jugul. Şi acot jug. potrivit cu spiritul vremii, nu esie numai cel al cuceritoiului străin, ci totodată şi jugul „despotismului” barbar. Sultanul este Cuceritorul, care tre**bui« *** să plece, dar totodată este şi Tiranul, care trebuie să fie doLorît – reprezentantul „despotismului” medieval, care trebuie să dispară de pe pămînt – tiran nu numai al grecilor şi al celorlalte popoare pe care le-a cucerit şi le deţine în* ă prin forţă, dar opresor şi al propriului său popor.

Fu aceste gînduri frumoase – influenţă directă a ideilor revoluţionare ale Franţei contemporane – Rigas şi-a construit fundamentul teoretic şi şi-a precizat mai pe larg temelia visurilor sale de eliberare a Patriei: scuturarea jugului cuceritorilor, progresul, bunăstarea, reînvierea neamului, strîns împletite cu întreaga problemă a reformării sud-estului european şi cu zdrobirea „tiranilor”. Pătruns adînc de aceste idei, el îşi închipuia că nu este departe ceasul cînd toate

popoarele vor îmbrăţişa acest spirit, cinci toţi sclavii se vor trezi, **vor** colabora şi-l vor doborî pe tiranul lor comun. Aversiunea împotriva tiraniei, comună tuturor, creştea din zi în zi, tot mai mult forţa ci pătrundea mai adine. De ce s-ar fi îndoit? Cu aceeaşi credinţă şi cu acelaşi optimism, teoreticienii Revoluţiei franceze au configurat destinul popoarelor şi au făcui ca viziunile lor grandioase să capete necesitatea legilor naturale... Descompunerea puterii centrale a Tiranului, răscoala lui Pasvantoglu, aşteptatele răzvrătiri ale celorlalţi guvernatori, încrederea sa, mai ales, în răscoalele şi puter'le ccl< r subjugaţi, făceau apropiată şi nu greu de realizat desmcnibi arca Imperiului şi căderea Sultanului... Şi necbositul „secretar" al cercurilor fanariote, „gramaticul" **cu** spiritul înflăcărat, traducătorul lui Montesquieu. cititorul Iui Rousscau, al lui Voltaire şi al enciciopcdiştilor, candidul ideolog al Iluminismului, care ridicase la rangul de dogmă religioasă „drepturile naturale" ale omului şi ale popoarelor, patriotul ardent, caro în Franţa contemporană admiră **reve**nirea anticei măreţii elcnice, pasionatul „adorator al Libertăţii" pătruns de nostalgia gloriei strămoşeşti, studiază acum cu nesaţ declaraţiile Adunării Franceze şi Carta Constitu- » » »
ţională a Franţei revoluţionare, însuflctindu-se, îmbărbă- tîndu-se şi vîsînd reformarea Răsăritului, învierea Neamului, instalarea pe ruinele Imperiului

otoman a unei imense **„Re**publici“, după modelul Republicii Franceze – a unei Republici care va înflori din nou în vechiul ei leagăn, **va** străluci, va îmbrăţişa toate popoarele subjugate, aliate în lupta comună împotriva tiraniei şi participînd la binefacerile Libertăţii. Ei erau moştenitori şi continuatori ai marilor idealuri şi ai tradiţiilor strălucite ale civilizaţiei clasice... *Liberté, Egalité, Fraternité!*

Vizionar pasionat, Rigas nu încetează însă să lucreze cu toate puterile sale. Animat de aceste visuri alcătuieşte marea Hartă a Eladei şi în acelaşi fel pregăteşte toate publicaţiile sale. Din acelaşi spirit, din aceleaşi dorinţe şi din aceeaşi înflăcărare a apărut, la un moment de entuziasm, şi faimosul său cîntec de răscoală intitulat în limba vechilor greci: *Thurios.*

«Thurios» nu este doar un marş războinic de luptă[1]. Este o proclamaţie revoluţionară, un semnal al răscoalei, un apel adresat mulţimilor. El reprezintă în acelaşi timp un program al luptei de eliberare şi o cateheză republicană. Este scris în versuri şi se cîntă pe melodia unui cîntec popular destul de cunoscut. Astfel se răspîndeşte mai uşor din gură în gură, răsună mai adînc în inimi, supune, inspiră şi incintă. Foloseşte

limbajul călduros al inspiraţiilor auten- [LXXXI] [LXXXII] tice şi se înalţă, ici-colo, în exaltări lirice pasionate, grandioase:

Viteji feciori, voi bravii, să mai trăim, cit vreţi tot singuri, cum
sínt leii, prin munţii pădureţi? în peşteri s-avem casa, spre
codri să privim, de-amarnica sclavie din lume să fugim?
să ne mai pierdem fraţii şi-al Patriei pămînt, 5 părinţi, copii,
prieteni şi tot cc-avcm mai sfînt?
Mai bine-n libertate, un singur ceas, dccît sclavia să te
strîngă, ani patruzeci, de gîtl

Din Sud, din Miazănoapte, din Răsărit şi-Apus 41 pentru
popor şi Patrie, sus inimile, sus!

Bulgarii şi-Albanezii, voi Sîrbi şi voi Elini 45 şi negrii ca şi
albii, un iureş doar să fim, şi spada Libertăţii s-o-ncingem, soţ
cu soţ, de vitejia noastră s-audă-n lume toţi!

O inimă, cu toţii, un suflet şi uu gînd, 105
de vom lovi Tiranul, vedca-l-vom disparînd!

[LXXXI] Vezi textul întreg (126 versuri), transpus în versuri româneşti de Ion Brad şi publicat mai jos, în *Anexă.* – Rigas cunoştea bine cele două cîntece de luptă transmise din antichitate, faimosul *Thurios* al Spartanilor, compus de Tyrtaios, şi *Elegia* lui Callinos; vezi Isidora Rosenthal - Kamarine a, *Einflilsse Kaliinos' tind Tyrtaios' aitf den Thurios des Rigas,* în „Folia Neohellenica”,
[LXXXII] (1977), p. 127-136.

Realizarea proiectului revoluţionar şi programul pentru punerea lui în aplicare erau legate de mai mulţi factori, înainte de a se stabili declanşarea operaţiunilor şi programul concret al desfăşurării lor, sc impunea rezolvarea mai multor probleme. Aceste probleme ♦ aşteptau să fie rezolvate tocmai de Rigas, care acţionează în acest sens în tot timpul şederii sale la Viena (august 1793 – decembrie 1797). în afară de publicarea hărţilor, s-ar putea crede că toate celelalte activităţi, pe care le-am urmărit, erau pentru Rigas secundare, producţii ale unei perioade de aşteptare, care s-a prelungit probabil mai mult dccît el îşi propusese. într-adevăr, după cîtcva luni de la sosirea sa la Viena, la începutul anului 1797, este hotărît să părăsească Austria: după ce nerăbdător a aşteptat definitivarea publicării hărţilor sale, în luna februa- aiie a anului 1797, face cunoscut că are „să plece de aici”. Desigur, planurile sale de eliberare, marele şi fundamentalul >cop al vieţii sale, îl chemau să-şi continue activitatea în altă parte.

Ziarul grec *Efimeris,* organul publicistic al prietenilor săi şi al cercurilor patriotice din Viena, în numărul său din 29 februarie 1797, anunţînd publicarea mărci *Hărţi,* scria: „Fiind pregătită mult aşteptata Hartă, se va tipări în întregime, adică cele douăsprezece foi pînă la sfîrşitul lui aprilie 1797 şi se va vinde pînă Ia sfîrşitul lunii mai“. Toţi cei care doresc să şi-o procure – precizează anunţul – pot scrie pentru a li se trimite în intervalul acesta, „deoarece după această dată,- nu se va mai găsi aici, dat fiind că editorul va pleca de aici...“

Informaţiile existente nu ne spun unde avea de gînd

să plece Rigas. Este evident însă, că el socotea chiar de la bun început că şederea sa la Viena va fi scurtă şi proiecta, încă din primele luni ale omului 1797, să plece, hiîndcu el toate hărţile şi părăsind definitiv Austria.

Dacă n-a reuşit să plece atît de repede, ci abia la sfîrşitul anului 1797, aceasta nu înseamnă că şi-a suspendat, între timp, febrila pregătire a plecării. Dimpotrivă, el a lucrat ne-, contenit fără să se abată de la marele său ţel, pîndind moment tul, urmărind situaţia internaţională, pentru a-şi coordona acţiunile cu rapida evoluţie a evenimentelor militaro-poli- tice din zilele sale, evoluţie care a rezervat atîtca surprize; a deschis o neaşteptată perspectivă pentru soarta Meditera- nci şi a Orientului, a creat atîtea speranţe pentru popoarele subjugate din Peninsula Balcanică, şi mai ales pentru greci.

Bonaparte în Italia (1796—1797) concentrase atenţia lumii întregi cu uimitoarele sale succese. Din primăvara anului 1796, cînd a trecut Alpii şi a coborît în Lombardia, tînă- rul generalisim al Franţei revoluţionare a reuşit să conducă pretutindeni victorios armatele sale republicane, împotriva Austriei şi a puterilor monarhice coalizate. Instalîndu-şi comandamentul militar la Milano (luna mai 1796), proclamă „eliberarea“ Italiei şi cheamă poporul italian să adere la noile idealuri ale Libertăţii şi ale Republicii, obligă la retragere sau la încheierea armistiţiului pe

oricine se împotriveşte, cucereşte toată Italia (iunie 1796) şi se întoarce împotriva Austriei. După crîncene bătălii (scpt.-noiem. 1796), îi obligă pe austrieci să se retragă (febr. 1797) şi în primăvara anului 1797 ajunge aproape la porţile Vienei, impunînd condiţiile

armistiţiului. Reîntorcîndu-sc în Italia, desfiinţează imperiul milenar al patricienilor Veneţiei (mai 1797), impune reforme republicane, şi fără să-şi piardă timpul, în luna iunie a anului 1797, trimite primele salo forţe în Insulele Ionice, domeniul statului vcncţian pînă atunci... Prin tratatul franco-austriac de la Campo-Formio (6/17 oct. 1797) anexează Franţei insulele acestea din vestul Greciei, revendică stăpînirea Mcditcranci şi ţine în mîinilc sale soarta Greciei şi a Orientului apropiat.

Ecoul produs de aceste răsunătoare evenimente era fără precedent. Nu era vorba numai de succesele militare şi victoriile strălucite care uimiseră lumea. Declaraţiile Franţei revo- » » luţionarc au dat un conţinut mai profund acestor războaie şi triumful armatelor republicane apărea ca o cruciadă pentru cauza general-umană a Libertăţii şi Democraţiei. Bonaparte lupta atunci împotriva „tiranilor” şi împotriva „despotismului”, desfiinţa dinastii şi răsturna regimuri absolutiste seculare, ca să instaleze în locul lor „suveranitatea poporului”, independenţa naţională şi libertăţile democratice... Acest fapt zguduia profund popoarele subjugate şi îndrepta toate simpatiile şi speranţele celor oprimaţi către Franţa Republicană, care lupta împotriva tiranilor, şi către generalisimul ci eliberator...

Speranţele grecilor şi înţelegerile secrete cu francezii erau foarte fireşti şi justificate, mai ales de cînd Bonaparte se afla la porţile Greciei şi lăsa să se întrevadă planurile de extin-

derc a dominaţiei franceze pe întregul bazin Mediteranian. Este adevărat că păturile populare înapoiate din ţările greceşti se legănau încă cu legendele „neamului blond“, iar clerul şi toate elementele conservatoare, orientate permanent spre Rusia „coreligionară“, nu erau dispuse să privească cu simpatie pe „iacobinii“ Franţei democratice. însă partea cea mai activă a poporului—întreprinzătorii, navigatorii, negustorii şi învăţaţii, instalaţi în oraşele şi centrele comerciale din orient sau în înfloritoarele colonii din Europa – întotdeauna la curent cu evenimentele internaţionale, era pregătită şi dispusă să accepte şi să se folosească de noua situaţie.

Nu avem posibilitatea să cunoaştem şi să enumerăm cîte demersuri, cîte simple convorbiri sau tratative secrete au avut loc, cîte propuneri generale sau concrete au făcut grecii francezilor în acest interval de timp. Ştim însă că mulţi greci acţionează în această direcţie, din Peloponez pînă în Principate şi în Europa Centrală şi de la Constantinopol pînă în Italia şi Franţa. Numeroşi agenţi ai Franţei, cu activitate în toate contrele Europei şi Orientului, însuşi Napoleon şi personalităţi marcante ale Directoratului nu numai că favorizau, dar şi încurajau aceste acţiuni ale grecilor, care îşi pun acum toate speranţele în francezi, eliberatorii Italiei şi stă- pînii destinelor sud-estului european şi ai Orientului apropiat.

Cercurile patriotice din coloniile greceşti, în mod firesc, încep să se mobilizeze. Grecii de aici se

găsesc mai aproape de evenimente şi au posibilitatea să cîntărească situaţia. Strîns uniţi între ei, păstrează ca o făclie nestinsă amintirea şi nostalgia pămîntului natal şi cultivă de secole o tradiţie vie de „iubitor de Patrie”. Toţi au ambiţia să se arate folositori prin orice mijloace conaţionalilor lor şi să se întoarcă într-o zi în patrie— dar într-o patrie liberă... împărtăşesc orice cuvînt, orice părere care se referă la binele neamului, sînt adopţi entuziaşti şi uniţi întotdeauna pentru cauza comună. Coloniile lor, insuliţe în oceanul popoarelor de alt neam şi de alte credinţe, sînt pătrunse mai puternic de conştiinţa elenismului, îşi concentrează toate forţele, legătura dintre ele luînd forma unei sacre uniuni patriotice. Această legătură transformă colonia intr-un tot unic şi compact, uneşte idealurile şi ambiţiile, cultivă emulaţia iubirii de neam, fiind capabilă să pună în mişcare, într-un unic efort, toate forţele răspîndiie alo conaţionalilor, toată „Grecia Marc” a elenismului din Diaspora[LXXXIII].

Era firesc ca grecii din Diaspora să fie în avangardă nu numai la renaşterea spirituală şi la noile orientări ale neamului, ci şi în strădaniile de a se elibera.

în 11 a 1 i a, mai ales, odată cu venirea francezilor, trebuie să fi avut loc cele mai vii frămîntări. în marile centre comerciale şi spirituale, la Veneţia, Pisa, Livorno, Anccna etc., peşti* tot înfloresc numeroase comunităţi greceşti, care sînt centre de activitate comercială şi spirituală, cu o lungă tradiţie şi mare strălucire. Şi toată Italia trăia acum beţia

LXXXIII *Diaspora =.* totalitatea coloniilor greceşti răspînditc în diferite părţi a' Europei (n./rj.

victoriilor lui Bonapartc... Un exemplu caracteristic al entuziasmului filofrancez şi al clocotului revoluţionar al coloniilor greceşti din Italia – care desigur n-a fost şi singurul •— îl constituie mişcările tinerilor studenţi din Padova şi ale patriciilor din Veneţia, unde printre alţii, se remarcă expunîn- du -se pericolului (începuturile anului 1797), cunoscutul poet de mai tîrziu loanis Vilaras din lanina. Extinderea acestor mişcări a fost desigur mult mai marc, din cîte putem noi cunoaşte.

La cea mai mare tipografic greacă din Veneţia, înfiinţată în 1670 de Nikolaos Glykys, originar din Epîr, se tipăreşte în 1797, tradus în greceşte, *Catehismul republican* al lui La ChaLcauss'crc, cartea cca mai potrivită pentru popularizarea principiilor Revoluţiei franceze, tradusă şi răspîndită în toată Europa de atunci ca „manualul omului liber" (cf. p. 22S).

în A u s t r i a, elementul grcccsc emigrant urmăreşte evenimentele din Italia vecină, din Veneţia şi din Marca lo- nică; cu acelaşi zel patriotic şi cu acelaşi entuziasm se reîn- sufleteşte, aşteaptă şi caută modalităţile prin care patria subjugată să profite de noua conjunctură a evenimentelor.

„Companiile" negustorilor greci creaseră colonii înfloritoare în întreg nordul Peninsulei Balcanice şi în Europa Centrală. Aceste centre, răspîndite dc-a lungul principalelor artere legînd Europa apuseană de cea răsăriteană, Europa centrală de Mcditcrana, Apusul cu Răsăritul, creează o densă reţea grecească de comunicaţii, care începe din Italia, urcă spre Veneţia şi pe coasta dalmată, pătrunde şi mai spre nord, de la

Viena pînă la Lipsea şi Amsterdam,

şi mai spre sud, pînă la Zcmun, străbate şi sc ramifică dc-a lungul Dunării, pînă la Marea Neagră, spre a se lega apoi cu „Grecia Scitică“ a Crimcci şi cu nenumăratele colonii din Rusia. Centrul acestei reţele, care îşi ramifică arterele peste graniţele statelor, era în Austria. De aceea nu-i întîmplător,- poate, că şi Rigas sc află şi activează acum la Viena. în primul rînd sc apropia foarte mult de Italia, de unde putea să urmărească mişcările lui Bonapartc. Apoi, avea prilejul să vină în contact cu toate coloniile greceşti din Viena şi Pesta pînă în Moldova şi Ţara Românească, şi din Lipsea pînă la Triest şi Zcmun; în acelaşi timp, bunele relaţii ale Austriei cu Poarta înlesneau şi contactul său cu patria subjugată. Caravanele comerciale urcă şi coboară din Austro-Ungaria în Macedonia, în Epir şi în Tesalia, iar din Triest vasele comerciale pleacă şi vin spre porturile greceşti şi spre mările Răsăritului.

Austria, în această epocă, luptă pe Rin şi în Italia de Nord ca să-i oprească pe francezi. Se retrage dc peste tot umilită şi în primăvara anului 1797 este constrînsă să semneze, aproape dc porţile Vicnei, un armistiţiu provizoriu cu Bonapartc. Această stare de război se prelungeşte pînă în luna octombrie 1797, cîud sc va încheia tratatul dc la Campo-Formio. în tot acest interval de timp (1796—97), Austria cunoaşte neliniştea şi nesiguranţa celor învinşi, influenţa exercitată asupra opiniei publice dc ideile franceze, şi succesele armatelor franceze nu fac altceva dccît să agraveze agonia înăbuşitoare a sfîrşitului fatal... Toţi, pretutindeni, îi aşteptau pe francezi, **îi** aşteptau să intre

în Austria, să treacă dc coastele dalnia- ticc şi să se reverse în Peninsula Balcanică sau să debarce în Peloponcz şi să răscoale Grecia.... în asemenea împrejurări este lesne de închipuit cum zvonurile exagerau evenimentele; simple închipuiri sau dorinţe tainice, temeri sau aşteptări se transformă în ştiri reale şi toate sînt, cum se întîmplă de obicei, crezute, şi orice parc posibil... în tot acest interval de timp, în fiecare zi se răspîndeştc o nouă ştire sau un zvon tulburător vine să uimească sau să agite opinia publică. Dacă opinia publică austriacă este divizată şi şovăitoare, cea a grecilor, din Vicna pînă în Principate, în toate colţurile elenismului dispersat, ca şi în patrie, avea tot dreptul să aştepte şi să dorească înaintarea francezilor, să fie optimistă şi să spere că „eliberatorul popoarelor Italici“ îşi va pune piciorul şi în Peninsula Balcanică. Acestui entuziasm filofrancez, în mai marc sau în mai mică măsură, i se alătură şi alte elemente nemulţumite, în primul rînd popoarele subjugate din Imperiul austriac şi din Peninsula Balcanică înrobită de turci. Printre popoarele balcanice, este firesc ca clementul grecesc, mai avansat şi mai susceptibil la noile mesaje şi mai sensibil la mişcările naţionale, să se entuziasmeze în mai mare mă- sură şi să aibă motive, mai ales în ceea ce priveşte Balcanii, să fie mai optimist: Sultanul era de mult în imposibilitate de a controla regiunile nordice din Balcani, unde răscoala lui Pasvantoglu cucereşte un teren sigur. Dacă s-ar adăuga încă o diversiune în Balcani, o răscoală în Grecia, sprijinită de francezi, tiranul s-ar putea prăbuşi şi visurile celor subjugat i s-ar

putea realiza...

Astfel vedeau situaţia oamenii din epoca aceea şi aşteptau ca lucrurile să evolueze în acest sens. Aşteptările lor nu reprezentau numai visurile îndrăzneţe ale unor studenţi înflăcăraţi sau ale unor învăţaţi „filofrancezi“, ale unor vizionari tineri – utopişti sau oportunişti – cum ar putea să-i caraterizeze, pripit şi rece, nemulţumitul sceptic din zilele noastre. Toţi credeau că a sunat ceasul cel mare!

într-adevăr, se pregătise o mişcare de proporţii care se amplifică şi cîştigă teren, fiind gata să izbucnească. N-a fost, desigur, Rigas acela care a declanşat această mişcare în toată amploarea ci. Şi nici nu putea numai un singur om să mobilizeze toate aceste forţe ale elenismului din Grecia şi din afară. Dar, în mijlocul acestei agitaţii a spiritelor şi a popoarelor, în întreaga mişcare revoluţionară filofranccză care se manifesta nesincronizată, în timp şi spaţiu, Rigas reprezintă **o** figură aparte. El a reuşit să domine repede atmosfera, să împingă înainte, şi în mare măsură să unifice, să concretizeze toată această fierbere confuză şi să dea întregii mişcări pulsxd temperamentului său ardent, dimensiunea concepţiilor sale înaintate, neînfricatul său curaj şi spiritul de sacrificiu.

Rigas ca organizator nu ştim exact cum a lucrat. Ce anume a organizat, nu sîntem în stare să o ştim – şi s-ar putea să nu aflăm niciodată cu precizie şi suguranţă şi în toate amănuntele. Primii săi biografi şi istoricii vechi sau vorbesc foarte pe scurt şi în general, ca şi cum ar relata fapte cunoscute şi de Ia sine

înţelese, sau nu pot să ne transmită, date concrete.
Dc aceea recurg la improvizaţii, vchiculînd legende şi fantezii. Singurele noastre informaţii sigure sînt cele provenite din documentele autorităţilor austriece, publicare cu o sută de ani după moartea lui Rigas. Aceste informaţii confirmă, completează sau lămuresc multe din cele povestite de primii biografi ai lui Rigas infirmînd în acelaşi timp nu puţine din ele. Arhivele vieneze – insuficient depistate probabil – ne oferă numai ceea ce au reuşit să descopere cercetările autorităţilor austriece după arestarea lui Rigas şi a tovarăşilor săi. Este foarte probabil, însă, că unele lucruri—poate că cele mai importante – au reuşit să fie eludate chiar dc anchetatori. Ancheta nu avea poate motive să se ocupe dc toate aspectele, să insiste asupra detaliilor, cărora noi am putea să le dăm o mare importanţă, să prevadă şi să satisfacă toate curiozităţile noastre. De aceea este explicabil că unele lucruri au rămas – şi vor rămînc, eventual – nelămurite, pentru totdeauna.

Organizarea ..Eterici”, adică a unei asociaţii secrete, a fost, se spune, unul din primele gînduri ale lui Rigas, grija sa primordială şi cea mai marc reuşită a sa, temelia întregii sale strădanii. Tradiţia insistă asupra acestui fapt, însă informaţiile primilor biografi şi ale vechilor istorici sînt foarte vagi, iar documentele anchetelor n-au putut să clarifice aproape nimic. După cum pc drept s-a observat, anchetele formulează numai bănuieli. Se presupune că cei anchetaţi aparţineau unei

organizaţii secrete şi că formaseră „un fel dc Eteric”,

însă n-au existat dovezi concrete care să-i determine pe anchetatori să insiste asupra cercetărilor şi să înainteze în această privinţă.

Şi în vicinea lui Rigas şi mai înainte (după cum s-a în- tîmplat şi mai tîrziu) se semnalează existenţa unei „mişcări eteriste“ greceşti ca o ramură sau o imitaţie a altor asociaţii secrete din Europa. Este epoca în care „confraternităţile“ secrete din Franţa prerevoluţionară şi revoluţionară joacă un rol important în mişcarea francmasonică internaţională, propovăduind un larg spirit umanitar. Foarte repede se formează şi se cultivă o ideologic liberală —de obicei diferită de la o ţară la alta – afirmînd idealuri morale, spirituale şi politice, reclamînd necesitatea unor reforme ca şi idealuri patriotice vizînd eliberarea naţională. Puţin mai tîrziu, aceste curente de idei se vor materializa şi în comploturi revoluţionare. Din această mişcare, vor lua naştere mai apoi (puţin după 1800). în Italia, organizaţiile revoluţionare ale „Cărbunarilor” şi ramificaţiile lor, în timp ce mişcarea eteristă greacă – după asociaţiile masonice cu diferitele lor denumiri („Alexandres”, „Phoenix“, „Atena”, „Hotel de limbă greacă” şi altele), asociaţii secrete sau cu o oarecare aparenţă legală (invocîn- du-se preocupări literare, educative, umanitare etc.)—se va transforma într-o adevărată organizaţie patriotică secretă, care va pregăti lupta din 1821, binecunoscuta „Filiki Eteria“ (= Asociaţia Prietenilor) sau „Eteria“ (înfiinţată în 1814).

în epoca şi în locurile unde trăieşte şi activează Rigas, asemenea mişcări şi organizaţii îşi fac de

timpuriu simţită

prezenţa. în cercurile fanariote, în marile centre, în coloniile greceşti din străinătate şi în special în ţările dunărene, mai apropiate de Occident şi cu o societate mult mai evoluată; era firesc ca spiritul eterist sau francmasonic să-şi fi găsit destul de timpuriu teren prielnic. Se cunosc astfel unele denumiri de „loji“ sau de asociaţii secrete, precum şi unele nume de organizatori, promotori sau membri. Nu sînt însă deloc clare ţelurile acestor organizaţii, amploarea şi activitatea lor. Din informaţiile pe care le deţinem în legătură cu Rigas şi cu cei apropiaţi lui din Principate, se poate deduce că tînărul „grămătic“ era pus în curent cu aceste organizaţii, şi probabil foarte de timpuriu. Ulterior, după ce idealurile sale patriotice au fost treptat îmbrăţişate şi de alţii, după ce şi-a cîşti- gat o oarecare autoritate în Ţara Românească, nu este exclus ca el să fi avut şi unele iniţiative în sensul orientării cte-
> »
rişte spre direcţii mai practice sau mai concrete. Alături dc idealurile abstracte-umanitare ale acestor mişcări, alături de planurile teoretice şi vagi de „ajutor reciproc“ şi „colaborare frăţească dincolo de graniţe, neamuri şi religii“, au fost urmărite, poate, şi scopuri mai concrete care priveau în mod direct patria.

S-a observat că unele din principiile pe care le profesează şi dezvoltă Rigas, cum ar fi colaborarea frăţească a oamenilor şi a popoarelor, fără deosebire dc religie şi neam, principii pe care, de obicei, le considerăm ca o emanaţie directă a ideilor Iluminismului şi ale Revoluţiei franceze, este foarte probabil să fi fost transmise şi răspînditc indirect şi să li

fost cultivate mai pe larg chiar dc către mişcarea francmasonică sau ctcristă a vremii. Rigas speră în colaborarea şi concursul diferitelor popoare din Imperiul otoman, nu numai din partea coreligionarilor, ci şi din partea celor de altă religie, creştini şi musulmani. J u r ă m î n t u 1 p a t r i o ţ i 1 o r împotriva tiranici, adică versurile (31—10) din *Thitrios:*

O, împărat al Lumii, în numele Tău vin
să jur că niciodată Tiranilor mă-nchin!

Iar dc-o să-mi calc cuvîntul cel juruit acum,
să mă prefacă Cerul în pulbere şi funii

precum şi versurile asemănătoare din *Imnul patriotic* (24 — 25), nu este un jurămînt „pentru credinţa sfiută a lui Ilristos”,- aşa cum vor cinta grecii mai tîrziu, ci, către F i i n ţ a Supremă, adică un jurămînt care aparţine atît creştinilor,- cît şi musulmanilor. De asemenea, s-a creat impresia că şi e m b 1 c m c 1 c pe care le foloseşte Rigas pe pecetea sa şi pe drapel, „în ă c i u c a lui II c r a c 1 e” ctc., par a fi împrumutate, sau în orice caz, influenţate de simbolurile asemănătoare ale organizaţiilor masonice şi patriotice ale epocii. Este suficient de limpede simbolul puterii greceşti pe care Rigas a vrut să-l reprezinte prin măciuca lui Hcrack. Dealtfel, îl întrebuinţează ca emblemă a „Republicii Greceşti” şi nu ca semn al unei Eterii secrete. în marea sa *Hartă* ne-a explicat limpede ce simbolizează măciuca. în orice caz,- aşa-ziselc „tradiţii masonice”, tradiţii necontrolate, care s-au impus mai tîrziu ca mărturii

istorice autentice şi care au „precizat” chiar numele („Confrerie des Bons Cousins”!), locul şi data înfiinţării Eterici lui Rigas, se datorează mai mult unor anacronisme abuzive şi unor legături arbitrare. Cu informaţiile pe care le avem nu putem merge prea departe[3]. Nu cunoaştem nici numele, nici natura „Eterici lui Rigas”, cu atît mai mult principiile şi simbolurile sale, modul de funcţionare, cîmpul de acţiune şi activitatea sa.

Revoluţia, însă, din concepţia lui Rigas, o revoluţie de dimensiuni interbalcanice, nu putea să fie pregătită de o asociaţie secretă, deoarece o asemenea organizaţie, atît de extinsă şi Line închegată (cu gradaţii ierarhice, cu vocabular cifrat, cu casă de bani şi cu ramificaţii pretutindeni) ca „Eteria” de mai tîrziu, nu pare să fi avut timpul necesar să se formeze. Rigas, în prima fază a activităţii sale, a lucrat în mod deschis pentru orientarea ideologică a compatrioţilor săi către idealurile de eliberare naţională – prin scrieri şi traduceri—şi, paralel, a lucrat desigur şi conspirativ în cercurile unor „iniţiaţi”. însă grabnica desfăşurare a evenimentelor, în special intrarea lui Bonaparte în Italia, l-a luat prin surprindere şi nu i-a mai dat timp pentru pregătirea, îndelungată, a unor asociaţii secrete, care presupuneau iniţieri succesive, gradaţii ierahice şi catehizări teoretice. Acum planurile erau făţişe şi ţelurile concretizate. Vîlvătaia revoluţionară se răspîndise peste tot. Probabil că în diferite părţi existau

nuclee de „iniţiaţi”; dar, oricum, sistemul „iniţic-

2 Vezi şi N. Camariano, *Cîfcva considc; afii,* p. 1104 – 1107. iilor“ personale, în etape succesive şi catehizări repetate, „con- fratcrnităţile“ secrete cu scopuri vagi şi abstracte, erau de mult depăşite. Spiritele sínt acum coapte – toţi s-au aflat, automat, „iniţiali“ în marea cauză –, iar inimile freamătă dc entuziasm în aşteptarea Libertăţii care se apropie. Apelul lui Rigas se adresează deschis şi găseşte ecou pretutindeni. álarca hotărîrc se luase, „secretul“ se extinsese peste tot, în Grecia şi în străinătate, adepţii şi „iniţiaţii“ sínt mult mai numeroşi dccît „conspiratorii“ unei „Eterii“, depăşind desigur şi prevederile cele mai optimiste ale celor care au piecoivzat răscoala...

Cercul adepţilor lui Rîgas este foarte larg, deşi puţine nume ne sînt cunoscute. Nu se poate stabili dacă unii măcar din ei sînt membrii unei oarecare – fie chiar mai vechi – asociaţii secrete sau simpli cunoscuţi şi prieteni. Este, însă, evident că aproape toţi compatrioţii săi care l-au cunoscut îndeaproape—sînt admiratori şi adepţii lui! Ei îi apreciază şi admiră zelul patriotic şi tipăriturile sale în slujba neamului, iar inima înflăcărată a lui Rigas, strălucirea personalităţii sale, entuziasmul său patriotic, care se revarsă în cîn- tece pasionante şi bărbăteşti, curajul ncstăpînit şi cuvîntul său cald îi cuceresc şi le încălzesc inima. Nostalgia pămîntului

natal, suferinţele robiei, visul niciodată atins al eliberării, pasiunea care mistuie inimile conaţionalilor, toate au pregătit terenul favorabil în care va cădea şi va prinde rădăcini
sămînţa ideilor lui Rigas. La orice adunare prietenească, în casele sau „prăvăliile” compatrioţilor, în cafenele sau în cîrciumi mărginaşe, după un cîntcc sau după cuvinte înflăcărate – în timp ce sc ridicau paharele şi se rosteau urări însufleţite pentru împlinirea visurilor patriotice—fiorul acesta sfînt şi lacrimile pccetluiau de la sine marele jurămînt: cu toţii s-au legat pentru marca şi sfînta cauză a Patriei, cu toţii sînt gata să jertfească totul, să pornească alături de Rigas şi să rişte împreună cu el... Nu mai este nevoie de alte „catehizări” şi de adunări secrete. Marca hotarîrc a devenit o taină comună: toţi cci care cred în aceste idealuri să sc unească!... Entuziasmul celor optimişti învinge de obicei orice ezitare. Simplii prieteni devin „conspiratori”, colaborînd la împlinirea unui plan comun; iar adopţii unei idei devin imediat adepţi ai iniţiatorului ci, ai celui care o întruchipează; devin adopţii lui Rigas. Astfel – fără nici un fel de ierarhic, poate, şi fără nici o grupare organizată – numai prin recunoaşterea comună a rolului său conducător, Rigas se ridică din mijlocul lor ca un conducător firesc. Slujindu-şi neamul cu un devotament fără margini, entuziast ca nimeni altul, Rigas dobîndeşte preţuirea cuvenită unui adevărat iniţiator, concentrează şi atrage

—oriunde a trăit sau a trecut, doar, oriunde şi-a desfăşurat activitatea sau a dat un impuls – admiraţia compatrioţilor faţă de abnegaţia şi hotărîrea sa, înflăcărează inimi. El însufleţeşte astfel tipul

ideal al patriotului iubitor de libertate. Lui i se alătura tineri studenţi şi învăţaţi, dar şi oameni practici, negustori şi oameni de afaceri, iubitori de progres, compatrioţi, care aspiră să contribuie la opera sa patriotică, să participe şi ei la lupta siîntă a răzvrătirii pentru „renaşterea nemului”.

Ancheta autorităţilor austriece rczuniînd declaraţiile > » „complotiştilor“ ne informează că, la început, „scopul lor a fost să răspîndcască în îîndurile poporului grec astfel de cărţi care să prezinte gloria tiecutului în comparaţie cu zilele grele şi umilitoare ale prezentului“.

Lucrările lui Rigas—cărţi, traduceri, luu ţi ctc.—au provocat admiraţia contemporanilor săi. Prima sa carte de popularizare a ştiinţei, *Culegerea de Fizică* (1790), este precedată de o epigramă, compusă de cunoscutul savant grec din Alena, Gcorgios Vcndotis, foarte elogioasă:

> Să pieri din mine, buzna adîncă, să pieri, căci iatâ-l pc-al grecilor om înţelept, carc-i Rigas!
>
> Viaţa lui Xostor s-o ai, numai tu, iar pe fiii E Iadei din somn să-i trezeşti prin lumina ta înţeleaptă!

Un alt savant grec, Stcfanos Kommitas, profesor la Academia Domnească din Bucureşti în zilele lui Caradja, îi dedică lui Rigas o poemă întreagă, elogioasă, publicată în gazeta greacă din Viena, *Efinter is* (20 febr.

1797). în aceeaşi gazetă (şi în acelaşi număr) s-a publicat şi elogiul care i l-a dedicat

lui Rigas, în versuri omcrice, prietenul şi admiratorul său }‚Gheorghe Golescu Dacul”:

> Fladă de aur, izvor ce nutreşti omenirea,
>
> patrie de semizei, de-nţclcpţi, de croi, astăzi vlăstaru-nflorit al elenilor, Rigas, îţi dă înapoi, cu mîini pricepute, răsplata!

Tinerii studenti de la Vicna, Gheorghe Sakellarios, originar din Kozani, Dimitrios Nicolidis din lanina, loan Jîmina- nuel din Kastoria, doctorul Polizos sau Polizois, Antonios Koronios din Ilios, instalat la Triest, precum şi mul ţi alţii colaborează şi sprijină eforturile scriitoriceşti şi editoriale ale lui Rigas sau păşesc pe urmele lui. Cunoscuţi editori ai ziarului *Efimeris,* fraţii Markidcs Puliu preiau tipărirea celor mai îndrăzneţe publicaţii. Negustorii bogaţi ai Austro- Ungarici, tcsalianul (din satele Olimpului) Sterghios Ilagi-Konstas, fraţii Teoharis şi Gheorghe Toruntzias din Sia-tista, Gheorghe Teoharis din Kastoria, Constantin Ducas din Siatista, o mulţime de alţi nccunoscuţi, şi mai mult de toţi aceştia, după cum se pare, casa comercială a generosului Eustratios Arghentis din Hios, finanţează strădania lui Rigas sprijinindu-i opera.

Dar şi Rigas însusi —sîntem astăzi în măsură s-o ştim – este independent din punct de vedere economic; şi chiar dacă nu-i prea bogat, totuşi suficient de înstărit. Faptul are o importanţă deosebită, deoarece la Vicna unde se dedică operei sale naţionale, Rigas se poate întreţine din propriile

sale resurse. Nu numai că nu aşteaptă „ajutorul” compatrio- ţilor săi ca să poată trăi – lucru obişnuit la al

ţi intelectuali care îsi duceau viaţa de azi pe mîinc în colonii ca învăţători, preoţi, cîntăreţi sau paracliseri –, ci angajează prin propriile sale mijloace, cheltuieli enorme pentru tipărirea cărţilor şi imprimatelor, pentru alcătuirea şi imprimarea costisitoare a hărţilor şi portretelor. Şi din acest punct de vedere Rigas constituie un exemplu stimulator pentru toţi ceilalţi. Rigas a pornit „adunî ndu-şi tot avutul”, ne spune „Anonimul”, partizanul său, care a scris KZ/mMu (1806) şi desigur nu exagerează, din moment ce este cunoscut că Rigas şi-a părăsit toate îndeletnicirile, moşiile şi bogăţiile pe care le-a avut în Ţara Românească, jertfindu-lc marelui său scop. Ceilalţi, donatori şi abonaţi, care cumpărau numeroase exemplare din publicaţiile sale sau dădeau sprijin cauzei naţionale comune, sînt simpli susţinători ai mărci opere iniţiate de Rigas.

Oricum, este indiscutabil că această întreagă acţiune, pe care Rigas plănuia să o pună. în aplicare, avea asigurate mijloacele economice, din surse greceşti.

Dincolo, însă, de asigurarea bazei economice a planurilor de viitor, elenismul din Diaspora oferise activităţii revoluţionare a lui Rigas şi altceva mai important: o reţea grecească de comunicaţii lega toate forţele răs- pîndite în afară cu centrele Orientului grecesc. Racordul

* Vezi mai sus p. 24, n. 4.

schimburilor comerciale cu reţeaua reprezentanţilor, corespondenţilor şi agenţilor, în toate colţurile Diasporci greceşti – din Europa centrală pînă în Grecia şi în Orient – uneşte dorinţele şi eforturile emigranţilor, păstrînd totodată un contact strîns cu Grecia înrobită. Prin intermediul acestor mijloace de comunicaţie se răspîndcsc foarte repede, în tot cuprinsul Diasporci greceşti, cărţile cc-şi propuneau luminarea neamului, ale lui Rigas, hărţile şi portretele, dar şi cîntecele sale revoluţionare, care circulau în manuscris din mînă în inînă şi se cîntau oriunde se întîlncau prietenii şi adopţii poetului tesalian. Astfel cercul partizanilor săi creşte, începînd să se întindă pînă în centrele greceşti cele mai îndepărtate. Aceste artere comerciale, după puţin timp, vor deveni lesne ramificaţii puternice ale unei conspiraţii mai largi.

irXIŢIATIVA CONDUCĂTOARE A LUI RIGAS s? Jjjacc repede cunoscută, conştiinţa colectivă dcsemnîn* du-l promotor şi conducător, oferindu-i o poziţie deosebită printre toţi factorii conducători ai neamului, care – unii tot atît de importanţi ca el, alţii poate mai importanţi în anumite privinţe – acţionează în acelaşi timp şi în aceleaşi direcţii.

Pregătit de multă vreme, pus la curent cu toate evenimentele internaţionale, cunoscător avizat al realităţilor din Orient şi al popoarelor balcanice, întruchipînd visurile naţionale şi idealurile democratice, liber el însuşi, Rigas era, se parc, omul cel mai înzestrat cu toate calităţile unui revoluţionar înflăcărat, conducător al poporului, destinat să joace primul rol în această cotitură istorică, hotărîtoarc a epocii şi a ţării sale, tocmai acum, cînd totul vestea că a sunat ceasul doborîrii tiranici otomane şi pentru popoarele din Balcani. Ca un torent nestăvilit şi incendiator de suflete, holărît şi curajos, preia, cu o abnegaţie mişcătoare şi cu

un admirabil devotament, rolul de conducător, gata de a risca şi a jertfi nu numai bunurile materiale agonisite, dai- şi viaţa, pe altarul sfînt al nobilului tel:

>

O, soare-al meu, tu martor fii, c-al Patriei pămînt
stropii cu siiigelc din urmă!...

După cum am văzut, Rigas, la cîtcva luni de la instalarea sa la Viena, aşteaptă nerăbdător să termine tipărirea hărţilor sale şi, încă de la începutul anului 1797, face cunoscut că în curînd va părăsi pentru totdeauna pămînt ul Austriei. Dar prin ce meleaguri avea de gînd să plece? Se parc că plănuia să pornească, spre părţile Italici, ocupate do francezi, de unde ar fi putut realiza întîlnirea şi înţelegerea cu Bonapartc, iar de acolo avea dc gînd să se îndrepte spre Grecia. (Prietenul său Arghcntis, fiind anchetat în ultimele zile ale anului 1797, a relatat că Rigas „cu şase luni înainte“ se hotărise să plece în Grecia.) Preocupările sale sau împrejurări dc alt ordin l-au reţinut la Viena mai mult dccît socotise el. Poate şi evenimentele, caro se desfăşoară cu atîta repeziciune în primăvara şi vara anului 1797, îi impun o aşteptare cumpănită. în luna aprilie 1797, armatele franceze înaintează. ;pînă aproape de porţile Vicnci. în luna mai este desfiinţat jstatul Veneţiei şi toţi aşteptau să-i vadă pe francezi înain- îtînd spre coastele dalmaticc. Probabil se prevedea şi o acţiune ¡revoluţionară în nordul Peninsulei Balcanice. Rigas pîndeşte ¡momentul. în luna

iunie, expansiunea francezilor se îndreaptă sspre Marca Ionică. Debarcarea lor în Gorfu şi în celelalte iinsule Ionice sporeşte enorm speranţele grecilor.

Rigas se adresează lui Bonaparte care se afla la porţile Greciei. Se parc că cl a urmărit prin mai multe modalităţi să vână în contact cu Bonaparte[LXXXIV]. Anchetatorii austrieci au confiscat o scrisoare autografă a lui Rigas, scrisă în luna iulie 1797, din Vicna, către Brechet, consulul francez din Tri- est, şi adresată de fapt generalului Bonaparte. Din nefericire, nu ni s-a păstrat textul integral. Cunoaştem numai ceea ce Rigas însuşi a declarat anchetatorilor în legătură cu această scrisoare: „Fără să primească ordin de la nimeni, a adresat în numele tuturor grecilor, în iulie anul trecut (adică în 1797), alăturata scrisoare, scrisă cu propria sa mînă, către consulul Franţei din Tricst, pe care a trimis-o către (Antonios) Koronios (cunoscutul său prieten din Tricst), ca să fie predată la locul de destinaţie. (Rigas) a mai declarat că esenţa acestei scrisori către Consulul francez era r u g ă- m i n t ca tuturor g r e c i 1 o r de a

LXXXIV Xu putem şti ce bază istorică poate avea tradiţia pe care ne-o relatează Perrcvds: „...Rigas a recurs la următoarea născocire: s-a îngrijit din timp să-şi procure o bucată de rădăcină dintr-un dafin, aflat lîngă ruinele templului Iui Apoi Ion din valea Templelor în Tesalia... Cu ajutorul unui meşter iscusit, a confecţionat o tabacheră elegantă şi a trimis-o cadou generalului de atunci şi învingătorului, Napoleon I, care se afla în Italia, istorisind totodată şi originea tabaclierii. Un asemenea cadou, original şi curios, făcu multă plăcere eroului, îneît şi răspunsul a fost favorabil...“

interveni pe lîngă generalul (Bonaparte), care avea conducerea armatei franceze din Italia, pentru a le acorda ajutor în vederea eliberării lor; în cazul în care avea de gînd să le dea acest ajutor,
unul dintre greci va primi ordinul să stea lîngă acest erou, pentru a păstra legătura dintre ci../'[LXXXV]

Această depoziţie sumară ne arată – în linii mari – conţinutul memoriului pe care Rigas l-a trimis lui Bonapartc. Ultima frază dovedeşte ţelul imediat al lui Rigas: „în cazul în care va avea de gînd să le acorde ajutor, unul dintre greci va primi ordinul../' ctc. Acel „unul dintre greci” care „va primi ordinul” ctc. ar fi fost desigur Rigas, ambasador neoficial al neamului înrobit. El urmărea să fie chemat de către Bonapartc ca să-i poată expune planurile sale revoluţionare, dorinţele şi posibilităţile celor înrobiţi, şi să slujească drept legătură pentru a sincroniza răscoalele naţionale cu acţiunile francezilor „eliberatori”. Rigas începe demersul său chiar în luna iulie 1797 —cîtcva zile numai după debarcarea francezilor în Eptanez şi – aşa cum precizează ancheta austriacă – „cu ocazia proclamaţiei francezilor prin care aceştia arătau că urmăresc să elibereze naţiunea sa dc sub jugul tiranici”. Este vorba, desigur, dc renumitele proclamaţii ale generalului francez Gentili, care a debarcat în fruntea armatelor sale în Corfu la 18/29 iunie 1797.

LXXXV L c g r a n d – L a m b r o s, *Documente,* p. 64 — 65.

Proclamaţiile francezilor către grecii din Eptanez, semnate de generalul Gentili şi tipărite în limba franceză, italiană şi greacă, compuse după indicaţiile diplomatice ale lui Bonapartc şi scrise dc un filoelcn savant şi literat francez, academicianul dc mai tîrziu Arnault, atingeau coarda cea mai sensibilă din inimile grecilor:

„Fie să rcînflorească în voi virtuţile strămoşilor voştri!

• i ■

Rodaţi numelui dc Elen prima sa strălucire şi glorie, făcînd să-şi dobîndcască iarăşi vechea putere şi energie'

“...Francezii— spuneau proclamaţiile – vin să aducă libertatea „urmaşilor primului popor, caro a devenit ilustru prin instituţiile republicane (...) Franţa va stăpîni şi va păstra cu toată puterea drepturile pe care voi le aveţi – Franţa, care i-a dat Italiei Libertatea[4]'... Şi proclamaţiile, pline dc promisiuni elocvente, se închciau cu asigurarea oficială: „Vă promit în numele generalului Bonaparte şi al Republicii Franceze, care este a 1 i a 1 a n a t u r a I ă şi ajutorul tuturor popoarelor libere, mari şi însemnate binefaceri!../*

Aceste evenimente istorice, prezenţa francezilor pe teritoriile greceşti, instaurarea libertăţilor republicane în Epta- nez şi proclamaţiile „eliberatorilor” Italici precum că „vin să redea libertatea urmaşilor primului popor ctc.”, au urn- plut, dc un entuziasm extraordinar, inimile iubitoare de libertate ale grecilor, nu numai în

Eptanez, ci şi în celelalte regiuni învecinate şi în multe alte centre ale Diasporei greceşti, unde mesajul dc bun augur s-a răspîndit foarte repede. Odată cu ştirile îmbucurătoare purtate din gură în gură, soseau şi copiile exemplarelor din proclamaţiile lui Gentili, care circulau dc la unul la altul şi care se copiau – la rîndul lor —pentru ca să se răspîndcască mai repede şi să ajungă în toate cercurile patriotice. Antonios Koronios, prietenul

lui Rigas, instalat la Triest, î.şi procură imediat, de Ia conaţ ţionalii săi din Veneţia, o astfel de proclamaţie (la începutul lunii iulie), o copiază şi se grăbeşte să o comunice şi cercurilor patriotice de la Viena, unde faptul s-a comentat pe larg. Pasaje şi rezumate din proclamaţiile lui Gentili au fost publicate şi în gazeta greacă de la Viena *(Efemer is,* 3 iulie 1797, p. 611)[3].

Şi chiar dacă Rigas n-a cunoscut proclamaţia lui Gentili, este sigur că recentele evenimente din Eptanez îl determinaseră să întreprindă, în luna iulie 1797, demersul său către consulul francez din Triest şi către Bonaparte. El, care urmărea îndeaproape situaţia, era – graţie reţelei cunoscuţi- lor şi camarazilor săi – întotdeauna la curent cu toate evenimentele şi găseşte de cuviinţă, acum, să se lămurească asupra gîndurilor şi perspectivelor nutrite de francezi – şi să-şi orienteze în mod corespunzător activitatea.

Iniţiativa lui Rigas reprezintă acum marele secret al tovarăşilor săi de la Viena, care aşteaptă cu entuziasm rezultatele. Se pare, însă, că asemenea demersuri au fost întreprinse şi mai înainte, cît şi mai tîrziu.

Memorii şi apeluri către francezi, adresate de Rigas, nu ni s-au păstrat. Anchetatorii austrieci desigur n-au descoperit toate demersurile şi scrisorile lui Rigas. Au descoperit,

*

? Cf. V ranoussis, *Broşuri patriotice necunoscute*

ctc< p 151.

13 – Rigas – Un patriot grec din Principate

însă, şi pe această cale ni s-au păstrat, texte de asemenea natvnâ, redactate sub inspiraţia lui.

tu cercul tovarăşilor lui Rigas din Vicna se afla şi un Chiar funcţionar al lui Arghentis, F i 1 i p P e t r o v i c i, probabil sîrb de origine, om de cultură greacă, admirator şi adept devotat al lui Rigas, gata să-l însoţească peste tot, cu însufleţire, nerăbdător să vadă în Balcani—cu ajutorul şi după modelul francezilor – reînvierea „Republicii greceşti” pe care conducătorul ei o visează. Fiind tînăr, de 18 ani, şi entuziasmat de planurile de eliberare şi de cuvintele înflăcărate pe care le auzea, se ambiţionează să joace şi el un rol în această luptă. Citind ziarele vremii, cunoştea îndeajuns unele personalităţi marcante din Directoratul Francez, cărora încearcă să le încredinţeze durerile şi dorinţele celor înrobiţi, care şi-au pus acum toată speranţa în marea Republică a Franţei Revoluţionare. începe, deci, să scrie apeluri mişcătoare şi trimite lungi memorii la Paris. Memoriile lui Petrovici, cel puţin cele pe care le-a găsit şi le-a păstrat ancheta austriacă, se adresează abatelui Sieyès, personalitate de frunte în perioada revoluţionară, – însuşi Mirabeau îl socotea dascălul său –, cunoscut prin luptele sale publicistice şi politice, onorat acum, la 1797, cu înalte demnităţi, membru al Directoratului (ales în luna noiembrie 1797 şi Preşedinte al Adunării Naţionale) etc. Lui îi adresează tînărul patriot apelul său. Cu ajutorul profesorului său

de franceză, Gaspar Peters, îşi traduce în limba franceză scrisorile, şi prin intermediul unui comerciant cunoscut, le înmînează ambasadorului francez de la Basci (Bale – EIvcs ţia), cu rugămintea de a fi trimise la Paris. în aceste scrisori se revarsă întregul său entuziasm tineresc, admiraţia sa pentru Franţa, dorinţa înflăcărată de libertate şi democraţie, un adînc patriotism!

r,Nemuritor neam al Francezilor! Cu cine să vă compar? în zadar caut expresia. Coca ce aţi reuşit voi este mai presus de orice descriere! Sîntcţi superiori tuturor popoarelor cuno^ scute, nu numai în ceea ce priveşte înţelepciunea, ci şi datorită armatelor voastre victorioase care v-au sporit vechea glorie... Oricine dă înapoi în faţa voastră, totul cade sub lovii turile voastre!...

Vestiţi francezi, popor glorios! Sîntcţi binefăcătorii omeniri întregi şi duşmani juraţi ai tiranilor. De aceea, cctăţcne Director, ne adresăm dumneavoastră. Sîntem urmaşii ncmiH ritorilor care în vechime erau cei clintii pe tărîmul spiritului, aşa cum sînt astăzi francezii... Sîntem Greci! Ne ofilim, după cum ştiţi, de mult timp sub jugul robiei, printre barbari. Ştiţi că nu avem bărbaţi atît de dibaci, precum este Bonaparte, care a devenit nemuritor^..), aşa cum este Moreau... cum este Hoché...

Am vrea să realizăm un plan, însă cum? Sîntem lipsei de toate mijloacele necesare eliberării

noastre...”

Şi scrisoarea se încheie cu aceste rînduri patetic*-: ..Permu teţi-mi să vă spun că toate cele afirmate mai sus sînt sţră-: dania unui tînăr de 18 ani şi scriu dinadins numele meu, ca să fiu eu însumi victimă, dacă se întîmplă cumva vreo ncnor rocirc... învredniciţi-mă, cetăţene Director, cu un oarecare

răspunsf...) ca să-mi dau scama cum aţi primit această rugăminte stăruitoare şi dacă este posibil sau nu să realizăm ceva în această problemă...“

Această scrisoare a fost trimisă de la Viena la 17 iulie 1797 şi se ştie că a ajuns la Basci. Pctrovici însă, nerăbdător, a scris din nou în august 1797, rugind stăruitor să obţină un răspuns de la Paris:

„V-am scris, părinte (aşa îl numeşte acum pe abatele Sieyes), la data de 17 luna trecută... şi nu ştiu dacă aţi primit scrisoarea mea; însă nu mă pot linişti dacă nu aflau că scrisoarea mea v-a făcut vreo impresie; de aceea, vă rog foarte mult să mă onoraţi cu un scurt răspuns, imediat ce primiţi rîndurile mele.

Părinte, cunoaşteţi cît de crudă este tirania în patria mea!... Şi dacă vreun înţelept grec se gîndeşte la regimurile democratice ale trecutului şi trăieşte împilarea de astăzi a tiranilor, nu poate să nu se macine de turbare şi răzbunare! Nu trebuie, deci, să vă miraţi, dacă am sîngcle atît de aprins“...

înflăcăratul tînăr îşi dezvoltă ideile cu o argumentare care dovedeşte maturitatea politică a conducătorilor săi:

„Şi totuşi, cum poate Grecia singură să pornească o revos luţic fără un ajutor din afară, din moment ce un alt tiran ar putea interveni împotriva luptei noastre, şi astfel n-am scăpa de lanţuri? Nu! Dorim să fim Greci liberi ca şi strămoşii noştri! Sînt sigur că Rusia nu ne va privi nepăsătoare, că-şi va îndrepta mîna tiranică

împotriva noastră. Se va preface că ne ajută, şi în schimb ne va răpi din teritoriile noastre. Şi gîndiţi-vă că noi nu vom putea să luptăm împotriva unui nou cu man. De aceea, vă rog, din partea naţiei mele, să ne ajutaţi”...

în aceste fraze este concentrată toată experienţa amară a războaielor ruso-turce şi 'a promisiunilor celor două puteri.

Convingerea neclintită a celor subjugaţi, încrederea în forţele lor, gata întotdeauna de luptă, sínt evidente în final:

„Vă asigur, părinte Sieyés, că în puţine zile putem declanşa o mare revoluţie. Imediat ce revoluţia va izbucni, vom cuceri după aceea, cu puţine forţe, două-trei oraşe şi împlinindu-se aceasta, toată Grecia va scoate sabia răzbunării, ca să-l răpună pe Tiran!”[4]

Rigas nu pare să fi avut vreun amestec direct în redactarea memoriilor lui Petrovici. Este clar, însă, că în rîndurile acestuia sínt prezente gîndurile şi planurile lui. După cum, poate, unele din aceste apeluri sínt inspirate din propriile memorii, pe care chiar în acele zile – din iulie 1797—le trimitea ambasadorului francez din Triest şi lui Bonaparte.

Atitudinea faţă de Rusia, aş’a cum o arată fragmentele redate mai sus, sínt printre punctele demne de reţinut din memoriile lui Petrovici: „... un tiran străin ar putea interveni împotriva luptei noastre... Rusia nu nc va privi nepăsătoare... se va

preface că ne ajută şi în schimb ne va răpi din teritoriile noastre”... Tînărul epistolograf, care se temea de „noi lanţuri”, interpretează exact schimbarea radicală a stării de spirit

!C. Amantos, *Documente,* p. 125—129 şi 137 – 139.

produsa în intervalul ultimilor 5—6 ani (1792—1797). Spiritul nou care venea din Franţa a dislocat influenţa rusească. Rusia, în repélate rînduri, îi dezamăgise atît pe greci cit 4 pe celelalte popoare creştine clin Peninsula Balcanică. Patrio- ţii greci nu numai că încetaseră să spere în Rusia, dar chiar se temeau de ea. în maturitatea lor politică, îşi dau seama că puternica împărăţie a ambiţioasei ţarine Ecaterina (1762— 1796), cu promisiunile ei generoase de a-i ocroti pe „coreli-gionari^, nu avea în vedere decît interesele ei, realizarea planurilor sale. Dimpotrivă, ei cred că în Franţa, către care se întorc acum nutrind cele mai mari speranţe, şi-au găsit >,sora lor de lapte”, protectoarea fără gînduri ascunse,- „aliata natiirală şi sprijinitoarea tuturor popoarelor libere” în lupta comună împotriva tiranilor, pentru independenţa popoarelor. Nu era vorba, deci, numai despre faptul că gloria armatelor victorioase ale lui Bonaparte a umbrit faima lui Potém-kin. Dar în timp ce generalul francez se înfăţişează ca „eliberator al popoarelor”, simbolizînd Republica Revolu- *f*
ţionară a francezilor care „luptă împotriva tiraniei”, Rusia, dimpotrivă, întruchipează regimul absolutist al ţarilor[LXXXVI],

LXXXVI Maturitatea politică a patrioţilor iluminaţi n-a întîrzîat să descopere şi cătuşile pe care le pregătea „liberatorul popoarelor” Bonaparte. Rigas sărbătorise în 1797 „eliberarea” Italiei în versurile lui: „Vedeţi Italia cum şi-a primit libertatea...” etc. Foarte repede însă,

Vechile orientări ideologice către iluminismul francez influenţează acum şi noile orientări politice. Şi – moment într-adevăr demn de invidiat al istoriei greceşti – simpa ii’c ideologice şi politice faţă de Franţa republicană coincideau acum întrutotul cu interesele naţionale.

însă, această orientare a simpatiilor se limitează oarecum la intelectualii „luminaţi“ şi la conaţionalii animaţi de înalte idealuri, care trăiesc în marile centre ale Europei sau în cîteva oraşe cu o puternică burghezie, din Răsărit. Păturile populare stau în aşteptare consolîndu-sc cu cîntecul populai al vremii;

încă doar o primăvară
— în robie, în sclavie – încă şi această vară pîn'
din Moscova coboară ca să-nceapă lupta iară...

Pe de altă parte, spiritul anticlerical şi cunoscutele exage-? rări extremiste ale Franţei revoluţionare unesc clerul şi pe conservatori să-şi strîngă rîndurilc în jurul unor concepţii înapoiate şi învechite, organizîndu-se într-o adevărată opo^ ziţie reacţionară. Această opoziţie, cînd nu se declară des-: chis filoturcă şi adeptă a sclaviei acceptate, leagă visurile neamului de Rusia „coreligionară“. Politica filorusă, care avea o tradiţie îndelungată, cultivă acum, prin multiple eliberarea adusă de străini...“ (p. 221). Napoleon era deja pentru ei „duşmanul

în 1806, înfiăcaratul său adept care a scris *Elliniki Nomarhia* nota: „întoarccţi-vă urechile şi ochii voştri către Italia şi auziţi gemetele ei şi vedeţi lacrimile ei, ca să înţelegeţi ce vrea să spună

libertăţii“, aşa cum îl caracteriza acum .şi admiratorul său de altădată, savantul grec din Paris, Adamantios Korais.

mijloace, propaganda antifranceză antirepublicană, şi contrarevoluţionară. în afară de alte cărţi şi broşuri, o carte populară cu profeţii, faimosul *Agathanghelos,* sprijină în mod deosebit curentul filorus.

„Agathanghelos“ sau *Vedenia fericitului ieromonah Aga- thanghel* a reprezentat una din lecturile populare cele mai îndrăgite. Texte apocrife cu profeţii şi oracole despre destinul omenirii, şi mai ales despre destinul Constantinopolului, circulau încă din epoca bizantină, dar au cunoscut o difuziune mai largă în epoca postbizantină. „Vedenia lui Agathan- ghelos” continua această tradiţie reînnoind un gen literar destul de atrăgător, unind limbajul biblic al textelor profetice cu farmecul legendelor populare. Se înfăţişa ca o vedenie apocaliptică, scrisă, chipurile, în anul 1279 d.Hr., pe cînd în realitate, după cum sînteni în măsură să cunoaştem astăzi, era compusă în jurul anului 1750 de Theoklitos Poliidis, un cleric erudit, care trăia în coloniile greceşti din Europa. „Prezicea” cu exactitate toate cîte se întîmplaseră pînă în timpul său şi prescria viitorul – „sfîrşitul fatal al împărăţiei otomane”, „reînvierea Bizanţului” etc. – cultivînd credinţa în „neamul blond” al ruşilor.

Se spune că textul acestui apocalips popular, care

găsea un răsunet adînc în păturile largi, a fost tipărit acum la Viena de Rigas, prelucrat astfel îneît simpatiile pentru „nea-; mul blond”- al Ruşilor să se îndrepte în favoarea francezilor.

Se pare că ni s-a păstrat un exemplar al acestei ediţii atribuită lui Rigas. Este o broşură de format mic, elegantă (text bicolor, negru şi roşu, precum în cărţile bisericeşti), tipărită la Viena, în tipografia fraţilor Markides Puliu, dar fără nume de editor şi fără dată. A fost, desigur, o ediţie clandestină *(Profeţiile lui Agalkanghclos* preziceau şi sfîrşi- tul imperiului habsburgic, aşa că nu era posibil să fie tipărite cu aprobarea cenzurii austriaco). Oportunitatea apariţiei acelei ediţii în acele împrejurări este evidentă ■ şi ni se pare destul de elocvent faptul că ea a fost atribuită lui Rigas. Această ediţie (probabil prima) a lui *Agathcvnghelos*— apo- calipsul popular –, care a avut o largă circulaţie, atît în manuscris, cît şi tipărită (s-a retipărit de multe ori, mai tîrziu), a fost citită cu evlavie „ca un fel de codice divin, anun- ţînd mîntuirea sigură a creştinilor de sub jugul otoman”[6]. Din textul „profeţiilor”, unele paragrafe lipsesc în ediţia atribuită lui Rigas (greşeli, probabil, datorite copiştilor sau tipografilor). Nu se poate spune că e vorba de o „prelucrare” sau „falsificare” a textului original, datorită noilor

orientări

[0] *Profeţiile lui Agatlianghelos* au fost tipărite şi la Bucureşti, în 1838. Numeroase ediţii româneşti, apărute în diferite oraşe, confirmă răspindirca acestui text apocrif şi în Principate. Vezi Cornelia Papacostc a-D anielopolu, *Intelectualii români din Principate şi cultura greacă* (1821 – 1858), Buc. (Editura Emincscu), 1979, p. 132; cf. şi articolul aceleiaşi autoare *Les lectures grecques dans les Principautés roumaines,* în „Balkan Studics", XI (1970), p. 161-162, n. 21.

politice. Oracolele şi profeţiile, texte de obicei enigmatice, erau totdeauna susceptibile de mai multe interpretări, aşa că serveau acum deopotrivă şi noilor orientări de simpatie către francezi[LXXXVII]/

De asemenea, avem, se parc, indicii că şi unele vechi cîn- tcce patriotice, inspirate odinioară de promisiunile ruşilor, sînt prelucrate acum şi modificate ca să glorifice pe francezi.

Cîntecele patriotice şi revoluţionare înflăcărează inimile patrioţilor, dar dovedesc, în acelaşi

LXXXVII O corespondenţă trimisă de la Frankfurt (datată 30 mai 1798) şi publicată în ziarul Moniteur" din Paris (nr. 262, 10 iunie 1798), ne informează: „Des Grecs qui ont récemment parcouru quelques provinces de l'Empire ottoman, ont observé qu'en Macédoine il circule depuis quelques années une prophétie qui porte qu'en 1799 un grand Empire sera renversé. Les Grecs prétendent qu'elle annonce leur affranchissement. De là le respect, approchant de l'adoration, dont ils sont pénétrés pour Bonaparte, qu'ils regardent comme l'instrument désigné par le destin pour cette grande opération../[1]

timp, şi influenţa curentului filofrancez. Ele constitue – dacă ne putem exprima astfel – o armă nouă—, o adevărată armă de luptă împotriva tiraniei. Faimoasele cîntece ale revoluţionarilor francezi – *La Marseillaise, La Carmagnole, Ça ira,* şi altele – deveniseră semnalul triumfal al răscoalelor populare şi marşul victoriei pe cîmpurile de luptă. Admirate de prieteni şi de duşmani, au trecut repede graniţele Franţei, fiind cîn- tatc pe ascuns în toate cercurile patrioţitor şi adep н ideii de libertate.

De foarte timpuriu, încă de cînd trăia în ţările dunărene, Rigas avusese prilejul să înveţe cîntecclc revoluţionare ale francezilor. Deja în anul 1793, un cunoscut agent francez, instalat la Bucureşti, scria că multi greci îl cunoşteau şi-i cercau cîntcce revoluţionare franceze. Datorită relaţiilor sale strînsc cu francezii de aici şi graţie cunoscutei sale înclinaţii spre muzică, cît şi entuziasmului său, Rigas trebuie să fi fost printre primii care au învăţat şi au răspîndit aceste cîntcce[LXXXVIII]. Astfel au izvorît pateticele echivalenţe greceşti. *Marscillcisa* lui Rouget de Lislc:

> Allons, enfants de la patrie! le jour de gloire est arrivc...

şi-a găsit foarte devreme, cum se pare, corespondentul său, în versuri greceşti:

> Nainte, voi urmaşii Elenilor, timpul gloriei a sosit!...

LXXXVIII Cf. mai sus, p. 122- 123 şi l-56.

Rigas însă, compune nemuritorul său *Thurios* fără a imita un model străin. Marele său entuziasm se revarsă în versuri populare, care se cîntă şi se joacă în ritmul cunoscut al unui cîntec haiducesc:

Viteji feciori, voi bravii, să mal trăim cît vreţi
tot singuri, cum sînt leii, prin munţii pădureţi?

Mai bine-n libertate un singur ceas, decît sclavia să te strîngă, ani patruzeci, de gît!...

Altădată împrumută, de la originale străine, ritmul expresiv, adaptînd pe muzica lor versuri greceşti.

Legendara *Camiagnola.* pe atunci cunoscută pretutim? deni, temutul marş al ghilotinei, care entuziasma masele şi inspira groază adversarilor, nu ar fi avut nici un răsunet pentru lupta de eliberare naţională dacă ar fi fost tradusă „cuvint cu cu vînt”:

Madame Veto avait promis de faire égorger tout Paris.
Mais son coup a manqué grâce à nos canonniers!

Dansons la Carmagnole
— vive le son, vive le son —
Dansons la Carmagnole,
— vive le son du canon!...

Rigas n-avea ce să imite din aceste versuri. în acest ritm a compus, însă, triumfalul său *Imn patriotic:*

Toate popoarele luptînd dau cu tiranii de pămînt,
strigă iar glas de fier, de pedeapsă dreaptă pieri

Spre glorie aleargă

— toţi în foc, mîndri fii —

Spre glorie aleargă • – iar în foc, hai copii!

Popoarele care-ndrăznesc tot ce-i al lor redobîndesc.
Liber dînd nou impuls şi Italia s-a smuls,

spre glorie aleargă
— toţi în foc, mîndri fii – spre glorie aleargă
— iar în foc, hai copii!

în acelaşi mod, un cîntec gcnnan foarte răspîndit în epoca aceea, cunoscutul *Frcut cucii des Lebens (Bucuraţi-vă de viaţă)* i-a folosit lui Rigas ca motiv muzical potrivit pentru a întruchipa în versuri armonioase, apelul său patriotic: *„Ce mai aşteptaţi, / voi prieteni şi fraţi“ ?...*

în adunările patrioţilor, aceste cîntece înflăcărau inimile, exaltau entuziasmul revoluţionar. Primul loc, desigur, îl deţine *Thitrios,* care se bucura de cea mai largă răspîndire. Rigas atribuie o mare importanţă acestor cîntece: ele circulă lesne din gură în gură, vestind într-un fel programul revoluţiei, trezesc şi mobilizează conştiinţele, înflăcărează inimile, fiind mijlocul cel mai potrivit de propagandă revoluţionară. Erau proclamaţii vii, din moment ce erau singurele care puteau să circule în păturile cele mai largi ale maselor populare lipsite de cultură, unde cu greu ar fi putut ajunge – şi chiar dacă ajungeau, cu greu puteau fi citite – tipări-: turile revoluţionare.

Corespondenţa lui Rigas cu prietenii săi, împrăştiaţi în diferite centre ale Europei şi ale Răsăritului, a constituit o grijă permanentă şi o preocupare constantă în activitatea sa revoluţionară. Camarazii şi cei „iniţiaţi” îi scriu lui Rigas de pretutindeni ,şi-l pun la curent cu toate evenimentele, cerînd în acelaşi timp şi veşti de la el, despre progresul şi înfăptuirea marii sale opere, care urmărea un scop naţional comun. Colaboratorii apropiaţi trebuiau să-şi coordoneze activităţile, pe cînd alţi patrioţi, mai depărtaţi, aveau nevoie de un contact cît mai strîns şi de o catehază precisă pentru a-şi păstra entuziasmul nediminuat şi febra aşteptării. Pe lîngă aceştia, vechi cunoscuţi, compatrioţi şi prieteni, stabiliţi în diferite puncte importante ale Răsăritului, care ar putea participa la răscoala proiectată, trebuiau iniţiaţi şi catehizaţi metodic ca să fie, la momentul potrivit, puşi în contact cu reţeaua corespondenţilor. Toate acestea necesită o activitate neobosită, presupun multe şi diferite griji, nume-? roase pericole: ele constituie epopeea nevăzută a organizaţia ilor secrete.

Informaţiile sporadice şi puţinele dovezi pe care le-a des^ perit ulterior ancheta austriacă sînt singurele indicaţii cu privire la corespondenţa lui Rigas. Poliţia n-a găsit, atunci cînd l-a arestat, nici una din numeroasele scrisori pe care el le trimitea şi le primea regulat. A găsit numai un „registru autograf al corespondenţei sale“, după cum se spune în documente, un fel de carnet improvizat, se pare, cu cîteva nume şi adrese de compatrioţi şi prieteni, care locuiau

la Bucureşti, Iaşi, Constantinopol, lanina, Pesta etc. Poate că acest „regis-î

tru al corespondenţei” nu conţinea nimic esenţial. Altfel, avem tot dreptul să credem că Rigas l-ar fi distrus, deoarece nu s-a mai găsit nimic altceva care să-i fi îngreunat situaţia. Afară dacă am presupune că în catastifele sale ar fi rămas undeva uitată vreo pagină cu cîteva nume. Ancheta i-a considerat pe toţi cci notaţi ca membri ai „asociaţiei secrete” a lui Rigas şi agenţi ai acestuia în diferite centre din Răsărit. Se menţionează: la 1 a n i n a, negustorii Kolóros, Constantinos Papadimitri, Nichita şi loannis Hagivasilis; la Iaşi, loannis şi Gheorghios Mihail; la Bucureşti, Manolachi, Polizachi, Theodosie, Lambros, loannis Ceauşis,. Nicolatis, Stavrachis, Manassis, arhimandritul Ciril din Patra şi românii Ghcorghe Golescu şi Gheorghe Slătinianu[9]; la C o n s t a n t i n o p o 1, Vasilios Iconomu şi loannis Kapsulis; la Pesta, Rizos Dormusis şi loannis Ţukas.

Unele dintre aceste nume ne sînt cunoscute şi din alte informaţii, ele desemnînd persoane marcante ale epocii.

Dar „catalogul corespondenţei”, găsit în documentele lui Rigas, ar fi putut să se refere şi Ia unele afaceri comerciale – legate pur şi simplu de circulnţia publicaţiilor sale –, de aceea, poate, ca ancheta austriacă a crezut pe nedrept că a găsit catalogul membrilor „Eterici”. în acest caz, numele respective indică oamenii care răspîndeau în regiunile îndepăr-

[0] Despre identificări de nume şi persoane şi alte detalii, vezi lucrările deja menţionate ale profesorului Alex. E 1 i a n, *Conspiratori greci în Principate* (1935) şi *Sur la circulation manuscrite des écrits politiques de Rhigas en Moldavie* (1962).

täte cărţile lui Rigas şi celelalte tipărituri, oamenii care cunoşteau ţelurile sale, care serveau în mod conştient idealurile naţionale, ci fiind aceia prin care circulau, pe lingă publica^ ţiile „nevinovate” ce urmăreau luminarea naţiunii, şi publicaţiile revoluţionare care ar fi urmat. Este evident că, în aceste condiţii, este vorba de prieteni şi adopţi ai planurilor lui Rigas. Dealtfel, nu există, în această perioadă, alte probleme pe care să le conţină corespondenţa lui Rigas, în afară de pregătirea pentru izbucnirea hotărîtoare.

Conţinutul corespondenţei lui Rigas cu •prietenii şi colaboratorii săi, răspîndiţi în diferite puncte, ni-l dovedeşte în mod elocvent un fragment dintr-o scrisoare a lui, scrisă la 5 august 1797, de la Viena, şi adresată lui Antonios Koronios, la Triest:

... De la Bucureşti îmi scriu prietenii noştri, tcsalicni, epi-. roţi şi atcnicni; răcnesc ca leii ! îmi spun că nu mai este timpul pentru cărţi, ci trebuie să plec spre patrie şi să le anunţ ora plecării mele, deoarece şi ei pleacă în curînd spre locurile lor de baştină..“/[LXXXIX]

LXXXIX Documentele anchetelor au păstrat acest fragment tradus în limba germană: *„Aus Bukarest schreiben mir unsere Anhänger, Thessalier, Epiroten und Athener; sie brüllen wie die Löwen! sie sagen mir dass für Bücher keine Zeit scye; ich solle mich nach dem Vaterland einschiffcn und ihnen die Stunde meiner Abreise schreiben, denn auch sie reisen bald nach ihrer Heimat“* (Legrand-

Antonios Koronios (1770—1798), originar din insula Hios şi instalat la Triest, traducător al unor cărţi din literatura franceză şi germană, a fost intim colaborator al lui Rigas şi „de aceeaşi părere cu el în problemele Greciei'[1]. în cartea sa intitulată *Trepiedul moral,* Rigas indusese şi *Prii viul Navigator* al lui Gcssner[11], o traducere a lui Koronios. Pe amîndoi îi lega o prietenie intimă vădită de corespondenţa lor susţinută. Printre hîrtiile lui Koronios, la Triest, după neaşteptata arestare a lui Rigas (19 dec. 1797), poliţia aua striacă a descoperit cinci scrisori autografe ale patriotului tesalian, adresate prietenului său hiot. Nu cunoaştem decît foarte puţine lucruri despre conţinutul lor, adică numai cele menţionate de anchetă. Dar aceste indicii sînt atît de grăi-s toare! într-una din acele scrisori – cea mai veche, după cum se parc – Rigas îi trimitea o copie manuscrisă a cîntecului *Thurios* şi îi vorbea despre scrierile şi intenţiile sale revo-: luţionare. Prietenul său Koronios se entuziasmează şi, la rîndul lui, însufleţeşte cercurile patriotice din Trîcst deda-- mînd şi cîntînd în adunările lor apelul războinic: „Viteji fe-: ciori, voi bravii../' în iunie 1797, Rigas îl roagă pe Koronios să-i traducă Constituţia franceză sau să-i trimită textul la Viena. Trci-patru scrisori se referă la această traducere, într-o altă scrisoare, din iulie 1797, însoţită de rugămintea de a o înmîna Consulatului francez din Triest, Rigas trimite şi un memoriu adresat consulului francez Brechet şi lui Bona^ parte. în scrisoarea a cincea – ultima din serie – scrisă la 5 august 1797, Rigas îl ruga pe prietenul său să-i trimită continuarea

Lam- b r o s, *Documente,* p. 72).

Constituţiei franceze (primise deja prima parte)

P Vezi mai sus, p 1S0.

şi îl încredinţa că lucrează la Constituţia aşteptatei Republici greceşti, pe care proiectează să o publice în 70.000 de exemplare! în aceeaşi scrisoare, îi făcea cunoscut că a sosit momentul cel mare pentru hotărîta „ridicare”: „Din Bucureşti, prietenii noştri tesalieni, epiroţi, atenicni, îmi scriu...”; fierberea revoluţionară este în apogeu în toate cercurile patriotice: „răcnesc ca leii”—şi aşteaptă semnalul ca să pornească toţi, din toate părţile, să se întîlnească în patrie. ;,Nu mai este timp pentru cărţi... trebuie să plec spre patrie!”...

Gu aceeaşi nerăbdare l-am văzut anunţînd în coloanele ziarului *Efinicris,* că deja din primăvara anului 1797, „avea de gînd să plece de aici” (Vezi mai sus, p.168). Ce îl mai ţinea, prin urmare, încă, la Viena, îneît chiar prietenii săi să fie nerăbdători şi să „răcnească ca leii”? în iunie 1797 îşi terminase întreaga serie a hărţilor sale[XC], şi probabil nimic altceva nu-l mai ţinea legat. însăj în aceeaşi lună, cerea lui Koronios Constituţia franceză, ca să prelucreze Constituţia Republicii Greceşti. între timp ajunge şi vestea îmbucurătoare că francezii au debarcat (18/29 iunie 1797) în Corfu! Fără să-şi piardă timpul, Rigas îşi compune memoriile în „numele tuturor grecilor” către Consulul francez din Triest şi către Bonaparte (iulie 1797). Şi, în timp ce aşteaptă rezultatele demersurilor

XC Apariţia hărţilor a fost anunţată dc ziarul *Efimeris* din Viena (16 iunie 1797), p. 553 – 554.

sale, lucrează neîntrerupt ca să compună Carta Constituţională a patriei sale libere, la care visase de mult.

Clarificarea planurilor lui Bonaparte era, cum foarte just credea Rigas, o chestiune indispensabilă şi primordială – condiţie sine qua non. Şi nu o vedea reuşită decît printr-un contact personal. Acest contact cu Bonaparte îl pregătea, aşa cum am văzut, prin memoriile sale către consulul francez din Triest (iulie 1797). Se pare, însă, că Rigas aştepta zadarnic la Viena răspunsul mult dorit. După mărturiile celor anchetaţi – şi dacă spusele lor nu sînt uneori subterfugii intenţionate – Koronios a ezitat sau a amînat să predea consulului francez din Triest memoriul lui Rigas. Ezita oare să se apropie de poarta Consulatului francez fiindcă se temea de vigilenta supraveghere a poliţiei austriace? A amînat predarea scrisorii pur şi simplu aşteptînd un prilej mai favorabil (poate, lipsea consulul sau vreun alt intermediar al său de încredere) sau a fost împiedicat de alte motive, fiind departe de Triest, în acest interval? Nimeni nu poate să ne dea un răspuns satisfăcător. Totuşi poliţia a găsit mai tîrziu, în hîrtiile lui Koronios, memoriul autograf al lui Rigas[XCI].

Rigas trăieşte acum în febra marii aşteptări şi

XCI Faptul acesta nu este totuşi o dovadă sigură că memoriul nu a fost predat consulului francez. Este posibil, de exemplu, ca prietenul său Koronios să fie predat consulului o copie (mai ales dacă socotea că trebuie să corecteze sau să adauge ceva); este posibil de asemenea ca Rigas să-i fi trimis lui Koronios un-text grecesc, cu rugămintea de a-l traduce în franţuzeşte, de a-l scrie pe curat şi de a-l transmite consulului din Triest în bune condi- ţiuni. Dacă ne gîndim cum se redacta corespondenţa conspirativă sub vigilenta supraveghere a poliţiei austriaco – foarte de temut – ne putem lesne închipui că scrisorile şi memoriile lui Rigas, scrise

oamenii de încredere din cercul său aşteaptă cu entuziasm rezultatele demersurilor sale către Bonaparte, gata să-şi urineze conducăe torul, care se pregătea acum să plece în patrie şi să proclame ¡evoluţia. Dar zilele se scurgeau, şi nici un răspuns pozitiv nu. sosea din partea lui Koronios. între timp, la 1 septembrie 1797, au început în oraşul italo-austriac L'dinc – în partea de nord-vest a Triestului •— îndelungi convorbiri şi tratative, care aveau ca scop să cristalizeze noua situaţie creată în Italia, în Adriatica şi Marea Ionică, în urma victoriilor res cente ale lui Bonaparte, tratative care s-au terminat prin cunoscutul tratat de la Campo-Formio (17 oct. 1797).

în acest timp – dacă este adevărat ceea ce a relatat ceva mai tîrziu un ziar francez – s-a prezentat în secret, la Bonaparte, o delegaţie greacă, care a fost primită cu bunăs voinţă. Nu ştim dacă Rigas a avut vreun amestec în acest demers sau în alte demersuri anterioare, lucru puţin probabil. Nu se ştie de asemeni de unde veneau aceşti delegaţi, din cine era compusă această reprezentanţă naţională. Bănuim, însă, doleanţele şi, pe de altă parte, rezultatele demersului^ pe bucăţi mici de hîrtie, cu litere dese, greu de citit şi de o mie de ori îndoite, nu erau deloc prezentabile. Şi natural, atît Rigas cît şi' Koronios îşi dădeau seama de însemnătatea diplomatică pe care trebuia s-o aibă o cerere din partea unui întreg neam către puternica Franţă. Este şi mai probabil că, din motive de siguranţă, Rigas a trimis lui

Koronios memoriul în limba greacă, deoarece un memoriu scris în limba franceză trecea prin mai multe pericole pînă să ajungă, de la Viena, în inîinile lui Koronios, la Triest, toţi aduceau cu ei multe promisiuni pentru viitor, încurajări şi îndemnuri... Şi aceste promisiuni încurajatoare ale francezilor circulă şi se răspîndesc în toate părţile diasporei greceşti.

Aproape în aceeaşi perioadă, şi Adamantios Korais, savantul grec din Paris, scria către Napoleon, „cînd era încă general al naţiunii libere în Italia”, cerîndu-i – după cum el însuşi spune – „nădăjduita libertate a Greciei”. Nu avem ins formaţii despre alte demersuri, dar ne putem închipui spe-. ranţele pe care le nutreau cercurile greceşti şi filoelcnice din Paris (Korais, Stamatis, M-me Chdnier ctc.).

Cu puţin timp înainte, în primăvara anului 1797, ajunsese la Triest de la Mani, promontoriul extrem al Pelopones zului, fiul guvernatorului semiautonom al acestei regiuni, trimis de tatăl său Gianetos Grigorachis, ca să remită lui Bonaparte o scrisoare, în care se exprima tot entuziasmul maniaţilor pentru biruitorul generalisim al Italiei şi în care se declara că porturile din Mani ar primi cu plăcere navele franceze... Întîlnirea nu s-a realizat, deoarece pe atunci Bonaparte urmărea armatele austriece în strîmtoiile Stiriei. Scrisoarea maniaţilor a fost predată consulului francez din Triest, care s-a grăbit să o publice şi în ziare. După puţin timp, se îndreptau spre Mani, Dimos

Ştefan opoulos şi nepotul său, Nikolos, vechi maniaţi, colonişti ai Corsicii, care plecau acum în ţara strămoşilor lor pentru cercetări bos tanicc. O întîlnire a lor cu Bonaparte, la Milano, era îndeajuns pentru ca să dea călătoriei lor caracterul unei delegaţii dipkH matice.

ÎR acelaşi timp, un alt guvernator al sultanului, care se ambiţionează, poate, să joace rolul lui Pasvantoglu, stăpînitor al multor regiuni şi suficient de puternic, Ali-Paşa din E p i r, trimitea de la lanina (1 iunie 1797) o scrisoare către Bonaparte, plină de admiraţie şi însoţită de asigurarea devotamentului său către Franţa. Napoleon a dispus să fie publicată scrisoarea neaşteptatului său prieten, dînd ordine – către generalul Gentili din Corfu – să se stabilească strînse legături cu paşa din Epir. După cîtva timp, francezii au trimis în Epir pe generalul Roze şi la 13 iulie 1797, populaţia din lanina sărbătorea, fraternitatea între Republica franceză şi viteazul „urmaş, al lui Pynhus”!

Toate aceste acţiuni căpătau, de obicei, o largă publicitate, de aceea nu se poate ca Rigas să nu fi fost informat asupra multora din ele. Agenţii francezi, oficiali sau neoficiali, precum şi mulţi greci iubitori de libertate şi filofrancezi se străduiesc să răspîndească pretutindeni ştiri din cele mai încurajatoare pentru popoarele subjugate. Napoleon însuşi lasă uneori să se întrevadă intenţiile sale de a ajunge pînă în ţările greceşti.

Toate acestea nu puteau fi, însă, o dovadă sigură pentru adevăratele intenţii şi planuri ale politicii franceze. Rigas aştepta mereu un contact şi o întîlnire personală cu Bona- partc. Dar, mult mai nerăbdător, loan Mavro- g h e n i – membru al cercului său – nepot al omonimului domn al Moldovlahiei şi demnitar cîndva la curtea din Bucureşti, cunoscut lui Rigas încă de atunci[14], părăseşte

[n]. Vezi mai sus, p 44,

Viena în septembrie 1797, plccînd – prin Frankfurt – rpre Paris. Intenţia Ini era – după informaţiile[1] poliţiei austriaco – „de a se informa de la Directorat, dacă există speranţă sigură în ce priveşte ajutorul Franţei pentru eliberarea Greciei; dacă i se va da sprijin, va pleca imediat spre Răsărit pentru eliberarea Greciei; în caz contrar, se va înapoia la Viena”. între timp, Rigas nu pare să fi aşteptat rezultatele misiunii lui Mavrogheni.

Peste puţin timp se semna Tratatul de la Campo-Fonnio (17 oct. 1797). Francezii confirmau astfel faptul că pun capăt înaintării lor spre Răsărit, odată cu anexarea definitivă a Eptanezului. Napoleon părea că se grăbeşte să încheie acest capitol al ofensivei sale, ca*să se îndrepte, către alte direcţii. Politica sa răsăriteană nu se clarificase, ci dimpotrivă, acum apare ambiguă, cu toate promisiunile generoase făcute grecilor care vedeau cu uimire, dacă nu chiar descurajaţi, unele acţiuni contrarii din parte-i: amabilităţile

adresate lui Ali-Paşa din Epir puteau fi interpretate drept o încurajare pentru o eventuală răscoală. Inexplicabil însă pentru greci era faptul că „eliberatorul popoarelor” şi „uzurpatorul tiranilor” devine acum din ce în ce mai apropiat de Sultan, cu care întreţine cele mai amicale relaţii...

Cele spuse mai tîrziu de Rigas anchetatorilor, şi anume că ;,a abandonat definitiv planurile sale revoluţionare, fiindcă a aflat că Poarta se află în bune relaţii cu francezii”, nu sînt decît subterfugii deliberate. Această depoziţie a lui Rigas dovedeşte cît de mult era pus la curent cu maşinaţiunile diplomaţiei internaţionale, cum ştia să vadă în adevărata ei

lumină —dincolo de sentimentalism şi zvonuri intenţionate – politica adine interesată a Marilor Puteri...

Entuziasmul pasionat nu a întunecat gîndirea sa matură şi prudenţa sa politică. Vrem să credem că Rigas nu excludea posibilitatea unor dezamăgiri din partea lui Bonaparte, posibilitatea de a se lovi de nepăsarea lui sau de promisiunile sale goale. Şi vrem încă să credem că Rigas pornise hotărît sâ forţeze situaţia! Cobora în Grecia ca să declanşeze o răscoală, fie şi locală, să formeze un stat independent, fie şi restrîns, să proclame lumii – „să strige cu voce tare înaintea lumii întregi“ —■ reînvierea din morţi a „Republicii greceşti“, să obţină —• şi de acest lucru nu s-a î doit deloc – solidaritatea tuturor popoarelor libere din Europa „iluminată“, forţîndu-l .astfel pe Bonaparte şi pe f incezi să-şi fixeze poziţia. Era sigur că va atrage de partea răwrătiţilor Republica Franţei, „sora dulce“ a Democraţiei elenilor. Cu armatele biruitoare ale francezilor, declaraţi '„antitirani”, şi cu „armele răzbunării şi ale deznădejdii“ ale celor subjugaţi, Rigas spera să doboare tirania barbară a Sultanului...

PLECA REA ÎN GRECIA ŞI PROCLAMAREA RE-Î VOLUŢ1EI era pentru Rigas ultimul pas hotărîtor. Cercul tovarăşilor şi al adepţilor, de la Bucureşti pînă la Viena şi la Triest, era de mult pus în mişcare. Patrioţii ne-: răbdători „răcnesc ca leii” şi aşteaptă semnalul ca să pornească la acţiune (cf. p. 208). în diferite centre ale Răsăritului grecesc, nerăbdători şi ei, aşteaptă „iniţiaţii”. Primele nuclee de luptători erau pregătite. „Vulturii” nesupuşi din munţi şi „lupii de mare” din insule, forţele neamului totdeauna gata de război, urmau să constituie imediat detaşamentele de şoc, ca să vină după ei, „cu armele răzbunării şi deznădejdii”, batalioanele raialelor răsculate. Mai spre nord, Pasvantoglu proclamase din nou răscoala. Atotputernic şi ameninţător, acţionează de la Dunăre pînă în Tracia[XCII], controlează drumul spre Adrianopol şi

XCII Rigas era, desigur, la curent cu toate acestea. Nu este intim* plător, poate, şi faptul că în marca sa Hartă a Eladei, alături de munţii Rodopci, în Tracia – punctul cel mai înaintat al frontului lui Pasvantoglu – a scris: *„Aici sîut cuibăriţi Ghirgializii''*\ Aceşti faimoşi rebeli sînt lăudaţi de Rigas şi în *Thurios* (vezi în Anexă, versul 113 şi notele 10 şi 16.

ameninţă serios tronul sultanului.

Pregătirile lui Rigas, după recrutarea adepţilor, ţ'ntesc acum la aflarea mijloacelor economice, la modalitatea de colaborare cu Pasvantoglu şi cu alţi răsculaţi, la asigurarea mai ah > a ajutorului Franţei, şi înainte de toate, la pregătirea regimului politic, potrivit, care ar urma să se instaureze imediat după revoluţie.

Mijloacele financiare, cel puţin pentru prima fază a revoluţiei, nu lipsesc. Dealtfel, elinismul înfloritor din Dia>pora a fost întotdeauna – şi pe vremea lui Lambros Katzonis, puţin mai înainte, şi acum – marele sprijinitor financiar al luptei de eliberare.

în ceea ce-I priveşte pe Pasvantoglu şi pe ceilalţi apostaţi eventuali, cu toate că unele zvonuri au existat, nu cunoaştem dacă relaţiile lor cu Rigas au ajuns pînă la înţelegeri concrete. Asistenţa mutuală de luptă, în orice caz, nu era greu de realizat. Acţiunea unuia putea sluji, fireşte, celuilalt.

Ajutorul francezilor – condiţie primordială – depindea de contactul şi întîlnirea lui Rigas cu Bonaparte, întîlnire pe care primul o avea în programul său şi continua s o aştepte.

Pregătirea regimului politic – pe care l-ar fi aplicat statul independent din regiunile răsculate —- este acum preocuparea principală a lui Rigas,- carc-i absoarbe aproape toată gîndirca şi grija în lunile de vară ale anului 1797. El îi atribuie o mare importanţă,

acordîndu-i întîietate, fiindcă preparativele în acest domeniu – deşi biografii lui şi istoricii n-au dat mare atenţie acestui fapt – erau direct legate de concepţia sa politică.

Rigas se afla încă în Ţara Românească cînd pentru prima dată studia Carta constituţională, proiectele şi dezbaterile Adunării naţionale a Franţei revoluţionare. Dealtfel, toate aceste texte au apărut şi în coloanele ziarului grec *Efimeris* din Viena (1791). De la Consulatul francez din Bucureşti, Rigas îşi procurase deja aceste texte. Acum la Viena, stră- duindu-se să redacteze statutul aşteptatei Republici elene, cere lui Koronios – în iunie 1797 – să-i trimită Constituţia franceză mai recentă, cea din anul 1793, Un alt text (probabil Constituţia din 1795) i-a fost procurat, în sfîrşit, de către prietenul său Pulios, şi a lucrat fără răgaz, toată vara aceea, ca să reînvie, după modelele franceze „legile lui Licurg şi ale lui Solon”, să cristalizeze visul său, să stabilească forma şi organizarea noului regim, să întemeieze pe fundamentul Legilor şi Drepturilor naturale, suveranitatea poporului şi funcţionarea guvernării democratice. „Deoarece şi anarhia seamănă cu sclavia”, după cum cl însuşi declarase în nemuritorul său cîntec *Thurios* (vers. 27). Cînd era gata, în toamna anului 1797, tipăreşte textele acestea în mii de exemplare şi se pregăteşte să părăsească definitiv Viena, ducînd spre pas trie cu dînsul tot acest material.

Manifestul revoluţionar al lui Rigas a fost pregătit în secret la tipografiile fraţilor Puliu şi s-a tipărit, pe ascuns, în două nopţi consecutive, sub supravegherea neîntreruptă a lui Rigas, în 3.000 de exemplare, în luna octombrie 1797. Era o foaie de format mare (în patru pagini), care începea cu lozincile cosmogonici anului 1789, *„Libcrtate-Egalilate-Fra-. t entitate”*, şi cu emblema noului stat şi regim. Textul cuprindea o înflăcărată Proclamaţie, la început, apoi Constituţia noului stat şi regim, şi la sfîrşit, cîntecul războinic: *Thurios.*

Proclamaţia nu era numai o înflăcărată chemare la răscoală, ci proclama unirea tuturor popoarelor, „cita *gem sub insuportabila tiranic a despotismului otoman”,* creştini şi musulmani, *„fără nici o deosebire de religie”*, şi totodată urmărea să proclame înaintea lumii întregi sfinţenia scopurilor sale de eliberare, „s/t *proclame în faţa omenirii, cu glas de tunet, drepturile sfinte şi neîntinate”* ale unui popor care s-a jurat că-şi va zdrobi lanţurile, *„să ridice voiniceşte grumazul împovărat, şi înarmîndu-şi cu dîr- zcnic braţele sale cu armele răzbunării şi ale deznădejdii”*; să zdrobească tirania sultanului, *„reînviind libertatea strămoşilor glorioşi!..”*

înşirarea revoltată a cruzimilor tiraniei se încununează cu aceste chemări de un patetism dramatic:

•— *Cerule ! hi eşti martorul nepărtinitor al acestor*

crime...

— Soare! tu vezi în fiecare zi aceste nelegiuiri sălbatice...

•— Pămîntule ! tu eşti udat neîntrerupt de şuvoaiele sîngelui nevinovat.

Cine îndrăzneşte să mă contrazică? Cine este tigrul care ar putea să încuviinţeze atitea nelegiuiri? Să vină înainte, şi va avea ca duşman ţoală Omenirea, care plinge fard glas piraiele de sînge vărsat pe nedrept !".

După această declaraţie, urma textul *Constituţiei*^ intitulat : *Noul guvernământ al locuitorilor din Rumeli*[2]*, din Asia Mică, din insulele medileraniene şi din Vlahobogda- nia (= Ţara Românească şi Moldova).*

Textul Constituţiei era precedat – după modelul Constituţiilor franceze – de Drepturile omului şi ale cetăţeanului (în 35 articole).

„Se proclamă în mod solemn următoarea Declaraţie a preţioaselor drepturi ale omului şi ale cetăţeanului liber." Textul începe cu *„drepturile naturale** ale oamenilor, „pe care nimeni pe pămînt nu are voie să le răpească (art. 1). Drepturile acestea naturale, sînt: a) Egalitatea: „toţi oamenii sînt egali de la natură" (art. 2); egalitate între ei, indiferent dacă sînt creştini sau turci, şi egalitate în faţa legilor. – b) Libertatea, personală şi naţională (art. 2 şi 9), libertatea gîndirii, a credinţelor

religioase, libertatea întrunirilor etc. (art. 7). – c) S i g u r a n ţ a personală, şi protecţia legilor „împotriva opresiunii şi abuzului guvernanţilor” (art. 2, 8, 9). – d) Dreptul la proprietate (art. 2, 16, 19) etc.

[3] *Ritmeli:* termen administrativ otoman pentru regiunea din sudul Balcanilor, locuită dc greci.

Se desfiinţează servitutea; vinderea şi cumpătai ea oamenilor: „nimeni nu se poate vinde pe sine, nici nu poate fi vîndut, fiindcă persoana lui nu aparţine numai lui însuşi, ci şi Patriei”! (art. 18).

Se decretează că „Toţi, fără excepţie, au datoria să ştie carte”! „Patria va înfiinţa şcoli în toate satele pentru băieţi şi fete” (art. 22).

Se declară anularea datoriilor vechi: „da-* torii contractate cu cinci ani în urmă, pentru care în acest interval s-a plătit dobîndă împrumutat orilor”, nu se mai plătesc. Noul guvern anulează toate aceste datorii, datorate de cetăţeni sau de comunităţi (art. 35). Ştergerea datoriilor este însoţită de o scrie întreagă de măsuri şi prevederi sociale şi de solidaritate naţională (art. 21, 34 ctc.).

în sfîrşit, după enumerarea drepturilor cetăţeanului, se recunoaşte că: „Opoziţia fiecărui cetăţean, atunci cînd este asuprit şi nedreptăţit, este rezultatul drepturilor sale expuse mai sus” (art. 33). însă, dacă,

opoziţia împotriva asupririi şi nedreptăţii reprezintă „dreptul” fiecărui cetăţean, revoluţia pentru desfiinţarea tiraniei nu aparţine numai „drepturilor”, ci şi „îndatoririlor” cetăţenilor liberi. Şi această patetică Declaraţie „a drepturilor preţioase ale omului şi ale cetăţeanului liber” se încheie cu articolul 35, care încununează „drepturile naturale” ale oamenilor cu datoria patriotică cea mai înaltă, a cetăţenilor liberi: *„Cînd guvernul asupreşte, violează, dispreţuieşte drepturile poporului şi nu-şi apleacă urechea la plîngcrilc lor, atunci, poporul,*

fiecare din fiii lui, să declanşeze reiolulia, să pună mina pe arme şi să-i pedepsească pe tirani. Este dreptul său cel mai sfînt şi cea mai sfînt ă dintre toate datoriile sale“!... El însuşi îşi baza revoluţia pe aceste principii.

După *Drepturile omului* urmează Constituţia propriu-zisă, organizarea şi funcţionarea regimului, definirea,-distincţia şi competenţiile autorităţilor, etc.

Din cele 124 de articole ale Constituţiei, care urmează – în majoritate ad literara—originalele franceze, sînt interesante modificările şi adaosurile făcute de Rigas, ca să fie adaptate condiţiilor locale ale vremii.

Trebuie de asemenea să semnalăm extinderea pe care Rigas prevedea s-o capete mişcările de eliberare şi proiectele de reformă democratică.

El întrevede un stat liber, care va lua locul imperiului otoman, pe tot teritoriul de influenţe greceşti – de la Dunăre pînă la „Insulele Mcditcraniene”, şi de la Adriatica şi Marea Ionică pînă în Asia Mică – şi care se va numi *Republica Greacă* (art. 1, 2, 7 etc.). Semnificativ este titlul Constituţiei; care este destinată *„locuitorilor din Rumeli* (= din peninsula greacă), *din Asia Mică, din Insulele Medileraniene şi din Vlahobogdania“* (= Ţara Românească şi Moldova).

„R epublica Greacă *este* una, *cu toate că în sinul ei cuprinde diferite naţii şi religii...; esie* indivizibilă, *cu toate că fluvii şi mări despart regiunile ei...”* (art. 1).

*„Poporul suveran sini toţi cetăţenii stalului acestuia, fără deosebire de religie şi limbă, Greci, Bulgari, Albanezi, Români, Armeni, Turci şi oricare alic naţii*** (ari. 7).[3]

Optimist în prevederile sale, Rigas nădăjduieşte, pare-se, ca în ziua de 1 mai 1798 – abia şase luni după plecarea sa de la Viena – să efectueze, în ţinuturile eliberate, primele întruniri regionale pentru constituirea Adunării naţionale (art. 20; comp, şi 32).

Este evidentă înflăcărarea patriotică a lui Rigas atunci cînd îsi aşterne gîndmilc pe liîrtie. Formularea aridă a textului juridic a articolelor Constituţiei se transformă adeseori în proclamaţie patriotică şi cateheză democratică. El are simţămîntul că nu c un simplu legislator, ci că sparge greaua piatră de mormînt pe care îndelungata tiranie a aşezat-o ca să

reînvie Libertatea şi Patria „strămoşilor glorioşi“! Legiferează şi visează în acelaşi timp, însufleţit parcă dc entuziasmul unui Moise, care coboară să dăruiască poporului său ales poruncile şi vestea mîntuirii şi a învierii sale din morţi:

„Declaraţia Drepturilor Omului şi Carta aceasta constituţională să fie gravate pe plăci d c aramă .$:• *să fie aşezate pe locul adunării Corpului Legislativ; să se facă*

2 în *Drepturile omului* (art. 34) Rigas a tradus textul respectiv din originalul francez *(Cînd un singur cetăţean al statului este ne* dreptăţii şi statul întreg* etc.), dar a adăugat: *nimeni nu poate spune că cutare tară sc războieşte şi mi mă priveşte, fiindcă cu sini liniştit în ţara mea, ci: cu sini atacat, cînd cutare tară suferă.,. Bulgarul trebuie să acţioneze cînd suferă Grecul, şi viceversa, iar amrndoi pentru Albanez şi Român**.*

tipii asemuitoare şi să fie puse în toate oraşele, orăşelele şi .satele Republicii, în piaţa lor centrală, pentru ca fiecare cetăţean să vadă, în fiecare ceas, în ce constă tezaurul libertăţii *sale mult dorite” !.,.* Acesta este ultimul articol – poruncă şi patrimoniu —• al Constituţiei sale (art. 124).

în *Anexă,* după textul Constituţiei, sc stabileşte d r a- pelul Republicii elene: negru, alb şi roşu – „culoarea roşie înseamnă purpură imperială şi independenţa poporului grec...; culoarea albă înseamnă nevinovăţia cauzei noastre drepte împotriva tiraniei; negrul înseamnă moartea noastră pentru Patrie şi Libertate”. Sc hotărăşte de asemenea şi emblema naţională, „măciuca lui Heracle cu trei cruci pe deasupra”, uniforma ostaşilor greci, cu reînvierea coifului glorios etc.

, La încheierea imprimatului erau tipărite strofele faimosului Th u r i o s: *Viteji feciori, voi bravii, să mai trăim, cit vreţi!.,.* Prezenţa unui cîntec, la sfîrşitul textului Constituţiei, nu a rezultat dintr-o vanitate poetică. Pentru că *Thu- rios,* după cum am văzut, n-a fost altceva decît o proclamaţie în versuri, un apel la răscoală şi un manifest revoluţionar, program politic şi catehază democratică. Uşor de învăţat pe de rost şi uşor de cîntat, *Thurios* era destinat să fie răs< pîndit cît mai larg şi să aibă un ecou mai adînc în masele populare.

Manifestul revoluţionar al lui Rîgas a fost primit în

cer-? curile prietenilor şi adeptilor săi cu mult entuziasm. Chiar

15 – **Rigas – Un patriot grec din Principate**

dacă s-au distribuit puţine exemplare înainte de plecarea sa, – fiindcă avea de gînd să le ia cu el—, ele au fost totuşi difuzate cu repeziciune în toate direcţiile. în cercul patrioţilor din Viena a fost citit de mai multe ori înir-o noapte „în auzul tuturor** – şi a circulat prin mai multe inîini. Ancheta efec= tuată de autorităţile austriece, după arestarea lui Rigas, a constatat că exemplarele manifestului au fost trimise la Constantinopol şi la Smirna, la Pesta şi la Semlin. Se parc că şi la lannina. Mai multe informaţii ne asigură că un număr de exemplare au circulat în ţările dunărene. Desigur au circulat şi în multe alte centre din Răsăritul grecesc, dat fiind că Patriarhia de la Constantinopol s-a aflat obligată să dea o circulară[4'] specială, ca să împiedice, cu aforisme şi blesteme, răspîndirea acestei publicaţii subversive. între timp, patrioţii stau nopţi întregi ca să copieze textul cu mîna, în vreme ce la Pesta, cîtcva zile mai tîrziu, un erudit entuziast şi editor de cărţi, cipriotul loan Caratzas (1767—1798), încearcă să-l dea la tipar, ca să contribuie, prin rcimprimarea textului, la o răspîndire şi mai largă a lui. Reimprimări asemănătoare s-au făcut, se pare, şi la Leipzig, de unde au fost transmise în Moldova şi în Ţara Românească, precum şi în alte regiuni ale imperiului otoman.

Dar partea cea mai mare din aceste imprimate, Rigas a ascuns-o în lăzi, pe care le-a trimis la Triest, de unde urma să Ie ia cu el, coborînd spre Grecia.

între timp, Rigas prelucrase şi predase pentru publicare ’ la tipografia lui Pulios şi textele unei alte

broşuri care i-ar

fi fost folositoare în patrie, şt anume un manual pentru ostaşii săi. Ştia că acolo nu va găsi tipografii...

Manual militar, sau simplu *Manual* (în greceşte Enkott pion = Vademecum) se intitula a doua broşura revoluţionară a lui Rigas. Conţinutul ei principal era o culegere de reguli militare, traduse sau spicuite dintr-un manual contemporan german de arta militară (a cunoscutului de atunci M arse lia 11 von Khevenhullcr) şi destinată, fireşte, să-i înveţe pe revoî luţionari unele reguli ¡privitoare la organizarea armatei, la formarea şi administrarea unui corp militar şi la tactica bătăliei. însă Rigas nu se mulţumeşte să dea camarazilor săi de luptă reguli seci. I)c aceea, ca instructor republican ce era, însoţeşte aceste reguli de un text potrivit, de o ca tes heză democratică.

Cateheza democratica a lui Rigas era un text întru totul revoluţionar, după cum îl caracterizează anchetatorul ausr triac („ein ganz dcmokratischen Katcchismus“).

Cărţi şi broşuri cu un asemenea conţinut, în diferite versiuni, au circulat atunci foarte mult în Franţa, dar şi în alte ţări *(Catéchisme républicaine, Calechismo dcll' uomo libero* l'rciheits Katcchismus* etc.). O asemenea cateheză, în limba franceză şi ungară, a circulat şi la Pesta, în 179-l, şi a fost plătită cu viaţa do autorul ci, Ignatic V a r t i n o-i viei (1755—1795), cunoscut revoluţionar pe atunci[5].

„ Vezi D. S i 1 a g i , *Jakobincr în de” îlabsbitrger-Alonaichie,*

Vicna, 1962, p. 2G8 – 213. – CL mai jos, p. 257-258.

După părerea noastră, Rigas a avut ca model, foarto pro? babil, cateheza franceză cea mai răspîndită pe atunci, tipărită şi retipărită de mai multe ori (în proză dar şi în versuri!) şi tradusă în mai multe limbi, *Catehismul republican* al lui La Chabeaussiere (1752—1820). Paralel cu Rigas, cain în aceeaşi perioadă (vara sau toamna anului 1797); Grecii din Veneţia, cînd au ajuns aici francezii, au tradus şi au tipărit lucrarea lui Chabeaussiere, intitulată (în greceşte): *Catehism al omului liber,* adică *Catehism democratic, necesar pentru fiecare om liber,* etc. (Veneţia 1797, editor N. Glykys din lanina)[5]. Compus în întrebări şi răspunsuri, catehismul acesta începe cu definiri foarte instructive şi destul de caracteristice:

C7/4L’ *eşti? – Sînt om, grec prin naţie, liber din natura, democrat prin voinţa; născut ca să iubesc aproapele şi să servesc Patria; să trăiesc din munca mea, să detestez sclavia şi orice ti ian ie şi să mă supun cu toată inima Legilor democratice*

Un astfel de text a intercalat şi Rigas în *Manualul* său destinat militarilor, adăugind în acelaşi timp, paginilor sale . şi două marşuri: unul pe muzica *Carmagniolei* franceze:

> Toate popoarele luptînd dau cu tiranii de pămînt...

[3] Vezi mai sus, p. 173. Cf. V r a n o u s s i s, *Les {imprimerie* venitiennes et les premiers livres grecs,* p. 519.

[6] Vezi Rigas Vclestinlis Fer cos, *Opere complete*^ ed. Vranoussis, Atena, 19G8, voi. II, p. 748—759.

iar celălalt pe muzica cunoscutului cîntec german al vremii *Frcul cuch des Lcbcns*[7]*.* Sînt marşuri de război, pe care nă-< dăjduieşte să le cînte cît de curînd, conducînd el însuşi **la** bătălie bat a lioanele revolut ionarilor!...

Rigas n-a aşteptat să sc termine tipărirea acestei broşuri, O încredinţează prietenilor săi tipografi, fraţii Pulios, şi se grăbeşte să părăsească Vicna. Ceruse şi primise deja paşaportul la 1 decembrie 1797, ca să plece – ca negustor – la Triest, şi de acolo să sc îmbarce pentru Turcia,.,

Lăzile cu imprimatele clandestine, pe care voia să Ic ia **cu** cl în patrie, le-a încredinţat casei de comerţ a prietenului său credincios Arghentis, ca să fie expediate – cu o altă încărcătură comercială, după cum se pare, pentru a nu provoca nici o bănuială – la Triest, la casa de comerţ a lui Anton Nio- tis, cu care Arghentis întreţinea frecvente legături comerciale. Tînărul funcţionar al lui Arghentis şi devotat prieten al lui Rigas, cunoscutul Filip Petrovici, s-a ocupat de trimiterea lăzilor la vamă şi de expedierea lor. Erau trei lăzi care au ajuns cu siguranţă la destinaţie. înainte de a pleca şi el de Ia Viena, Rigas a scris devotatului său prieten Anton Koro- nios, Ia Triest, să

grăbească primirea lăzilor de la Niotis şi să le păstreze pînă va veni şi el însuşi acolo.

î Vezi mai sus, p. 204—205.

Aceasta a fost scrisoarea fatală! Koronios era plecat la Zara şi Kattaro, în Dalmaţia învecinată, pentru afaceri comerciale, iar scrisoarea a căzut în mîinile asociatului său comercial (sau şeful întreprinderii), Diniitrie Iconomu din Ko- zani...

Trădarea l-a ajuns pc Rigas pe cînd făcea penultimul său pas... Diniitrie Iconomu, din prea mare zel, probabil pentru bunul mers al afacerilor sale, s-a grăbit să deschidă scrisoarea şi să preia lăzile care erau destinate asociatului său. S-a înspâimîntat, însă, văzînd ce „marfă“ conţineau! Fie ca să scape de orice răspundere, fie ca să scape astfel de asociatul său, însuşindu-şi partea acestuia, fie ascultînd impulsurile sufletului său întunecat, satanic, după cum îl descriu contemporanii săi – adopţi ca şi adversari ai lui Rigas –, lacom, crud şi aspru în toate, a luat calea pretoriului, pentru a denunţa poliţiei austriace acţiunile revoluţionare ale compa-j trioţilor săi...[8] Urmările au fost tragice.

[s] Grecii din această epocă, ca şi generaţiile următoare, au uitat multe detalii din viaţa şi martiriul lui Rigas, chiar şi numele tovarăşilor săi, citaţi de multe ori în mod vag şi confuz. Toţi însă, din toate colţurile Diasporei greceşti, au aflat şi au reţinut circumstanţele trădării şi numele trădătorului! Documentele arhivelor austriece au venit să confirme pe deplin tradiţia.

A RESTAREA LUI RIGAS LA TRIEST a avut loc imediat după sosirea sa de la Vicna, în 19 decembrie 1797[XCIII], seara tîrziu, la hotelul unde poposise. Poliţia austriacă, anunţată fiind, aştepta sosirea sa. Nebănuind nimic Rigas s-a pomenit pe neaşteptate cu agenţii poliţieneşti, care îl căutau. După ce i-a fost confirmată identitatea, doi s-au instalat în camera sa ca să-l supravegheze, iar ceilalţi au plecat în grabă să anunţe Comandamentul.... Visul vieţii sale, speranţele multiseculare ale poporului său subjugat, care tindeau să devină realitate, s-au prăbuşit brusc. într-o singură clipă, opera atîtor oameni, atîtor ani, atîtor osteneli şi atîtor sacrificii s-a sfărîmat în prăpastia pe care a deschis-o,- pe neaşteptate, trădarea!... Cu sînge rece, după primul şoc,- în tulburarea primelor minute pînă să fie anunţat Comandamentul şi să sosească alţi poliţişti, Rigas a reuşit, pare-se, să distrugă orice act compromiţător, pe care îl avea asupra ui şi în hîrtiile sale. Poliţia deţinea, însă, în mîinile ei „corpul delict“: lăzile cu imprimatele revoluţionare şi scrisoiile ui

XCIII Toate datele, provenind din documentele arhivelor austriece, sînt date după calendarul gregorian.

Rigas către Koronios.

Autorităţile austriece au acţionat fulgerător. L-au arestat şi l-au adus din Dalmaţia pe Koronios, pe cînd la Viena s-au operat imediat numeroase arestări, care s-au extins pînă la Pesta. Stăruitor şi chinuitor au început interogatoriile... Deşi izolat, păzit de gardieni, Rigas încearcă să trimită pc ascuns de la Triest o scrisoare la Viena. îi informa pc prietenii de acolo ce anume a susţinut în depoziţiile sale, şi le dădea indicaţii să intervină pe lingă cîtcva persoane influente, cunoscute lui, din Viena. însă scrisoarea a căzut în mîinile poli- < ţiei, pe cînd şi destinatarii ei erau deja în închisorile Vienei, unde şi Rigas era acum aşteptat.

Aatorănirea lui Rigas aîntîrziat transportarea sa la Viena. Din rapoartele Poliţiei am aflat că în seara zilei de 30 decembrie, lui Rigas i-au fost puse lanţuri la mîini şi la picioare, pregătindu-I de plecare, în zorii zilei, spre Viena, unde ministrul de Interne şi al Poliţiei, von Pergen, se ocupa acum personal de lămurirea „complotului”. împăratul însuşi era pus la curent cu toate, urmărind pas cu pas mersul anchetei... în noaptea aceea, cel care scrisese versurile profetice: *Mai bine-n libertate, un singur ceas, decît / sclavia să te siringă, ani patruzeci, de git,* în ciuda strînsei supravegheri şi a lanţurilor care îi îngreuiat! mîinile – a găsit puterea să scoată de sub pătură un mic cuţit, pe

care izbutise să-l ţină ascuns în patul închisorii sale, şi să şi-l înfigă de mai multe ori în piept şi în abdomen! Dar, cu toate*loviturile, pe care Rigas şi le-a dat, încercarea de sinucidere nu a izbutit! Datorită îngrijirilor pc care medicii şi infirmierii chemaţi în grabă de autorităţi le-au dat imediat, leul rănit, care trăgea să moară; şi-a simţit iarăşi marca sa inimă bătînd.

Indispensabila îngrijire medicală a întîrziat, cum era de aşteptat, pentru mai multă vreme, transferarea lui Rigas Ia Viena. Neliniştit ca întotdeauna pentru soarta sa, şi mai ales pentru soarta planurilor sale, încă bolnav, Rigas a reuşit, în ziua de 3 februarie 1798, să scrie de pe patul durerii şi să trimită o însemnare către consulul francez din Triest! Scrisoarea a ajuns la destinaţie. Scrisă, nu se ştie cum, poate pe un crîmpci de hîrtie sau de stofă, greu de citit, se pare, scrisoarea îl informa pe consulul francez că ’expeditorul ei a slujit cîndva ca interpret la Consulatul francez din Ţara Românească, că a fost arestat de către autorităţile austriece pe cînd cobora de la Viena, ca să-i predea cîteva scrisori, pentru consul însuşi şi pentru Bonaparte, şi, natural, îi cerea să intervină[XCIV]. Brechet,

XCIV Rigas reamintea, desigur, lui Brechet, şi scrisoarea lui precedentă, scrisă cu cîtcva luni înainte şi trimisă la Consulat prin intermediul prietenului său din Triest Antonios Koronios (vezi mai sus, p. 209). Brechet citind acum o scrisoare scrisă în închisoare, greu descifrabilă, a confundat numele celor doi greci (Antonios Koronios şi Rigas) şi a scris că deţinutul grec, pentru care intervenea, se numeşte

consulul francez din Triest, s-a grăbit să adreseze o scrisoare despre toate acestea Administraţiei austriaco (5 februarie 1798), pe care a dus-o personal guvernatorului austriac (8 febr.), dar a primit răspuns (9 febr.) că nimic din ceea ce spunea el nu s-a găsit în hîrtiile lui Rigas[XCV]. Se mai adaugă faptul că, deţinutul, despre care se interesează, a luat calea Vienei acum trei zile, unde „cu multe săptămîni înainte” au fost trimise şi toate hîrtiile sale...

într-adevăr, la 5 februarie, însoţit de o puternică escortă, şi ferecat în lanţuri, Rigas era pornit spre Viena, unde ajunse la 14 februarie.

«

în drum spre Viena, într-o staţie intermediară, la oraşul Adelsberg (sau Adlersburg), Rigas a găsit prilejul, cu toată supravegherea vigilentă şi cu toate cătuşele de la mîini şi de la picioare, să-i scrie din nou consulului francez din Triestl Dar, chiar dacă a scăpat pentru moment de sub privirile escortei, scrisoarea Sa

«¿hz/ow/os *Rigas Vclcstintis,* Din această confuzie s-au creat după aceea teoriile neîntemeiate că numele de botez al eroului nostru era Antonios şi că numele de Rigas este un pseudonim etc. (vezi mai sus, p. 14, nota 3), – Ci.şip. 116»

XCVîntr-adevăr, astfel de acte nu s-au găsit îu hîrtiile deţinutului grec. Rigas sau a reuşit să distrugă aceste scrisori, imediat după arestarea lui, sau, mult mai probabil, nu le avea încă scrise, avînd intenţia să ic redacteze la Tricst şi să Ic lumineze direct Consulatului francez dc acoio.

a căzut în cele din urmă în mîinilc autorităţilor austriece, puţin timp după expedierea ei, şi în loc să ajungă la destinaţie, a fost predată ministrului Poliţiei, în aceeaşi zi în care Rigas ajungea la Viena!... Scrisoarea amintea consulului francez despre rîndurile precedente, pe care Rigas i le trimisese la 3 februarie de la Tricst şi în care cerea intervenţia franceză pe lingă Curtea de la Viena. – Speranţe zadarnice...

Ancheta şî cercetările, amănunţite şi insistente, au fost con- tinuate la Viena, cu rezultate suficiente în găsirea urmelor „complotului”, astfel îneît au fost arestaţi destui „complotişti”, la Viena, Triest, Pesta şi Zemun. Afacerea a preocupat luni de zile pe ministrul de Interne şi Poliţia, comisiile speciale de anchetă, pe ministrul de Externe, ambasada austriacă din Constantinopol şi consulatele din Bucureşti şi din Iaşi, consiliul Coroanei, chiar şi pe împărat!

Acuzarea nevinovaţilor – patrioţi străini care n- au fă**cut** nimic împotriva Austriei—nu era uşor să fie întemeiată în mod legal. „Czî *toate că planurile revoluţionare ale acuzaţilor*— scria (la 25 aprilie 1798) ministrul de Interne împăratului— *erau îndreptate numai împotriva statului turcesc şi tindeau numai la eliberarea Greciei, totuşi desfăşurarea lor ar avea permanent o influenţă dăunătoare în ţările ereditare a*

Majestăţii Voastre. Pentru că orice schimbare forţată a regimului dintr-un stat vecin poartă de la sine, mai departe, pericolul unei asemenea schimbări mai extinse. Şi pericolul acesta, ţn cazul nostru, este deosebit de ameninţător, deoarece grecii din toate tarile sînt strîns uniţi prin religie şi obiceiuri; şi dacă spiritul libertăţii, *dezvoltat înlr-o tară oarecare, ar exercita o influenţă hotărîtoare, nu este nici o îndoială că spiritul acesta s-ar răspîndi ca o seînteie incendiară, întrucît do-*

rinţa adîncă a grecilor a fost dintotdeauna îndreptată spre formarea unui sfat independent,..[4]

într-adevăr, ministrul austriac este foarte sincer faţă de împăratul său. Ni se explică astfel clar de ce Austria a fost atît de neliniştită faţă de inocentele încercări de eliberare ale grecilor. Cu aceeaşi crudă sinceritate, ministrul mărturiseşte împăratului că aceşti patrioti străini, care au tulburat cu „complotul” lor poliţia statului, ar fi trebuit, în mod normal, să fie declaraţi nevi n o v a ţ i ! *„Oricinepoate să prevadă cu siguranţă că autorităţile penale ar trebui să-i declare nevinovati pe actualii acuzaţi, întrucîl cazul nostru nu este expres stabilit în legislaţie*** şi *„pentru asemenea delicte nu se prevăd măsuri” ..P*

însă, în acest timp, cînd Europa monarhică se coaliza ca să facă faţă Franţei revoluţionare şi ideilor republicane, Austria este hotărîtă să ia măsuri speciale împotriva „complotiştilor” greci. Cei dintre ei care aveau cetăţenia austriacă au fost expulzaţi. Soarta celorlalţi gicci, care erau supuşi ai imperiului otoman, s-a hotărît potrivit intereselor comune şi îndatoririlor reciproce ale regimurilor tiranice faţă de duşmanul comun: *„în cumplitele împrejurări actuale, domnitorii, slujitorii lor credincioşi, toţi băr'aţii devotaţi ordinii şi moralei au datoria să se înţeleagă între ci pentru a zădărnici maşinaliunilor inovatorilor şi răuvoitorilor**...* Astfel a grăit Marele Vizir al Porţii către ambasadorul austriac de la Con-

‘AmantoS; *Documente,* p. 190—191.

23G

stantinopol, „înţclegînd prin calificativele acestea (de inovatori şi răuvoitori) pe francezii republicani”[0]. Precursor al lui Metternich, ministrul sultanului dădea lecţii Europei „ilumk nate” ca să consolideze repede „Sfînta ei Alianţă”...

0 tocmeală diplomatică a început între cele două imperii vecine. Austria, după ce a neutralizat pericolul „complotului“ pe teritoriul ci, a găsit ocazia de mult aşteptată să „negocieze“ chestiunea aceasta cu Turcia şi să cîştige cîteva compensaţii. Cîţiva fugari politici de aici, patrioţi polonezi, se rcfugiascră în Principate şi în Turcia[7]. Austria reclamă extrădarea lor... Pe de altă parte, Austria pretindea să fie recunoscută ca moştenitoare a Republicii Veneţiene— împărţită între Franţa şi Austria, prin Tratatul de la Campo- Formio—, să culeagă tot ce rămăsese de la-vechea stăpîni- toare a mării, avere mobilă şi mai ales imobilă, palate consulare şi depozite în diferitele porturi din „Levante“, precum şi cîtcva nave veneţiene abandonate, pe care Turciasc străduia cu lăcomie să le însuşească...

Diplomaţia austriacă a început tîrguiala cu Poarta, capetele patriot ilor greci din Viena au devenit obiect al negocieri-

[0] L e *g* r a n d, *Documente,* p. 56 – 57.

[7] Cf. Al. Via n u, *La révolte polonaise de 1791 ci les pays rou-*mains, în „Revue Roumaine ¿'Histoire”, 1 (1962), p. 477—485. – J.

Rcychman, *Les échos de la révolution polonaise de 1794 dav.s les pays balkaniques,* în „Actes du I-er Congrès international des Etudes balkaniques et sud-est européennes”, vol. IV, Sofia, 1969, p. 441—446 (şi p. 487—488: intervenţia prof. Dan Berindei).

lor şi tranzacţiilor comerciale şi „înţelegerea cordială” a celor două imperii vecine a salvat „ordinea şi morala” de „maşina- tiunile inovatorilor şi răuvoitorilor”!...

Soarta acuzaţilor n-a fost aceeaşi pentru toţi. Dintre zecile de ,,complotişti” greci, pe care poliţia austriacă îi prinsese – mulţi, pare-sc, reuşiseră să scape din detenţie – au fost „aleşi” cei mai grav „acuzaţi“, iar ceilalţi au fost lăsaţi liberi, avîndu-sc grijă totdeauna ca piaţa să nu se clatine prin închiderea prea multor întreprinderi comerciale, pe care aceşti greci le aveau în mîinilc lor.

Printre cei care au scăpat, doi erau, după părerea poliţiei vieneze, cei mai periculoşi „conspiratori”: Primul era unul din fraţii Puii os, tipograf, librar şi ziarist, al doilea era doctorul P o 1 i z o s.

P u 1 i o s Markidis Puliu, împreună cu fratele său Gheorghe (arestat acum la Vicna), erau proprietarii tipografiei greceşti (unde au fost tipărite şi imprimatele clandestine ale lui .Rigas), coeditori ai ziarului grec *Efhncris,* librari etc. l^ulios, plecat din Viena cu cîteva luni mai înainte, cutreiera Principatele dunărene

vînzînd cărţi „cu conţinut suspect“. Consulul austriac din Bucureşti a cerut expulzarea acestui librar din ţară iar cărţile suspecte, mai ales cele franceze, au fost confiscate[8]. După cîtcva zile (29 martie 1797) Pulios pleacă

ŞVczi mai sus, p. 126.

clandestin de Ia Bucureşti. Consulul austriac bănuieşte că a plecat împreună cu nişte polonezi refugiaţi, care, avînd în frunte şi un general de-al lor, intenţionau să treacă în Italia şi să se alăture armatei lui Bonapartc[9]. în 1799, acest Pulios (schimbîndu-şi numele Markidis în *Vukolidis)* era deja instalat la Veneţia ca director al cunoscutei tipografii greceşti a lui Teodosiu din lanina. în 1800 Pulios încercase să transfere activitatea lui de tipograf la Corfú, capitala Eptane- zului, ca să lucreze mai de aproape „în folosul neamului”.

Doctorul P o 1 i z o s (1767—1803), originar din lanina, se găsea „de multă vreme” sub supravegherea poliţiei vie- neze pentru principiile sale republicane. împreună cu colegul şi compatriotul său Dimitrie Nicolidis, tot doctor şi originar din lanina (arestat acum la Viena), au colaborat strîns la planurile şi scrierile lui Rigas. Poliţia, începînd arestările „complotiştilor” la Viena (25 dec. 1797), l-a căutat, dar a aflat (2 ian. 1798) că era deja fugit spre Iaşi[1(\ Unde a şi fost arestat (23 ian. 1798). După patru luni de zile,

în urma intervenţiei vărului său Andreea Pavlu, mare negustor epi- rot instalat acolo, a fost eliberat şi a practicat medicina în capitala Moldovei. Propagator al ideilor revoluţionare (în hîrtiile lui s-au găsit diferite traduceri despre Revoluţia franceză şi capitole din filosofía lui Kant), a fost arestat din nou, după un an şi ceva (14 iunie 1799), şi expulzat din ţară.

[9] G, Lai os, *Fraţii Markides Puliu* (în grec.), p. 264.

[10] Le g r a n d, p. 17, 19, 22. – Amanto s, *Documente* $_t$ p. 19.

I s-a dat paşaport să plece, prin Bucureşti, la Tanina, oraşul său natal[11]. Personalitate distinsă în capitala Epirului şi la curtea lui Ali-paşa, pare să fi jucat un rol însemnat în mişcările patriotice. Ateu ncdisimulat, după Perdicaris, adversarul cunoscut al lui Rigas, a avut o moarte tragică, în condiţii misterioase, prin munţii Epirului din Suli (1803)[XCVI XCVII].

Din cei arestaţi şi cercetaţi, s-a hotărît ca Rigas şi alţi şapte greci, care erau supuşi otomani, să fie extrădaţi înaltei Porţi. Ceilalţi, avîud cetăţenie austriacă, au fost, în urma deciziei aulice (28 aprilie 1798), expulzaţi de pe teritoriul imperiului habsburgic.

Expulzaţi! au fost şase, şi anume:

— Gheorghe Pulios, născut în Siâtista, în vîrstă de 32 de ani, tipograf şi coeditor (împreună cu fratele său, care, cu cîteva luni mai înainte, era plecat spre Principate) al ziarului grec din Viena, *Efimeris.* Colaborator intim al lui Rigas, a tipărit în tipografia sa şi manifestul revoluţionar, precum şi alte imprimate clandestine[XCVIII].

XCVI L a i o s, *op. cil.,* p. 265 – 267.

XCVII Doctorul Polizos, colaboratorul lui Rigas, a fost inexact identificat de N. lorga cu un Chiriac Polizo, negustor la Bucureşti etc. Vezi E 1 i an, *Conspiratori,* p. 346.

XCVIII Gheorghe Pulios, părăsind ţările imperiale, a vrut să se aşeze Ia Lipsea, ca şi ceilalţi expulzaţi. Direcţiunea Poliţiei din Viena (cu data de 10 mai 1798) înştiinţează autorităţile din Liţ»ca despre

— Filip Petrovici, de 18 ani, funcţionar la casa comercială a Iui Arghentis, precum şi profesorul său de franceză, G-aspar Peters, amîndoi responsabili pentru scrisorile adresate Directoratului Francez (vezi mai sus, p. 194), ■— Constantin Tu 1 i o s, de 18 ani, propagator al scrierilor revoluţionare ale lui Rigas la Pesta. %

Pulios şi Teoharis au fost obligaţi, a doua zi, să părăsească imediat teritoriul saxon, fiind solicitaţi să precizeze locul unde vor să plece. Au indicat Frankfurt-am-Main. (Vezi documentele arhivelor din Lipsea rezumate de I. Mo g a, *Negustori greci agenti revoluţionari la noi şi în Apus,* extras din „Anuarul Institutului de Istoric Naţională“, Cluj, voi. VII, 1936-1938, Bucureşti, 1939, p. 3-5). Pulios, însă, s-a dus mult mai departe. în acelaşi an sau Ia începutul anului viitor (1799) a ajuns la Paris! Trimis de Talleyrand în Italia, la Agenţia franceză din Ancona, Pulios, „cot estimable exile de Vierme“, era aşteptat acolo (în aprilie 1799) de compatriotul său Constantin Stamatis (vezi mai sus, p. 127) ca să desfăşoare împreună un larg program de propagandă filofranceză, cu ajutorul a diferite publicaţii destinate popoarelor din imperiul otoman, etc. însă peste puţin, cu expediţia lui Bonaparte în Egipt, agenţia franceză din Ancona s-a desfiinţat (dec. 1799). Un document irancez (datat 10 ianuarie 1800) ne informează că Georges Markides Pulio (transformat de copiştii documentului în marchiz: Georges *M(arqu)is de* Pullio!), reîntors în ţările germane, este angajat în serviciul guvernului francez ca să trimită corespondenţe în legătură cu evenimentele din Ţara Românească, Moldova, Constantinopol, Grecia şi din tot Orientul (Hurmuzaki, *Documente,* Supl. 1, voi. 2, p. 206, nr. 293). în 1808, Pulios, instalat în orăşelul Fîirtli de lîngă Niircnberg, a reuşit, după demersuri îndelungate, să obţină permisiunea reîntoarcerii sale la Vicna. Nu se ştie dacă cei doi fraţi Pul iu s-au mai întîlnit, în pribegirca lor, şi care a fost soarta lor mai

aceste persoane. Chemaţi la interogatoriu (22 mai 1798),

departe etc.

— Gheorghe Teoharis, născut în Kastoria, de 40 ani, negustor cu relaţii comerciale din Viena pînă la Bucureşti şi la Lipsea,

— Constantin D uc as, născut în Siâtista, de 46 ani, cetăţean rus, bogat negustor şi îndîrjit propagator al ideilor revoluţionare.

împreună cu expulzarea acestor şase, s-a hotărît ca ceilalţi patrioţi greci, care erau supuşi turci, să fie predaţi Porţii.

Extrădarea a fost un „serviciu” lesne de făcut şi un gest de bunăvoinţă foarte demonstrativ, pe care Austria s a grăbit să-l ofere imperiului vecin al Sultanului. O puternică gardă (un ofiţer, doi subofiţeri şi 24 de ostaşi), formată de „bărbaţi de toată încrederea” (din care au fost „excluşi cu desăvîrşire cei de rit ortodox”), a preluat din închisorile Vienei, la 27 aprilie, pe cei opt greci încătuşaţi, ca să-i conducă spre cea mai apropiată garnizoană a imperiului otoman, la Belgrad, împreună cu garda austriacă, i-a însoţit – coşmar fără sfîrşit, pe tot parcusul îndelungatei călătorii spre martiriu – şi un gardian turc! După şapte zile de călătorie, la 3 mai, convoiul a ajuns la Semlin (Zemun); de aici, prin drumul fluvial, a trecut pe malul de dincolo, la Belgrad (9 mai). A doua zi (10 mai 1798), cei opt patrioţi greci au fost predaţi „cu reci- pisă” comandantului turc din Belgrad. Mustafa-paşa, vizirul (= guvernatorul) Belgradului,

fiind în expediţie contra lui Pasvantoglu, cu deţinuţii s-a ocupat caimacamul (= locţiitorul) Osman-paşa. Nu se ştie dacă caimacamul a fost deja

înştiinţat. Oricum, a scris, cum sc parc, la Constantinopol, şi a aşteptat mai mult dc o lună ordine şi instrucţiuni din partea porţii în legătură cu soarta dcţinuţilor[14]. în pivniţele umede din Kalc-megdan, fortăreaţa medievală a Belgradului (după tradiţiile existente, în pivniţele din Ncboişa-kula, tura nul uriaş care se urcă ameninţător peste confluenţa Dunării cu Sava), cei opt patrioţi greci – opt „gliiauri” (= necredincioşi) pentru turci – au trăit patruzeci dc zile ferecaţi, patruzeci de zile şi nopţi dc tortură, aştcptînd spada călăului...

Uciderea martirilor a constituit punctul culminant al tragediei, ultimul act înfricoşător al ci, desfăşurat în culise, cu cortina neridicată...

O soare-al meu, tu martor fii/ c-al Patriei pămînt stropii cu singelc-din urmă!...

M Există numeroase relatări despre diferite acţiuni din. culise, întreprinse din mai multe părţi şi în mai multe direcţii, pont iu a-l smulge pe Rigas şi pe cei şapte tovarăşi ai săi din miinilc călăilor. Chiar ziarele europene ale epocii vorbesc despre sumele mau care au fost oferite pentru răscumpărarea lor. Relatările de acest fel sînt păstrate şi în alte izvoare, de mai tîrziu. Una din ele nc informează că

la laniua s-au făcut demersuri spre a fi pus în mişcare Ali-Paşa ca să-i smulgă pe deţinuţii dc la Belgrad. Altele, că Pasvautoglu s-a* pus în mişcare şi a ocupat toate trecatuiilc, fapt care a zădărnicit transferarea lui Rigas la Constantinopol şi a grăbit executarea lui la Belgrad.

Aşa îşi cîntasc jlirămîntul neprihănitul vizionar şi luptător pentru libertate... Dar n-a avut fericirea să stropească cu sîngele-i pămîntul patriei sale dragi. Tiranul a găsit modul cel mai mişelesc ca să-i execute pe cei opt patrioţi: noaptea, în mormîntul umed al închisorii, legaţi în fiare, călăii i-au sugrumat şi le-au aruncat cadavrele în Dunăre...

Comandantul austriac al fortărcţei învecinate din Sein? lin (Zennin) informa pe ministrul său, la 28 iunie: „Caimacaa mul (de la Belgrad) a primit săptămîna trecută de la Constant tinopol un firman, după care, î n m are tain ă, a treia zi după aceea, a ordonat s u g r u m are a, în timpul nopţii, a celor opt deţinuţi greci. După executarea acestei fapte, s-a străduit să răspîndească zvonul că deţinuţii au evadat din închisoare, trimiţînd chiar ostaşi pe străzi, ca să-i urmă? reasc̆ă”

Execuţia a avut loc, după informaţia cca mai sigură[30], la 24 i u n i e 1 7 9 8. Cei opt greci, care au împărtăşit aceeaşi soartă de martir, în noaptea aceea, la Belgrad – toţi în floarea vîrstei •— au fost următorii:

— R i g a s, în vîrstă d<* 40 de ani.

— Eustratios A r ghentis, de 31 do ani, originar din insula Hios, instalat la Viena, negustor.

— Dcmvtrios N i k o 1 i d i s, 32 de ani, originar din lanina (născut la satul Zitsa), fost între timp medic şi la

L e g r a n d, *Documente,* p. 164 – 166.

l[fl]Pa n teii c, *Pogibija Ttlgc iz Fere,* p. 48, nr. 13.

Iaşi, avînd intenţia de a practica medicina la Iaşi şi la Bucureşti.

-— Antonios K o r o n i 6 s, 27 de ani, originar din Hios$_p$ instalat la Triest.

— loannis K ara t z a s, 3i de ani, originar din Cipru instalat la Pesta.

•— leoliaris 1 urtinlzias, 22 de ani, originar din Siatista (în Macedonia de sud-vest), instalat la Pesta, negus-a tor.

loannis E m m a n u i 1, 24 de ani, originar din Kasto-î ria, student în medicină.

— Panaiotis E mm a nu i 1, 22 de ani, fratele celui ’de mai sus, funcţionar la casa comercială a lui Arglicntis.

„Opt greci – după cum scria în acele zile marele grec din Paris, Adamantios Korais – *care cereau în mod legal mijloacele potrivite ca să-i lumineze şi să~i elibereze pe conaţionalii lor de sub jugul robiei,..*

...Se varsă viteazul sînge elcnic din vinele lor şi sufletul lor binecuvîntat se înalţă, ca să se împreune cu sufletele fericite ale tuturor acelora care şi-au dat viaţa pentru Libertate..P

în aceleaşi zile, Korais tipărea la Paris un apel patriotic adresat conaţionalilor săi, intitulat „învăţătură frăţeasca' (răspuns curajos la „ învăţătura părintească”, emisă de către Patriarhia din Constantinopol împotriva ideilor şi mişcărilor revoluţionare). în cuvîntarea aceasta „frăţească” Korais a deplîns primul moartea nedreaptă a lui Rigas şi a companionilor săi. Dascăl luminat al Neamului,

celebrul savant, simţind cum „Grccm *înlreagă^cu lacrimi în ochi“* îi dicta CIH vintelc acestea emoţionate şi profetiza, din Parisul îndepărtat, şi prevedea reflexul radiant, pc care aureola Primului Martir venea să-l răspîndcască în bezna sclaviei: *^...Vărsarea acestui sînge nevinovat* – scria Korais —*în loc sa-i îngrozească pc greci, îi va îndemna şi mai mult la raz- bunarc*Istoria l-a îndreptăţit pc deplin. Sămînţa lui Rigas căzuse pc pămînt fertil. Stropită cu sîngclc Jertfei, a germinat şi a crescut uriaşă pe pămîntul fecund al Libertăţii. Generaţiile care au urmat n-au întîrziat să-i culeagă roadele...

PROGRAMUL NEÎNDEPLINIT AL REVOLUŢIEI – opera pc care moartea a întrerupt-o – a rămas o poveste istorică lipsită de ultimul său capitol. Dacă Rigas ar fi trăit, unde şi cum s-ar fi manifestat activitatea revoluţionară, de unde ar fi pornit răscoala armată şi ce cale ar fi urmat? Nimeni nu poate să dea un răspuns concret. Nu avem decît indicii. Actele interogatorilor austrieci rezumă oarecare date, constatări sau ipoteze:

Planul lui Rigas, zice, a fost „să plece în Peloponez, la grecii din Mani, numiţi maniaţi, urmaşii vechilor spartani, întotdeauna lesne de răzvrătit; să cîştige încrederea lor, să proclame pretutindeni libertatea şi apoi, ajutat de ei, să elibereze de sub jugul turcesc toată peninsula Moreei. După eliberarea Peloponezului avea de gînd să năvălească în E p i r, ca să elibereze şi această regiune; să-iunească pe maniaţi cu ceilalţi greci răzvrătitori, numiţi s u 1 i o ţ i, care locuiesc pe lingă ţărmul Mării Adriático, şi împreună cu forţele acestea unite să înainteze spre răsărit ca să elibereze

apoi regiunile turceşti, Macedonia, Albania, Grecia propriu-zisă, iar după aceea, pe celelalte, printr-o răscoală g e n e¿

raia, şi să introducă peste tot regimul france z”[1].,. 7,Banii necesari nădăjduia să-i capete de la bogatele m ă n ăs- tiri ale Greciei, armele şi alimentele spera să le găsească din belşug la locuitorii de acolo”[XCIX C]... Nădăjduia şi avea convingerea că-i va răscula la revoluţie atît de uşor, întrucît, fie într-un fel, fie într-altul erau deja pregătiţi pentru ea/'[CI CII] Totuşi „planul lui a fost să ceară ajutor extern^ şi în cazul în care i se refuza acest ajutor, urma să plece sine g u r într-o anume regiune şi să provoace revoluţia acolo unde i-ar fi găsit pe locuitori mai pregătiţi să lupte pentru libertate. Incendiul s-ar fi extins apoi şi întreaga Eladă s-ar fi eliberat.».”[7] »

Rigas, după fraza anchetatorului, „n-a mărturisit” moda^ lităţile prin care socotea „să conducă proiectata revoluţie din Răsărit”[CIII CIV]. Prin urmare, ancheta ne oferă mai mult concluziile şi presupunerile ei. Nu dispunem de programul concret după care »trebuia să se conducă Rigas. însă, este demn de semnalat că lăzile pe care le-a trimis la Triest erau destinate să ajungă la P r e v e z a, portul Epirului spre Marea Ionică[0]. Prcveza se găsea atunci în manile

XCIX L e g r a n d, *Documente,* p. 70 – 71; cf. ibid., p. 11; A mânios, *Documente,* p. 179, 85.

C A ni a u t o s, *Documente,* p. 179,

CI2 *Ibid.,* p. 85.

CII *Idem.*

CIII.*? ibid.,* p. 7.

CIV* A m a o t o % p. 7, L e g r a n d, p. 75 (b).

francezilor, care ocupau Insulele Ionice, şi era pentru Rigas primul şi cel mai sigur port ca să debarce în Grecia continentală. Probabil de acolo, el ar fi venit în contact cu sulioţii, precum şi cu armatolii şi căpitanii din munţii Pfndului, care sînt menţionaţi, aproape toţi, în strofele *Imnului patriotic* (cîntat după marşul francez Cflmtfgno/i'). De acolo, cu ajutorul francezilor sau singur, ar fi început revoluţia, care ar fi aprins focul de la munţii Pindului pînă în Peloponez. Este de înţeles însă, că planul concret al acţiunii s-ar fi stabilit definitiv după convorbirile sale cu francezii şi cu Bonapartc.

Pe dc altă parte, lăzi întregi cu sute dc exemplare dc cărţi şi alte tipărituri, precum *Anaharsis,* marca Hartă a Eladei şi stampele lui Alexandru cel Mare, cu miile de proclamaţii însoţite şi de Constituţia sa, nu erau destinate stîncilor abrupte din Suli sau din Mani, ci marilor centre orăşeneşti. Desigur, revoluţia şi propaganda ar fi mers împreună*j* şi întîiclatca ar fi aparţinut cînd uneia, cînd celeilalte, potrk vit împrejurărilor. „Iluminarea" poporului, însă, urma să constituie o grijă permanentă pentru reformatorii din Răsărit şi după venirea la putere a revoluţionarilor. Dealtfel, chiar şi publicaţiile revoluţionare ale lui Rigas n-au .fost o simplă chemare la arme sau declaraţii, care şi-ar fi îndeplinit destin naţia lor imediat după prima detunătură a răscoalei. Ele proclamau planuri de

perspectivă îndelungată, fiind în acelaşi timp şi un fel dc catehism republican – planuri şi catehisme destinate să ridice şi să reformeze întreaga Peninsulă Balca^ nică şi aproape tot imperiul otoman. Prima răscoală locală i-ar fi asigurat repede un spaţiu liber, însă această primă regiune independentă n-ar fi fost decît primul nucleu al marelui stat pe care- el îl visa, tribuna necesară pentru a proclama învierea „Republicii elene” şi o bază pentru extinderea acesteia pînă la Dunăre şi Asia Mică. Manifestul revoluţionar al lui Rigas, Carta constituţională a noului regim, Declaraţia Drepturilor omului şi, mai ales, Proclamaţia, care vesteşte abolirea despotismului şi declară pe sultan destituit şi nelegiuit, .erau destinate, desigur, nu atît nesupuşilor rebeli, pentru sulioţii şi maniaţii, întotdeauna gata de război, dar pentru o mai largă—şi probabil de lungă durată—manevră politică de eliberare, pe scară panbalcanică, şi cu mult mai cuprinzătoare.

Arestarea şi moartea lui Rigas au întrerupt strădania sa şi realizarea unui plan atît de vast, a cărui desfăşurare în viitor şi în fazele succesive, în aplicarea lui, nu ştim ce surprize rezerva – surprize, desigur, şi pentru inspiratorul lor, dacă ar fi trăit...

Vorbind despre un Martir şi calificîndu-l Premergător – vizionar politic, precursor al eliberării

popoarelor balcanice etc. —• ne-am obişnuit, se parc, să-l vedem pe Rigas ca pe un meteor strălucind pe firmamentul istoriei, iar mişcarea lui nereuşită ca o strădanie izolată – nobilă în scopurile sale, dar himerică, precoce şi prea îndrăzneaţă, condamnată de la început să naufragieze... Istoricul, însă, constată ce extindere căpătase în wemea aceea clocotul revoluţionar şi în ce măsură Rigas a întruchipat ideile, idealurile şi dorinţele vremii şi popoarelor asuprite.

întorsătura luată de evenimente suna deja ceasul luptelor 'de eliberare! Toată lumea aştepta şi credea că francezii, debarcaţi din Italia în insulele Ionice şi pe coastele Adriati- cei, vor trece prin Peninsula Balcanică spre Orient... Pînă la Dunăre şi la Carpaţi au pătruns speranţele unei eliberări apropiate;

Bonaparte nu-i departe,
vine să ne dea dreptate![CV]

Napoleon însuşi, referindu-sc, mai tîrziu, la evenimentele acestea din 1797, nc-a lăsat o confesiune revelatoare şi dra*: matică :

„La Grèce attend un libérateur... Ce serait une belle couronne de gloire!... Il inscrira son nom à jamais avec ceux d'Homère, de Platon, d'Epaminondas!... Je

CV Cîntec moldovenesc al epocii – vezi Emil V î r t o s u, *Napoleon Bonaparte şi proiectul unei „Republici aristo-democraticeşti" în Moldova la 7802,* cd. a Il-a, Buc., 1947, p. 6. Ariadna Căinări a n o-C i o r a n, *Les îles Ioniennes de 1797 à 1807* etc., p. 84.

n'en ai peut- être pas été loin... Quand, dans ma campagne d’Italie, j arrivai sur les bords de l’Adriatique, j’écrivis au Directoire que j’avais sous mes yeux le royaume d’Alexandre... Plus tard, je liais des relations avec Ali-Pacha; et quand on nous a saisi Corfou, on aurait du y trouver des munitions et un équipement complet pour une armée de 40 à 50 000 hommes. J’avais fait lever* les cartes de la Serbie, de l’Albanie, de la Macedonie../', etc. *(Memorial de Saintc-IIdcne,* 10 —12 martie 1816).

Tocmai în momentul acesta Rigas a pătruns porunca Istoriei • 5,Elibera torul popoarelor''- şi duşmanul tiraniilor” se afla deja la porţile Greciei; „fraţii francezi”, campionii Libertăţii şi Democraţiei, păşesc acum pe pămînturiic Patriei, care, după cum spun ei şi repetă, este şi patria lor, izvorul „lumi-, nilor”, leagănul libertăţii şi democraţiei... Era oare posibil să nu se aprindă sufletul înrobirilor la o asemenea incitare?

Sora noastră, hrănită cu acelaşi lapte”, Franţa republicană, aliat firesc şi sprijinitorul tuturor popoarelor libere”, aşa cum ea însăşi o declarase, spărgea acum piatra cea grea a mormîntului, care-i acoperise timp de secole toropeala glorioasei Elade şi chema să i se alăture „urmaşii Trasivulilor, ai Miltiazilor şi ai Temistoclilor”. Ne chema glasul strămoşilor: *'„(lissolcrrata nostru Libertul”.* Ursita

istorică batea acum la poarta Greciei. Cine va refuza să-i deschidă? Ori acum, ori niciodată!...

înainte de Rigas mulţi s-au grăbit să se folosească de împrejurări şi să profite de asistenţa şi de ajutorul Franţei, înaintea lui – sau paralel cu el – mulţi s-au mişcat din diferite părţi şi în diferite direcţii, pregătiţi să ia parte la lupta decisivă. Rigas, oricît de nestăpînit ni-l arată faptele sale, nu s-a grăbit să acţioneze şi să-i pună în mişcare pe adepţii săi.Meritul său constă în faptul că a reuşit, la momentul potrivit, să aibă iniţiativa de conducător, că s-a gîndit – şi în mare parte a reuşit – să unifice şi să propulseze starea revoluţionară difuză din epoca sa spre acţiuni concrete, să sincronizeze acţiunile sporadice, în timp şi spaţiu, să strîngă forţele risipite, să aprindă inimile şi să îndrepte avîntul tumultuos al compatrioţilor săi spre marea hotărîre. Cercurile adepţilor săi – indiferent cîţi, care şi unde erau – îl recunosc ca pe conducătorul lor. Şi el, fără a precupeţi nimic, fără a se gîndi nici la pericole, nici la osteneli şi sacrificii, îşi asumă riscurile şi se îndreaptă cel clintii spre patrie ca să deschidă un front în Grecia, o calc pc care trebuia să o urmeze ceilalţi. Forţele luptătoare ale poporului subjugat erau întotdeauna gata, în munţii Patriei nestrăbătuţi de duşmani, să se ridice la ceasul potrivit. Reprezentanţii unui popor răsculat, ale unor regiuni eliberate şi declarate deja independente – o delegaţie oficială, cu planuri şi propuneri concrete – avea toate speranţele

să atragă atenţia şi să ca-: pete ajutorul francezilor. Istoricului care se va gîndi la condi-: ţiile externe, cu totul defavorabile, pe care a îndrăznit să le înfrunte – cu atîtea jertfe! – Revoluţia greacă din 1821, nu-i poate fi greu să recunoască că mişcarea revoluţionară din jurul anului 1797, mişcarea lui Rigas, era mult mai puţin riscantă, avea mai multe asigurări dc sprijin interna-: ţional, era bazată pe condiţii obiective şi subiective mult mai propice şi concentra toate posibilităţile dc succes – con-: diţii şi posibilităţi pe care Revoluţia din 182Fn-a putut să le asigure, nici înainte, nici după izbucnirea ei, ci mult mai tîrziu.

Intenţia şi acţiunile lui Rigas, de la primele începuturi pînă la manifestarea lor, sînt justificate din punct de vedere

istoric, impuse, am spune, de o necesitate istorica neînduplcM catâ. Şi sînt evaluate nu prin faptul că sînt purificate uite-: rior de aureola martirului, ci fiindcă exprimau, la timpul lor, porunca poporului său şi porunca Istoriei. Întruchipînd ideile, idealurile şi dorinţele vremii, Rigas a devenit intr-adevăr o marc personalitate istorică.

Răsunetul operei şi jertfei lui Rigas a fost într-adevăr uriaş ca răspîndirc şi profunzime şi inepuizabil în durată istorică. Chipul primului martir sc poate spune că era Simbolul pe care îl căuta credinţa şi conştiinţa celor subjugaţi. Ocupînd primul loc în iconostasul inimilor, a căpătat ceva din aureola sfinţilor şi din lumina cerească a profeţilor, în timp ce, paralel, Legenda a început să-i ţeasă sinaxarul. Cu timpul, dimensiunile lui omeneşti şi personalii tatea lui istorică au luat alte proporţii. însă nu vom păi trundc în spaţiul legendei.,.

Nu sc ştie cît de mare era numărul ;,iniţiaţilor'- şi „coma plotiştilor”, care – răspîndiţi din Viena şi din Principate pînă în Peloponez – aşteptau coborîrea lui Rigas în Grea cia şi semnalul revoluţiei. Faptul este că, imediat după marţii riul său, orice patriot înflăcărat, inspirat şi inspirator de idei revoluţionare, rebel nesupus de peste munţi sau gîns ditor şi scriitor „iluminist”, oricine avea curajul să ridice vocea, vorbind sau scriind despre Patrie şi despre Libertate, era considerat – şi se autodeclara

– adept al lui Rigas! Cu timpul, orice mişcare sau scriere patriotică, orice apel la răscoală şi la eliberare, invoca jurămîntul cone tra tiranilor, declarat şi repetat de toţi subjugaţii prin vere şurile lui Rigas, şi reamintea sîngele nevinovat al Primului Martir al Libertăţii.

Pe scară internaţională, mişcările revoluţionare ale gre-e cilor, manifestele, arestarea şi martiriul lui Rigas şi al celorlalţi patrioţi au avut un ecou destul de larg. Au atras ateu-: ţia guvernelor, ministerelor de externe, opiniei publice şi presei din mai multe ţări – de la Paris pînă Ia Petersburg şi de la Viena pînă la Constantinopol.

Toamna anului 1797, cînd Rigas îşi avea tipărit mani* iestul său şi, pregătindu-sc să plece în Grecia, aştepta un răspuns din partea „eliberatorului Italiei”, la P a r i s , marele orator al Adunărilor naţionale, celebrul Monge, însărcinat de către Bonapaite să prezinte Directoratului tratatul de la Campo-Formio, a găsit prilejul, pronunţînd discursul său (31 oct. 1797) într-un delir de entuziasm, să facă aluzii destul de elocvente la greci şi la pregătirile lor de răscoală, la cin-? teccle revoluţionare franceze răspîndite pînă la Atena şi Sparta (cîntece adaptate, cum se ştie, în greceşte, de Rigas), la triumful armatelor împotriva tiranilor, de mult aşteptat, etc.[CVI] Francezii, instalaţi,

CVI Discursul lui Monge, publicat la Paris în ziarul „Monitcur”

de trei luni acum, şi în Insulele

(12 noiembrie 1797), a fost imediat tradus şi publicat de colaboratorii Iui Rigas în ziarul grec *Efimeris* din Viena, de două ori: în nr. 89 (6/16 noiem.) p. 958 şi, mai complet, în nr. 90 (10/12 no- iemb.) p. 9-3S - 972.

Ionice, erau bine informaţi. în acelaşi timp, la mica tipografie' pe care autorităţile franceze au adus-o şi instalat-o la Corfu, paralel cu proclamaţiile lor către popor, se retipăresc pe foi volante şi cîntecele cunoscute ale lui Rigas: faimosul *Tkurios* (Viteji feciori, voi bravi...) şi *Imnul patriotic,* adaptat în ritmul marşului francez *La Carmagnole (Toate popoarele liiptînd* / (Zcw *cu tiranii de pămînt...).* Cînd au apărut (mai_____ iunie 1798), Rigas nu era încă ucis la Belgrad. Erou devenit legendar, el continua probabil să fiemereu aşteptat în Grecia...

La V i e n a nu numai Poliţia şi Ministerul de Interne, ci şi Ministerul de Externe şi Consiliul Suprem de Război şi împăratul însuşi s-au ocupat, luni de zile, de mişcările revoluţionare ale grecilor, descoperite în ţările Imperiului, constatîndu-se că pericolul ameninţa toată Peninsula Balcanică, şi atribuindu-se dimensiuni enorme aşa-zisului „complotai lui Rigas. Mult mai larg era, după constatarea autorităţilor austriece, caracterul ideologic al acestei mişcări; Manifestul revoluţionar al lui Rigas, imediat după arestarea lui, a fost tradus în germană şi studiat cu toată atenţia[2]. în concluzie, mişcarea lui Rigas a fost considerată mai periculoasă decît mişcarea analoagă a profesorului din Pesta, Ignatie Martis

•

« Profesorul Spann şi colaboratorii săi au lucrat Ia traducerea aceasta (îucepînd din 27 dec. 1797) aproape zece zile. Manifestul lui Rigas tradus în întregime şi studiat cu atenţie, a fost înaintat fără

intîrziere ajungînd în mîinilc împăratului! Vezi A mantos, p. 25, 27, 31, 37, 44 – 82, 95; cf. Ri gas, *Opere complete,* od. Vranoussis, vol. II, p. 675.

17 – **iii gas – TJii patriot grey clin Principate**

î»ovici, condamnai pentru ideile sale republicane şi executat
Ca ..conspirator[0], în 1795.[3]

la Consta n tino p o 1, Poarta, informată de austrieci, s-a interesat de descoperirea completă a tuturor vinova- iilor de pretutindeni, a insistat pentru extrădarea „complotiştilor” din Viena şi a luat toate măsurile corespunzătoare. Patriarhia, responsabilă faţă de Poartă pentru purtarea şi legitimitatea turmei sale, a fost obligată să emită mai multe circulare ca să oprească difuzarea tipăriturilor revoluţionare care circulau în Imperiul otoman. O circulară de acestea anunţa pe toţi mitropoliţii şi arhiereii că a apărut şi circulă o tipăritură cu conţinut „foarte vătămător”, intitulată *Noul guvmidmlnl al locuitorilor din Rumcli, din Asia Mica* etc. (aşa era intitulat, precum am văzut, manifestul revoluţionar al lui Rigas). Orice exemplar – se scria mai departe – se va găsi, tipărit sau manuscris, trebuie confiscat şi trimis imediat la Patriarhie...[4]

' \ ni a n t o s, p. 1 1, 103, 105, 194. Pentru Maitinovici (1755 —1795) vezi D. Sil agi, *Jakobvncr în der H^bslnu^cr-MonarcJiic,* Viena 1962, p. 65—214. Cf. mai sus. p. 227.

[4] Din circulara aceasta s-a găsit şi s-a publicat copia trimisă mitropolitului Smirnei (1 dec. 1798) – dovadă că manifestele au ajuns pînă în Asia Mică. O altă copie, adresată mitropolitului Insulelor Egeului, c încă inedită. – De semnalat că redactorul acestei tipărituri „cu conţinut foarte vătămător” nu este menţionat în te KCul circularei patriarhale, nici pedepsit cu blesteme şi afurisenii, Cum se obişnuia în alte cazuri analoagc. Rigas era deja un marii» şi an simbol respectabil. Cf. V r a n o u s s i s. *'R roşii ri patriotice* etc.. p. 200 201.

La P e t e r s b u r g , autorităţile au fost, de asemenea, bine informate despre activitatea şi soarta lui Rigas. Mişcările revoluţionare ale grecilor, ca totdeauna, au atras şi acum atenţia agenţilor ruşi din Tricst, din Viena, din Principate şi din Imperiul otoman. La Ministerul de Externe o echipă de traducători a tradus în ruseşte, imediat după apaş riţia lui la Viena, întreg Manifestul revoluţionar al lui Rigas[5],

Presa contemporană, mai ales cea franceză şi cea germană, deşi solicitată de evenimentele internaţionale ale vremii, şi-a îndreptat atenţia şi asupra lui Rigasşi a celorlalţi patri- oţi, predat i în mina turcilor şi ucişi la Belgrad.

în ziarele vieneze, din pricina cenzurii, nu s-a scris nimic. S-au publicai însă, şi nu o singură dată, corespondenţe refee ritoare Ia mişcările grecilor, la activitatea-şi la soarta lui Rigas, în ziarele pariziene *Monitcur* şi *Gazel! c de France,* în ziarul de circulaţie internaţională *Gazelte de Leyde,* în ziarele germane de la Gratz, Tubingen şi Augsburg, GraterzZr/Vn«*, *Fleuestc Wellknnde* şi *AUgemeine Zcitung,* în revista de la Berlin *Berlinische Manalschrift* şi în multe altele.

Ziarul francez *Gaxctte naţionale ou LcMoniteur universel* (nr. 271, Paris 19 iunie 1798), publicînd, printre altele, o

[3] Păstrat astăzi Ia Moscova, la Arhiva de Politică Externă *(Aihiv ГeneşnejPolii i-ki, Roşii-,* f. Kancelaria, d. 13377, ff, 81 —138), a fost prezentat de colegul Grigore Ars în revista Francuzskij Ezcgodnik-

Annnaire d’Etudes Françaises, 1963 (Moscova 1964), p. 320-344.

lungă coropondcnţă, trimisă (cu data de 30 mai) de la Sein- lin (Zemun)[11], a prezentat publicului său universal un portret destul de elogios al lui Rigas:

„Nous avons vu passer par cette ville les huit Grecs qui avaient été arrêtés à Vienne (...). Ils étaient liés deux à deux et escortés par vingt-quatre soldats, deux caporaux, un officier supérieur et un commissaire.

L’âme du parti, auquel ces Cirées appartenaient, était un certain Rigas, riche marchand de Valachie, qui joignait à des connaissances extraordinaires une passion presque délirante pour l'affranchissement de sa Patrie, jadis habitée' par des hommes libres. L'ancienne littérature de la Grèce échauffait son imagination. Rigas écrivait également bien en grec et en français; il était à la fois poète et musicien. Sa plus agréable occupation était la géographie comparée. Il fit une carte de toute la Grèce et il désigna non seulement par les noms actuels, mais encore par les noms antiques, tous les lieux célèbres dans les annales de l'ancienne Grèce. – Quelque temps avant que la police de Vienne[1] eût donné des ordres pour l'arrêter, Rigas, averti par quelque pressentiment, s'éloigna de cette ville; mais il fut pris à Triest, où il se donna un coup de poignard -son bras trahit sa volonté: le coup ne fut pas mortel. – 11 est au nombre des huit

[6] Aceeaşi corespondenţă – aproape acelaşi text s-a publient şi în ziarul „Ncueste Weltkiindc”, vol. II. nr. 154 (3 iunie 1798), p. 616.

<iirrs arretés et livres à la Porte (...). Rigas n pas >i*ul a la Loïc du parti qu’il avait formé; il était pui^sauimein secondé par (Jean) Mavroyéni, neveu du hospudar qui s’est immortalisé dans la dernière guerre. Mais Mavroyéni, qui partit Pan passé, est tranquille à Paris, tandis que Rigas marche au supplice[4]'... (I)espre Mavrogheni vezi mai sus, p. 214 215).

Rapoarte consulare şi alte documente păstrate în arhivele Ministerelor de externe ne arată că, în afară de Imperiul habsburgic şi de Imperiul otoman, de Rusia, de Franţa şi de alte ţări, fiecare din alt punct de vedere, au ţinut să fie puse la curent despre activitatea şi soarta lui Rigas şi a colaboratorilor săi.

Ministrul de'externe al Austriei, baronul von Thugut, şi internunţiul (— ambasadorul) său la Constantinopol, baronul von Herbert-Rathkeai, s-au ocupat luni de zile de „complotul’[4] grecilor din Viena, de negocierile pentru extrădarea „complotiştilor'[4] la Poartă etc. în acelaşi timp s-au pus în mişcare şi agenţii consulari ai Austriei la Bucureşti şi laşi, Merkelius şi Schilling. Rapoartele lor, precum şi toată corespondenţa respectivă, între Viena, Constantinopol, Bucureşti, laşi etc., alcătuiesc bogate şi numeroase dosare păstrate în Arhivele vieneze.

Arestarea lui Rigas la Triest (19 decembrie 1797) s-a anunţat la Viena de către guvernatorul

Triestului, von Brigido,

în z«ua următoare (20 dec.). Cu un al doilea raport, din *22* de- ccmbnc, Bvigido trimitea la Viena şi dosarul anchetei, însoţit şi cu cîtcva exemplare clin tipăriturile revoluţionare ale lui Rigas.[CVII]

D?T în aceeaşi zi (H/22 dec. 1797) şi consulul rus din Triest, Spiridoa Varucca (probabil grec de origină) trimitea raportul, său la Petersburg (scris în franceză):

„...Un Grec qui est venu ici de Vierme nommé Rigas, boyard à Bucarest, ou il a des villages qui lui appixrtiennent» a été dénoncé à cette Police comme personne mal intentioné, et qu'il avait des projets d'encourager ses compatriotes dans la Turquie de se révolter contre les Turcs, il était en correspondance aussi avec un autre Grec d ici (~ Antonios Ko- roniôs) qu’il informait de temps en temps de ses projets, et il a envoyé trois caisses contenant des exemplaires de mani- festes imprimés tous en langue grecque; Son ami d'ici, qui est employé dans le comptoir d’un autre négociant grec (nommé) ïconomos, ne se trouve à présent dans cette ville et Rigas continuait sa correspondance. ïconomos a pris les lettres, qui arrivaient pour son écrivain, et Payant ouvertes et connu que s'agissait de tenter la révolte de ses compatriotes, il s'est proposé de le dénoncer à la Police, comme il a fait le jour après l'arrivé du dit Riga, qui a été arrêté par les soldats de b Police (...). Ou l'examine, et lui (-- Rigas), ferme dans

CVII A rn a n Los, *fJotumente,* p I 9, ar i 2.

ses projets, il n'a au« une défit ul'é tie le <ie<l:-rct 'I il r e p è t e franc h *e m e* nt qu'il voulait c c n t fois sacrifier sa vie pour délivrer sa nation de Ja tiramue dans laquelle elle gemisse. – Le plus grand mal dans cette affaire est que dans les papiers'du dit Riga se trouve la signature de v i n g t – h u i t mille Grecs, de tous les pays, qui avaient donné leur opinion pour la révolution (...)”[8].

Se pare că şi consulul rus din Triest ştia sau aflase, din prima zi, toate detaliile pe care anchetatorii Iui Rigas le-au descoperit ulterior. însă informaţia că în hîrtiile lui Rigas existau documente semnate de 28.000 de „conspiratori” (din toate ţările!) – zvonuri probabil exagerate, însă destul de semnificative – rărnîne neconfirmată. Autorităţile austriece n-au descoperit nimic în acest sens.

Mu s-au găsit pînă acnrn rapoartele respective trimise de Ambasada rusă din Viena. S-a găsit însă, precum am văzut, în arhivele Ministerului rus de Externe, manifestul revoluţionar al lui Rigas, trimis din Viena, imediat după apariţia lui, şi tradus în întregime. Pe de altă parte, Ambasada rusă din Constan tînopol trimitea şi ea informaţii despre „complo-

[B] Raportul lui Varucca de la Triest, păstrat astăzi la Moscova, la Arhivele de Politică Externă (f. Relaţii între Rusia şi Austria, 1797, d 1331, fi 67[r] —- 68[u]), a fost prezentat (tradus din originalul francez în ruseşte) de Gr, Arş în „Balkansidj Istoriccskij Sbornik I (Chişinău, 1968), p. 25 – 26. L-am transcris şi l-ani reprodus aici dnpă originalul francez (Vezi simţi sus, p. 95, nota 9).

tuf grecilor din Viena. La 15/26 februarie 1768 V. Kociubej, însărcinat de afaceri la Con stan tinopol, a adresat tarului Pa vel un lung raport despre Rigas:

„Majestatea Voastră împărătească este informată, desigur. despre arestarea unor Greci la Viena şi la friest, unde s-au găsit diferite tipărituri (...) destinate Greciei şi Pclopo- nezului (...). Iată însă ce am aflat cu despre chestia aceasta de la Dragomanul Porţii (= Constantin Ipsilanti): Cn Chec numit Rigas, care a slujit în Valachia domnitorului Cara- gea şi altor boieri, om preocupat tot timpul de litere şi dotat cu o imaginaţie bogată, s-a instalat de curînd în Austria. Vizionar, cu dorinţa eliberării patriei sale, a găsit şi anumiţi prieteni../', etc. „La Iaşi un doctor, numit Kyritsis Poly- zos, era în corespondenţă cu conspiratorii. Doctorul acesta a fost arestat acolo, prin intervenţia lui Imbrahim-cfendi, şi o să fie fericit dacă, după străduinţele Grecilor de aici, o să reuşească, scăpînd de condamnarea la moarte, să fie numai trimis în exil../'[9]

La Bucureşti, la Iaşi, la Viena şi la Constantinopol, austrieci şi turci, luni de zile după arestarea lui Rigas, urmăresc (sau bănuiesc uneori) difuzarea manifestelor rcvoluţio-

[0] Raportul, scris în ruseşte şi păstrat la Arhivele din Moscova (L

Relaţii între Rusia şi Turcia, d. 863, ff. 27—43 – despre Rigas ff. 39 – 40), a fost publicat de Gr. A r ş, *op. cit.,* p. 33 —34. – Despre Kyritsis Polyzos, menţionat în textul documentului, vezi mai sus p. 239 – 240.

nare în Principate şi în diferite părţi ale Imperiului otoman. După informaţiile lor, tipăriturile acestea proveneau acum de la grecii din Lipsea şi se trimiteau spre sud prin Bucovina şi Moldova[CVIII]. După informaţiile, însă, ale consulului francez din Bucureşti, manifestul lui Rigas, tipărit la \ iena, a ajuns în Ţara Românească, unde a fost distribuit, prin armatele lui Pasvantoglu! Firele „complotului“ alcătuiau, cum se parc, o reţea destul de întinsă...

De semnalat că atît ambasadorul rus de la Constantinopol, precum am văzut, cît şi consulul francez de la Bucureşti, .adresîndu-sc unul la Petersburg şi celălalt la Paris, se arată siguri că destinatarii rapoartelor lor erau deja bine informaţi despre persoanele şi evenimentele în chestiune: „Majestatca Voastră împărătească este informată, desigur, despre arestarea...“ etc. Aşa începe raportul adresat ţarului; iar Fluty, consulul francez de la Bucureşti, scrie (14 ianuarie 1798):

„Vous avez sans doute été informé dans le temps, Citoyen Ministre, qu'un manifeste imprimé en grec vulgaire et qu’on disait venir de l'armée de Passavan—Oglou, a été distrbué dans ce pays-ci. Il contenait un

CVIII T. e g r a n d, *Documente,* p. 40—41 nr. 9 (18 febr. 1798), 54-57 nr. 14 (24 mart.), 158-161 nr. 28 (5 iunie), 1G2-1G3 nr. 30 (9 iunie); cf. şi revista greacă „Ellinika”, V (1932) p. 55 – 56. – Manifestul lui Rigas, confiscat la Viena, a fost probabil retipărit la Lipsea; vezi Rigas, *Opere complete,* cd. Aranonssis. \ol. II, p. G78.

appel au peuple et le tableau (– reprezentarea) de l'ancienne liberté de la Grèce. La Porte,

ou on a lait <;nsir qu< Iques exemplaires, a découvert que crue pave avait été composée et imprimée à Vienne"[CIX].

După toate acestea, consulul rus de Ia Bucureşti, L. Ki- r ko, adresînd şi el un raport despre Rigas (7/18 mai 1798), acea toată dreptatea să scrie: *„Grecul IVgas,* o'm foarte c u n o s c u t *în părţile de aici şi în loatâ Grecia pentru scria rJc lui revoluţionare...'* de.[CX]-

.?Oni foarte cunoscut-, înir-adevăr, Rigas, înainte de a fi d -venit Martir şi Simbol, a impresionat pe contemporanii săi: „Vlăstar înfloritor al Elenilor'*, după epigrama pe care i-a dedicat-o lordache Golescu[13]; „om preocupat de litere fără încetare şi dotat cu o imaginaţie bogată", după ambasadorul rus

CIXV< zi ui.ii -u- p. 138.

CX H H r în u ¿aii i. *Documente,* Supl. 1, voi. 3, p. 484. Cf. D R u s s o, *Studii isioiice grcco-vomâne,* Buc., 1939, voi. 11, p 338 – 369. – Din exemplarele acestea, care au circulat în Prin- C'paic, s-au făcut – atunci şi mai tîrziu – şi copii scrise cu mina, pr.-um se dovedeşte şi prin două manuscrise păstrate în Biblio- +■ ca Academiei Române de la Bucureşti: *ms.gr.928* şi pnunuscris care a aparţinut odată lui Eminescu!); vezi Alex. E ian, *Sur la civcuiation mamiscritc des ecrits politiqv.es de Rhigas cn* în ..Rovuc Roumaine d Histoirc", I (1962), p. 487 – 497.

[12] Vezi Arş *op. cit ,* p. 27. – Cf. mai sus, p 115, n. 36,

din Constantinopol; un savant „qui joignait à d<\< connaissances extraordinaires une passion presque délirante pour l'affranchissement de sa Patrie”, inspirat „poète

€(niusicien”, precum îl prezentau ziarth franceze şi germane a ir vremii; „om foarte cunoscut în părţile de aici (– iu Principate) şi în toată Grecia”, după afirmaţia consulului rus de la Bucureşti...

Le Viena, undo a trăit numai un an şi ceva, Rigas a căpătă t. de asemenea, un renume printre sa va nţ ii capitalei haL>- burgilor, cîştigînd, paralel, stima şi altor personalităţi din Europa. – În eminent elenist vienez. profesorul brauz (ari A 1 t e i, a prezentat de multe ori iu coloanele revistei literare do la Lipsea „Allgemeiner Litterarischcr Anzeigvc • activitatea scriitoricească şi editorială a lui Rigas: căiţi, traduceri, hărţi, etc.[u]. Un alt savant german, scriind tot în 1797 (Rigas trăia încă la Viena), se refera cu deosebita stima la personalitatea şi la lucrările colegului' său grec. Este vorba de Jolian Christian von E n g1 şi de voluminoasa sa lucrare despre ţările şi popoarele din nordul Balcanilor (unguri, sloveni, sîrbi, bulgari, romani etc.). aparută în patru volume sub titlul general *Geschichtc des l ngnschcn und scuter \cbcvlander* (Hallc, 1797 1X04«. Prunul volum

[11],, AU gem. Littcr. Anzcigcr*' 1797 p. 1206 – 1207 1S01 p. 1^2[a] 1630 C(şi F. C. Altor, *PhRologisch-kritisc^ ll?<ce!!(<ncen,* Virc.a, 1799. p. 233. Acelaşi filolog vienez a prezentat-după manuscn.c puţin cunoscute şi aproape inaccesibile, *Cronica i-tanLls* (Sini tzes), istorisirea agonici şi cădcrei Constancmopulului – c cun (. monumentală (format mare, cu gravuri etc) ic;ita din tipogn.ÎM. şi pe

cheltuiala ccdaboratoriloi lui Rigas fr.itil'U- Mnrkide^ I uho (1796)

ripăr.t la l Talie în 1797, cuprinde, printre altele. şi o prezentare detaliată şi elogioasă a lucrărilor cartografice ale lui Rigas; însă istoriograful german, impresionat de personalitatea cartografului grec, pe care l-a cunoscut de aproape la Viena, începe paragraful respectiv cu fraza: „A fost pentru mine o marc plăcere să cunosc un Tesalian la Viena, numit Riga s (...). Acest om, care, în afară de erudiţia sa filologică şi politică, cunoaşte limba . acestor ţari (= nemţeşte, greceşte, româneşte ele.), precum şi cea franceză şi cea italiană, a călătorit şase ani prin provinciile imperiului otoman, hotărî! să ne ofere cele mai bune hărţi (...). însoţite şi de o geografie statistică şi istorică...“ etc.[15] – Printre celelalte persoane de semnă cu care Rigas avea legături, mai amintim pe : Jos< ‘ph von B a u m e i s t c r, jurist, istoric, editor (tipografia Baumeisteriana a trecut din 1791 în posesiunea fraţilor Markides Pulio) şi pedagog la curte, profesorul F rank, medic şef la spitalul împărătesc, baronul G a m e r r a şi alţii. în cercul profesorului Frank, om cunoscut pentru ideile sale liberale, compatrioţi şi prieteni ai lui Rigas citeau manifestele franceze, abia primite la Viena

[lu] lohaun Christian von Engel, *Geschichte des U ngr Ischen R ichs und seiner Nebenländer,* Erster Teil: *Geschichte des alten Panoniens und der Bulgarey,* Halle, 1797, p. 473—474. Pasajul întreg este

reprodus de N. Camariano, *Contributions, p.* 222 – 225, şi de G. L a i o s, *Hărţile lui Rigas* (în grec.), Atena, I960, p. 296—299 (-- extras, p. 72 —75), – Vezi şi mai sus, p. 136.

din Coriu[16]. Asistent al lui Erank era doctorul George Sake- larios, care, deşi colaborator intim al lui Rigas, menţionat de multe ori în documentele anchetei, n-a fost nici arestat – - datorita intervenţiei profesorului sau, desigur, – nici măcar anchetat. – Nu se ştie exact *ce* reprezintă în acest timp la Viona baronul G a m e r r a. lira probabil o persoană foarte influentă. Rigas, arestat la Triest, scria prietenilor săi la Viena (scrisoarea însă n-a ajuns la destinatari) să se adresezi[1] baronului Gamcrra şi să-l roage să intervină pe lîngă autorităţile vieneze[17]. – Şi alte personalităţi, din ţări rţiai îndepărtate, ştiau şi apreciau activitatea lui Rigas. Am menţionat deja (p. 13G— 137) pe Rizzi Zannoni, renumitul cartograf al lui Bonapartc. Se pot adăuga şi alţii. în lista subscriptorilor cărţii *i|oid Anaharsis* (1797) figurează în primul rînd, subscriind pentru cinci exemplare, ..Eridericul Nortli englezul”[18]. Este vorba de cunoscutul Lord Ci u i 1 f o rd, mare savant şi mare filoclen, care, după cili va ani, a călătorit în Grecia, a încurajat învăţă- mîntul, înfiinţând şi Academia Ionică, prima Universitate pe pămînt grecesc, şi a devenit marc binefăcător al grecilor, egalîndu-l pe compatriotul său Lord Byron.

Toate aceste mărturiii, scrise înainte de moartea sa, ne arată că Rigas era pentru contemporanii săi, greci şi străini, un om de seamă: bogat şi independent, om de

litere şi savant multilateral, consacrînd activitatea lui scriitoricească şi

[10] L e g r a n d. *Documente,* p. 108 – 109.
[17] A ni a u tos, *Documente,* p. 161 162. 181 -185.
Tifiwvis, 1797. p. 585.

editorială popularizării ştiinţei şi deşteptării poporului, poliglot şi erudit do n’vel european, poet şi compozitor, dar şi ginditor cu vastă cultură literară, ştiinţifică şi politică – model tipic al unui iluminist şi enciclopedist al vremii – , admirator şi adorator al strămoşilor glorioşi din antichitate, adept pasionat al ideilor progresiste, vizionar politic, patriot înflăcărat şi care putea electriza pe cei din jurul său – pe scurt, o personalitate menită să rămînă în istorie. Rigas, însă, sacrificîndu-şi viaţa pentru ideile lui generoase, pentru Libertate şi pentru Patrie, a depăşit dimensiu*. nile unui personaj istoric: a devenit un simbol pentru cei subjugaţi. Liberatorul de mult aşteptat, victima unei trădări neaşteptate, Rigas a rămas în amintirea contemporanilor şi urmaşilor săi ghid şi premergător, unic şi incomparabil, ne drumul <ătrc Libertate.

Precursor şi Simbol, Rigas a devenit inspiratorul şi ani? matorul luptelor pentru libertate şi independenţă, iniţiatorul ideilor solidarităţii şi colaborării popoarelor, propagatorul principiilor democratice ale vremii: Libertate, Egalitate, Fraternitate!

Unul din adopţii săi, scriitor anonim neidemificat pînă astăzi, i-a ridicat monumentul cel mai potrivit şi cel mai elocvent: o carte de 266 de pagini, tipărită în format mic, ca să fie uşor purtată de patrioţi, sub titlul: *Elliniki Nomarhia* (--- Xomarhia greacă) *sau Discurs*

despre Libertate (1806). Titlul *Eomarhia* – termen intraductibil, creat de autor (de la HOWOS *Legea* şi verbul – *a predomine)* – în- SCamnă şi prevesteşte un regim nou, liber şi democratic în care predomină Legea şi nu voinţa stăpinului. După o dedicaţie emoţionantă memoriei sacre a Primului Martir al Libertăţii, urmează o analiză argumentată şi convingătoare a condiţiilor medievale în care trăieşte poporul înrobit—de* taliile istorice sînt foarte interesante – a drepturilor şi înda-; toririlor celor oprimaţi, a posibilităţilor şi a perspectivelor unei revoluţii. Formaţia şi erudiţia autorului, experienţa şi maturitatea lui politică, patriotismul ardent şi ideile lui gene-: roase – cele mai avansate ale vremii – impresionează citk torul cărţii încă şi astăzi. în acest înflăcărat „Discurs despre Libertate“ recunoaştem gîndul şi vocea lui Rigas, transmise poporului său ca patrimoniu naţional şi ca armă de luptă.

Armă de luptă. însă, au devenit, în primul rînd – mai ales pentru masele populare – cîntecele lui patriotice şi revoluţioi nare.

Noul Tirteu a însufleţit pe contemporanii săi şi multe generaţii dc urinaşi, bucurîndu-se de un renume interbalcanic şi mondial. Poeziile şi cîntecele lui patriotice şi revoluţionare, eîntate şi adaptate în mai multe versiuni, au cunoscut o răspîndirc extraordinară. Cu tini-e pul, orice cîntec patriotic circula, apel la

răscoală sau marş războinic, a fost atribuit lui Rigas! – Călători străini, scria itori şi poeţi, în însemnările lor dc drum, cărţi care abundă în literatura europeană a vremii, prezentînd în difer- ce culori pelerinajul lor în Grecia, vestigiile clasice şi pe ur--

muşii elenilor, menţionează în mod deosebit numele şi renn- mele lui Rigas: un neogrec asemeni strămoşilor săi glorioşi, noul T i r t e u conducînd la răscoală şi în bătălie dascendenţii Spartanilor! Celebrul poet Lord Byron şi compatriotul său J. Hobliouse care l-a însoţit, călătorind în Grecia, în 1809, zece ani şi ceva după moartea eroului nostru la Belgrad, ne-au lăsat interesante pagini despre Rigas. Lordul Byron, în poemul său epico-liric *Chilele llarold's pilgri- mage* (1812), care a impresionat adînc conştiinţa Europei romantice, a încorporat aşa-zisa „Marseillaise a” a lui Rigas şi a prezentat-o, în original şi în traducere, cu titlul elocvent: *The famous Grc&k war S<mg (* celebrul cîntec de luptă al grecilor)! Prin cartea lui Byron reeditată de multe ori în engleză, tradusă şi în franceză, în germană, în italiană şi în alte limbi, noul Tirteu a trecut în literatura universală a epocii. – Odată cu izbucnirea revoluţiei greceşti din 1821 şi în cursul războiului îndelungat de Independenţă, curentul filoelen din Europa şi din America a acordat lui Rigas o mare atenţie. Premergătorul independenţei greceşti şi „bardul Libertăţii“ a ocupat un loc deosebit în toate scrierile despre revoluţia greacă şi mişcările popoarelor balcanice împotriva jugului otoman. Cîntecele lui Rigas au fost de multe ori traduse şi publicate în cărţi şi reviste apărute în principalele limbi ale Europei. Şi nu numai în Occident. Chiar în Rusia ţaristă, cu toate că politica ci externă era puternic

influenţată atunci de tendinţele reacţionare ale lui Al^etternich, cu toate că cenzura era totdeauna vigilentă, revista „Vestnik Evropy’[4] (IHcTIIHKS CBponw) în octombrie 1821 (nr. 20, p. 258 – 261)

H publicat doua traduceri din *Imnul războinic j! Greci-* insolite şi de o scurtă notiţă despre Rigas. O altă traducere, faimosul *Thurios (Viteji feciori, voi bravii...),* s-a publicat mai tîrziu în revista „Soviemennik” (ConpeMe- imiî, tom. 107, p. 97 – 102), revistă înfiinţată de Puşkin . şi dirijata atunci de Nîekrasof[CXI]. Celebrul Puşkin, dealtfel, salutînd răscoala Grecilor din 1821, declară că în strofele lui a reluat „lua .şi vocea lui Firieu, a lui Bvrnn şi a lui Rigas“ !

Pe pămîntul românesc scrierile şi cîntecrle lui Rigas s-au bucurat de o circulaţie destul de largă. Tipăriturile clandestini* din Viena sau din Lipsea, cum am văzut, au fost difuzate spre Sud prin Principatele române. Din manuscrisele care x ne au transmis manifestul revoluţionar al lui Rigas (Proclamaţia, Declaraţia Drepturilor omului şi cetăţeanului liber, Constituţia, Thurios etc.), unicul păstrat şi accesibil astăzi se găseşte la Biblioteca Academiei Române, la Bucureşti *(ms. gr. 928,* copiat la laşi în 1807). Un alt manuscris păstrat în aceeaşi Bibliotecă *(ms. rom. 3078J,* manuscris

CXI Vezi N. T r a îko f f, *Rigas Velestinlis cn Russie,* extras din ..ByzaiJtinisch-ncugriecbische jahrbuchcr“, t. XVI, xttena, 1939, p. 1 – 15. Cf. N. Camariano, *Traducătorii anonimi ai cântecelor lui Rigas Velestinlis bi limba rusă,* în „Revista Istorică Română“, IX (1939) şi în revista ateniană „Nea Estia“, XXVII (1940), p. 503 – 505.

ctu’v Cuprinde, printre altele, şi faimosul *Thurios* al lui Rigas (copiat. în 1809, direct din tipăritura clandestină, cum se pare), a aparţinut pe vremuri celebrului poet român M i li a i E ra i aesc u[20]. Se ştie dealtfel că, în afară de tipăriturile clandestine, şi publicaţiile anterioare ale lui Rigas (cărţi, bărci etcŢ au găsit, toate, cei mai numeroşi cititori, în Moldova şi Ţara Românească. Aici s-au bucurat de cea mai marc difuzare cînteccle lui patriotice şi revoluţionare, cîntate şi adaptate în multe şi diferite versiuni.

Terenul era deja pregătit: o mulţime de compoziţii poetico .-muzicale. scrise, compuse şi cîntate cu pasiune de greci şi. dc români, în diferite versiuni, adaptate din greceşte în româneşte (sau viceversa, uneori), circulau destul de larg în Principate, difuzate do cercurile fanariote şi de saloanele bo’crimii pinii la „argastirelc” negustorilor şi la tarafurile lăutarilor. Pe terenul acesta, deja pregătit, au fost uşor intro-

-J Uesprc aceste două manuscrise vezi Alex. E 1 i a n, *Sur f.a circulation manuscrite des écrits politiques dc Ulii gas en Moldavie,* în .Revue Roumaine d’Histoire”, I (1962), p. 487 – 497. – Cf. L. VraûGHSsis , *paliiotique” dc Rhigas et la Car magnole grecque* (în grec, eu un rezumat francez), Atena, 1960, p. 299. nota 1, 332— 333; A. Dascalakisîn „Deltion” (– Buletinul) Societăţii dc Istorie şi Etnologic al Greciei, XVI (1962), p. 370-383, XVIII (1965/6) p. 3-27; L. Vranonssi s, *Rigas Velcsfinlis,* Atena. 1963, p. 153, 157, 159, 160, 161, 164; Rigas, *Opere complete* ed. Vranonssis, Atena, 1968, vol.

TI, p. 674, 677, 732—733.

duse şi repede răspînditc cîntecelc patriotice >i revoluţionare.

Evenimente istorice, survenite de la moartea lui Rigas pînă la 1821, au favorizat supravieţuirea şi înviorarea acestor cîntecc: în 1807, zece ani după moartea lui Rigas, în cursul războiului ruso-turc, s-a creat în Principate „Corpul de voluntari grec i[u], o armată de trei mii de bărbaţi, dispuşi în cinci legiuni, sub comandamentul general al lui Nikolaos Pankalos, care au participat în multe bătălii, de la Ismail pînă la Giurgiu, au determinat „glorioasa victorie“ de la Obilcşti etc. în acelaşi război ruso-turc, cum se ştie, a participat şi Tudor Vladimirescu cu bravii săi panduri, între pandurii lui Vladimirescu şi „voluntarii” lui Pankalos au existat, se pare, diferite contacte, şi în cursul războiului şi după aceea. înfiinţarea şi pornirea spre cîmpul de luptă a corpului de „voluntari greci”, printre care şi numeroşi români şi mulţi emigranţi din alte ţări balcanice (bulgari, albanezi, sîrbi şi alţii), a fost anunţată prin proclamaţii şi apeluri patriotice, iar poeziile şi cîntecele înflăcărau entuziasmul războinic[21]. Cele mai cunoscute şi mai răspîndite ^rau

-[1] E 1 i a n, *art. cit.,* p. 489 – 490 un p. 489, n 1, biblicgr.tua anterioară). – Emil Virtosu, *Despic Coi pul </•* .WwAiu *Eleni creat la Bucureşti bi 1807,* în „Studii şi Materiale de letone Medic“, V (1962), p. 529 —582 – N. Camariano, *O preţioasă proclamaţie a Eteriştilor adresată popoarelor balcanice* în .Revista Arhivelor“, 1

(1967), p. 97 – 102. şi în revista ateniana . Ephbeorisî 1 ceh- nis“, 20 (1964).

cîntecele lui Rigas, sau alte compoziţii analoage, atribuite
noului Tirlcu, adaptate şi cîntate în multe şi diferite versiuni.

Avîntnl şi răspîndirea acestor cîutece, precum şi entuziasmul patriotic şi revoluţionar, au atins apogeul odată cu înfiinţarea E tcrici (IM 4). considerată ca înviere şi continuare a unei asemenea confrateruitării creată de Rigas. Prima culegere tipărită a acestor cîutece şi apărut pe pămint românesc şi a ieşit în tipografia greacă de la laşi (181-l şi 1821)[22]. Teatrul grec de la Bucureşti vibra de cîntecele cteriş- tilor. La Iaşi, la biserica Trei Ierarhi, mitropolitul Moldovei Veniamin Costache a binecuvîntat armele lui Ipsilantis (24 februarie 1821), iar psalmodiile bisericeşti au fost însoţite de cîntecele lui Rigas. Peste puţin, trupele lui Ipsilantis, avînd în frunte Legiunea Sacră, foimată din tineretul înflăcărat al eteriştilor, traversau Bucurcşiiul (duminică 27 martie 1821) într-o stare de entuziasm vibrant datorat cîntecelor lui Rigas. De semnalat că printre protagoniştii acestei parăzi se afla şi unul dintre principalii actori ai teatrului grec de la Bucureşti, Constantin Aristias (1800 1880), care, după aceasta, a participat şi la bătălia de la Drăgă.şani,

[22] Culegerea tipărită la începutul anului 1821 a fost reeditată, cu un studiu introductiv, de N. C a în a r ia u o, *Chausons ci opuscules*

patriotiques publiés à Jassy en 1821 par un hétairiste, Bue. I960 (Association Internationale d[1] Etudes du Sud-Est Européen- Etudes et Documents concernant le Sud-Est Européen, 1). – Avem mărturii şi indicii (printre care şi un manuscris necunoscut piuă astăzi) că o culegere asemănătoare a apărut ia laşi şi în 1814 (sau 18151.

a < oborîi apoi în Grecia, s-a întors din nou la Bucuro şii şi » •

a devenit mai tîrziu unul din fondatorii teatrului român[CXII]. De semnalat, de asemenea, că fanfara paradei cuprindea şi urniţi români: un martor ocular ne informează că Dinicu (lolescn (1777— 1830) – frate cu lordache, prietenul şi admiratorul lui Rigas— „a-făcut cadou lui Ipsilantis toată banda sa de muzică, împreună cu muzicienii care erau robii săi“[21]. Aceşti „robi“ (probabil „ţigani”) ai boierului bucureş- tean nu erau, desigur, unicul taraf de lăutari români care ştia cîntecele şi marşurile eteriştilor... Cu aceste cîntece în gura şi cu semnalul *„Libertate sau Moarte*[1] înscris pe ¿rapeluri şi pe spatele uniformei militare, toată această tinereţe ¿1 eteriştilor, luptînd corp la corp pînă la ultimul, a'stropit cu sîngele său fierbinte pămîntul românesc de la Dragă- şani (7 iunie 1821), confinnînd jurămîntul lui Rigas:

Mai bine-n libcitatc, un singur ceas, dedt

CXII Ariadna Ca m a r ia n o. *Le théâtre «rcc à Bucarest au début du XIX*[e] *siècle-,* în „Balcania”, VI (1943), p. 413.

[21] George G a z i s, *Dicţionar al Revoluţiei şi alte scrieri-* (în grec.), editate după manuscrisele autorului de *L.* Vranoussis, 1 anina, 1971, p. 105.

sclavia să te siringă, ani patruzeci, de gît!

Ostaşii din 1807 – „voluntari greci”, „arnăuţi”, „panduri” etc.—şi eteristii din 1821, avangardă militară a unui război panbalcanie împotriva tiranului care îi asuprea pe toţi, traversînd ţările dunărene şi însufleţind inimile poporului, ca şi pe intelectuali sau studenţii şcolilor superioare, rcilec-

tiiid şi însufleţind atmosfera revoluţionara a vremii, au conferit acestor cin toce o difuzare destul de larga. Printre ostaşi – şi cei din 1807 şi cei din 1821 – erau, cum se ştie, şi numeroşi români pe lingă greci şi mulţi emigranti din alte ţâri balcanice: bulgari, albanezi, sîrbi şi alţii[25]. în Academiile domneşti şi în liceele greceşti din Bucureşti, laşi, Odessa şi dm alte oraşe, profesori şi studenţi care, cum se ştie, nu erau nurnai greci, au trăit ani de zile febra patriotică şi revoluţionară a eteriştilor. Cînteccle lui Rigas şi marşurile militare erau chítate de toţi. Mulţi din aceşti tineri ai epocii, şi nu numai greci. ti-au copiat în caietele şi carnetele lor, intercalîndu-le de multt ori printre alte poezii şi compoziţii. Biblioteca Academiei Româno este bogată în manuscrise de acest fel. lot

- După lichidarea forţelor anuale ale lui Ipsilantis (care nu- rnajiiH 7000 de bărbaţi un număr considerabil de ostaşi („eterişti”) au traversat Prutul şi au cerut azil în Basarabia. Dosarul respectiv (constituit de autorităţile ruseşti şi păstrat în Arhivele Statului din Odcs<p cuprinde o listă de 1002 de persoane. Din persoanele acestea 503 au declarat că sini greci, 199 moldoveni şi 9 valahi, 132 bulgari 72 sîrbi, 2 montenegreni, 2 bosniaci u 4 dai maţ i (din Kotor) 16 ruşi. 15 ucraineni, 3 lipoveni, 7 albanezi, G ţigani, 4 unguri. 4 polonezi, 3 turci-creştini. 3 francezi, 3 italieni, 2 minţi şi 1 spaniol (vezi N. ’.(odorov, *Ouelqucs renscigncmrnts sur fes insurgăs gtces dans Ies Pi uicipautes damibicnncs cn 1821,* în volumul comemorativ „Essavs în Mentor v of Basil Laourdas“, Salonic, 1975, p 471 —477). Cifrele sînt semnificative în ceea ce priveşte compoziţia multinaţională a acestor trupe de „voluntari“, deşi este c vicleni că grecii (probabil şi albanezii şi alţii) au plecat, cei mai iu ilfi Sud

din Principatele române provin şi alte manuscrise analog *, păstrate astăzi în diferite biblioteci, la Moscova şi la Leningrad, la Veneţia[20], la Ierusalim, la Novi Sad etc. Fiecare din aceste manuscrise ne oferă, de obicei, interesante detalii despre istoria lui. Unul, de pildă, a aparţinut lui Jovan Sterija Popovici (1<SO6—-1856), cunoscut astăzi şi considerat ca unul din precursorii literaturii sîrbc. Născut la Vîrşeţ, pe frontiera jugoslavo-română din Banat, Popovici, student încă la Timişoara în cursul răscoalei din 1821, a transcris şi el un caiet cu cîntecelc eteriştilor, intitulat (în greceşte) *Ode şi imnuri ale lui Jiigcis către greci,* le-a tradus în versuri sîrbeşti şi a anunţat chiar, în 1825, o ediţie viitoare a acestor traduceri, sub titlul *Scilmoslntinij cvjctak borecim se (jrcima* (= Floare cu şapte foi dedicată combatanţilor greci).t Traducerile lui Popovici n-au apărut pînă în cele din urmă[27], însă aceste cîntccc au fost răspîndite printre sirbi. Xmncrod sîrbi au

[2tJ] L. V r .i noussi s, Chz/cX'e: *tăzbohiiee şi proclaenaţii din 182! uitr-im manuscris al Institutului grec din Veneţia* (în greceşte, cu un rezumat în limba italiană), în „Tlicsaurismata", IV (1967). p. 177 – 189. Ci. „Revista Arhivelor'', XXNHI/1 (1971), p. 154 – 155. – Pregătim o asemenea prezentare detaliată pentru toate manuscrisele analoage cile am reperat şi mi:rofihnlt, do la Londra, Paris, Copenhaga, Leningrad pînă în Pcloponez şi Ierusalim.

[27] Manuscrisul lui jovan Sterija Popovici, precum şi caietul cu textele greceşti s-au păstrat la Biblioteca *Matica Srpsâa* { = Albina sîrbă), la Novi Sad. O ediţie completă a acestor două

manuscrise, pregătită de mult, cu un studiu inrroducth, sperăm să apară în curîiul.

luptat împreună cu grecii iu 1807 şi în 1821, dar şi mulţi greci au participat la luptele sîrbilor, atît sub Karageorge, cît şi sub Obrenovici[28]. Mult mai tîrziu, în 1848, aşa cum ne spun ziarele epocii, tineretul sîrb străbatea străzile Belgradului şi ale altor oraşe agi tind mulţimea cu cîntecele lui Ri- gas!— fot prin Principatele romane s-a efectuat transmiterea acestor cîntece şi la bulgari[29] şi, într-o anumită măsură, şi la albanezi. în afară de „arnăuţ'i”, se ştie că şi intelectuali de origină albaneză au participat la luptele eteriştilor din Principate, ca Naum Vekilhardji, de pildă, „corifeul deşteptării albanezilor, autorul primelor abecedare albaneze“ ctc.[30]. Dar albanezii au avut şi legături directe cu Grecia. Nu este inutil, poate, să adăugăm că un apel patriotic, adresat albanezilor sub formă de cîntec naţional şi publicat o sută de ani, aproape, după moartea lui Rigas, nu este dccît o adaptare

-[b] Vezi AI. Lascaris, GrrcZ *sîrbi în luptele lor de t lib(rare – 1X04 — 1830* (în grec.), Atena, 1936.

[29] N. Todoro v, *Eteria „Filiki” şi bulgarii* (în bulg. cu un rezumat francez), Sofia, 1965, p. 30 – 33. – C. Vcliclii, *La contribution de Lemigration bulgare de Valachic a la renaissance politique et culturelle du peuple bulgare (1762—1850),* Bue . 1970, p. 122-133.

5° Victor P a p a c o s t c a, *La participation de l'écrivain albanais Vechilhardji à la revolution de 1821,* în „Balcania“, 8 (1945) p. 187 – 191. – Cf. „Buletinul Universităţii din Tirana“ – Scria Shkencat Shoqerore, 15 (1961), nr. 2, p. 196 – 217. – Sava lancovici, *Relations roumano-albanaiscs à l'époque de la renaissance et de l'émancipation*

du peuple albanais, în RESEE, IX (1971), p. 5 – 48, 225 – 248, mai aies p, 14 – 15 şi 18—2G.

jpc melodia şi vcrsuiilc faimosului *Thurios:* Cintecul albanez •începe cu versul *O breti i duniasc* O, împărat al Lumii...) şi, după indicaţiile care însoţesc textul, „se poate cînta după Jurăniîntul grec al lui Kigas Fcreos” (cf. *Thurios.* vers 31 şi urm.)[31].

Dacă cîntccele lui Rigas şi marşurile revoluţionare ale eteriştilor au avut o anumită răspîndirc printre sîrbi, bulgari şi albanezi, în Principatele române ele au fost cîntate cu pasiune în nenumărate versiuni, au fost scrise şi copiate, servind în acelaşi timp ca model şi stimulent pentru crearea unor compoziţii româneşti. *Trîmbila românească,* o poemă antiotomană de 414 de versuri, atribuită pe vremuri lui lenăclnţă Văcăresc u, dar scrisă, fără îndoială, în jurul anului 1821 de un anonim, care, în acelaşi timp, a şi publicat-o (pe cinci pagini, ca foaie volantă, fără numele autorului, fără loc şi fără dată), s-a dovedit că este o adaptare a unui marş grecesc destul de cunoscut[32]. Modelul grec, atribuit lui Rigas, tipărit de Korais (1800 şi 1821), transmis în multe variante

Din tipăritura aceasta (foaie volantă) numai un exemplar este cunoscut. Se păstrează la Biblioteca Şcolii de limbi orientale Ia Paris; vezi E. Legrandşi ll ti u y s, *IHbliographic albanaise,* Paris-Atcna, 1912,

p. 199, nr. 718.

[32] Ariadna C a m arian o-C i o r a n, *Despre poema patriotică antiotomană „Tri mixta românească”,* în ..Studii şi Materiale de Istoric Medic”, II (1957), p. 457-461. Ci. „Studii”, XV (1962), p. 1511.

şi devp’i murgul preferai al. cicliştilor[33], începe cu strofa următoare pradncerca este adaptată pe ritmul originalului)-

Dragii mei conipatrioţi

(în altă variantă):

O, voi greci compatrioti, wînă cînd robi la iloti,

JL f '

x În culegerea tipărită la Iaşi (1821), cîntecul este cuprins (anonim) sub nr. XIV. Intr-o carte germană (1S24) figurează (în •inginal şi în traducere, înregistrat şi în note muzicale) sub titlul 1 *p'iilanti's Gruss.* – Prima ediţie, datorată lui Korais, la Paris (1800), nu cuprinde nici o indicaţie despre melodia acestui cîntec. Este evident, după părerea noastră, că primul 'vers *(Dragii mei compairioti...)* reamintea cititorului un cîntec cunoscut. (Dacă acest cîntec era deja atribuit lui Rigas, precum a fost mai apoi, nu se ştie). Korais n-a făcut – .şi nici nu putea să facă – altceva, decit să lanseze o variantă a acestui cîntec deja cunoscut, modific înd şi adăugind anumite versuri şi strofe, potrivite curentului >i entuziasmului filofranccz. – însă şi cintecul care a preexistat şi circula deja, înainte do a fi tipărit de Korais (1800) – cîntec patriotic inccpînd cu versul *Dragii mei conipatrioţi* – a fost adaptat, probabil, pe modelul unui cîntecel fanariot *(Dragii mei de ac.eaşi uî/stă.,.)* mult mai anterior, tipărit pentru prima dată la 1702, în culegerea *Efectele Amorului* (vezi Vraaoussis, *Rigas,* 1454, p. 240 – 241). Motivul, în ceea ce priveşte versificaţia, rima »itc., este comun. Ni s-a transmis şi melodia cîntecului fanariot, o compoziţie a protopsaltului lacov, cunoscut poet şi compozitor • lin secolul al XVIH-lea (vezi, de pildă, manuscrisele greceşti din Academia Română nr. 784, f. 105 – 106, nr. 927, f. 47, manuscrisul <hn Vatopedi 1428, p. 101, şi altele). Cîn tecul patriotic, însă, ni s-a traasnrs cu altă melodie, pe ritmul unui marş militar, cu un refren p.ntru două voci etc.

(a cei cruzi de otomani.

Ia ai grecilor tirani?

Răzbunării, iată-i ora. dragi prieteni, tuturora!

În acelaşi ritm şi în acelaşi vers (trohaic de opt silabe) destinata probabil sa fie şi cîntată pc aceeaşi melodie *Trlm- Ma românească* se adresează patriciilor romani:

Rumâni ticăloşi şi vrednici»
pînă cînd aşa nemernici,
să trăiti, şi chinuiţi?
Nu vă deşteptaţi odată,
să cunoaşteţi că în faptă
vai de voi, o să periţi?

(vers. l-6)

Poetul gxec reaminteşte trofeele de la Marathon şi Salarnina şi pomeneşte pe strămoşii săi glorioşi din antichitate. Patriotul român evocă faptele vitejeşti împotriva turcilor, ale voievozilor români (Mircea cel Bălrîn, Vlad Ţepeş şi Mihai Viteazul). lăudîndu-se cu neamul său vestit:

Aduccţi-vă aminte
cum am fost mai dinainte vrednic neam dc lăudat şi cu
citii vitejie arătlnd la bătălie pă vrăjmaşi am cufundat!

(vers 163 U»3)

Noi nu sintcm neamuri proaste, ci şi acum (a) să cunoaşte că sintcm din vechi Romani!

(vers. 319—321)

Deşi prea lungă ca să fie considerată ca un cîntec, poema aceasta – apel la răscoală şi proclamaţie în versuri, precum erau şi multe din poemele analoagc greceşti – reaminteşte, de la început-pînă la sfîrşit, marşurile revoluţionare:

Fraţi creştini, săriţi fierbinte, puneţi crucea înainte, pă vrăjmaşi să năvălim! Sau balaurul să piară şl să scape astă ţară, sau toţi să ne omorîinî

(vers. 151—156)

Trimbiţa românească n-a fost, desigur, unica adaptare română alcătuită după cîntecele patriotice şi marşurile revoluţionare din epoca lui Rigas şi a eteriştilor. Cît de răspîn- dite au fost, se dovedeşte şi din faptul că marşul preferat al eteriştilor *Dragii mei compatrioli* a fost imitat (imediat după răscoala din 1821) şi de un versificator antifanariot:

Boierilor simpatrioţi, pînă cînd de Fanarioţi o să fiţi aşa supuşi? Iată prilej bun aveţi, cereţi Porţii să faceţi să nu fim ca pin'acuş...2*

2* D. Russo, *Studii şi Critice,* Buc., 1910, p. 94 – 95,

Din vremea lui Rigas şi piua la 1S2I—un în anumite cazuri chiar şi aproape toată i n t c 1 i g c n ţ a b a 1 c a n i c ă, – care a contribuit considerabil la deşteptarea şi Ia emanciparea popoarelor din Sud-Estul european, s-a format într-un fel sau altul în P r i n c i p a t c 1 e r o m â n e, într-un nicdui de orizonturi largi, definindu-se ca o elită intelectuală .şi socială pe drum de europenizare, animată de idei progresiste şi pasională de dorinţa reînvierii Eladei. Limba şi cultura greacă având o tradiţie milenară şi un caracter universal, predominau în învăţămintul superior. Modelele greceşti, patrimoniu comun al omenirii civilizate, ca şi exemplul patriot ilor neogreci, au avut un ecou adine şi deşt ul de larg, în aceste condiţii Rigas a fost considerat şi recunoscut ca un erou şi premergător de d i m e n s i u ni pa n b a 1 c a n i c e.

p EPVBLICA ELENA A LI) RIGAS a rămas numai iLv un vis: Ln vis genial şi generos, care de multe ori a încălzit inimile epigonilor. Acest vis pe care împrejurările l-au adus adeseori la lumină a fost preluat de generaţiile care au urmat conferindu-i concepţiile şi dorinţele epocii lor, potrivit cu tendinţele şi aspiraţiile celor midii sau ale celor puţini. Astfel, unii – greci şi străini – au văzut în persoana lui Rigas pe crainicul celui mai neînfrînai imperialism” al neovlenilor, alţii pe utopistul sau pe înţeleptul îndrumător pentru colaborarea naţionalităţilor ce doreau emanciparea din Peninsula Balcanică, şi alţii pe premergătorul internaţionalist şi promotorul unor planuri ale viitorului îndepărt ai.

Gîndurile şi planurile lui Rigas, < are evident depăşesc cadrul unui efort şi al unui plan strict naţional, trebuie aşezai <' şi limitate în epoca lor, ca să fie în mod corect înţelese şi în mod just explicate. Epoca sa, tradiţia şi climatul ideologic, în care a* trăit Rigas, zămisleau dorinţele şi concepţiile din cure a izvorît viziunea Republicii Elene. Expresia planurilor -ale – aşa < um nr o>te cunoscută din [1]exte – pode

2
M
»

să aibă lacune şi nelămuriri, ucniru noi însă nu prezintă c om rădic ţ ii inex [>I ica I n le.

3 cei sînt izvoarele principale care irigă şi fecundează pămuitul din care a germinat acest nobil vlăstar al Greciei modei ne tradiţia bizantină, gloria strămnşiloi antici ş; ideile noi atu ('rantei revoluţionare.

• «

Tradiţia bizantină era pentru epigonii Bizanţului comoari amintirilor istorice >i noianul speranţelor.

împărăţia milenară a Riisăritului creştin -acest nu»/t ncîngropat al anului 1 153 -cu mult înainte de a-şi da duhul, reuşise că condenseze tipul şi esenţa valorilor şi a idealurilor salt iu lormc şi simboluri venerabile du o stră- Ju; irt inepuizabilă. Acest patrimoniu ideologic se filmam în legendă şt cîntec devine perseverenţă şi credinţă .*au vis îndrăzneţ în amintirile tulburi alo tradiţiilor populare sau în meditaţiile nostalgice ale cărturarilor, imperiul universal al regilor legendari de la „împăratul împietrii” din 1453 pînă la Alexandru cel Mare < constituie vălul aurit al trecutului, care proiectează palide reflecţii spre viitor, hrăneşte nostalgia dar şi speranţele devine CO;L>7/7///«/sA/r/i/J. unificatoare, niciodată istovită.

Adolescent în 'ioalia.în cursul primului război ruso-fila (1768 (774). pe cînd armata rusă traversa Egeul şi ameninţa Bosforul, bărbat apoi la Constantinopol. Rigas a trăit în Grecia înrobită şi în cercurile fanariote

tot tiu ,d »
şi refluxul sprratiţelm şi decepţiilor pruv<<at de ..pio.v tul

2
M
»

grec al ambiţioasei ţarine Ecabrina. Cu ru/boiul al doilea ruso-turc (1787—1792) reînvia visul unui împărat creştin la Constantinopol... Rigas purta în suflet legendele şi speranţele epigonilor Bizanţului. *Planigrafia Constantinopo- lului,* prima sa hartă care a circulat la 1796 ca prima foaie din marea *Hartă a Eladci,* este o dovadă elocventă, Înscmnînd „numirile vechi şi noi'[1], Rigas a înviat deasupra capitalei Sultanilor glorioasa Vasilevusa (= oraşul suveran al omeni- rei), capitala legendară a împăraţilor bizantini. Alături de schiţele *seraiului* şi moscheelor, a schiţat Sfiala Sofia, palatul lui Bclizarieşi palatul lui Constantin, obeliscul Hipodro- mului bizantin, cu inscripţia sa, şi o mulţime de alto monumente de pe malurile Bosforului. Pc laturi, seria monedelor bizantine cu figurile sacerdotale ale împăraţilor se opreşte la ultimul împărat Constantin Paleologul, cu încheierea tragică, că pe urmă *nc-arn înrobit...* Pe latura dreaptă, emblemele trufaşe ale sultanilor se reazimă pe un leu uriaş (personificarea poporului înrobit) care doarme... Şi în partea de jos, sub vederea panoramică a Constantinopolului, o epigramă din cele mai expresive impune pietate şi trezeşte în sufletul privitorului toată indignarea înrobii ilor faţă de soarta tragică a capitalei „sfinţilor[0] împăraţi:

Privind oraşul legendar, coroana oincnirri,
destinul său îngrozitor, oftînd din greu, să plîngi!

în acelaşi an, în tipografiile colaboratorilor lui Rigas, fraţilor Markides Puliu, se tipărea, cum am văzut, *Cronica* lui Frantzis despre căderea Constantinopolului, ediţie împo-

dobita. cu gravuri impunătoare şi destinată să cihstituie lectura pioasă a celor subjugaţi. Paralel, circula deja, tipărită în aceeaşi tipografic, şi *Vedenia lui Agathanghcl*$_t$ broşura populară care, cum am văzut, aducea vestea că a sosit „împlinirea vremii“ pentru ca „să renască Imperiul Bizantin”...

Bizanţul însă, care a lăsat moştenire înrobiţilor legendele – „speranţa deşartă”, după un poem tînguitor al Constan- tinopoluhii, scris de Matei al Mirclor – şi prevcstirele mîngîie- toare ale profeţilor, a lăsat moştenire şi altceva, demn de subliniat aici: *ecumenismul bizantin,* forma şi cadrele *statului „universal“,* de la Răsărit, formă pe care a păstrat-o neschimbată de secole şi mahomedanul uzurpator al împărăţiei creştine. Toate planurile şi visurile înrobiţilor, care vorbesc vag despre „renaşterea neamului”, nu găsesc alt model ca să-şi formeze idolul decît numai unul: forma statului „ecumenic” din Răsăritul ortodox, Imperiul Bizantin.

O formă mai palpabilă a acestei *idei bizantine* ora Biserica Ortodoxă – înfloritoare şi puternică în epoca Bizanţului, întărită sub jugul otoman—cu Patriarhia „ecumenică” şi Patriarhul Constau tinopohilui în frunte, care era şi recunoscut de cuceritorul otoman ca *milet-basi (==* şeful neamului său). De asemenea concepţii era îmbibată şi clasa conducătoare a fanarioţilor, aristocraţia îhalţilor demnitari, care guvernează parcă împreună „imperiul” ca un fel de co- moştenitor nevăzut al tronului bizantin, conform

unor tradiţii proprii. Deasupra antinomiilor între intenţii şi fapte,-

<lva>u preseivilismului respingător de multe ori, se întrezăreşte conştiinţa unei oarecare *continuităţi istorice,* încarc mijeşte cînd vagă şi fatalistă, cinci mai directă şi mai conştientă—credinţa în oarecare „destine istorice“. .De acolo ies adepţii principiilor grcco-otomanc, care credeau îrdr-o evidentă, după părerea lor, necesitate istorică: la îndepărtata speranţă că „după exemplul mai vechi al imparii ici romane, care devenise bizantină, aşa şi imperiul Sultanului ar deveni cu timpul, statul otoman al naţiunii elene“...

Rigas, odraslă a unor oameni modeşti de pe cîmpia lesalici, dar format în cercurile fanarioţilor şi aristocraţiei bizantine, a trăit şi a cunoscut îndeaproape concepţiile şi x ¡şurile *păturilor populare* şi ale *claselor dominante.*

Evidente sînt legăturile sentimentale ale lui Rigas cu tradiţia bizantină. Noile sale orientări, însă, l-au atras spre orizonturi mai largi. Secolul iluminismului privea cu aversiune Bizanţul, considerat ca Imperiul roman în decadenţă. ,,!despotismul” bizantin nu-l poate atrage pc Rigas.

Idealul Greciei clasice oferă acum Europei „iluminate“ modele. Neoclasicismul în artă, ideile liberale şi idealurile democratice, reapariţia şi imitaţia modelelor clasice, regimul republican, instituţii politice şi sociale, toate acestea converg spre antica Eladă. Şi, am mai spus-o, „gloria strămoşi- lor“ era coarda cca mai sensibilă pentru elenismul renăscut. „Iluminarea neamului“ care vine dinspre Apus – fluviul al cărui

2Î
W

curent ai impresia că urcă invers, dc la revărsare spre

2Î
W

izvoarele sale – ne conduc spre clasicii străbuni; şi „învierea neamului“ cea mult dorită, nu poate avea alt sens d*vit reînvierea „Eladei glorioase de odinioară“...

Ideile revoluţionare, în sfîrşitj acest puternic răsunet al cosmogonici franceze din 1789, luptele împotriva tiraniei care se răspîndesc cu idealurile *Libertăţii, Egalităţii* şi *Fraternităţii,* idealuri care aparţin tuturor oamenilor, ofereau deci un sens mai larg dorinţelor de eliberare a popoarelor subjugate.

Aceste trei curente se încrucişează şi fecundează substratul sentimental, spiritual şi ideologic din care s-a născut R gas. Sinteză şi lărgire a acestor idei este ceea ce a cristalizat gîndirea sa de largă respiraţie.[CXIII]

Ideologia revoluţionară a epocii reclamă abolirea tuturor tiraniilor şi a tuturor tiranilor; – desfiinţarea „despotismu- lui“ otoman, proclamă Rigas.

Victime şi oponenţi ai Sultanului sînt toţi cei înrobiţi, toţi aceia care gem sub insuportabila şi odioasa tiranie a despotismului otoman. Pe ruinele Imperiului otoman, co- moştenitori naturali, vor

CXIII Vezi şi L. Vranoussis, Frawww/azi *şi conflicte ideologico în preajma regenerării naţionale.* (în grec.), în lucrarea colectivă *Istoria neamului grec,* voi. XI, Atena, 1975, p. 433—451 (mai ales, p. 440: Reînvierea Eladei: p. 441: Ecumcnisin bizantin-ortodox şi naţionalism neogrec; p. 442: Planurile supranaţîonale [=> care depăşesc cadrele naţionale] şi „Republica” multinaţională **a** iui Rigas; p. 443: Neamul, ţara, patria ctc.).

întemeia guvernămîntul lor democratic toţi înrobirii, toate popoarele subjugate, fără distincţie de religie şi limbă. Acest nou stat, transformat în „republică”, va fi încadrat în aceleaşi cadre statale, dar regimul, modelele politice, sociale şi culturale ale acestei „republici” nu pot fi altele dccît democraţia şi civilizaţia antichităţii clasice. Readucerea lor la viaţă constituie mîndria Franţei Revoluţionare. Prin urmare şi Rigas visează reînvierea *„Republicii elene*.* Nu existau alte modele superioare în istoria veacurilor şi în tradiţiile popoarelor. în doctrinele epocii şi în conştiinţa lui Rigas, modelul acesta, mult mai larg decît un ideal naţional, apare drept *idealul comun al omenirii* întregi, indiferent de neamuri, religii şi limbi, şi deasupra acestora.

„Republica elenă” a lui Rigas, din punct dc vedere teritorial, s-ar fi extins în tot spaţiul de iradiaţie elenă (a celei clasico, a celei bizantine şi a celei contemporane cu el, deoarece, cum spune el, „plămada grecească a pătruns peste tot”), şi caracterul ei ar fi fost vădit grecesc. Prin aceste planuri, însă, Rigas nu s-a gîndit nici o clipă la „subjugarea” popoarelor dc altă naţie, de altă limbă sau de altă religie, cuprinse în Republica sa. Dimpotrivă, el se gîndea să le unească pe toate, fără discriminări rasiale şi alte deosebiri, să le reînsufleţească în lumina idealurilor universale ale epocii, să le ridice, la renaşterea „luminilor“, să Ic redea din nou „libertatea preţioasă a strămoşilor lor

glorioşi“, şi cu

toţi împreună să se declare comoştenitori ai guvernăinîntului ideal al veacurilor, ai „Republicii elene“.,.

Utopic!—s-ar grăbi, poate, să declare scepticul zilelor noastre... Rigas, însă, nu putea să depăşească epoca sa astfel îneît să prevadă forma „statului naţional“, cerinţă care urma să schimbe mai tîrziu aspectul Europei. Moartea timpurie l-a oprit în pragul Timpurilor Noi, de la înălţimea căruia marele premergător şi-a plăsmuit viziunea sa inspirată, devenind Eroul şi Martirul unei idei din cele mai nobile, unui ideal etern şi comun al popoarelor, naţional şi universal: Libertate, Egalitate, Fraternitate...

■ Anexă

PAO«! BIN llCftĂBIlî Lllî »Í6M

MANIFESTUL REVOLUŢIONAR al lui Rigas cuprindea: Proclamaţia revoluţionară, Drepturile omului şi Constituţia Republicii Elene. La sfîrşit era tipărit şi cîntecul *Thurios.* – Imprimatul pe care l-a tipărit Rigas la Viena în 1797 nu s-a păstrat. Textul său s-a transmis prin copii manuscrise. Unicul accesibil astăzi este manuscrisul nr. 928 din Biblioteca Academici Române (copiat în 1807).

LIBERTATE EGALITATE FRATERNITAT

NOUL GUVERNĂMÎNT

al locuitorilor din Rtimeli, din Asia Mică, din insulele Meditcraniene şi din Valahobogdania [=> Ţara Românească şi Moldova],

ÎN NUMELE LEGILOR ŞI AL PATRIEI

[1797] POROR UL, URMAŞUL ELENILOR. care locuieşte în RiinieJi[CXIV], în Asia Mică, în insulele Mediteraneene, în Vlahobogdania [== Ţara Românească şi Moldova] şi toţi cei ce gem sub insuportabila tiranie a odiosului despotism otoman, precum şi cei care au fost constrînşi să plece în ţări străine ca să scape de jugul apăsător şi greu de suportat – toţi, creştini şi turci, fără nici o deosebire de religie (fiindcă toţi sînt plăsmuiri ale lui Dumnezeu şi descendenţii primului om creat) – luînd în considerare că Tiranul, numitul Sultan, s-a dedat întru toiul celor mai murdare pofte trupeşti, a fost înconjurat de către eunuci şi curteni cruzi şi inculţi, a uitat şi a dispreţuit omenia, inima i s-a împietrit în faţa nevinovăţiei şi cea mai frumoasă tară a lumii, lăudată de înţelepţii de pretutindeni, a ajuns prada unui asemenea dezmăţ încît nimeni, indiferent de clasă şi religie, nu mai are nici siguranţa vieţii, nici a cinstei şi nici a avutului.

Cel mai liniştit, cel mai nevinovat, cel mai cinstit cetăţean este în pericol în orice moment să devină jertfa mizerabilă a fanteziei Tiranului sau a guvernatorilor lui sălbatici, a demnitarilor săi nedemni, sau, în siîrşit (ceea ce se întîmplă deseori), a celor mai sălbatici şi perverşi imitatori ai săi, care profitînd de tolerarea fărădelegilor ucid în crunta lor

---

CXIV *Ritmeli:* termenul are accepţia pe care administraţia otomană o,dădea atunci, insemnînd toată peninsula greacă.

neomenie, fără să cerceteze şi fără judecată.

— Cerule! tu eşti martorul nepărtinitor al acestor crime.

Soare! tu în. fiecare zi vezi asemenea porniri sălbatice. Pămîntule! tu eşti stropit fără încetare, de şuvoaiele siugelui celor nevinovaţi

Cine cutează să-rai spună contrariul? Cine este tigrul acela care îngăduie atîtea fărădelegi? Să iasă la iveală şi va avea ca martor împotriva-i toată Suflarea, care, mută, geme pentru şuvoaiele de sînge nevinov at vărsate pe nedrept aici.

Acest popor nefericit pînă acum, văzînd că toate necazurile şi durerile, lacrimile sale zilnice, şi ruina sa îşi au izvorul într-o guvernare odioasă şi decăzută ca şi lipsa legilor bune, s-a hotărît, îndrăznind o dată să privească spre Cer, să ridice- bărbăteşti- grumazul său împovărat şi, înarmîndu-şi rnînios braţele cu armele răzbunării şi deznădejdii, să ceară cu glas tare în faţa Omenirii întregi cu voce tunătoare-, drepturile sacre şi neprihănite care îi sînt date ele Dumnezeu ca să trăiască în pace pe pămînt.

L>e aceea, pentru ca tot poporul, laolaltă, să poată compara întotdeauna, cu mintea trează, acţiunile celor ce ne stăpînesc şi ţelurile legislaţiei lor sociale, scuturînd bărbă- teşte nemernicul jug al Despotismului şi îmbrăţişînd nepreţuita Libertate a străbunilor săi glorioşi: ea să nu se lase, de azi înainte, niciodată să fie călcat ca sclav de către tirania

inumană: ca să aibă fiecare, ca o oglindă luminoasă în faţa ochilor temelia libertăţii, a siguranţei şi a fericirii sale; ca să cunoască bine judecătorii care sînt îndatoririle lor obligatorii faţă de cetăţenii liberi cînd sînt judecaţi; ca să ştie legislatorii şi guvernatorii regulile drepte după care trebuie să se conducă şi să conceapă profesiunea lor pentru prosperitatea cetăţenilor, să proclame cu voce clară următoarea declaraţie a Drepturilor omului şi ale cetăţeanului liber al statului:

Diepturile omului[CXV]

«

ArM. Scopul, pentru care oamenii, de la începutul hunii, s-an adunat pentru prima dată din păduri, ca să vieţuiască laolaltă, constituind sate şi oraşe, este ca să se ajute între ei şi să trăiască fericiţi, şi nu să se maniace între ei sau unul să le sugă sîngelc.

Atunci au făcut rege pentru a veghea asupra intereselor lor, ca să fie siguri că se vor bucura de drepturile lor naturale, care, nimănui pe pămînt nu-i este permis să le ştirbească.

2. Aceste drepturi naturale sînt: 1, să fim toţi egali şi nu unul superior celuilalt; 2, să fim liberi şi nu unul sclav altuia; 3, să fim siguri pe viaţa noastră, pe care nimeni să nu poală să ne-o ia, pe nedrept, după placul său; 4, nimeni să nu aibă dreptul să se atingă de proprietăţile pe care le avem, ci ele să fie ale noastre şi ale moştenitorilor noştri.

CXV Am reprodus aic; numai principalele articole.

3. Toţi oamenii, creştini şi turci, după natură, sînt egali. Dacă cineva, fie de orice categorie socială, comite vreun delict, Legea este aceeaşi şi neschimbată; adică nu se pedepseşte cel bogat mai puţin şi cel sărac mai mult, pentru aceeaşi vină, ci]a fel.

4. Legea este acea ho rărire liberă care s-a făcut cu consimţămîntul întregului popor; adică toţi vrem ca ucigaşul să fie ucis; aceasta se numeşte Lege şi este aceeaşi pentru noi toţi...

5. Toţi cetăţenii sínt admisibili şi pot ocupa funcţii şi demnităţi publice. Popoarele libere nu cunosc alte motive preferenţiale iu alegerea oamenilor decit înţelepciunea şi capacitatea lor...

6. Liber lai ca este puterea pe care o arc omul ca să facă tot ceea ce nu va lamă drepturile vecinului său. Ea arc ca temelie Natura, deoarece din fire dorim să fim liberi; are ca regulă Dreptatea, fiindcă libertatea dreaptă este bună; are ca paznic Legea, fiindcă ca stabileşte pînă undo trebuie să (im liberi. Limită morală a Libertăţii este sevinţa aceasta: Să nu (aci altuia ceea ce altul nu vrei să-ti Iaca tie.

> 9

7. Dreptul do a ne exprima opinia noastră şi gmdurilc noastre, atît prin scris cit şi în alte moduri; dreptul de a ne întruni în mod paşnic; libertatea oricărei religii (a creştinismului, a mohámédanismului, a iudaismului şi a altora) nu sínt împiedicate iu acest Guvcinămînt...

5. Siguranţa înseamnă protecţia care se dă fiecărui om de către toată naţiunea şi tot poporul pentru apărarea persoanei sale, a drepturilor şi a proprietăţii sale.. Adică, atunci etnd cineva vatămă numai un singur om sau îi răpeşte ceva pe nedrept, întregul popor trebuie să se ridice împotriva acelui năpăstuitor şi să-l izgonească.

9. Legea arc datoria să apere libertatea comună a naţiunii întregi şi pe aceea a fiecărui om, cetăţean al acestei comunităţi, împotriva asupririi şi dominaţiei celor ce conduc ţara. Cînd aécstia conduc bine, legea să-i apere; dacă nu conduc bine, să-i îndepărteze,

10. Nici un om să nu poată fi chemat în judecata, arestat de către oamenii judecătorului şi deţinut sub altă formă decit aşa cum hotărăşte legeni...

73. Orice om poate să servească pe un altul ca servitor, oferindu-şi timpul spre folosul altuia; însă nu poate să se vîndă pe sine, nici altul să-l vîndă, fiindcă şi persoana sa nu depinde numai de el, ci şi de Patrie. Legea nu cunoaşte nici o subjugare, nici chiar robia de slugi. Există numai o promisiune, că servitorul o sa-.şi vadă de munca sa şi o să fie recunoscător faţă de acela care îi plăteşte salariul, care Ia rîndul Iui nu arc voie nici să-l insulte, nici să-l bată. însă, dacă acesta anulează acordul, este obligat să-l plătească pe servitor pînă iu acel moment şi numai apoi să-l alunge.

27. Ajutoarele publice şi recompensele sînt o datorie sacră a Patriei. Comunitatea arc datoria de a-i ajuta pe cetăţenii săraci, şi de a le da de lucru, precum şî celor neputincioşi să le asigure modul de trai. Adică, dacă un agricultor nu are boi, şi nu poate să arc, Patria arc datoria să-i dea şi să-l aştepte pînă cînd acesta îi va plăti. Dacă un cetăţean a rămas invalid în timpul războiului pentru apărarea Patriei, aceasta trebuie să-l răsplătească şi să-l hrănească cît timp trăieşte.

22. Toţi, fără excepţie, au datoria să ştie carte. Patria va construi şcoli în toate satele, pentru băieţi şi fete. Din învăţătură se naşte progresul, prin care strălucesc popoarele libere. Să se predea şi să fie interpretaţi istoriografii vechi. în oraşele mari să se predea limba franceză şi cea italiană; limba greacă este obligatorie.

23. Garanţia comună şi securitatea fiecărui cetăţean constă în acţiunea tuturor cetăţenilor. Adică, cînd unul singur păţeşte ceva rău, să considerăm că toţi sînt atinşi, şi, de aceea, trebuie să asigurăm fiecăruia folosirea şi conservarea drepturilor sale. Această garanţie

se întemeiază pe suveranitatea naţiunii; adică, întreaga naţiune •este nedreptăţită cind un singur cetăţean este nedreptăţit.

««■« •*V« ■• • ■• • ** • • • * ♦ *

25. Suveranitatea îşi arc temelia în Popor. Ea este una, indivizibilă. imprescriptibilă şi ncalienabilă. Deci numai POporul poate ordona (şi nu numai o parte dintre oameni sau un singur oraş) şi el poate porunci în toate, fără nici un obstacol.

33. împotrivirea .fiecărui cetăţean, atunci cînd este asuprit şi nedreptăţit, este rezultatul Drepturilor sale, mai sus-amintite; fiindcă nimeni nu se împotriveşte cînd ştie că îşi va primi dreptul său, cu ajutorul Legii.

34. Cînd un singur cetăţean al acestui stat este nedreptăţit, atunci este nedreptăţit şi statul întreg; şi iarăşi, cînd statul este nedreptăţit sau atacat, este nedreptăţit şi atacat fiecare cetăţean. De aceea nimeni nu poate spune ca cutare ţară se războieşte şi nu mă priveşte, fiindcă eu sînt liniştit în ţara mea, ci: cu sînt atacat, cînd cutare ţară suferă, ca parte a întregului ce sînt. Bulgarul trebuie să acţioneze cînd Grecul suferă, şi acesta de asemenea pentru bulgar; şi amîndoi pentru Albanezul şi Românul.

35. Cînd guvernul violează, calcă, dispreţuieşte drepturile poporului şi nu ia în consideraţie doleanţele lui, insurecţia poporului şi fiecărei părţi din popor, înarmarea lui şi pedeapsa tiranilor săi este dreptul său cel mai sacru şi cea mai indispensabila dintre toate datoriile sale.

Dacă, însă, se găsesc într-o regiune în care tiranii sînt mai numeroşi, atunci patrioţii cei mai viteji şi mai iubitori dc libertate trebuie să ocupe trecătorile, drumurile şi înălţimile munţilor, pînă

cmd sa se adune mai mulţi, să crească numărul lor, şi atunci să înceapă atacul împotriva tiranilor, punînd la fiecare zece oameni • îtc un decurion[CXVI CXVII CXVIII]; la cincizeci de oameni un penticontarlr'; la o sulă de oameni un ecatontarh[1]; hiliarhul[CXIX] arc zece centurioni şi

* # generalul are trei hiliarhi, iar generalisimul mai mul ţi strategi.

36. Datoriile oraşelor, comunităţilor şi satelor, precum şi datoriile individuale ale cetăţenilor, existente înainte cu cinci ani – interval în care se plătea camătă la creditori – Guvernă- mintul prezent le *anulează* şi creditorii nu mai au dreptul să ceară nici capitalul, nici camăta de la debitori, fiindcă ei şi-au luat împru- muturile, dat fiind ca se dublează capitalurile în decurs de cinci ani.

Constituţia*

De.spre democraţie

Art. 7. REPUBLICA GREACĂ este *una,* CU toate că în sinul ei cuprinde diferite neamuri şi religii; nu priveşte cu duşmănie diferenţele de cult; este indivizibilă, chiar dacă fluvii şi mări ii despart regiunile, care toate formează un corp legat şi indisolubil.

CXVI Conducător a zece oameni *(n.ty.)*
CXVII2 Conducător a cincizeci do oameni *(n.tv.)*
CXVIIIConducător a o sută de oameni *(n.tr.)*
CXIX Conducător a o mie de oameni
* Se reproduc aici articol de principale.

Despre, distribuţia poporului

1 *2.* Poporul grec, adică cel ce locuieşte în a<»^t Stat,

■

fără deosebire de religie şi limbă, pentru a pune în aplicare suveranitatea sa, se împarte în Adunări primare după regiuni; adică, „ se adună în fiecare regiune ca să-şi dea părerea asupra fiecărei probleme.

3. Se împarte, pentru a înlesni administraţia şi justiţia, îu departamente, prefecturi şi plăşî. Adică, departament se numeşte Tesalia, Magnisia (adică satele din Voios) formează o prefectură, iar Macriniţa cu douăsprezece sate subordonate iste o pla<ă (ţinut).

Despre statutul cetăţenilor

4. Orice om care s-a născut şi locuieşte în acest stat, şi curo a împlinit 21 de ani, este cetăţean.

Orice străin care a împlinit 21 de ani şi care, locuind în acest stat cu un an înainte, trăieşte din munca sa manuală, este cetăţean.

— Acela care cumpără un domeniu este cetăţean,

— Acela care se căsătoreşte cu o grecoaica este cetăţean.

— Acela care adoptă un copil este cetăţean. t

— Aceia care întreţine un bătrin este cetăţean.

— Acela care vorbeşte limba neogreacă sau pe cca clasică şi ajută Grecia, chiar dacă trăieşte la antipod, în cele mai îndepărtate colţuri alelumii (deoarece elementul grecesc s-a în tins pe ambele emisfere) este grec şi cetăţean.

— Acela care este creştin şi nu vorbeşte limba neogreacă sau greaca veche, însă ajută Grecia, este cetăţean.

— Şi; ÎG sfîrşit orice străin, pe care guvernul ii considera ca esic uu locuitor demn al Patriei, spre exemplu, un bun meseriaş, un profesor renumit, un ostaş de valoare, este acceptat de Patrie şi poate profesa cu drepturi egale, ca şi ceilalţi cetăţeni.

— Un. filozof străin sau un meseriaş european, carc-şi părăseşte patern şi vine să locuiască în Grecia, cu scopul de a transmite înţelepciunea sau meseria sa, nu numai că trebuie să fie considerat ce lăţeau propriu-zis, ci, prin cheltuieli publice să i se ridice un monument de marmură, cu însemnele învăţăturii sau meseriei sale, iar cea mai înţeleaptă pană grecească să scrie istoria vieţii sale

îşi pierde drepturile dc cetăţean acela care s-a îinpămîn- lenit în ţară străină şi nu-şi ajută Patria şi dc acolo prin orice mijloc posibil» îi nesocoteşte poruncile.

Dc asemenea, şi acela care primeşte demnităţi sau slujbă sau daruri din mina unui Tiran. Acesta nu sc mai numeşte cetăţean, ci trădător Dc aceea trebuie alungat departe şi să nu i sc acorde îucredcre.,

îşi pierde drepturile dc cetăţean şi acela care a greşit şi după lege este dat în judecatei, pînă la dovedirea nevinovăţiei sale.

Dimpotrivă, este un brav cetăţean, locuitor demn de laudă şi preaiubit de concetăţenii săi acela care, trăind în ţări străine, a învăţat o meserie ori a studiat o ştiinţă, sau navigaţia chiar şi mai ales, tactica războiului, şi se întoarce în Patrie. Numele aceluia – dar şi al oraşului care i-a dat naştere şi al neamului său – să fie înregistrat în codicele public, nu numai ca cetăţean, ci şi ca un, binefăcător al Patriei. Să i se dea imediat şi funcţia potrivită.

Despre suveranitatea popot ului

7. Poporul suveran sínt toţi cetăţenii Malului uveM.uki, iată deosebire de religie sau limbă: greci, bulgari, albanezi, valahi, armeni, turci şi de orice altă naţie.

8. Poporul îşi desemnează singur reprezentanţii pentru Aduuar rea Naţională.

■

Despre reprezentarea nat tanaid

2/. Naţiunea o reprezintă mulţimea poporului car«- -'bb. bmolia reprezentanţei naţiunii, şi nu numai bogăţii sau mo?i-»rn.

28. Orice cetăţean bun carc-şi exercită drepturile de cetăţean este demn de a fi ales oriunde pe întinderea Republicii.

* *Despre Corpul legislaţii)*

39. Corpul legislativ, care se numeşte şi Parlament, este compus din 750 de persoane. Cinci sute dintre ci sint mai tineri şi se numeşte *Parlamentul celor 500;* aceştia promulgă legile. Două sute cincizeci sínt cei mai. bătrîni şi alcătuiesc *Parlamentul senatorilor* [= Senatul]. Aceştia sancţionează legile promulgate de către cei 500 sau le resping, dacă nu le găsesc rezonabile. Cei 500, fiind mai tineri, sínt inventivi şi activi, iar ceilalţi, fiind bătrînii, sint mai critici şi mai chibzuiţi.

Corpul acesta şi legile sale există perpetuu. Chiar dacă persoanele se schimbă,- corpul rămîne inalterabil, iar dispoziţiile sale nu se modifică concomitent cu schimbarea persoanelor.

40. Membrii corpului legislativ se aleg sau se realeg în fiecare au.

Despre fimc(iih‘ Corpului legislativ

ă3. Corpul legislativ propune legi şi dă decrete sau porunci.

Toate legile şi decretele se scriu în limba şi mpl ă a grecilor, ca fiind cea mai uşor de înţeles şi cea mai uşor de învăţat de către toate neamurile incluse în acest stat. Asemenea şi pentru toate documentele dc judecată şi pentru alte acte publice.

%

Despre- intitularea Legilor şi Decretelor

(iL I a gi le, decretele, hotărîTile judecătoreşti şi toate adele publice iau titlul următor: *în numele poporului grec, la... amil Libertăţii, iar al Mîntuirii la...*

liespre Corpurile administrative şi municipale

78. în fiecare plasă a Republicii (se numeşte plasă, totalitatea a 10, 12 sau 15 sate laolaltă) există o administraţie municipală.

în fiecare prefectură (cadilîc) există o administraţie intermediară; adică ei i sc adresează administraţiile municipale diu jurul său.

în fiecare departament (mcmlcchet) este o administraţie centrală, căreia i se adresează administraţiile intermediare din jurul său.

79. Administratorii municipali se aleg de către adunările

80. Administratorii [prefecturilor şi departamentelor] sint numiţi de către Adunările electorale ale prefecturilor şi departamentelor.

8/. Jumătate din administratori so reînnoi'sc în fiecare an.

Despre Justiţia civila, ’

6’5. Codul legilor civile şi criminale es';e acelaşi în toată Republica şi nu există, în faţa Legii, nici mare, nici mic. Toţi sint deopotrivă condamnaţi cînd greşesc şi răsplătiţi cînd săvârşesc fapte glorioase în favoarea Patriei.

86. Nimeni nu poate stînjeni pe acei cetăţeni, care avînd diferende judecătoreşti între ei, au chemat arbitrii şi s-au împăcat după hotărîrea (arbitrajul) lor.

88. în fiecare sat să fie aleşi de către săteni doi judecători de pace sau împăciuitori, care să judece după lege diferendele dintre locuitori şi să Ic expună în scris.

89. Aceşti judecători împacă şi judecă procesele fără taxă.

Despre dările publice

10/. Nici un cetăţean nu este exclus de la onesta datorie de a contribui după puterea şi avutul său, cu dările sale, la nevoile publice.

Despre forţele Republicii

107. Forţa generală a Republicii rezidă în toată naţiunea.

/OS. Republica întreţine cu cheltuielile ei, în timp de război şi do pace, o forţă armată pa uscat şi pe apă.

f(lfJ Iuţi g/niî uni soldaţi; toii au datoria să se instruiască p?irrn arme şi să ochească hi ne; toţi trebuie să înveţe tactica mi I» tară: pînâ şi *grt cociiccli* trebuie să ţină în mină suliţe (lănci), dacă ni sânt indomînaticc la puşcă.

7*Z>. Nimeni nu trebuii să fie generalisim, adică să aibă în. munde >ale toate forţele Republicii, pe uscat şi pe apă.

7//. I »ih ren! ieri a gradelor militare (adică hiliarh, general) cn.rv

t-Msai ia ofiţeri, semnele lor distinctive şi subordonarea solda- ţilor simpli este valabilă numai atîta timp cît durează serviciul xaibuu ciupii ce se termină, însă, toţi sînt egali, ca fraţii.

7 7 *f.* Nici un corp armat nu are voie să delibereze nici să dea ordine, ci numai să exec ute poruncile conducătorilor date printr-un ordin scris.

Dt.'prc !■(<•[<!»hu de ¡\epiibtii ii Hiene cit' et !t lalle naţiuni*

lin Poporul grec este prieten şi aliat firesc cu naţiunile libere

7/0. Grecii nu se amestecă în treburile altor naţiuni; nici aceste naţiuni au âu dreptul să se amestece în treburile lor interne. Iii îi respectă pe Ambasadorii şi consulii altor naţiuni, aflaţi în acest stat; le garantează o şedere sigură, îi respectă pe oamenii lor de afaceri şi au se ating de vasele lor comerciale, atunci cînd nu lians- portă marfă duşmanului.

¡20. Ei [~ Grecii] primesc pe toţi străinii nedreptăţiţi şi pe toţi cei exilaţi din patria lor din cauza Libertăţii. Ei resping pe Tirani, uu-i primesc şi nu-i îngrijesc.

¡21. Ei nu încheie niciodată pace cu un inamic care deţine pămînt grecesc

Despre garantarea şi asigurarea acestor Drepturi

122. Guvernămîntul constituţional garantează la toţi greciij turcii, armenii, iudeii şi la oricare alt neam, locuitor al acestri Republici, egalitatea, libertatea, securitatea, dreptul de proprietate al fiecăruia, datoriile publice contractate pentru eliberarea, libertatea tuturor religiilor, o educaţie comună, contribuţii publice acolo unde se cuvin, libertatea neîngrădită a tipografici, dreptul de a face fiecare petiţie şi de a se plinge, dreptul de a sc întruni în

asociaţii publice, şi, în sfîrşit, dreptul de a se bucura de toate Drepturile Omului.

+

123. Republica greacă respectă loialitatea, vitejia, bătrîneţea, afecţiunea filială, nenorocirea.-Ea pune Constituţia sa sub neador- mita veghe a tuturor oamenilor virtuoşi şi iubitori de libertate care^ pentru a nu sc supune sub jugul Tiraniei, aa îmbrăţişat viaţa militară şi înarmaţi au jurat război veşnic Tiranilor.

124. Declaraţia Drepturilor omului şi Actul acesta Constituţional să fie gravate pe plăci de aramă şi să fie aşezatp în locul adunării Corpului Legislativ. Să se facă copii asemănătoare şi să fio puse în toate oraşe Ic, orăşelele şi satele Republicii, în pieţele centrale, aşa ca fiecare cetăţean să vadă totdeauna în ce constă nepreţuita comoară a Libertăţii sale, atît de dragi.

ANEXĂ

1. /i ***iMeimi*** care se pune pe drapelele şi pe bandierele Republicii greceşti este măciuca lui Hcracle cu trei cruci pe deasupra. ***Drapelele*** şi bandierclc sîiit tricolore: negru, alb şi roşu; culoarea roşie, în partea de sus, cea albă, la mijloc, iar culoarea neagră, în partea de jos.

Culoarea roşie înseamnă purpura imperială şi independenţa Poporului grec; o întrebuinţau strămoşii noştri la îmbrăcămintea de război, dorind ca rănile lor, din care curgea sînge, să nu se vadă, ca să nu se sperie ostaşii. Culoarea albă înseamnă nevinovăţia cauzei noastre drepte împotriva Tiraniei. Culoarea neagră înseamnă moartea noastră pentru Patrie şi Libertate.

2. Toţi soldaţii greci poartă pe cap coif.

3. Toţi soldaţii greci au cîte o baionetă pe care o poartă la mijloc,

ca un pumnal (hanger) şi la nevoie sau la defilare o înfig în puşca lor.

4. Uniforma soldaţilor greci este costumul eroic: anteriu negru, cămaşa albă şi încălţăminte sau ciorapi roşii.

5. Fiecare grec sau grecoaică, de asemenea orice cetăţean al acestei republici, trebuie să aibă pe coiful său sau pe bonetă emblema cu o măciucă asemănătoare cu cea ce figurează la început[0], desenată sau brodată pe pînză albă sau pc metal laminat. Acosta este semnul de recunoaştere al democraţilor liberi şi al fraţilor egali.

[e] imprimatul pe care La tipărit Kigas avea schiţată, pe antetul său, emblema cu măciuca lui Heraclc etc.

Tiiunios
sein Marş patriotic (lîflî)

Viteji feciori, voi bravii, să mai trăim, cit vreţi tot singuri, cum sînt leii, prin munţii pădureţi? în peşteri s-avem casa, spre codri să privim, dc-amarnica sclavie din lume să fugim?
să ne mai pierdem fraţii şi-al Patriei pămînt, 5 părinţi, copii, prieteni şi tot cc-avcm mai sfînt?

Mai bine-n libertate, un singur ceas, decît sclavia să te strîngă, ani patruzeci, de gît!

La ce folos o viaţă de rob cînd anii fug?
Adu-ţi mereu anunţi? că zilnic eşti pe rug. **t**
Vizir, ori Domn al ţării dc-ai fi, ori Dragoman, te şterge de pe lume sălbatecul Tiran; urmezi o zi întreagă porunca lui cea grea în timp ce el încearcă şi sîngclc să-ţi bea.

* Cint.ec de luptii la vechii greci. Sc cunoaşte, astfel, un faimos *Thuriof.* al spartanilor, compus de poetul Tirteu.

Un Şuţos şi Moruzis, Petrakis, Seanavis, un J5
Gbikas, Mavroghenis, toţi pilde triste ţi-s[CXX].
Mari căpitani, ori agă, preoţi, mireni, pe loc
trccuţi au fost, ca unul, prin sabie şi foc; atîţia
alţii încă, turci sau creştini, tot fraţi, şi viata şi
averea şi-au dat, nevinovat i. 2
> * > » [1]

\ emţi cu-n'lăcărare, acum e ceasul sfint cu
mîinile pe cruce să facem jurămînt.
Un sfat de oameni vrednici, de patrioţi, imtit ¿-
alegem ca să pună la toate un sfîrşit!
Djept călăuză Legea să fie tuturor, 25
iar Patriei doar unul să-i stea conducător!
Căci anarhia este sclavie şi mai rea,
de vrei să fii o fiară, să te sfîşii ca ea.
Şi-atunci, cu mîini a rugă, spre ceru-nalt să stăm,
pe Domnul toate-accstea din inimi sad rugăm: *0

*(Aici, patriota se ridică în picioare şi, cu miinile
înălţate spre cer, deplin Jurămintid)*

,S), împărat al Lumii, în numele Tău vin să jur că
niciodată Tiranilor mă-nebin! Şi nici să le-ajung
robul, să fiu încrezător cu firuntea aplecată
făgăduielii lor.

CXX Referire la Domnitori fanarioţi din Ţările Române, sau la demnitari de la înalta Poarta. favoi'iţi ai sultanului, apoi decapitaţi.

Cît voi trăi pe lume, eu am uu singur ^cop ^5 ca nimicind tiranii-n uitare să-i îngrop, străinul jug sfănnîndu-l, doar Patria-mi ador şi voi urma în lupte pe-al ci conducător.
Iar de-o să-mi calc cuvîntul cel juruit acum, să rnă prefacă Cerul în pulbere şi fum!”- 10

Dm Sud, din Miazănoapte, din Răsărit şi-Apus pentru pămîntul Ţării, sus inimile, sus!
Şi fiecare liber să-şi ţină crezul sfînt, la glorie, prin luptă, să ne pornim cu-avînt.

Bulgarii şi-Albanezii, voi Sîrbi şi voi Elini 45
şi negrii ca şi albii, un iureş doar să fim, şi spada Libertăţii s-o-ncingem, soţ cu soţ.
de vitejia noastră s-audă-n lume toţi; iar cîţi, în rătăcire, pe la străini robesc degrabă să se-ntoarcă la locul părintesc} 50
toţi care ştiu o armă purta, s-alerge iar, să fie-nvins Tiranul cel vitreg şi barbar.
Rutnelia[6] îi cheamă cu braţ îmbietor, le dă pămînt şi-avere şi cinste şi onor.

[0] Termen administrativ otoman pentru regiunile din sudul Balcanilor.

3i
S

Dar pînă cînd, în slujbă, la regi streini vei sta? 55
întoarce-te, fii stilpul de boltă-n Ţara ta!
Mai bine, dă-ţi viaţa de dragul ci oricînd, decît
să fii o spadă de alţii atîrnînd[9].
Şi cei ce ni se-nchină, nu ne vor sta duşmani,
ci numai fraţi ai noştri, de ar fi din orice neam.
<*0
Dar coi care cutează în cale să ne stea,
chiar dac-ar fi de-ai noştri, să cadă-n luptă grea.

Sulioţii şi Maniaţii[10], cei vajnici şi cei buni, cît
vreţi să-ntindeţi somnul tihnit prin văgăuni? Voi
cei din Mavrovuni[Jl], vultani Olimpioţi, Din 6
Agrafa[12] voi şoimii, vă Inaţi avînl cu toţi. Şi voi
Macedonenii viteji, vă repeziţi, Tiranilor din
sînge, ca fiara, să sorbiţi.
Din Dunăre la Sava, creştini iubiţi şi fraţi, cu
armele în inînă la luptă v-adnnaţi;
şi sîngele să fiarbă în vine clocot sfînt; Tiranul,
împreună, să-l punem la pămînt.
Voi, de la Marea Neagră, bărbaţi viteji şi bravi,
cît timp să vă socoată barbarul nişte sclavi?

[0] Referire la grecii din străinătate, slujind în diferite armate .şi flote streine.

[10] Locuitori din Epii şi sudul Pcloponczuhîi, vestiţi haiduci şi piraţi, nesupuşi turcilor.

[11] Munţi în Thesalia, legi iul Pelionul de OJunp,

[13] Munţi în Grecia centrală.

încingeţi iarăşi spada, vor neînvinşii Lazi[Ui], 75
alături, în Bogaza[CXXI CXXII], să stăm în lupte azi.
Delfini iubiţi ai mării, balauri insulari, izbiţi în toţi
duşmanii ca fulgerele tari.
Din Creta şi din Hidra, corăbieri vestiţi,
a Patriei chemare e vremea s-auziţi. «n
Citi sînlcţi în armada[CXXIII CXXIV], băieţii minunaţi, vă
porunceşte legea ca foc pe loc să-i daţi.
De ce n-am face oare, Maltezi, un singur trunchi ?
ca astfel Tirania s-o punem în genunchi.
Vă cheamă azi Elada, de voi îi este dor, 85
< u vocea ci de mamă vă cere ajutor.

De ce stai, Pasvantoglu, atît de îndoit?
Prin munţi Balcani fă-ţi cuibul, ca vultuni-n zenit;
şi n-avea nici o teamă de bufniţe şi corbi;
victoria le-aşteaptă dacă-i uneşti pc robi 90
Silistra şi Brăila, Chilia şi Bcndcr,
Hol inul, Ismailul, te cheamă şi te cer[CXXV CXXVI]?

CXXI Locuitori ai regiunii „Laziki”, pc coasta nordică a Asiei Alici.

CXXII I »enuniirc pentru strîmtorilc Dardanelclor şi Bosforului.

CXXIII b'lota otomană.

CXXIV[10] Paşa rebel de la Vidin, ale cărui acţiuni s-au extins la nord şi la sud de Dunăre şi căruia i s-au alăturat şi Gîrjalizii (vezi versul 113).

CXXV Oraşele respective erau, în epocă, fortificaţii ale trupelor

CXXVIotomane.

trhniie-k- anual«. 71-ţi '-or veni de tot, că-n ghiara Tiraniei a mai trăi nu pot.
Ghiurgi-[8], precum un viscol te scoală, nu dormi f cu Bruşia[18] să te-asemeni ai drept în astă zi.
Şi tu, cu ghidul liber, tu paşă din Alcp, hai, nu mai pierde vremea, şi ieşi pe cîmpul drept? armatcle-n bătaie pe dată să le pui, firmanelor din. Polis[CXXVII] [CXXVIII] să nu te mai supui.
Lei din Vissir[CXXIX], voi iarăşi porniţi-vă de zor, un bei viteaz de-al vostru vi-l faceţi domnitor;
ha raci la înalta Poartă nu mai plătiţi nicicum, do fo:m> piară lupul la margine de drum!

O mimă, cu iuţii, un suflet şi un gînd, ' 105 t
de vom lovi Tiranul, vedea-l-vom dispărînd!
O flacără s-aprindem în Turcia şi-apoi din Bosnia să pornească-n Arabia cu noii Pe steaguri scrieţi crucea înaltă şi, avan, ca fulgerul să cadă de-acolo pe duşman! 110
Cumva că-i prea puternic să nu gîndiţi defel- precum în iepuri bate şi inima în el.

CXXVII Paşa din Georgia (în Caucaz), activînd pe atunci în Tracia.
CXXVIII[10] Paşa din Brussa (în Asia Mică).
[30] Denumirea comună, încă din epoca bizantină, pentru Con- efcantinopol.
CXXIX Egiptul.

t rei sute, Gîrjalizb-- din jale, l-au făad să vadă că nici tunul în faţa. lot nu-i scul

Şi atunci. ce .^taţi pegînduri? Ca piatra de ce sta ti? H'î Să nii (iţi împotrivă chiar voi. Vă deşteptaţi’ Precum strămoşii noştri cu toţii la un ioc de dragul Libertăţii se aruncau şi-n foc.
aşa şi noi, cu nuna pe arme, fraţi şi fii,
să ne scăpăm de noaptea amarnicei sclavii[1] 120 Să-i sfîşiem pe lupii ce-au sfîşiat, haini,
în chinuri lungi de-a valma pe Turci şi pe Creştini' să se înalţe Crucea pe mare şi uscat
să stea duşmanu-n faţa Dreptăţii aplecat? de-această rană lumea să scape, de-acest chin, 125 şi, fraţi, pe-ntreg păTuîntul noi liberi să trăim!

(în româneşte de ÎON BRAD}

i

»• Vezi explicaţia de la p. 316, nota 10.

SXOAEfON

TfiTN

NTEAIRATON ËP ASTON

ÍT9I

ßißXfey , TffiQ^F r¿ *Tíffift* rvjUb|S<íÍT> tí» ¿jurrí^»* yvrcfiíi rí Hí *fi fit, àmtÇtfûi* ufe fii mrp'rr« AJírr.

B'< nf

r»x .t?< haXiiTt »vr Tfínr

M»T4<4«¿ir

tt$_t$d ii

F H' T A

OtţrtKt:.

Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας.
Ἐν τῇ Τυπογραφίᾳ Ἰωσήφου τοῦ Βασιλείου.

1790.

ŞCOALA AMAN'11L0R DEL1CAŢ1

adică
carte morală, cuprinzînd
curioasele întîmplări ale
celor mai frumoase
femei
din Paris, caic prosperă
în secolul actual

Tradusă din limba
franceză
pentru prima dată de
către
R I GAS

Velestinlis Tesalianul

În Viena Austriei
Din tipografia lui

fosip Baumeister

CTXIKHS

’ARXfleiZMA

A* n; *i*

*£» Tîi frfliiW >9 r«Xi«îf XcXixri

Ilaf« TÜ

'p н г а

1SAIXTÎHAK eSTTAXoX

OxTW «ivAu/ur* vf«

tif ipryfriir.

t

’B N. B T feftîîÂ

’£* rţf TfW7i«^i*c **T*** ***TvyrnQ*** **TPÂTTMEF-**

x 7 ţ ••

Pentr

şi iul

Com

Veles

Tipărit
spre folc

Din ti

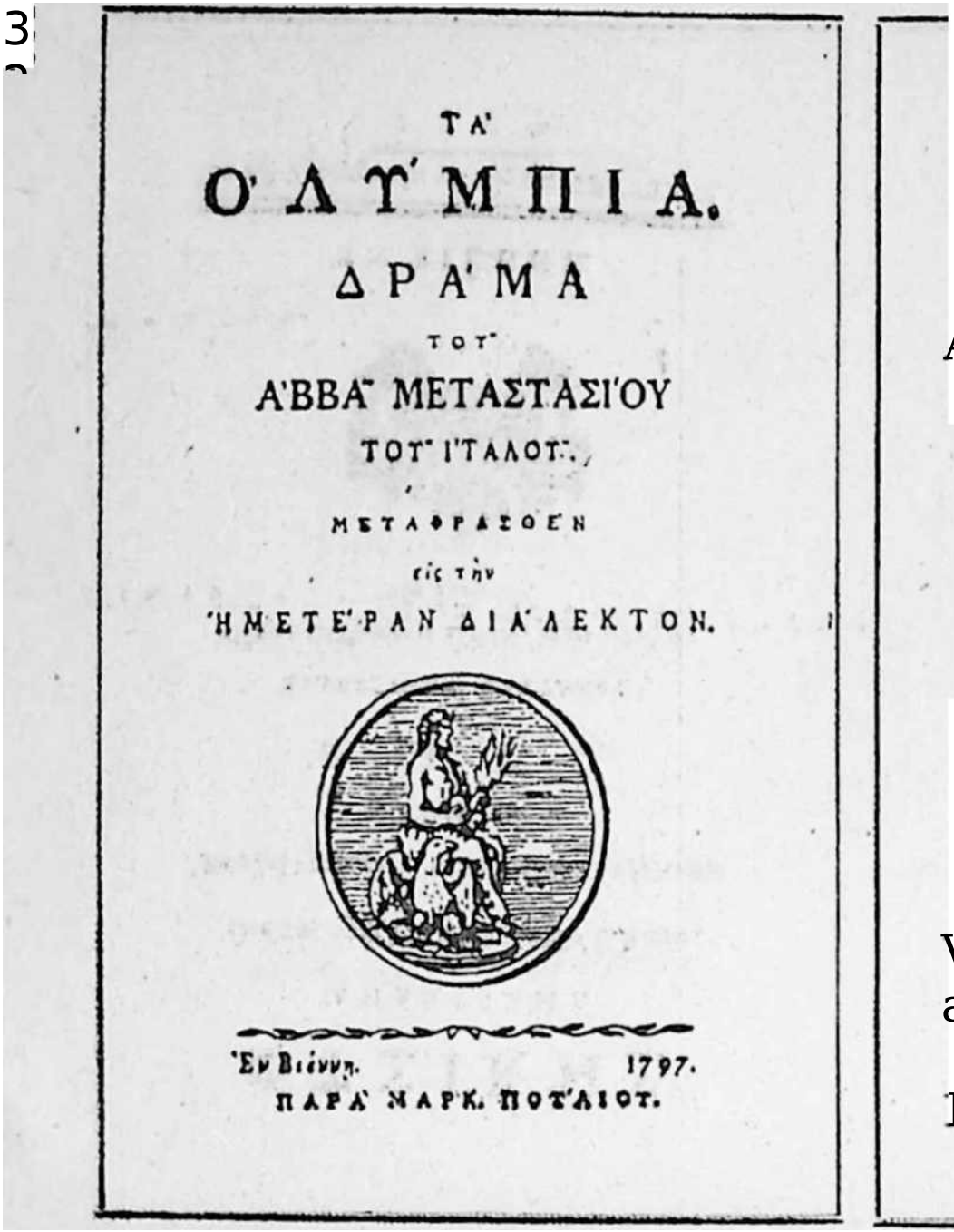

ΤΑ'

Ο' ΛΥ'ΜΠΙΑ.

ΔΡΑ'ΜΑ

ΤΟΥ'

Α'ΒΒΑ' ΜΕΤΑΣΤΑΣΙ'ΟΥ

ΤΟΥ' Ι'ΤΑΛΟΥ',

ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕ'Ν

εἰς τὴν

Ἡ'ΜΕΤΕ'ΡΑΝ ΔΙΑ'ΛΕΚΤΟΝ.

Ἐν Βιέννῃ. 1797.

ΠΑΡΑ' ΜΑΡΚ. ΠΟΥ'ΛΙΟΥ.

OLIMPICELE

dramă

ABATELUIMETASTASI

O italianul

*

Tradusă

limba noastră

Viena 1797

Editura Markides Pulió.

NE'OS ANA'XAPZIT.

TO’MOS TETAPTOS.

WiT«W«^fiG TS piv 32. 33. XKI 3$

9
K t C â \ it 1 1ı

it a f ■ » •

îEnPH’OT BENTO'TR* ZAKTNOl’OT.

Ta Ir

3P 3$. 37« 38« ı 39

f*

Pl’HFA BEAEETJNAH*

0ETTAAOT”

AlOfâtidc'Ui ¡xJoSiîţ Trap

NOUL ANAHARSIS

VOLUMUL PATRU

Capitolele 32, 33 şi 34 au fost traduse de către GEORGE VENTOTI din Zante

iar

capitolele 35, 36, 37, 3S şi 39 de către , RIGAS VELESTINLIS TESALIANUL

Corectat şi tipărit de către el.

***L'v* D I c wţu**

în Viena, 1797

DIN MAREA HARTĂ A LUI RIGAS, COMPUSĂ DIN 12 FOI (1797)

4

Douăsprezece foi (fiecare 50x70 cm.) formează o mare hartă, avînd dimensiunea de circa 2x2 m. în colţul sting, în partea do jos, o hartă a Bosforului, cu ţărmul european şi asiatic, cu o vedere panoramică a Constantinopolului şi un aspect al Seraiului, cu reprezentări de monede vechi şi bizantine etc. Este prima, foaie dintre cele douăsprezece ale Hărţii, intitulată *Planometría Constantvnopo- htlui* şi datată 1796. – Imediat deasupra hărţii Bosforului, se află titlul general al Hărţii, încadrat de reprezentări istorice şi simbolice. – Celelalte planuri sînt: alături de insula .Creta, spre stingă, în primul tablou, o hartă topografică a vechii Sparte; în al doilea tablou, mai spre stingă, planul tipografic al luptei de la Termopile. În dreapta titlului, jos, harta topografică a Atenei. în partea do sus, schiţa topografică a Velestinului. Deasupra titlului, planul bătăliei de la Salamina, iar mai sus, cea a bătăliei de la Platea; alături, în porţiunea Mării Adriático, o vedere a unui teatru vechi; în aceea a Mării Negre, schiţa vechii Olimpii, şi mai sus, harta topografică pentru Delfi. în locurile rămase libere, indicînd uscatul şi marea, reprezentări de monede vechi.

r
ol
o

ΣΑΛΙΩΤΙΣ
ΚΑΡΝΑΝΙΑ
ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΟΣ
ΚΑΤΤΑΚΤΟΝ
ΚΛΕΩΝΗΤΗΣ
ΛΕΚΤΑΣΣΑ
ΠΟΝΤΙΟΣ
ΚΛΑΙΚΟΣ
ΚΑΛΑΥΡΙΑ

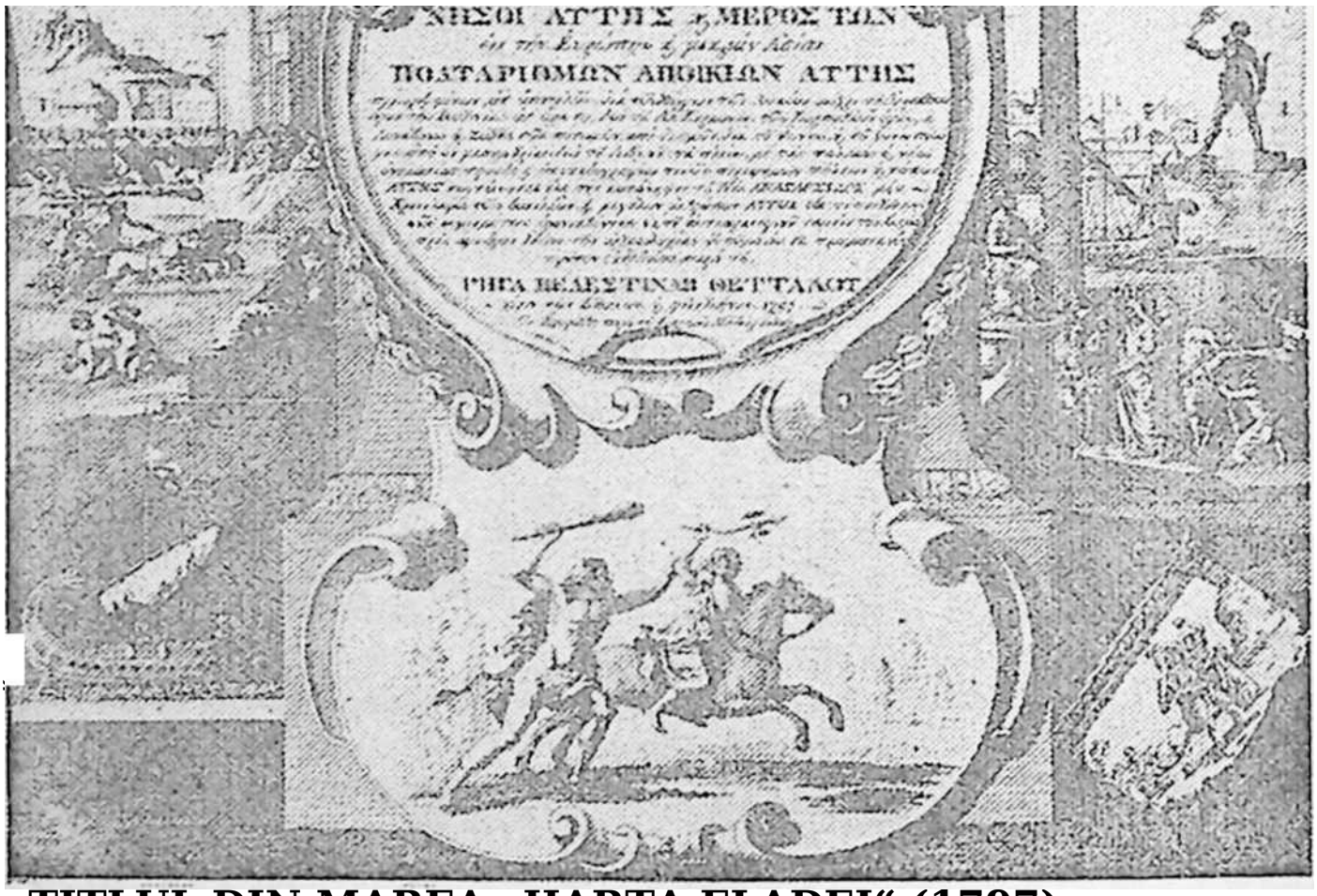

TITLUL DIN MAREA „HARTA ELADEI“ (1797)

încadrat dc reprezentări istorice şi simbolice (Herculcs simbolizează puterea greacă – Amazona simbolizează Asia)

NOTA DIBLIOORAHCÂ

în cartea aceasta, am considerat necesar ca viaţa şi activitatea lui Rigas, precum şi o imagine de ansamblu a epocii lui, să fie expuse într-o singură şi neîntreruptă povestire fără nici o lacună în urmărirea evenimentelor istorice şi fără digresiuni şi trimiteri bibliografice obositoare. Cititorul interesat de documentarea celor expuse, eventual şi de anumite detalii mai importante, este trimis la lucrarea autorului însuşi, unde sînt menţionate în fiecare capitol şi în fiecare paragraf, izvoarele corespunzătoare şi bibliografia respectivă.

Izvoarele noastre sînt, în primul rînd, operele lui Rigas şi, paralel, mărturiile contemporane, izvoarele narative şi materialul de arhivă.

Izvoarele narative, nu totdeauna valabile şi deseori bazate pc informaţii indirecte, au alimentat timp de,un secol istoriografia şi lecturile naţionale, acordînd în special o atenţie deosebită legendelor postume. Informaţii directe despre Rigas ne oferă îndeosebi operele lui Hristoforos Perevds, tovarăşul său: *Memorii de război,* Atena, 1836 (la începutul primului volum) şi *Scurtă biografic a neuitatului Rigas Ferios Tcsalianul,* Atena,

1860.

Izvoarele de arhivă au aruncat o nouă lumină asupra istoriei lu- Rigas, atunci c'ind – aproape un secol după sfîrşitul său dc martir – S-au dat publicităţii documentele anchetelor austriece:

Documente inedite despre Rigas Velestinlis şi despre acei ce au suferit martiriul împreună cu el dc Em. Legrand, cu o traducere în limba greacă, efectuată de Sp. Lambros, Atena, 1891, în *„Buletinul Asociaţiei dc istorie şi etnologie”* $_t$ 111(1891) p. 585—774g

— V. Amantos, *Documente inedite despre Rigas Velestinlis,* Atena, 1930. § Alte cîtcva documente au văzut lumina tiparului în] unele publicaţii sporadice sau cărţi ale Iui N. lorga, Sp. Lambros, D. Pantclic, C. Amantos, I. Moga, Mihail Lascaris, Pr Eñcpikidcs, G. Laios etc.

La prima perioadă a vieţii lui Rigas, se referă documente particulare şi alte documente din arhivele româneşti, ca şi unele informaţii ale contemporanilor săi, care se pot găsi în *Colecţia* riurmuzaki şi în publicaţiile Iui N. lorga, Alcx, Elian (1935), N. Camariano (1938), Emil Vîrtosu (1946) etc.

Lucrări ie mal recente, care au înlocuit vechile biografii ale Iui Rigas, adesea lipsite dc răspundere, au căpătat un caracter ştiinţific, bazîndu-se pe datele concrete oferite dc anchetele austriece. O primă valorificare a acestui material de arhivă, o interpretare critică a datelor şi un punct de plecare pentru cercetătorii ulteriori, este lucrarea de mici proporţii, dar bogată în informaţii a lui – Sp. Lambros, TOO gapTvpíov TOO Prjyx *(Desco*

periri în legătură cu martiriul lui Rigas), altena, 1892.

Au urmat cărţile (sînt indicate numai cele mai importante) lui Pañis Mihalopulos (1930), lanis Kordatos (1931 şi 1945) şi (în

limba franceză) cartea lui Ap. Dascalakis, *Rhigas Velcstinlis,* cu un supliment: *Lcs ocuures de Rhigas Vclestinlis* (Paris 1937).
— L.I. Vranoussis, P^ya; *(Rigas),* Atena 1954, în seria ^Bxar/.r, IkS?'.- QOTJXŢ)” ^”Biblioteca de bază”) nr. 10', p. 404 – [Premiul Academiei din Atena]. O primă încercare de a aduna tot ce a scris Rigas. Cu o introducere generală şi introduceri speciale pentru fiecare lucrare. Autorul face o prezentare de ansamblu a operelor lui Rigas, a întregului material, aducînd clemente noi şi cpuizînd subiectul, atît sub aspectul lui general, cît şi sub ccl special.

Acelaşi autor a prelucrat o carte mai mică, intitulată *'Rigas Velestinlis 1757—1798.* ediţia I, 1957, ediţia II, 1963 [Premiul de Stat, 1958] şi, în afară de alte lucrări, a prezentat *Operele complete* ale lui Rigas, voi. I —II, Atena, 1968—1969.

NOTA ADIŢIONALĂ la ediţia românească (1980)1

în greceşte, ediţia mică a acestei lucrări (1958 şi 1963), din care s-a făcut traducerea română, era fără trimiteri şi note, dat fiind că specialistul avea posibilitatea să găsească mai multe detalii şi toată documentaţia în ediţia mai mare a lucrării, apărută puţin mai înainte (1954). Cu acelaşi criteriu, şi textul tradus aici din ediţia mică nu s-a împovărat dccît cu foarte puţine note, cele mai indispensabile, şi cu puţine trimiteri la bibliografia cea mai accesibilă cititorului român. în paragrafele, însă, şi capitolele scrise şi publicate acum pentru prima dată, textul a fost însoţit de toată documentaţia necesară.

L. Vr.

Cuprinsul

Cuvînt către cititorii din România

RIGAS VELESTINLIS.FEREOS (1757—1798)

Cu două sute douăzeci şi trei de ani în urmă 11 în Grecia subjugată de turci 13
Originea, numele şi denumirile lui Rigas 13
Studiile lui Rigas 15
învăţător în satul Kissâs 17
Pînă la ce virstă a rămas Rigas în Tesalia 17
Evenimentele trăite de Rigas în Tesalia 18
Ce împrejurări l-au silit pe Rigas să-şi părăsească ţara 19

RIGAS LA CONSTANTINOPOL 23

Grămătic sau secretar 25

ÎN PRINCIPATELE DUNĂRENE 27

Rigas în Ţara Românească 28
Secretar al lui Brîncoveanu 33
Secretar al lui Mavrogheni 35

Al doilea război ruso-turc 35
Rigas la Craiova 37
întilnirca lui Rigas cu Pasvantoglu 38
Date mţii precise şi mai certe 39
Relaţiile iui Rigas cu Dimitric Turnaviti 43
Relaţiile lui Rigas cu Mavrogheni 53
Rigas ca secretar al Baronului de Langenfeld 57

RIGAS LA VIENA ÎN 1790 60

Un demers al lui Rigas pe lingă Kaunitz 66
Primele cărţi ale lui Rigas: 67
„Şcoala amanţilor ridicaţi” 69
„Culegere de Fizică” 76
„Spiritul Legilor“ a lui Montesquieu 87

RIGAS SE ÎNTOARCE LA BUCUREŞTI (1791-1796) 89

Despre viaţa particulară a lui Rigas 90
Preocupările literare şi elanurile patriotice 112
Un raport austriac despre Rigas 113
La Consulatul francez din Bucureşti 115

IDEILE 1 LUMINI STE^ŞI SPIRITUL REVOLUŢIONAR FRANCEZ 117

Relaţiile lui Rigas cu anumiţi francezi 120
La curent cu mişcările internaţionale 124
Revoluţia Franceză 127

RIGAS SE DUCE DIN NOU LA VIENA (1796-1797) MO

Activitatea lui Rigas la Vicna 130
Lucrările cartografice: 131
Harta Ţării Romaneşti 131
Harta Moldovei 132 *
Harta Eladei 132
Portretul lui Alexandru cel Marc 139
Alte publicaţii: 140
„Trepiedul moral” 140
(„Olimpiada” a lui Metastasio, „Păstoriţa Alpilor” a lui Marmontel, „Primul Navigator” al lui Gessner, tradus de A. Koronids)
„Noul Anahârsis” (al lui Barthdlcmy) 152

ÎNCEPUTUL RĂSCOALEI 155

Descompunerea împărăţiei otomane 158
Răscoala lui Pasvantoglu 159 .
Mişcările separatiste ale paşalelor 162
Planurile de eliberare 163
„Thurîos” 166
Realizarea proiectului revoluţionar 167
Bonaparte în Italia (1796-1797) 169
Speranţele grecilor şi înţelegerile secrete cu francezii 170
Cercurile patriotice din coloniile greceşti 171
Rigas ca organizator 176
Organizarea „Eterici” 177
Cercul adopţi lor lui Rigas 182

INIŢIATIVA CONDUCĂTOARE A LUI RIGAS 188

Rigas se adresează lui Bonaparte 190 Proclamaţiile francezilor către grecii din Eptanez 191'

Memorii şi apeluri către francezi 193
Atitudinea faţă de Rusia 197 „Agathanghelos” 200
Cîntece patriotice şi revoluţionare 202 Corespondenţa lui Rigas cu prietenii săi 206 Clarificarea planurilor lui Bonaparte 211

PLECAREA ÎN GRECIA ŞI PROCLAMAREA REVOLUŢIEI 217

Manifestul revoluţionar al lui Rigas 219 (Proclamaţia – Drepturile omului şi cetăţeanului liber – Constituţia – Thurios)
Manualul militar 227
(Reguli militare —> Cateheza democratică – marşuri)
Lăzile cu imprimatele clandestine 229 Trădarea 230

ARESTAREA LUI RIGAS LA TRIEST 231

Autorănirea lui Rigas 232
în drum spre Viena 234
Ancheta şi cercetările . 235
Acuzarea nevinovaţilor 235
O tocmeală diplomatică 237
Soarta acuzaţilor 238
Expulzaţii 240
Extrădarea (Predarea „complotiştilor” la Turci) 242 Uciderea martirilor 243

PROGRAMUL NEÎNDEPLINIT AL REVOLUŢIEI 245

RĂSUNETUL OPEREI ŞI JERTFEI LUI RIGAS 255

Pe scară internaţională 256
Presa contemporană 258
Rapoarte consulare 261
„Om foarte cunoscut“ 266
Precursor şi Simbol (al eliberării) 270
Noul Tirteu 271
Pe pămîntul românesc 273

REPUBLICA ELENĂ A LUI RIGAS 286

Tradiţia bizantină 287
Idealul Greciei clasice 290
Ideile revoluţionare 291

ANEXĂ
PAGINI DIN LUCRĂRILE LUI RIGAS 295

Manifestul revoluţionar 297

Noul Guvemămînt etc. – Proclamaţia
— Drepturile omului – Constituţia

Thurios (în româneşte de Ion Brad) 313

Notă bibliografica 327

Loctor : VIORICA FLOREA
Tehnoredactor : ELENA PREDA

Apărut ; 1980. Bun de tipar : 02.03.1980.
Coli tipar.: 10,50.

Comanda nr. 430
Combinatul poligrafic
„CASA SCINTEII«
Bucureşti – R.S.R.

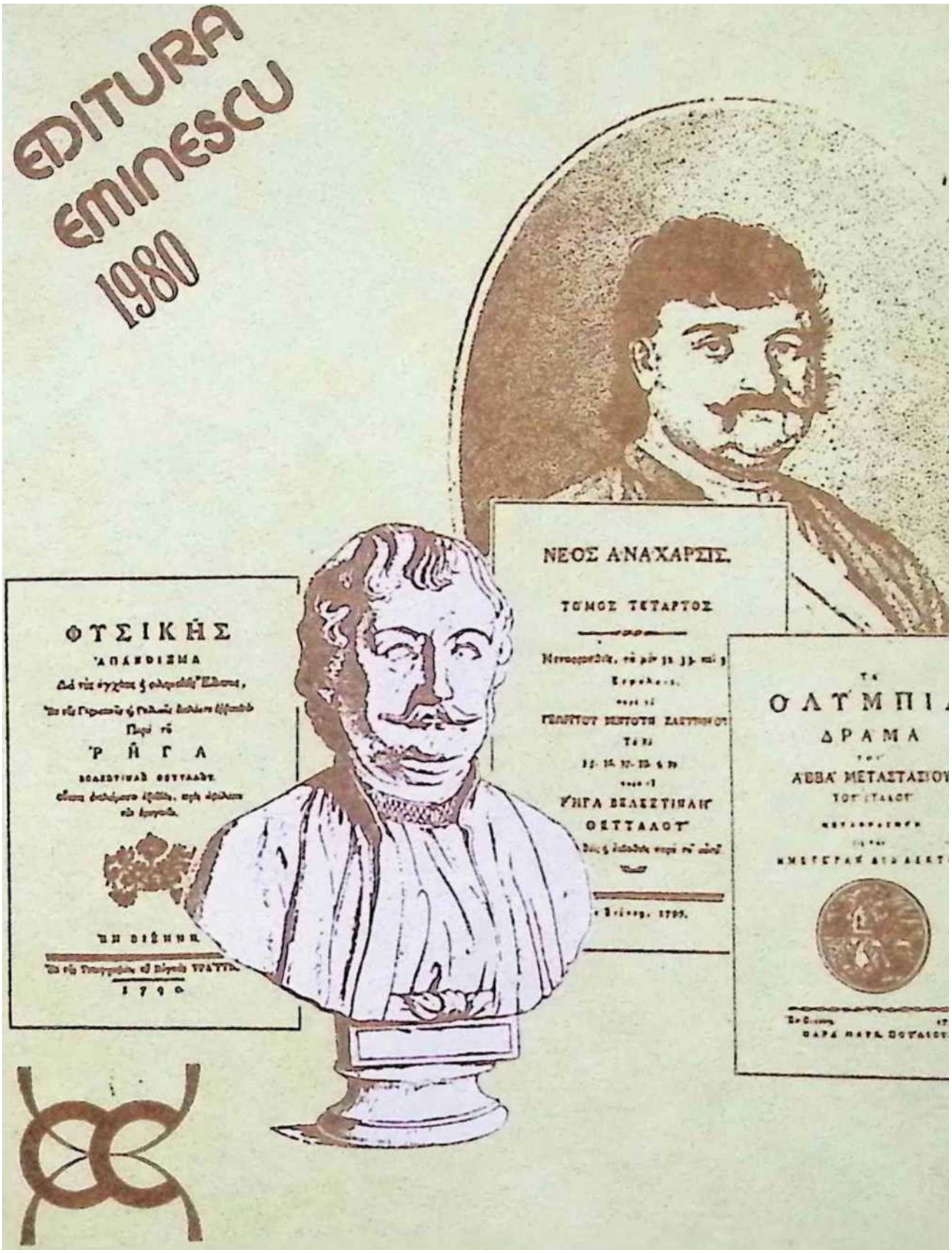
EDITURA
EMINESCU
1980
ΝΕΟΣ ΑΝΑΧΑΡΣΙΣ.
ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ
ΦΥΣΙΚΗΣ
ΑΠΑΝΘΙΣΜΑ
ΡΗΓΑ
ΟΛΥΜΠΙΑ
ΔΡΑΜΑ

Colecţia

Clepsidrei

[23] L e g r a n d – L a ni b r o s, an, *Conspiratori * p.* 344 – 345.